

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 1939

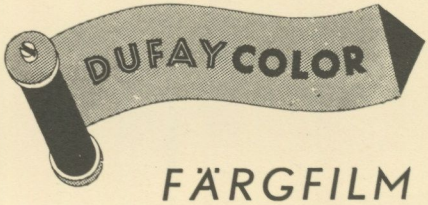

FÄRGFILM

för *alla* kameratyper

ger Eder filmdiapositiv i *naturtrogna* färger och av valfritt format. De låta sig med stor fördel reproduceras i färg eller i svart-vitt.

Typ. D. 1 universal amatörfilm
„ D. 2 „ bladfilm
„ D. 3 special konstljusfilm

Framkallningen kan utföras av varje fotografiskt kunnig person, eller den utföres av oss.

EDV. NERLIEN A.-B.

KUNGSGATAN 19 / STOCKHOLM

ALLT FOTOGRAFISKT

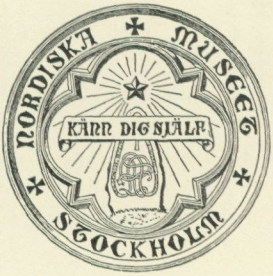
NORDISKA MUSEET
KÄRR DIG SJÄLF
STOCKHOLM

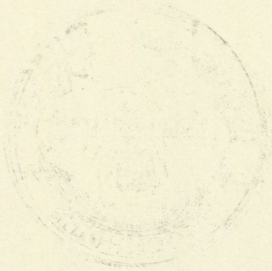

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

1939

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Omslagets första sida med motiv från Kammakareverkstaden på Skansen efter fotografi av Olof Ekberg; sista sidan med en interiörbild från Glashyttan på Skansen efter fotografi av Ateljé Wahlberg.

Tryckt hos
Tryckeriaktiebolaget Thule, Stockholm 1939

INNEHÅLL

ALBERT NILSSON, Med filmkamera i Solleröns älgmarker 7

ARVID STÅLHANE, "Stora tavlan" på Årsta 29

BROR HILLGREN, Ett bord från Delsbo prästgård 71

GUNNAR JONSSON, "Stadar" och "strandbruk" 77

SUNE LINDQVIST och EBBA HULT DE GEER, Kubbstolen från Sauland:

1. Beskrivning och stilanalys 99

2. Biokronologisk datering 123

J. A. GÖTH, En småländsk "fäbotare" 131

ÅKE MEYERSON, Adligt nöje 137

LAURA STRIDSBERG, Nordiska museet och Folkvisedans Laget i Stockholm 149

MARSHALL LAGERQUIST, Emil Sjögrens arbetsrum 157

ARVID BÆCKSTRÖM, Kring ett lusthus från Karl XIV Johans Djurgården 161

ANDREAS LINDBLOM, En skiss av Taraval 211

Från landskapsmuseer och hembygdsgårdar 217

Invigningen av Skansens nya område 225

Nordiska museet och Skansen under år 1938:

Allmogeavdelningen 233

Högreståndsavdelningen 252
Skansen 267
Tyresö 284
Arkivet, biblioteket, undervisningsavdelningen m. m. 284
Fältarbeten 294
Förvaltning m. m. 298
Förteckning över personer och institutioner som 1938 överlämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen 315

MED FILMKAMERA I SOLLERÖNS ÄLGMARKER

av Albert Nilsson

Redan en blick på kartan visar, att Solleröns fastlandsskogar måste vara utmärkta älgmarker. Om man sedan fått tillfälle att ströva omkring där, framstår detta ännu klarare. Från den s. k. Ryssavägen utmed Siljans västra strand sträcker sig storskogen västerut mera än tre mil och med en bredd av två mil, ett område, där inga genomfartsvägar och intet folkliv störa stillheten. Och då man når gränserna, övergår skogen direkt i de andra socknarnas utmarker. Mellan skogklädda berg sträcka sig myrarna med skogssnår och sankmarker, med flera stora sjöar och en mängd små skogstjärnar. Här har älgen den terräng han tycker bäst om och den stillhet, som behövs för att en kraftig stam skall kunna uppstå. Inte ens fäbodflickorna och deras boskap förläna längre liv åt den tysta tavlan, ty vallarna äro övergivna för länge sen och de grå husen klädas allt mera av mossa och falla sönder. Endast under vintern vid timmerdrivningarna lever skogen upp igen och så under de tre dagarna i oktober, då den nordiska storskogens vackraste villebråd måste uppbjuda all sin styrka och all sin klokhet för att rädda livet. Under dessa oktoberdagar sistlidna höst var en expedition från Nordiska museet med för att filma älgjakten, som här är en utpräglad bondejakt och rymmer många kulturhistoriskt intressanta drag.

Det är intensiva dagar, den 10—12 oktober, då älgjakten pågår. Då är skogen fylld av karlar och hundar och skotten falla tätt. År 1937 fälldes 48 älgar på solleröskogen och sistlidna år

25. Det var annorlunda i äldre tider. Så sent som på 1870—80-talen var det blott några få, som bedrevo verklig jakt i markerna. Men de voro också jägare och fångstmän, som ständigt voro i rörelse i skogen utan att allt för mycket bekymra sig om markgränser, jakttid eller jaktmetoder. Minnena kring dem leva ännu friskt bland befolkningen. Den mest kände var Jugen Nils. Han hade inte vansläktats efter sin förfader, den kände Jugen Jon Andersson, som på 1770-talet tvenne gånger gick till Stockholm för att hos Gustav III utverka Solleröns avskiljande från Mora och som åtminstone den ena gången tog genvägen hem över skogarna, sedan han väl kommit utanför Norrtull. En annan känd jägare var Lejon Johan, en orsafinne, som berättas hava infört skidorna vid hetsjakt på älg. Om Nis Hans Per, född 1864, berättar hans bror, som är född två år senare: "Bror min han sprang på älg flera mil om dagen för att komma på stånd, när hunden fått tag i älgen. Och såna springturer många gånger varje vecka alla år gjorde att det blev hett i lederna och dem måste ta av honom benet, och när han inte fick jaga så dog han." Bland de gamla kända jägarna nämnes även Mås Olof i Bodarna.

Bland det matnyttiga vilda har väl älgen alltid spelat den största rollen för svensk allmoge och många olika metoder ha också kommit till användning för att fånga eller fälla honom. Så även i Ovansiljans bygder och på Sollerön. Både älgledet med ett fastsatt spjut, avsett att från sidan tränga in bak älgens bog och helst träffa hjärtat, samt fallstocken med skarpa knivar, som föll ned över älgens rygg, gillrades ännu av Jugen Nils på många ställen i skogen. Då han hade tid över, satt han i någon slogbod eller kolarkoja och snodde älgsnaror av mässingstråd, tills de blevo tjocka som ett rep ungefär och nio till tio alnar långa. De gillrades sedan upp vid älgstråken mellan två träd och fästa i någon kraftig ungstam för att snärja älgens hals och kväva honom, då han försökte slita sig lös. Självskotten med uppgillrade pistoler eller bössor hade Jugen Nils och hans kamrater lite varstans. En kättbokarl fick en gång en kula genom smörasken i bögsäcken från en sådan där pistol, som satt

Bild 1. Storskogen från Gesundaberget. Till vänster Siljan.

Bild 2. Jaktlaget samlas på Markusgården.

Bild 3. Ilastning av båtarna vid sjön Fjärden.

Bild 4. Båtarna glida ut mot Råberg.

Bild 5. Dagens jakt planlägges.

Bild 6. Hundkarlar i terrängen.

Bild 7. Älgen efter första skottet.

Bild 8. Andra skottet.

Bild 9. Skottsupen.

Bild 10. Älgen flås.

Bild 11. Bomärket inskäres.

Bild 12. Sedan älgkroppen styckats, måste köttet ofta bäras långa sträckor genom skogen.

Bild 13. Transport av köttet på flaken. En unggran får ersätta en sönderkörd med.

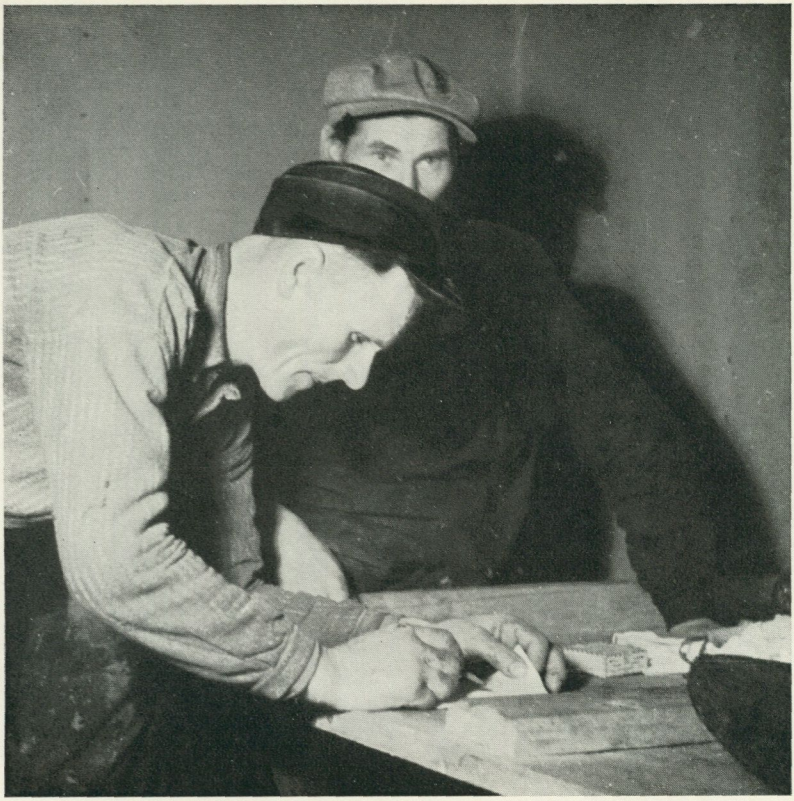

Bild 14. Andelarna uträknas.

Bild 15. Från lottningen. En andel av älgköttet.

på lur vid en gran. Det var bra gillrat, ty om det hade varit en älg, skulle det ha blivit hjärtskott. Kättbokarlarna hade förresten älggropar uppe vid Långtjärn på solleröskogen, ty det var inte så noga med jaktmark och jakträtt på den tiden. Och nere vid Umsi hade solleröjägarna själva sina älggropar. Det kunde till och med hända, att den tidens hårda skogsmän satte ut björnsaxar för älg. Dessa slogo ofta av älgens ben, som nedanför knäleden icke skyddas av något kött, och de stackars djuren fingo sedan släpa sig fram på tre ben, tills de fälldes på något annat sätt.

Av egentlig jakt torde hetsjakterna framåt vårsidan, då den hårdfrusna skaren bar skytten men brast för älgen och sårade hans ben, så att snart bara skinnslamsor voro kvar kring benpiporna, ha varit både den grymmaste och mest givande jakten. Jugengubben sprang på trygor vid denna jakt och skidor synas ha kommit i användning vid jakten först genom Lejon Johan. Man kunde vid hetsjakten både använda hundar eller vara utan. En givande form av jakt var också smygjakten på den första snön, då man varken behövde hundar eller trygor och kunde smyga sig ljudlöst på djuren. Även vid barmark försökte man med smygjakt utan hund, vilket kunde lyckas för den, som väl kände till älgarnas tillhåll och vägar. Den vanligaste jakten vid barmark var emellertid smygjakt med älghund, som då skulle vara övad att ställa älgen. Det var ett ansträngande jaktsätt, då älgen ofta gick undan miltals. Man hade stora anspråk på hunden vid denna form av jakt. Först och främst skulle han givetvis aldrig skälla vid sök i koppel eller då älgen gick undan. Då han följde eller sökte älgen, skulle en god älghund kunna gå i högvind, d. v. s. inte nödvändigt följa själva spåret utan kunna ta genvägar, då älgen buktade. Kom man vid smygandet i skotthåll för älgen, utan att skytten såg honom, hände det att hunden satte sig och vägrade att gå fram längre. Då hunden fått stånd på älgen, skällde han för att locka dit jägaren och uppehålla älgen. Han skulle hoppa framför huvudet på älgen och "ju finare han lekte, desto mer intresserad blev älgen". Det berättas om hundar, som rullade sig på marken och gjorde konster eller

togo käppar i munnen och kastade för att älgen skulle bli förvånad. Det var som regel lättare att ställa en tjur än en ko, utom då denna hade en kalv att försvara. Om älgen så gick ur ståndet, innan jägaren kom fram, gällde det för hunden att följa envist med och försöka ställa älgen så snart som möjligt igen.

Numera förekommer denna jakt i sin rena form mera sällan och hundar, som äro säkra på ståndskall, äro mindre vanliga. Orsakerna härtill äro tydliga nog. Det har blivit mycket fler jägare än förr och de olika jaktlagens marker ha blivit för små för en jaktform, som ofta gick fram över flera mil. Nu för tiden tar nästan hela öns vuxna manliga befolkning del i älgjakten och vid jakttidens ingång är det som ett folkuppbåd på väg från ön till storskogen. Man påminnes osökt om de tider, då Engelbrekts och Gustav Vasas lättrörliga bondehärar växte fram just i dessa bygder. Det finnes över tiotalet jaktlag i skogen under älgtiden och somliga av dem bestå av åtta till tio personer. Det finns emellertid även de jägare som gå ensamma eller i mindre sällskap. Jaktmetoderna skifta givetvis också efter antalet deltagare och terrängförhållanden från försök med smygjakt och ståndskall på gammalt maner till drevjakt, där man tar skogsparti efter skogsparti, dock aldrig med drevkarlar utan med hundar i koppel, som släppas, om det visar sig lämpligt. Hundkarlarna ha också alltid bössor, om det skulle bli stånd. Men även om moderna drag lätt nog komma in i Ovansiljans folkliv vävas de alltid in i det gamla. Därför har också denna jakt i relativt moderna former blivit en intressant social gestaltning på gammal grund, väl värd de femhundra meter smalfilm, som vi ägnade den. Det gamla lever i jaktens förberedelser, i tunnbrödsbakningen för de äldre jägarnas kontar, i laddandet av patroner till remingtongeväret eller dubbelbössan för de jägare, som ännu inte skaffat sig moderna studsare, i färdsätten upp till storskogen och transporterna av villebrådet hem och i delningen av köttet vid hemkomsten. Den roll som älgjakterna faktiskt spela för bondens köttförsörjning utgör i och för sig en intressant social företeelse. De nuvarande jaktlagen bygga på gammal grund, där emellertid sedvanerätt, god takt och sämja mellan

grannar samt i stor utsträckning släktförbindelser och personliga tycken spela en roll vid lagens sammansättning. Den rättsliga grunden till vissa jaktområden hänger tydligen samman med de gamla fäbodlagen. Men bland delägarna i ett fäbodlag äro icke alla jägare. Dessa ställa heller inga anspråk på jakträtt och vissa rent personliga synpunkter kunna fördenskull även få medverka, då ett lag bildas. Förutsättningen för jakträtt är emellertid jordinnehav inom Sollerön och detta drag visar bäst att det är fråga om bondejakt. En viss del av skogen äges nu visserligen av skogsbolag, men man har därvid kommit överens om en särskild del i väster för bolagsherrarnas jakt, medan bönderna jaga på resten. Skogen är också skiftad, vilket givetvis respekteras vid skogsavverkningarna, men skiftena spela ingen roll som jaktmarker.

På kvällen den 6 oktober sutto vi i vårt kvarter på Sollerön. Det var föreståndaren för Skansens naturhistoriska avdelning, Carl Fries, amanuensen Mats Rehnberg, fotografen Arne Ingers, författaren och så Skräddar Olle, en av öns mera kända äldre jägare. Den lilla bilens innehåll, tre filmkameror, tre spegelreflexkameror, en Leica för färgbilder, strålkastare, vacublixtar, fyrverkeripjäser för nattagningar i skogen och en hel del annat, var uppackat. Skräddar Olle berättade om älgarna och älgjakten. Han skulle jaga vid Lövberg tillsammans med Nis Hanspojkarna och några andra. Vi kunde få vara med dem så mycket vi ville . . . jadå, sääkert, tillade Olle. Det var gott om älg. Inte jagade man på själva ön nu, sedan jaktvårdsföreningen tillkommit. Men det var två familjer älgar på tillsammans sju djur på ön och vi kunde ju titta på dem, innan jakten började, och ta lite bilder.

Nästa dag voro vi fördenskull ute tillsammans med Skräddar Olle och hans hund Jeppa. Jag skrattade, när jag först fick se Jeppa. En stövare med stark inblandning av pointer stämde illa med mina begrepp om en älghund. Jeppa visade sig dock senare vara duktig på älg. Inte den dagen, ty vi fingo inte se en skymt av älgarna, men senare under jakten. Han lär då under täta

ståndskall ha lekt med en älgtjur utefter en lång förhuggning med flera stånd ända tills älgen gick i vattnet i sjön Fjärden. Resultatet av strövtågen hemma på ön blev endast några meter höstbilder, lämpliga att klippa in i vår älgfilm för att visa årstiden. Så lärde vi oss förstås, hur vi bäst skulle transportera kamerorna, av vilka de två, en Cine Kodak Special och en Zeiss Movicon hade en viss tyngd.

På ön tänkte alla på älgjakten dagarna närmast före och i gårdarna rustades för avfärden till storskogen. Kameran vandrade omkring lite överallt. Hemma i Dundergården funno vi Dundernis Kirsti, Krång Anna, Bom Anna och Böl Kirsti sysselsatta med att baka tunnbrödet. Det filmades med alla dess intressanta detaljer. Inne i Trombo Olles stuga funno vi honom själv, smeden Bus Olle och Rapp Oskar sysselsatta med att ladda patroner för jakten. Kameran klev in och tog helhetsbilder och detaljer. Tromben själv petade bort de gamla knallhattarna, Bus Olle, som var van vid städet, slog i de nya mot en träkubbe och Rappen slutligen mätte och hällde i krutet och satte dit kulorna. En hel liten verkstad med en klar arbetsfördelning hade här i hast ordnats just därför att man råkade vara tre. Tack vare Rehnberg, som känner alla på Sollerön, voro vi snart här liksom överallt goda vänner med föremålen för vår filmning. Rappen tog löfte av oss att komma upp till Borberg på söndagskvällen. Då skulle det vara en liten fest på fäbodvallen före jakten. Och om vi ville komma till dem under jakten, så visst gick det . . . sääkert. Tyvärr kom vi aldrig opp till Borberg och det var synd om oss, tyckte många sedan. Där hade varit en verklig fest och jaktlag från flera fäbodar hade samlats.

På lördagen foro de flesta älgjägarna upp till skogen. Det var en ständig ström av jägare och hundar från ön, en och annan ensam, en del i mindre lag och somliga i sällskap på ända upp till tio och mer. Kameran fick sitt lystmäte av glimtar från detta rika folkliv. Den noterade, hur Trombo Olle packade sin kont, tog den på ryggen och gav sig i väg, hur Bus Olle klev i väg ut genom portlidret samtidigt som han stoppade brännvinsflaskan i fickan. "Tag med mycket brännvin, så ni slipper

frysa", den uppmaningen hade vi med en undermening, som för oss var fullt klar, fått mottaga redan i brev till Stockholm. Bus Johan och hans sällskap strök i väg på cyklarna med full packning och hundarna löpande vid sidan och till slut befunno vi oss nere vid den grå Markusgården i Gruddbo och väntade på "storskyttelaget", ett av de mest kända lagen och säkra skyttar alla. Benämningen är flytande, beroende på vem det är, som använder den. Medlemmarna själva vidgå givetvis inte, att den har någon särskild innebörd, men de känna mycket väl till den. Somliga mena, att det finns ju andra lag, som ha lika duktiga jägare, och någon avundsjuk vågar antyda, att det nästan kan fattas som ett öknamn. Laget har sina jaktmarker kring Råberg, där folket från Södra Bodarna alltid haft sina fäbodar. Sörbo Karl och hans son Ivar utgöra därför också i viss mån kärnan i laget. Det är hans vagn och häst, som fraktar lagets proviant och utrustning upp genom skogen så långt vägen räcker. Ivar hade med sig en liten spenslig stövare, Vivi, som med sin närvaro röjde, att jakten inte längre bedrevs enbart efter de gamla metoderna med ståndskall. Skyttarna samlades undan för undan. Bröderna Anders och Johan Myhr från Häradsarvet med den utmärkte älghunden Boy, en korsning mellan hamiltonstövare och gråhund, Stenius med sin hund, även den av blandras, spögubben Jerk Anders med sin lilla gråhund av Floråstyp, Anders Brottare från Utanmyra samt slutligen de båda Markusbröderna Anders och Ejnar med en liten lekfull gråhund, Stintan, vars intresse för älgjakt skulle prövas för första gången. Provianten stuvades in. Den fyllde hela vagnen men skulle också räcka för nio man i storskogen under minst fem dagar. Sen bar det i väg ner förbi Korsgatan med majstången i Gruddbo, över den moderna bron till fastlandet och utmed skogsvägen förbi Mångbergs fäbodar till sjön Fjärdens norra spets. Här ligga båthusen med sina båtar ännu och man tog nu den gamla vid flyttningarna till fäbodarna så ofta använda vägen över sjön. Proviant, hundar, bössor och jägare fingo plats i två av de smäckra solleröbåtarna, som gledo bort i regndiset, medan filmfotografen från ett av båthusens tak arbetade med kamerans standard-

objektiv och "telet" omväxlande för att än få närbilder av det roende jaktlaget än få båda de bortglidande båtarna romantiskt inramade av strandfurornas lavbehängda grenar. Efter en halv mils rodd över sjön landade båtarna vid Skuggarve i södra ändan av Fjärden och jaktlaget hade sedan blott omkring tjugo minuters väg genom skogen upp till Råbergs fäbod. Filmexpeditionen hade ingenting annat att göra än att återvända hem. Snart skulle vi dock på nytt stöta samman med storskyttarna vid Råbergs fäbod.

Om vi kunnat följa alla de många jaktlagen i solleröskogarna under söndagen — jakten började på måndagsmorgonen — skulle vi funnit dem ute med hundarna i koppel för att utforska, var älgarna höllo till inom jaktmarken. Sedan man väl visste detta, skulle det vara betydligt lättare att helt utnyttja de tre korta jaktdagarnas möjligheter. Här och där såg man märken efter älgarna. Avskalade ungstammar, där tjurarna slipat hornen under brunsttiden, brölgroparna i myrkanterna och färska spår och spillning. Älgarna märka också, att det är jakttid, då marken blir övertrampad med karlspår. De ta då långa hopp över spåren, påstå jägarna, för att inte röja sitt tillhåll.

Filmexpeditionen hade bestämt sig för att följa olika jaktlag de tre dagarna för att ha största möjligheterna att fotografera jaktens variationer i olika marker samt olika färdsätt och transportsätt av det fällda villebrådet. Redan långt före gryningen på måndagsmorgonen voro vi sålunda i Björka fäbodar och anslöto oss till det ena av jaktlagen där. De tre filmkamerorna fingo följa var sin jägare till de håll, där man säkrast väntade älgarna. Men laget hade otur hela dagen och vi med dem. Man tog det ena jaktstråket efter det andra. Hållkarlarna ställde ut sig på sina platser, hundkarlarna strövade genom skogen, men inga älgar syntes. Lagets sista förhoppning stod till hörnet mellan landsvägen till Leksand och Siljan längst nere vid Siljansnäs rå. Där hade man sett färska älgspår dagen innan. Hållkarlarna skulle ställas ut längs gränsen och med jägarna före och filmexpeditionen sist ringlade vi ner mot en gammal skallplats nära sjön. Stigen vek för ett ögonblick in på den främmande mar-

ken. "Där är Sollerö skog", hördes en röst, bestämd och med en underton av hot, och en man frigjorde sig från snåren pekande in mot Solleröns mark. Svaret kom blixtsnabbt och kärvt: "Ja, men här har också varit Sollerö skog". Detta folk kan sin tradition. Svaret hänsyftade på en gammal gränsstrid, som har sin upprinnelse på 1300-talet. Siljansnäsjägaren lät sig nöja med beslutet och gled tillbaka in i skogen. Inte ens här, där laget var så säkert på att ha älg, lyckades det och dagen slutade i en något bitter stämning. Man var vid gränsen mot en annan socken. Det kändes nästan som gränsen mot ett annat land. Var hade älgarna blivit av, som varit där dagen innan? I fråga om filmning blev dagens resultat blott några scener med utsättande av hållkarlar, hundkarlarna strövande i skogen med gråhundarna samt några rast- och måltidsscener. Men det var två dagar kvar av jakten och nästa morgon skulle vi vara hos "storskyttelaget" i Råberg.

Fullmånen hade bleknat något för det första gryningsljuset, då vi nästa dags morgon nådde Råbergs fäbod. Vi hade då ungefär en timmes skogsmarsch bakom oss med Knuts Arvid och en ficklampa främst som stigfinnare. I stort sett hade vi nog följt den gamla stigen från Garberg, dit Forden fört oss på en eländig, nyanlagd väg, men det fanns inte mycket kvar av stig nu, sedan fäbodlagen för länge sen upphört att dra fram över den. Packningen var inte lätt och många gånger trampade foten fel i de av vatten fyllda markerna. Inne i fäbodstugan hade jägarna just börjat morna sig och en svag rök ringlade upp från den enklaste men på samma gång mest funktionalistiska kronskorsten jag sett. Det var helt enkelt fyra tegelstenar resta på kant och med en täckhäll över. Hundarna morrade, då vi klevo in. De voro i vildmarken nu och icke de vanliga snälla gårdshundarna hemma på ön. Jägarna i Råberg hade också haft otur den första dagen och de flesta hade väl lite svårt att inse, att fyra stycken kulturhistoriker med filmkameror skulle göra turen större. Efter en stund voro jägarna på sina platser och ner mot Fjärden gingo Myhr Anders och Stenius med hundarna kopplade. Det var råkallt på morgonen. Solen var en bit uppe,

men dimbankarna hängde nere över Vådsjön och hindrade värmen. Framför mig stod vår filmfotografs utmärkta Cine Kodak Special på sitt bastanta stativ, skottfärdig och med telet tillslaget. Jag hade beräknat ungefär, varifrån älgen borde komma, och efter blott en lätt gungning på knäna skulle jag vara klar vid sökaren. Men det var kallt. Hela klädutrustningen var använd och ändå frös jag. Och det gjorde Jerk Anders, spögubben också, som jag hade snett framför mig med studsaren över knäna. En mesflock drog visslande genom skogen. En spillkråka slog på trumma uppe i en torr fura. Så hördes ett par skall neråt Skuggarve. Aldrig har jag sett en kyrkans tjänare så snabb, som då spögubben i ett huj fick av sig pälsen. Jag stod redan med ögat i sökaren och fingret på utlösaren. Nu var det fullt drev. Det kom närmare och två par ögon letade igenom terrängen framför oss gång på gång. Så föll ett skott... åter ett... och ännu ett. Spänningen sjönk några grader. Men vi stodo i bomhåll och även en duktig jägare kan bomma. Men så tystnade drevet och spänningen sjönk ytterligare. Det måste ha varit Myhr Johan, som sköt, och jag visste, att bakom honom stod expeditionens egen filmman med en splitterny Zeiss Movicon, lätthanterlig och snabb, monterad på bröstmes. Jag lämnade kameran på platsen och sprang. Samlingsskottet hade inte gått och spögubben rörde sig inte ur fläcken. Då jag kom fram, såg jag redan på avstånd, att både jägare och filmare hade haft tur. Myhr Anders, som i språngmarsch följt drevet, hade just kommit fram, och jag fick se de båda bröderna ta skottsupen. Filmaren Ingers gick omkring och sköt fram axlarna mer än vanligt, ett tecken till belåtenhet. Mats Rehnberg dansade krigsdans på ett ben och hade svårt att få förtjusningens utsöktaste kraftord att räcka till. Bland några unggranar låg den vackra niotaggaren, noga bevakad av Boy, som drivit den. Kniven hade redan gjort sitt och framför halsen var vitmossan röd av blodet.

Älgen hade stått nere vid Fjärden. Den hade glidit undan, så länge Anders hade hunden kopplad, och då den såg ut att dra sig ur marken västerut, släpptes hunden. Mycket riktigt,

älgen vek och gick efter beräkning. Något ståndskall blev det inte och Anders, som i ilsprång följde efter, hade inget tillfälle till skott. Ingers hade stått med sin kamera så idealiskt som gärna möjligt. Redan innan skytten kunde se älgen, var han i kamerans sökare. Så stannade han ett ögonblick bland några unggranar, gled ut på förhuggningen och fick det första skottet just som han vek åt sidan för att sedan snubbla över hela den öppna platsen tjugofem meter från kameran, medan andra och tredje skotten slogo in i bogen. Så föll han bland unggranarna. Bättre möjligheter hade en filmare aldrig kunnat få och det visade sig senare, att han utnyttjat dem väl.

Sedan signalskottet till samling gått, var snart hela jaktlaget samlat. Jag är övertygad om att de gladde sig mera över att vi verkligen fått tillfälle att filma den scen vi önskade än över att de fått en älg. Att kamerorna placerats på de bästa hållen var också tydligt, trots att det ju kunde te sig ganska betänkligt att bakom sig ha en filmkamera och en främling, vars skogsvana man inte visste något om. Glädjen var allmän och vi kommo faktiskt att framstå som bringare av turen och ett hyggligt jaktväder till Råberg. Då alla jägarna samlats, tog man genast itu med att flå älgen. Arbetet gick raskt undan, då hela laget hjälpte till, och filmkameran spelade nästan oavbrutet. Hundarna fingo sina smakbitar och särskilt unghundarna, som voro med för första gången, uppmuntrades i sitt intresse för älgen. Sedan inkråmet tagits ut och Myhr-märket skurits in i den pinne, som sattes att hålla bröstkorgen utspänd, tågade jägarna i en lång rad hem till Råberg för att få mat och lite kaffe. Och jaktens fortsättning diskuterades. Vi voro med även på eftermiddagen, men ingen älg fälldes då. Jag kom att stå på samma plats, som Ingers tidigare och då ingenting spännande tycktes vilja inträffa, passade jag på att få några teleserier av ett sällskap lavskrikor, som frossade på slamsorna vid den fällda älgen. Det var bland den största glupskhet jag sett och trots att skrikorna hade en hel älgkropp på middagsbordet, råkade de i slagsmål om godbitarna.

Solen stod lågt över Garberg, då vi återvände genom skogen samma väg som vi kommit. Vi hade fått filma vad vi önskade

och om två dagar hade vi möjlighet att komma tillbaka för att fotografera styckningen och transporten av köttet.

Nästa dag förbereddes filmningen av köttets delning efter hemkomsten till ön och vi gjorde också en tur upp till Lövbergs fäbod, där Skräddar Olles och Nis Hanspojkarnas lag höll till. De hade då redan fällt två älgar. En låg mitt inne i skogen och skulle fraktas fram till fäboden på flaken, sommarsläden. Den andre låg vid östra stranden av Fjärden, ty den hade gått i sjön för Skräddar Olles hund och simmat över till andra stranden, där den skjutits. Den hade sedan släpats tillbaka i vattnet efter båten. Köttet av denna tänkte man frakta i båt till sjöns nordspets, där vagn kunde möta. Här hade vi sålunda möjlighet att filma de olika transportsätten och vi avtalade med laget att få komma tillbaka nästa morgon. Vi kunde då också filma styckningen, ty älgkropparna lågo som vanligt flådda och rensade men i övrigt hela i skogen.

Tidigt på torsdagsmorgonen voro vi i Lövberg, där jaktlaget väntade. En häst var redan spänd för flaken och det bar i väg ner i skogen. Detta med flaken var ingalunda någon rekonstruktion för vår skull. Den hade man använt även föregående år och då var det inga museimän med. Älgkroppen styckades av vana händer och kamerorna arbetade. För inälvorna grävdes en grop i den mjuka mossiga marken. Släden fick här vänta en bit från slaktplatsen för att vi även skulle få filma, hur det gick till, när jaktlaget bar köttbördorna genom skogen, vilket ju ofta förekommer. Bogarna kastades helt enkelt över axeln. Sidostyckena genomstuckos med gevärspipan och slängdes sedan upp på axeln med bössan som bärstång. Sedan lastade man släden och transporten gick i rask fart genom den av höstregnen uppblötta skogen. Över den mjuka mossan, genom stigarnas dyvälling och över de steniga tuvorna gled släden lika lätt. Sedan vi kommit fram till Lövberg, lastades köttet över från flaken till den fyrhjuliga vagnen eller trillan, som den kallas. Vi foro i förväg ner till sjön Fjärdens norra spets för att fotografera jägarnas ankomst i båt med bytet på samma ställe, där vi fem dagar tidigare sett Råbergsskyttarnas båtar glida bort i regn-

diset. Hit kom också trillan sedan, köttet lastades över i denna och färden gick hemåt till ön för delning av bytet.

Vi hade bestämt med storskyttarna, att vi skulle få vara med på delningen av deras älgar hemma i Sörbo Karls gammelstuga. Vi kunde inte räkna med att de skulle komma med sina båtar till Fjärdens nordspets förrän vid femtiden på kvällen. Det skulle då redan vara för sent att fotografera och vi foro fördenskull hem till ön för att vänta dem i Sörbogården. Höstkvällen låg redan mörk över ön, då lastbilen från Fjärden for ner till Bodarna med glada och sjungande jägare. Turen hade inte lämnat Råberg i och med att vi foro därifrån, men jägarna voro fortfarande övertygade om att vi varit turbringarna. Sista dagen hade man fällt två tjurar, spögubben en och Sörbo Ivar den andre. Bakbordsskivor voro lagda på bockar utmed hela den ena långsidan av stugan och mellan dessa och den vackert målade, väggfasta skåpsängen upptogs snart en stor del av golvytan av en väldig kötthög. Styckningen började. Liksom tidigare i skogen var Myhr Anders någon slags av alla åtlydd men icke öppet erkänd ledare för laget. Knivarna gledo flinkt genom köttstyckena och skilde det rena köttet från benen, yxan hanterades med vana skogsmannahänder, då benen behövde huggas sönder. I dörren hängde kvinnorna och barnen som tysta åskådare av detta festliga tillfälle, då hushållet fick nytt köttförråd. Borta vid dörrens vägghylla hängde ännu något av fjolårets torkade älgkött. Man kände starkt, att här var inte jakten ett tidsfördriv och för nöjes skull. Det var bondens sätt att skaffa kött till huset och ett viktigt led i arbetsåret. Sedan man delat upp de tre älgarna i rent kött, bindvävskött och köttben, vägdes varje hög. Så räknade man ut hur mycket det skulle bli för varje jägare. Det blev elva lotter, nio jägare och två hundar, ty de hundar, som gjort nytta vid jakten, fingo full manslott. Unghundarna fingo ingenting utöver den nyttiga lärdom, som jaktdagarna gett dem. Spögubben anförtroddes såsom kyrkans tjänare att närmast kontrollera vägningen och Sörbo Karl satt med en spjuver i ögat och skötte den enkla bokföringen. Då man hade alla högarna uppvägda skulle det dragas lott. Sörbo

Karl skrev ett namn på en lapp, som veks ihop, och en annan tog lappen och lade den på en av kötthögarna. Då alla högarna fått sina lappar, voro också ägarna givna och var och en tog vara på sitt och stoppade det i den medhavda säcken. Endast två högar stannade kvar, de tillhörde far och son på gården. Delningen hade tagit sin rundliga tid, men man hade heller inte haft bråttom. Belåtenheten över en lyckad älgjakt och kaffet med kask, som Sörbo Karl bjudit på inne i nystugan, gjorde rörelserna lite långsamma och det översvallande skämtlynnets många lustiga anmärkningar och infall togo också sin tid. Det var midnatt, då jägarna gingo hemåt, var och en till sitt.

Så var en film över älgjakten i de stora solleröskogarna upptagen. Redan från början hade vi beslutat oss för att inte på någon punkt rekonstruera eller ingripa i händelsernas naturliga förlopp. Det gällde att göra ett verklighetstroget reportage, ingen inspelning. De kulturhistoriskt äldre förhållanden, som vi mycket väl kände och som här och där kunde lockat till rekonstruktion, hade vi beslutat att i stället meddela i textkommentar. Efter dessa femhundra meter smalfilm, upptagna under strävsamma skogsmarscher men med en god portion tur kan det heller inte nekas till att aptiten stigit på fortsättning av denna mycket angenäma men på samma gång effektiva undersökningsmetod. Det är väl heller ingen tvekan om att våra kulturhistoriska undersökningscentraler under de närmaste åren måste i mycket större utsträckning än hittills komplettera sina texter och sina statiska avbildningar med filmer, vare sig det gäller kortare registreringar av speciella folkseder och lokala näringsgrenar, som hittills mest varit föremål för filmning, eller det gäller mera omfattande och inträngande skildringar av en bygds folkliv, där även filmen borde få användas i full utsträckning. Och nog är det så att överallt i vårt land, från Smyge huk i söder till riksröset i norr försvinna de mest lockande och de mest trängande uppgifter för filmning ur folklivet inför våra ögon med varje år som går.

"STORA TAVLAN" PÅ ÅRSTA

EN UNIK STOCKHOLMSBILD FRÅN GUSTAVIANSK TID

av Arvid Stålhane

På eftermiddagen den 22 augusti 1826 syntes en vapenprydd, gul kalesch från Djurgårdsslätten sakta köra upp mot höjderna vid "Skantsen". De åkande voro den 73-åriga "änkeryttmästarinnan" Märta Helena von Schnell, född Reenstierna, och hennes gäster en kamrer Brogren med fru, alla stora blomstervänner. Den gamla damen, som på sitt eget Årsta,[1] bild 1, strax utanför Stockholm hade en berömd trädgård, brukade om höstarna sedan några år tillbaka göra denna utflykt till Djurgården för att där njuta av grosshandlare John Burgmans storartade nyskapelser, villan, parken och trädgårdsanläggningarna uppe på Skansberget.

Fru von Schnell har själv beskrivit dessa djurgårdspromenader i den utförliga dagbok "Årstads Dagligt Allehanda — realiteter och bagateller", som hon regelbundet förde under nära femtio år av sitt liv. Ett särskilt stort rum inta där anteckningarna om hennes egen trädgård och park — rörande dessa blir hon gärna vältalig. Så även nu, då hon den 22 på kvällen nedskriver sina intryck från Skansen.

Sommaren hade varit ovanligt het, men i dag antecknar hon:

[1] Årsta i Brännkyrka, ofta förväxlat med Fredrika Bremers Årsta, vilket ligger i Österhaninge socken, har med stor sannolikhet ursprungligen tillhört Birger Jarl. I början av 1300-talet tillhörde det hertig Valdemar, då det även omfattade hela Södermalm och trakten ända ned till Fittja. Det ägdes senare av medlemmar av släkterna Oxenstierna — under 1500- och 1600-talen — Ulfsparre, Posse, Ehrencrona, Cronhielm, Schönberg, De Geer, von Schnell, Reenstierna och Wistrand samt köptes 1905 av Stockholms stad från dess siste enskilde ägare, legationsrådet Rappe, för 2,3 miljoner kronor.

"Mindre hetta. Eftermiddagen var jag tillika med Kamrer Brogrens vid Burgmans Skants på Djurgården och besåg Dess dyrbara och kostsamma anläggningar med stora Alléer, Engelska gångar, Dyrbara utländska växter af oräkneliga sorter — Ananas, Vinrankor i flere långa vinkastar samt kalldrifna rankor, som upföre högsta tak slingrade sina af mångfaldiga drufvor rikt behängda, fruktbärande drufklasar likasom svenska rönnar, dock voro dessas drufvor af mindre sort än de stora blå och hvita som i vinkastarne hade mera värme.

Persico-, plommon- och magnifika Äpelträd, väl espallierade, visade den skönaste frugt — blomväxternas åtskilliga slag kunde eij räknas.

På ett enda Mulbärsträd voro i år redan 8. kannor Mulbär plockade och ännu voro ansenligt många qvar.

Fikonträden voro lika bördige; men alt har, till och med de stora träden uti alléerne, flere gånger i denna heta och torra sommar blifvit vattnadt.

För 20 år sedan var ett stort gråstensberg, där nu den så kallade Skantsen står, och man såg där blott ohyggliga sprängda Stenmassor. — Penningar och kunskaper förmå uträtta mycket, då Gud behagar därtill gifva sin välsignelse. Många blifva därigenom soutinerade, och mången, lika som jag, fägnad af blotta åskådandet."

Det nutida Skansen har väl inga exotiska växter att briljera med, men om fru ryttmästarinnan i dag kunde göra ett återbesök på Skansen, skulle även det storverk, som Artur Hazelius och hans efterföljare uträttat däruppe, utan tvivel i lika mån väcka hennes odelade beundran och fägnad. Kanske skulle hon först ta de små grå stugorna för "eremitager", sådana som hon själv med kräset val förlagt till romantiska vrår av sin egen engelska park. Men med sitt starka sinne för tradition och sitt levande intresse för Sveriges historia, skulle hon utan tvivel snabbt nog ha fattat innebörden av anläggningens ädla syften. I det nuvarande Sagaliden skulle hon återse den Burgmanska Fåfängan och hon skulle även finna att dess lindalléer alltjämt stå kvar.

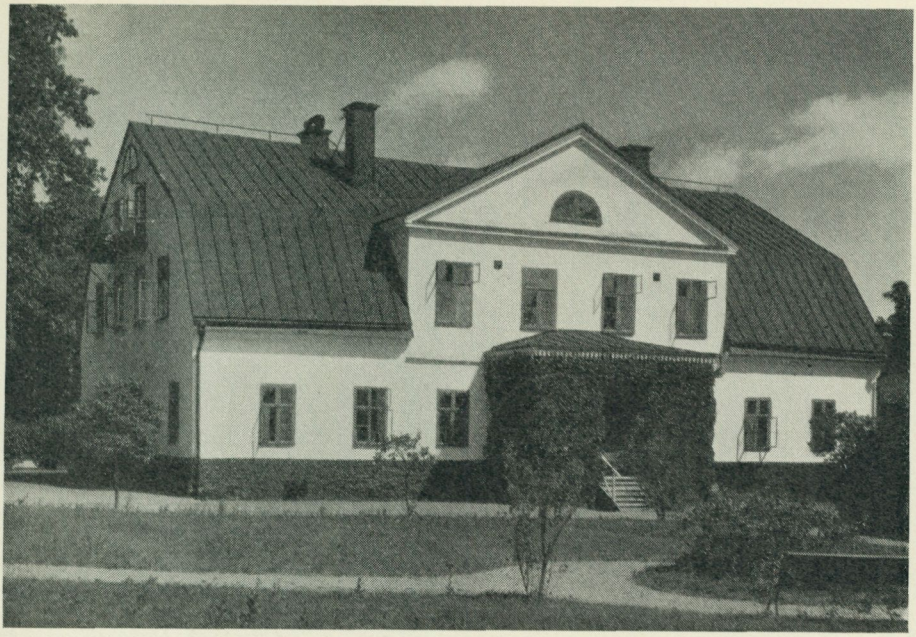

Bild 1. Årsta herrgård, sydöstra fasaden. Foto Nordiska museet 1927.

Bild 2. "Hörnkammaren innanför salen" i Totties malmgård på Skansen.

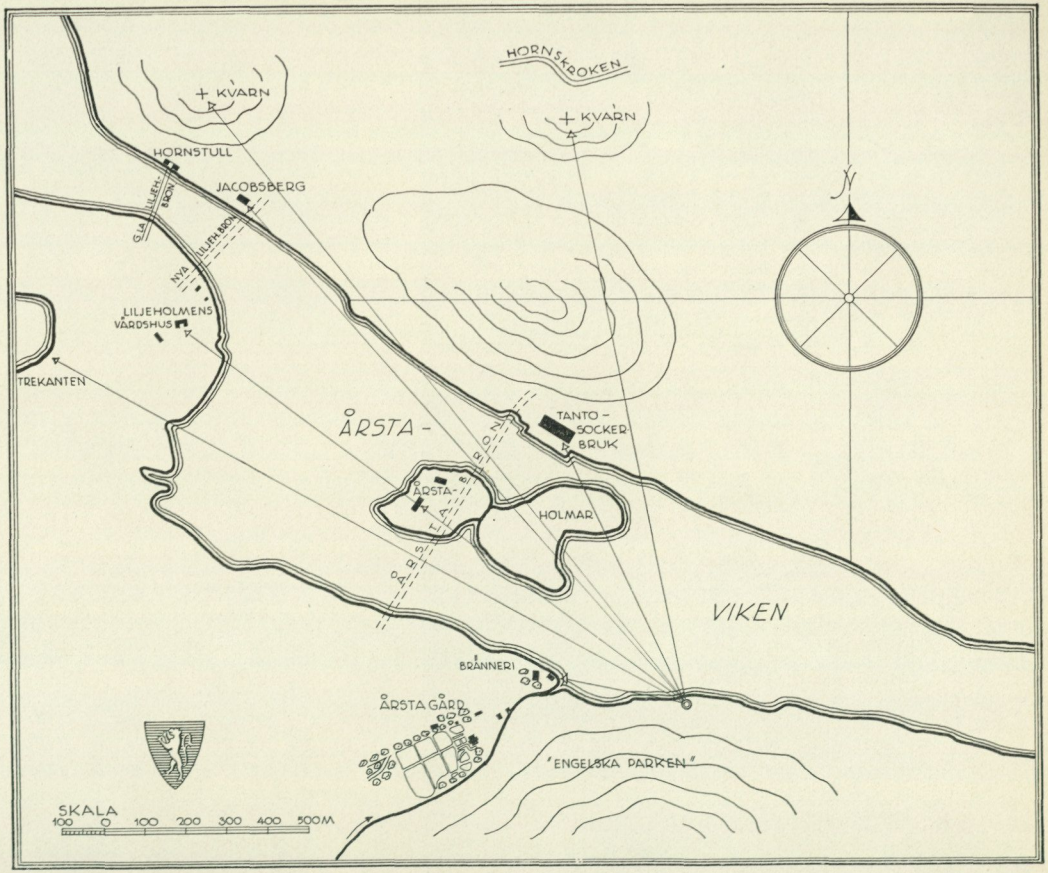

Bild 3. Schematisk orienteringskarta till Årstatavlan.

Bild 4. "Stora Taflan" på Årsta. Utsikt från parken mot nordväst. Oljemålning av Pehr Estenberg. Nordiska museet 81,126.

Bild 5. Pehr Estenberg (1772—1848). Miniatyr av J. E. Bolinder. Foto Svenska porträttarkivet.

Bild 6. "Birger Jarl". Oljemålning från slutet av 1600-talet. Gripsholm. Foto Nationalmuseum.

Bild 7. Monument över Birger Jarl. Detalj av Årstatavlans högra parti.

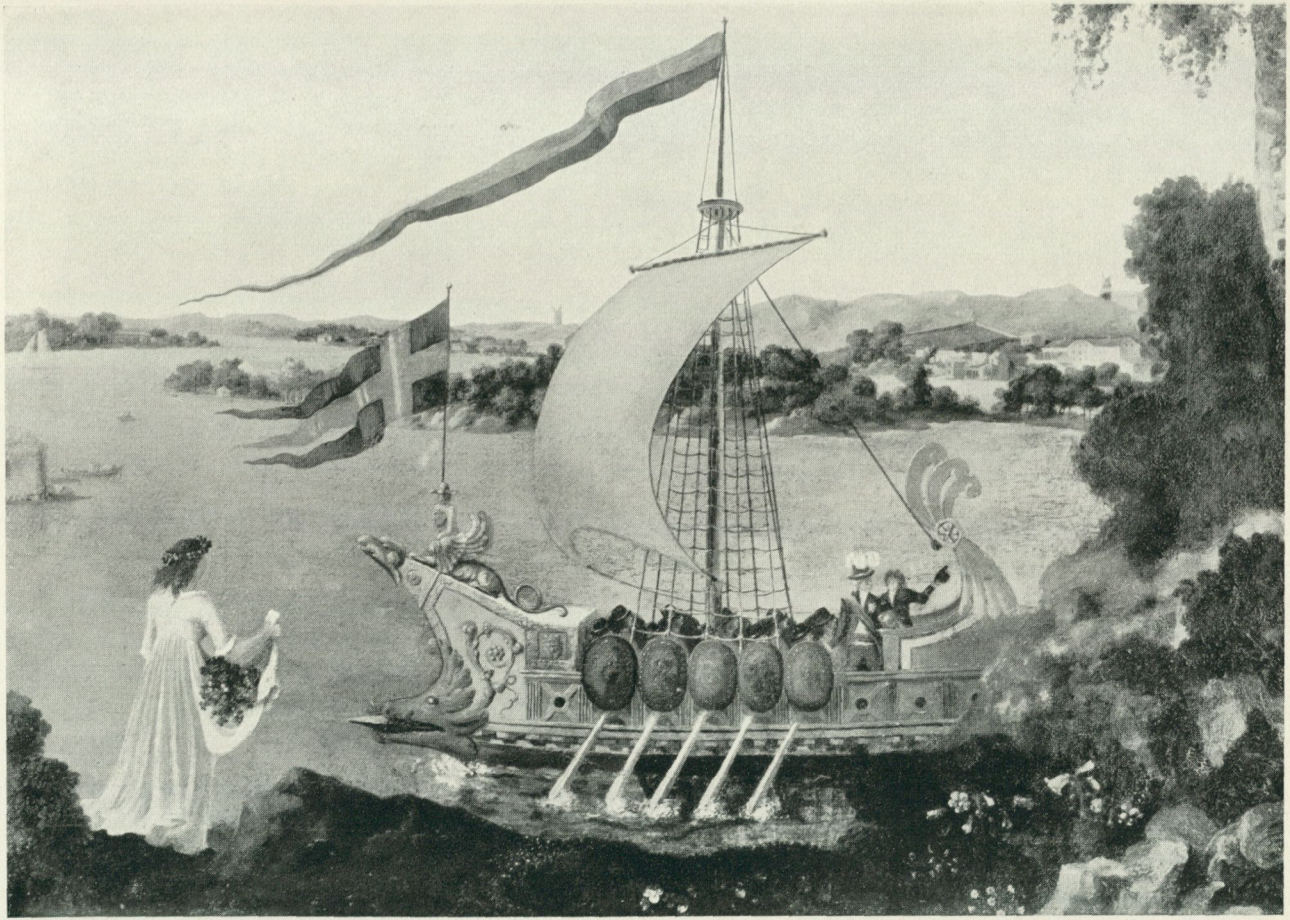

Bild 8. Detalj av Årstatavlans mittparti.

Med någon förvåning men också med ett glatt igenkännande bör hon även hälsa ett par av byggnaderna häruppe. Där ligger ju Jakobsberg, vars välbekanta silhuett hon väl tusen gånger sett skymta mellan träden vid Hornstull under 65 års färder till och från Stockholm. Vintern 1803—04 hade hon sina små pomeransträd inackorderade där för vård, då de icke ville ta sig hemma på Årsta. Och Totties malmgård — målet för så många av hennes besök under 1800-talets första decennium, genom vilket trolleri à la Tusen och en natt har den förflyttats från Barnängsbacken och hit? Men malmgårdens trädgård finns ej, denna magnifika anläggning med sina fyrkantiga kvarter, rabatter och ruddamm, sina gröna gångar och voljär, som hennes besök framför allt gällde. Och var är orangeriet, byggt av Bellmans barndomsvän, den unge Erik Palmstedt, platsen för så många givande samtal med den hedersmannen trädgårdsmästar Berg, under det man gemensamt beundrade någon sällsynt växt. Så t. ex. söndagen den 4 september 1804, då mäster Berg med stolthet kunde visa "en sort blomma af en utsökt fägring med 4 rosenröda spitsiga blad, 9 höga blomstersticklar och hvilka af 4 mörkvioletta blad i midten syntes lik som omlindade med ett smalt band. Bladen på denna växt voro lika indianska Syrenblader." Drivningen av orangeriets 40-tal pomeransträd debatterades även med ingående sakkunskap, ty pomeransträden hemma på Årsta äro värdinnans stolthet. En fullmogen "pomerants" delade hon nådigt ut till den värdige ungefär som en gulddosa, skänkt av någon kunglig hand. Vid besöken i Totties trädgård, där för övrigt några av hennes träd under många år hade vinterkvarter, får hon vid hemfärden vanligen en vacker "boquette". Från Årsta kommer sedan ofta ett mera materiellt svar — rotsaker till brukspatron Totties kök.

Malmgården är sålunda icke främmande för fru von Schnell. Skulle hon i dag åter göra den ett besök, har den dessutom en glad överraskning i beredskap, ty där, mitt på fondväggen i "hörnkammaren innanför salen", bild 2, hänger ju hennes egen beundrade "stora Tafla", som hon icke sett sedan den dystra höstdag 1807, då tavlans upphovsman lät hämta den för "af-

copiering" — t. o. m. på själva revolutionsdagen den 19 augusti — men sedan aldrig återställde. I sin breda ram med "blomsterranckor" hade den då under åren 1798—1807 varit den förnämsta prydnaden i "röda förmaket" på Årsta.

Men icke nog härmed. Trots att målningens proveniens vid dess nuvarande placering var okänd, har med fenomenal intuition i dess omedelbara närhet ännu en tavla blivit upphängd, som en gång befunnit sig på Årsta. Det är en liten på siden broderad kopia av en för Reenstiernorna kär släkttavla, Ehrenstrahls stora målning, som enligt traditionen föreställer stamfadern, Abraham Momma-Reenstierna åkande i ackja efter ren. Till denna kopia, omtalad i fru von Schnells dagböcker, återkomma vi senare.

Den större tavlan, bild 4, är i museets huvudliggare införd såsom: "Oljemålning af okänd. Höjd 1,13. Bredd 1.755. På väf utsigt af Lofön. I förgrunden Gustaf III på sin lustjagt. Till höger ett monument öfver Birger Jarl med inskrift: 'ÅRSTADS MINNE ÖFVER EN ÄGARE, SOM ET ÅR BODT PÅ DES FÄLT, INNAN HAN GRUNDLADE STOCKHOLM'." Notisen om tavlan baserar sig utan tvivel på någon uppgift av föregående ägaren, antikhandlaren A. Mattsson, då den i november 1895 genom byte övertogs av museet. Den felaktiga lokaliseringen uppmärksammades givetvis omedelbart. "Årstads Fält" och Lovön låta icke gärna förena sig, under det att Årstaviken med Liljeholmsbron och Tanto sockerbruk i fonden lätt kunna identifieras. Tavlan framställer sålunda en utsikt mot nordväst från parken på Årsta i Brännkyrka. I sin helhet är den icke något större konstverk, men den är konst- och kulturhistoriskt intressant och har vissa partier, som äro förträffligt målade. Då Tottieska malmgården på Skansen skulle inredas, gav dess motiv anledning till att den kom att ingå i den samling målningar, kopparstick och sydda tavlor, som placerats i "hörnkammaren innanför salen" för att ge besökaren en föreställning om det under 1700-talet ganska vanliga modet att i något rum med enklare väggdekor gallerimässigt hopa tavlor på väggarna.

Emellertid är målningen märklig icke blott som en unik stock-

holmsbild från slutet av 1700-talet. Skulle också katalognotisens uppgift om "Gustaf III på sin lustjagt" vid en närmare granskning visa sig icke hålla streck, ange dock det ståtliga skeppet i förgrunden och de agerande personerna, att tavlan måste föreviga någon för Årsta herrgård och dess herrskap särskilt minnesrik händelse. Eget nog tiga dagböckerna härom. Däremot relateras tavlans hela tillkomsthistoria ganska utförligt, och vad som där icke sägs, skola vi söka ge en antaglig förklaring till, grundad på de inblickar i Årstamiljön i övrigt, som dagböckerna skänka i rikt mått.

Den 26 juni 1796 skriver fru von Schnell:

"Vackert väder. Till middagen kom först conducteur Pehr Estenberg och sedan Lieutnant Åhman begge oväntade. Estenberg kringgick trägården och sedan utvalde en plats på en högd vid Sjöstranden för att avrita belägenheten af Årstads stränder, Holmar, Lilljeholm och Tanto."

Härmed äro ju tavlans både lokalmotiv och målare klart preciserade. Den topografiska beskrivningen stämmer exakt med de lokaliteter som rymmas inom tavlans synkrets, bild 3. Med några få kompletterande upplysningar se vi sålunda till vänster Årsta bränneri, därovanför på udden längst bort Liljeholmens värdshus, en rödmålad, karolinsk byggnad med säteritak, och därefter den långa flottbron med sina två vindbryggor närmast Hornstull, som döljes av svenska flaggan. Till höger om denna syns området kring Jakobsberg. I bakgrunden uppe bland Högalidsbergen skymtar en väderkvarn, tydligen den som på Tillæus karta betecknas som "Österlings quarn". I tavlans mittelplan ligga de tre Årstaholmarna, från vänster räknat: Ahlholmen, Bergsholmen och Lillholmen. Det är över den första som södra stambanan numera passerar på en hög betongbro. Bergsholmen eller, som den senare benämnts, Tallholmen och Lill- eller Ängsholmen ha på senare åren, genom uppgrundning av sundet, så gott som vuxit samman. Då tavlan målades, bildade de tre holmarna ett under Årsta egendom skatteskyldigt komplex, med corps de logis på Ahlholmen. Det är emellertid icke detta, som syns på bilden. Manbyggnaden, uppförd 1742 av den kände

Carl Reinhold Berch, ligger mer i norr och är orienterad i öster —väster. Rikta vi slutligen blicken mot tavlans fondparti längst till höger, se vi där fabriksbyggnaderna vid Tanto gamla sockerbruk, vid denna tid ombyggt till kronobränneri. Bakom bergen vid Tanto höjer sig en väderkvarn på den plats nära Hornskroken, där enligt Tillæus Michel Jöranssons kvarn låg.

Den sommardag 1796, då konduktör Estenberg i det vackra söndagsvädret på en höjd vid Årsta strand gjorde sina första skisser till tavlan, var den unge konstnären blott 24 år gammal, men ändå sedan två år konduktör vid Överintendentsämbetet. Vid Konstakademien, där han sedan ett år var agreé, hade han som en av Desprez bästa elever utbildats till arkitekt, men biträdde även denne både som skicklig gravör och dekorationsmålare. Han blev 1797 konduktör vid slottsbyggnaden, förordnades 1798 till stadsbyggmästare i Stockholm, fick 1820 professors titel och var under lång tid en av huvudstadens mest anlitade arkitekter, bild 5. Under sina yngre år hörde han, liksom fadern, hovrättsrådet Carl Estenberg, känd även som nationalekonomisk författare, till Årstafamiljens närmaste umgänge. På Årsta sjöäng höllos under ett tiotal år omkring 1790 pampiga "slåtteröl" med 100-tals gäster, bland vilka de båda Estenbergarna, far och son, alltid återfinnas (Personhistorisk tidskrift 1907, sid. 73 ff.). Då sjöng Bellman, husets vän, sina slåttervisor och i en ännu bevarad: "På Årstads äng d. 18 Juli 1794", saluterar skalden just den förre i tredje strofen:

"Men jag mitt glas vill höja,
för Estenberg lägg an!"[1]

Redan tre dagar efter sitt första besök på platsen finna vi unge Estenberg ånyo ute vid Årsta. Han vill tydligen begagna sig av det vackra vädret för sina studier.

"1796, Junii 29 Onsdag: Solsken hela dagen. Eftermiddagen kom conducteur Pehr Estenberg hit, gick på höijderna vid Sjö-

[1] Tidskriften Varia 1901, sid. 380.

stranden och sedan kring trägården der vi efven voro med. Om aftonen då vi spisade drucko vi under 4 starcka Canonskott Pehrs skål, emedan det just idag var dess namnsdag."

För att "avrita belägenheten af Årstads stränder" behövdes knappast några vidlyftigare studier. Motivet var ju skäligen enkelt: en vid vattenyta, de skogiga holmarna och föga bebyggelse vid stränderna. Det förvånar därför ej, att dagboken nu någon månad framåt är helt förtegen rörande det fortskridande arbetet. Då friluftsmålning ännu var något ganska okänt och den inramande förgrunden i regel komponerades helt schablonmässigt, få vi i stället tänka oss Estenberg denna tid fullt sysselsatt i sin ateljé med uppläggningen av den stora duken. Mot mitten av augusti tycks han emellertid ha börjat detaljarbetet, att döma efter följande dagboksnotis:

"Augusti 13, Lördag: — — — vi togo derefter någon förfriskning och sedan promenerade åt Torpareängen samt på vårt observatorium,[1] då vi mötte conducteuren Pehr Estenberg som med oss hemföljde för att få på några dagar läna Birger Jarls contrefait till afteckning."

Målningens högerparti domineras ju av det stora, med icke ringa svulst nyklassiskt utformade monumentet över Birger Jarl, bild 7. Det är givetvis när dennes där placerade bröstbild skulle återges, som porträttet behövts. Någon autentisk bild av jarlen existerar naturligt nog inte, men hela serier av kunga- och stormanslängder, gående tillbaka ända till hedenhös, ha sedan 1600- och 1700-talet funnits på herrgårdar och slott — även på Årsta fanns en dylik serie, som kommit från Sjöeryd i Småland — och ännu så sent som på 1840-talet ha dessa reproducerats i litografi i de då populära albumen med bilder av svenska konungar och stormän. Årstatavlans karikatyrmässigt fula bild av jarlen liknar mest någon rådsherre från slutet av 1500-talet. Förebilden, av vilken fru von Schnells porträtt av Birger Jarl var en kopia, fanns på Gripsholm och hänger nu, jämte ett halvt

[1] En bergshöjd vid Årsta kallade ryttmästare von Schnell för sitt "Observatorium". Man har därifrån en vidsträckt utsikt över Stockholm mot norr.

dussin andra fantasiporträtt, målade i slutet av 1600-talet, i "prinsessans förstuga", bild 6. Man kan förstå att särskilt den vid teatern verksamme Estenberg kunde ha föreställt sig jarlen ungefär på detta sätt, ty där skulle man vid denna tid ha givit honom just en sådan 1500-talsdräkt vid ett framträdande på scenen. Under senare hälften av 1700-talet frångick man nämligen den tidlösa, stående fantasikostymen för scenens hjältar, ett arv från barocken, och klädde alla "historiska" personer i den spanskorienterade s. k. burgundiska dräkten.

Den 13 augusti 1796 hade Estenberg lånat hem Birger Jarls porträtt. Vad som sedan hindrade målningens fullbordande veta vi ej, men det skulle dröja nästan på dagen två år, innan den färdiga tavlan kom till Årsta. Troligen är det arbetet med slottsbyggnaden, som helt tagit hans tid i anspråk, ty det är betecknande, att då Estenberg både före och efter dessa år alltid varit ganska fylligt representerad på Konstakademiens utställningar, han nu saknas där, för att just 1798 återkomma med en rik kollektion "desseiner och project", övervägande rörande slottsbygget. Dagböckerna meddela ingenting om arbetet på tavlan, trots att den unge konstnären figurerar där rätt ofta dessa år. Man träffas på Amaranten, på nyårsbaler och supéer, och sommartid gör man tillsammans utflykter i "salsbåt". Då Gustav II Adolfs staty skall avtäckas, inviterar Estenberg, som haft de dekorativa anordningarna om hand, hela Årstafamiljen att från Desprez våning i Operahuset bese den högtidliga akten.

Först söndagen den 12 augusti 1798, sedan den samma dag visats för den unge Gustav IV Adolf, fick fru von Schnell mottaga sin "stora Tafla". Hon skriver härom i dagboken:

"Just då vi satt oss till Bords, hitkom Conducteur Pehr Estenberg, hvilken medhade och skänkte mig en stor ganska vacker Tableau målad med oljefärg, föreställande Årstadsviken af Mälaren, med de ställen den omgifva, såsom Årstads brännerie, Lilljeholmen, Horns Tull, Tanto Krono-Brännerie och Årstads Holmar, etc.: Taflan beskådades länge och väl, som hon ock meriterade. Sedan drucko vi Caffe i Helene Solitude, och plockade bär och blommor i min trägård, derefter Spisades afton-

måltid, då Herr Kindberg[1] kom hit, som blef öfver natten qvar, men Pehr Estenberg for med båt till Kungsholmen. Han hade förmidagen varit hos Kongl: Maijestetet på Drottningholm och visadt den ofvannämnda taflan, hvilken af Konungen mycket omtycktes, och efven efterfrågades, hvilken som skulle deraf blifva ägare, då mitt namn sades."

I början av denna dagboksnotis lämnar fru von Schnell en exakt topografisk beskrivning av landskapet i tavlan, som kompletterar den tidigare uppgiften av 1796, och som nu fullständigt täcker alla de lokaliteter, vilka, sedda från vänster till höger, inrymmas mellan förgrundens kulissartade grönska. Då detta är absolut allt vad som syns i denna väg, får väl det lilla "etc." i slutet av uppräkningen bli det halmstrå, varefter vi ängsligt gripa för att åtminstone tills vidare förklara förekomsten av det genreartade uppträdet i tavlans mitt med människor och skepp samt till höger monumentet över Birger Jarl.

De båda byggningarna ute på udden till vänster hade vi redan tidigare, innan ännu dagboken kommit i våra händer, efter gamla kartor identifierat som Årsta bränneri med förmansbostad. Dylika "Bacchi kök", för att tala med Bellman, kantade ännu vid denna tid Mälarens stränder tätt nog. På Liljeholmslandet låg väl det märkligaste av dessa, Fader Höks krog "Klubben", förevigad av skalden i två underbara epistlar. — Bedrövliga äro de interiörer från bränneriet vid Årsta, som dagboken skänker i rikt mått under årens lopp. Fru ryttmästarinnan skildrar med bister humor, utan en beskärmelse, dessa drastiska uppträden. Den moderne läsaren drar nästan en lättnadens suck, då bränneriet med sin "olyckskittel" slutligen fattar eld och under en gnistrande kall vinternatt i januari 1827 brinner ned till grunden.

Dagbokens skildring av eldsvådan är en sannskyldig kulturbild. Tyvärr förbjuder utrymmet några citat, endast en för tiden karakteristisk episod må anföras. Det var förr sed, att konungen själv skulle närvara och föra högsta befälet vid större

[1] Herr Kindberg, f. d. regementskommissarie, tidigare informator på Årsta.

eldsvådor i huvudstaden, en tradition som särskilt Karl Johan med mycken pondus uppehöll. Nu kom väl icke kungen, men bland den "otroliga mängd folk", som efter eldskott och klämtning i staden samlade sig på den frusna Årstaviken, infann sig snart även den 28-årige kronprins Oskar. Han kom i vagn, åtföljd av generalerna Björnstjerna och Lovisin samt eskorterad av 16 hästgardister. Till manskapet vid en spruta, som dragits ända från Ladugårdslandet, lät Hans Kungl. Höghet utbetala en klingande dusör. — Gud vare lov, skriver fru von Schnell till slut, "lilla svinhusbyggningen räddades".

Estenbergs tavelpresent blev jämte pomeransträden en av Årstas sevärdheter. Fru von Schnell var mycket stolt över den. Efter besök antecknar hon gärna helt belåtet, att "alla admirerade min stora Tafla". Den hade försetts med en bred ram, på vilken "en rancka" var målad, och själv hade hon upprättat en "beskrifning" över den enligt en dagboksnotis av januari 1799:

"23. Onsdag. Litet snösmod. Herr Kindberg kom eftermidagen hit och hjelpte mig att urbränna litet gamla galoner, efven att klistra på ett större papper beskrifningen öfver min stora tafla."

Då Estenberg följande vår återkommer från en längre resa, mottages han på Årsta som den högt skattade vännen:

"23. Maij, Fredag. Då vi skulle gå in att spisa (middag) mötte vi, till både vår glädje och förundran vår länge omtalte och bortreste vän Pehr Estenberg som ganska glad omtalte det han haft roligt och förmån av sin 8. månaders bortovaro."

Med denna soliga bild av vännerna på Årsta borde egentligen historien om den stora tavlan ha slutat. Men ödet ville annorlunda. Efter sju år tar konstnären helt bryskt tillbaka målningen till stor sorg för fru von Schnell, som förgäves protesterar och först efter något år ger tappt.

Det förefaller som om Estenberg rekognoscerat terrängen vid ett besök på Årsta i juli 1807. Månaden därpå låter han bomben springa. Hur händelserna sedan utveckla sig se vi i dagboken:

"1807. 19. Augusti, Onsdag. Svåra hett och qvalmigt. Esten-

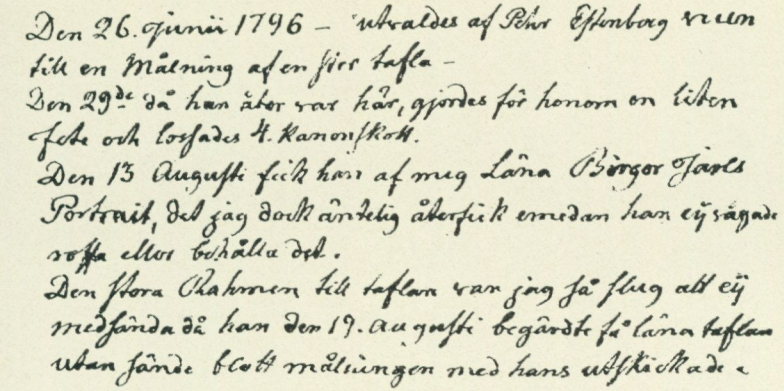

Bild 9. Faksimil av Märta Helena von Schnells handstil: "Den 26. Juni 1796 — utvaldes af Pehr Estenberg vuen till en Målning af en stor tafla — Den 29de då han åter var här, gjordes för honom en liten fete och lossades 4. kanonskott. Den 13 Augusti fick han af mig Läna Birger Jarls Portrait, det jag dock äntelig återfick emedan han eij vågade roffa eller behålla det. Den stora Rahmen till taflan var jag så slug att eij medsända då han den 19. Augusti begärdte få läna taflan utan sände blott målningen med hans utskickade.

bergs bokhållare (här) med den dumma begäran, som vi måste bifalla, att till af-copiering få på någon tid läna vår stora tafla, föreställande en del utaf vuen vid Årstad. Detta var högst ledsamt."

Lånet omtalas även på en i dagboken inlagd lös lapp, vilken här återgives i faksimil, bild 9. I dagboken följer så ytterligare en avskrift av fru von Schnells brev till Estenberg av den 19 april 1808:

"S:H:T.

Min Värdaste Bror!

Tag eij illa upp att jag ödmjukelig (här följer ett överstruket "anhåller") suplicerar med första återfå taflan som föreställer Årstads viken, tillika med uttydningen och Bellmans åtföljande visa om Årstads ålder, hvilka alla 3 piecer på min käre Brors

réquisition härifrån afhämtades för 8 månader sedan eller den 19. augusti 1807.

Jag ber om min ödmjuka compliment för Nådiga cousine och har äran med estime framlefva

S:T:
öd: tjenarinna
Marta Helena Reenstierna.

Årstad
den 19. Apr.: 1808."

En dagboksnotis några dagar senare relaterar Estenbergs svar, samtidigt som den troligen rätt väl målar fru von Schnells upprörda sinnesstämning med anledning av svaret:

"1808. 23 Aprill, Lördag. Mycket mulit och ruskigt väder, dock hölt idag uppe, — — —. Förleden Tisdag skref jag till Pehr Estenberg och återbegärde den stora taflan som Han den 12. augusti 1798 skänkte mig, och den 19 Augusti 1807. enligt sin skrifteliga begäran, önskade få läna till afcopiering. Jag fick idag hans svar, hvaruti han yttrar sig, hvad taflan i färgor, nattvak (sic!) och besvär kostat honom, hvad han vore värd, att hon nu pryder hans rum; och att han således, som en lömsk bedragare under pretext att läna, det han en gång skänkt, på sådant sätt återtagit och filouterat till sig denna piece, som på intet ställe på hela Jordklotet är bättre passande än vid detta Årstad. Mitt arbete var i dag rätt ringa, ty förmiddagen hade jag med hushåldningen vanligt bestyr, och eftermiddagen att läsa Estenbergs gemena bref, som ock Lieut: Campbell fant vara en så kallad Adelsman högst ovärdigt och oädelt."

"24. Aprill, Söndag. Snö, rägnglopp, storm, oväder. Våra tankar voro mäst occuperade med Estenbergs infama idéer och dess bref som så tydligt bevisar honom vara den gemenaste bof man kan föreställa sig. För öfrigt fördrefvo vi dagen med lectur och roade oss med Esopi fabler. Hollbergs fabler, Fateburen samt artiga och nöijsamma tidsfördrif etc.

27. Aprill, Onsdag. — — — Ålderman Vesterstråle gjorde oss visite. Han fick veta Historien om taflan och läsa Pehr

Estenbergs brefven, däraf han mot all förmodan lärde känna honom som en gemen och nedrigsinnad varelse.

28. Aprill, Thorsdag. — — — Herr Åkerblom var här en liten stund, då han fick läsa Pehr Estenbergs brefven och höra historien om taflan hvaröfver han spottade och svor och ansåg Estenberg som en infame karl."

Det är svårt att döma i denna tvist, där vi egentligen endast hört den ena partens argument. Man brukar ju annars inte ta betalt för gåvor, men vi få väl hoppas att konstnären också haft andra, mer välgrundade motiv för sitt handlingssätt. Något fel måste det dock ha varit med Estenberg. Sedan han från Överintendentsämbetet övergått till Slottsstaten, omtalar Fredenheim honom såsom "en konstlare och en af de otacksamme underhafvande jag haft".[1]

I varje fall synes vår energiska fru slutligen ha fullständigt resignerat. Några få, men uttrycksfulla rader ge oss i dagboken sorgespelets trista epilog:

"1808. 25 Maij, Onsdag. — — — Därefter uppsattes 2/ne Kungl. Portraiter i röda förmaket i stället för den tafla som bedragaren Estenberg först skänkte mig och sedan lömskt åter narrade.

Jag läste mest fragmenter idag."

*

Familjen von Schnell utgjordes vid början av 1790-talet, sedan sju av barnen dött i tidig ålder, endast av tre personer, de båda makarna och sonen Hans Abraham född 1780. Ryttmästaren, av holsteinsk släkt, hade varit i rysk tjänst, men sedan 1767, då han inköpte Årsta, endast levat som lantbrukare. Det är tydligt att Estenbergs tavla, bild 8, framställer någon

[1] Jämför *A. Bæckström:* "Thomans och Estenbergs meritförteckningar" i Tidskrift för konstvetenskap 1919, sid. 159. — Estenbergs son, Carl Christian, avled sinnesrubbad i Garberg i Dalarna, där bl. a. dyrbara släktporträtt ännu förvaras tillika med det mesta av konstnärens bo och efterlämnade œuvre. Se härom Personhistorisk tidskrift 1920, sid. 152. — Selma Lagerlöfs romaner "Charlotte Löwensköld" och "Anna Svärd" bygga på Carl Chr. Estenbergs levnadssaga.

kunglig person — därför talar den tretungade flaggan och vimpeln — som sjöledes kommer på besök till Årsta. Den civile mannen i skeppets akter måste vara ryttmästaren, som med blottat huvud och en gest mot monumentet över Birger Jarl stolt informerar sin höge gäst om ställets förnämliga relationer till Stockholms grundläggare. Vid stranden väntar fru Märta Helena med ett blomsterfång, en icke ovanlig hälsning på Årsta, och till vänster i förgrunden syns den lille Hans Abraham samla ännu några blommor i sin korg.

Det är sonens närvaro, bild 4, som överhuvud ger oss någon möjlighet att med en viss grad av sannolikhet fastslå tidpunkten för den återgivna händelsen. Sommaren 1796 påbörjade Estenberg studierna för tavlan, men den lilla gossgestalten visar oss icke någon sexton års yngling, Hans Abraham kan här icke vara mer än tolv, högst tretton år gammal. Konstnären har sålunda förevigat en händelse, som måste ha passerat åtminstone några år tidigare, senast 1793. I oktober detta år fick trettonåringen sin första uniform som fänrik i Änkedrottningens regemente och skulle givetvis varit iklädd sin lilla fänriksjacka, om det förnäma besöket ägt rum efter 1793. Är den kungliga gästen Gustav III, som traditionen antagit, måste besöket ha skett den sista sommaren han levde, d. v. s. 1791, då Hans Abraham var 11 år, men denne förefaller att vara äldre på tavlan. Vore det för övrigt Gustav III, skulle Estenberg absolut icke ha försummat att under den uniformerade mannens serafimerkraschan hänga det silversvärd, som tillkom en riddare med stora korset av Svärdsorden, vilken utmärkelse kungen var orimligt stolt över att bära. Som bekant kunde denna ordensgrad även av kungliga personer endast erövras av den som fört befäl i drabbning, där de svenska vapnen segrat.

Att tavlan uppvisades för Gustav IV Adolf skulle möjligen kunna betyda, att det är den unge kungen, som syns på målningen. Men det är icke en ca 15 års yngling, som står i fartygets bakstam. Det förefaller att vara en medelålders man, vilken dessutom bär peruk med stångpiska, en hårklädsel som Gustav IV Adolf hade avlagt redan som kronprins. Han bar

därefter alltid sitt hår rundklippt och opudrat. — Av konungahusets manliga medlemmar återstå då endast hertigen-regenten och hertig Fredrik Adolf att välja på. Som storamiral kunde man ju tänka sig att den förre kommit seglande under örlogsflagg till Årsta, men detta förefaller mindre sannolikt, dels därför att man då även i detta fall saknar Svärdsordens storkors, dels tycks mannen ej heller bära flottans uniform. Efter allt att döma är det också något besök av Fredrik Adolf, som förevigats på Estenbergs målning.

Om hertig Fredrik Adolf vet man åtminstone, att han verkligen gästat Årsta. Av dagböckerna finner man också, att han där fullkomligen avgudats. Fredriksdagen firades visserligen som en avliden sons namnsdag, men framför allt till hertigens ära. Då anordnades under många år dessa "slåtteröl", som ovan omtalats, vid vilka hertigen stundom varit hedersgästen. 1793 var han ej närvarande, men har tydligen väntats, att döma av Bellmans bordsvisa för dagen, där han låter prinsen, som bekant den vackraste av Lovisa Ulrikas söner, bli föremål för damernas beundrande blickar:

"Prins Fredric Adolph, ögats mål,
Om Du de skönas högtid tål,
Så dricka de prins Fredrics skål
Och sina bröstkrus ansar."

Bellman har sjungit visan på en melodi av abbé Vogler och anspelar i densamma även på det ståtliga fyrverkeri, som brukade avsluta dessa skördefester:

"Allt ledigt vara bör i dag,
Vid hertig Fredrics glada dag,
Och utan minsta undantag
Stänks bomber och cascader."

Det sista slåtterölet hölls 1795, men ännu i 44 år får varje Fredriksdag i fru von Schnells dagbok några vemodiga minnesord om de oförgätliga festerna. Så antecknar hon:

"1812, Julii 18, Lördag. Denna dag, fordom med Canonskott, musique, Callas och lekar firad vid Årstad, var nu ganska tyst och lik andre hvardagar. — Ingen Prins och ingen Son fants här i dag som het Fredric."

Av umgänget på Årsta finner man, att familjen visserligen stått hovkretsarna rätt nära, men förbindelsen med Fredrik Adolf förklaras nog enklast med att hertigens ekonomihovmästare, Claës Arrhén von Kapfelman, Bellmans svåger, som ägare till det vackra Hägersten var nära granne till och liksom skalden vän i huset på Årsta. Det är heller visst icke uteslutet att Fredrik Adolf, med tanke på den trofasthet, som, utan att se till vare sig stånd eller villkor, alltid utmärkte Gustav III och hans syskon, också gästat Årsta någon gång före 1789, under den tid hans fars gamle förste kammartjänare, Hans Pohnsen, där tillbragte sina sista år.

Är nu den uniformerade mannen på tavlan hertig Fredrik Adolf, bär denne möjligen här fältmarskalksuniform, att döma av den rika guldbrodyren, delvis ännu fullt tydlig. Den fina titeln hade han ju formellt fått av bror Gustav för att trösta sig med över den overksamhet denne dömt honom till under finska kriget. Har då Fredrik Adolf också fört en sådan kunglig vimpel, som syns på bilden? Ja, och både hans tretungade flagg och vimpeln kunna än i dag beses i Livrustkammaren, där de hänga utställda till höger i Nordiska museets norra hall. De bära visserligen också Sveriges och Östergötlands vapen mot vit botten, något som konstnären emellertid, troligen av koloristiska skäl, underlåtit att återge. Däremot har han riktigt placerat flaggan i förstäven, liksom den ännu föres på vår kungliga slup Vasaorden.

Hertigen av Östergötland var känd som amatörmålare och konstvän. Just under den tid Årstatavlan var i arbete har hertigen vid flera tillfällen tagit Estenbergs talanger i anspråk. Så t. ex. vid Gustav IV Adolfs återkomst från Ryssland hösten 1796, då han efter Desprez förslag fick utföra dekorationerna till de festligheter, som då anställdes vid Drottningholm. Följande år har han hertigens uppdrag att ordna dekorationerna vid

den högtidlighet, som denne anställde på Stockholms slott med anledning av konungens biläger. Av Fredrik Adolf erhöll han därför enligt egna ord "en Nådesbevisning af Ett Guld Ur med Kedja och Sigill". — "Ett ganska vackert ur", skriver fru von Schnell i sin dagbok.

Vid första anblicken av Estenbergs målning gör den verkligen ett högst fantastiskt intryck. Är det en "Inskeppning till Cythere" eller någon scen ur en klassisk opera? Så är den faktiskt uppbyggd: mörka, kulissartade trädpartier till höger och vänster, i fonden en grönskimrande ö över ett azurspeglande vatten, ett sagoskepp, glänsande av guld och marmor, glidande fram över scenen för ljumma, kryddoftande vindar, som mjukt bukta dess silkessegel, ett altare i lunden... Har verkligen en dylik praktgalär någonsin uppenbarat sig vid Mälarens karga stränder? Troligen icke. Delvis är den nog, liksom antagligen monumentet, en Desprezinfluerad skapelse av Estenbergs något tungrodda fantasi. Men ännu i dag finnas bevarade tvenne kungliga lustbåtar, vilka tillhört Gustav III, av mycket snarlik, men betydligt enklare typ, av vilken den ena, bild 10, har ett flertal detaljer, som så gott som fullständigt överensstämma med fartygets på tavlan.[1]

Amiral Tersmeden omtalar i sina memoarer, att dessa låga roddslupar utan rigg konstruerats av af Chapman, och att de i juli 1787 sänts upp till Stockholm för att av kungen användas vid Haga: "Siraten på förstäfven af den ena slupen", skriver han, "var ett vildsvinshufvud", bild 11, "ganska stort och så afpassadt, att själfva slupen vid utsikten förifrån formerade kroppen. Från akterstäfven uppgick en sirat i form af en fiskstjärt, 6 fot hög, som krökte sig öfver slupen och utgjorde en ganska besynnerlig, men tillika vacker figure på vattnet, så att på distance ansågs hela maskin som ett underligt sjödjur, på vars rygg passagerarna helt commode sutto, och 4 åror på hvar-

[1] För uppgiften att de kungl. sluparna och hertigens flagga och vimpel finnas bevarade har jag att tacka fil. lic. T. Lenk.

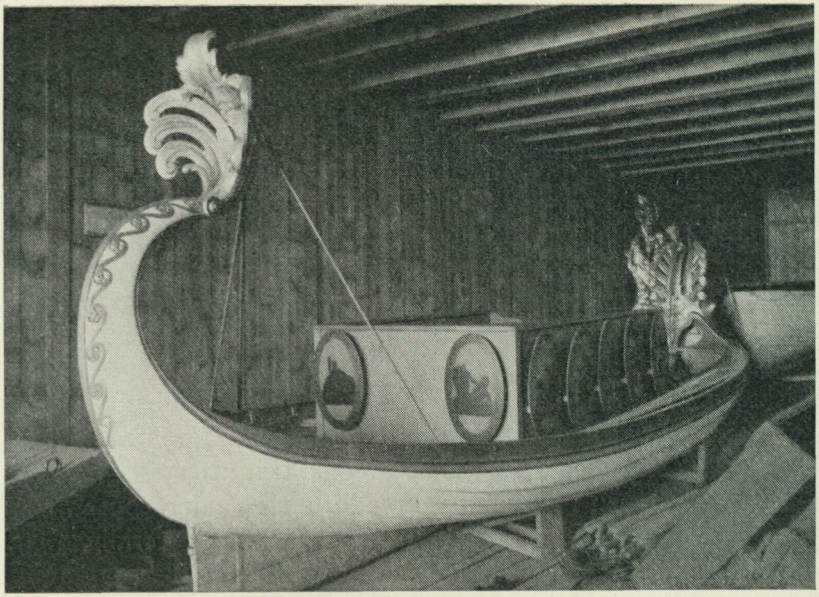

Bild 10. Kungsslupen Vildsvinet i förvaringsskjulet på Skeppsholmen, sedd akterifrån. Foto Nordiska museet 1938.

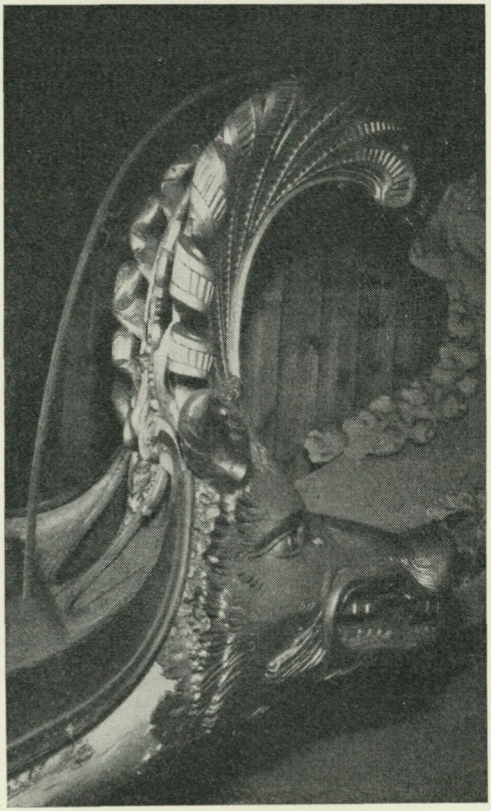

Bild 11. Vildsvinets förstäv. Foto Nordiska museet 1938.

Bild 12. Detalj ur "L'ile de Cythère", laverad tuschteckning av Pehr Estenberg. Fri omvänd kopia efter etsning av L. J. Desprez. Jämför tackling och segel med bild 8. Nationalmuseum.

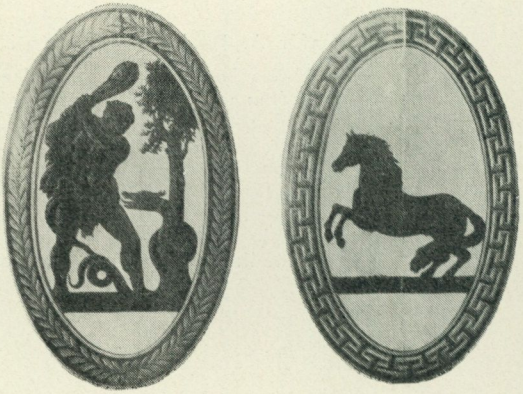

Bild 13—14. Sköldar tillhörande resp. Valfisken och Vildsvinet.

dera sidan kunde anses som fenor, hvarmed djuret fortkom, ty ingen av roddarna syntes på långt håll."

Den andra slupen var alldeles lik denna, utom att den hade ett valfiskhuvud till sirat på förstäven. Bägge sluparnas skulpturala utsmyckning och listverk voro starkt förgyllda. Skroven, byggda på klink, voro ljust terrakottaröda, inredning och åror mörkblå. Dessa slupar — "gondolerna" kallade hovet dem — användes vid Haga och Ulriksdal till utflykter på Brunnsviken under närmare 100 år. Ett flertal konstnärer ha avbildat dem. Den äldsta framställningen är J. F. Martins konturetsning från Haga, där man ser Vildsvinet nalkas bryggan nedanför kungens paviljong, under det denne med sin svit är på väg mot stranden. Liggande i samma Hagavik ha de båda sluparna även avbildats på en stor gouache av Cederholm från 1811. Fredrik Blom tecknar Vildsvinet i en skissbok,[1] där man första gången ser de hela båtarna täckande suntält, som sedan återkomma på oljemålningar av Karl XV och Boklund. Johan Flodmark har i sina minnen från slutet av 1840-talet antecknat, hur han ute vid Haga såg "de vackra . . . delvis förgyllda långa båtarna från Gustaf III:s tid, hvilka lågo förtöjda vid kanalstranden". Karl XV flyttade dem till Ulriksdal, där han särskilt använde dem för utflykter till "Kalles klimp". På Boklunds målning ser man Valfisken ligga nedanför klippan, där de kungliga slagit sig ned. Slutligen återger en teckning av Dardel, signerad 1870 vid Ulriksdal, Vildsvinet eller "Galten", som den också kallades.

Om vi nu jämföra denna senare med Estenbergs stolta skepp finna vi, att vildsvinshuvudet, utom rammen samt höjden till årtullarna, de fem sköldarna[2] och bakstammen överensstämma

[1] Jämför A. Bæckström sid. 169 i denna årsbok.

[2] Sköldarna ha samma bård av lager, men bilderna äro ej lika. På tavlan synas från vänster till höger Upplands och Södermanlands (?) vapen — en anknytning till Stockholm? — riksvapnet, en ryttarbild och vasavapnet. (Av s. k. heraldisk courtoisie har Sörmlandsgripen här vänt sig åt höger, *mot* riksvapnet). De bevarade sköldarna, som äro 12 till varje båt (två voro vända mot fören), ha å den ena serien en framställning av Herkules tolv arbeten, å den andra en del antika motiv med krigare och segergudinnor m. m., som kanske utgöra någon allegori över kriget och freden. Eget nog är en döende krigare framställd som en direkt avbildning av Sergels "Otrya-

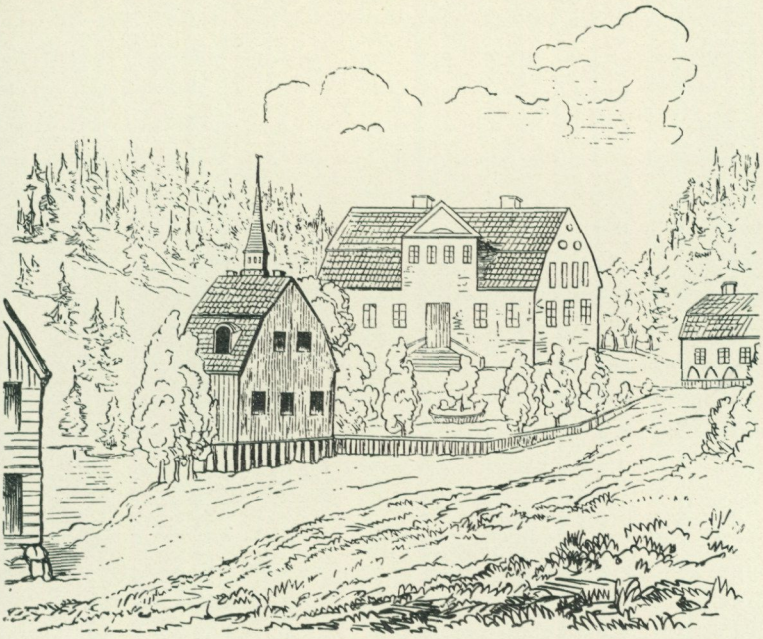

Bild 15. "Åhrsta i forna dagar, med gafveln af det hus, som ansågs qvarstått sedan Birger Jarls tid. Efter en å egendomen förvarad gammal oljemålning." Träsnitt i Ny Illustrerad Tidning 1868.

ganska nära. Även färg och förgyllning är densamma. För att nu få mera festivitas över sin tavla har konstnären lagt till de höga sidoborden, framstammens överbyggnad med sin sfinx och den dekorativa teaterriggen.[1] Hela fartygstypen är den grekisk-romerska galärens. Särskilt "fiskstjärten" ser man exakt

des", hans receptionsstycke i franska konstakademien 1779. Sköldarnas gulbruna färger torde ej vara de ursprungliga, utan synas vara tillkomna vid någon rätt hårdhänt restaurering, bild 13—14.

[1] Genom att iakttaga färgskiktets krakelering finner man t. o. m. att hela riggen med seglet samt vimpel och flagga äro tillmålade *efter* tavlans fullbordande. Utom en festligare karaktär har härigenom vunnits mera balans och sammanhållning mellan tavlans olika delar liksom fördjupat perspektiv. Saken kan möjligen också tydas så, att Estenberg icke själv målat bakgrunden, som i konstnärligt avseende högst fördelaktigt skiljer sig från tavlans övriga delar.

lika redan på grekiska vasmålningar och reliefer. Förebilderna till sitt skepp har Estenberg dock haft på närmare håll. Som elev av Desprez hade han kopierat flera av dennes konturetsningar och akvarellerade penntecknings, scenliknande kompositioner, där dylika praktgalärer med både en och två master dominera mittpartiet, t. ex. dennes "L'île de Cythère", bild 12. Även till galärer utan rigg har Desprez gjort ståtliga projekt. Det är överrikt dekorerade salsbåtar av romersk karaktär, sådana som vi tänka oss att Nemisjön dolde. På en "Utsikt över Frescati med Haga i fonden" från 1791 har han förlagt en hel flotta sådana praktbåtar till Brunnsviken, där vi invid Frescati brygga även igenkänna Vildsvinet med sina fem sidosköldar som en pygmé bland jättar. Vi lämna osagt, om det är ett förskönat "Vildsvin", som seglar över Estenbergs tavla, men mycket talar för att så är förhållandet.

Här kommer nu hertigen på besök till Årsta, denna gång tydligen för att i första hand bese det antagligen nyuppförda monumentet över Birger Jarl. I verkligheten måste detta dock ha varit någonting mycket enklare, om det överhuvud existerat. Hela situationen kan ju för övrigt vara en fiktion och själva tavlan s o m s å d a n komponerad som en hyllning till hertigen och Birger Jarl. Monumentet återges som ett skulpturverk i gulnad marmor. Har det någonsin stått där i denna form, måste det ha varit som någon tillfällig, imiterande anordning, en målad kuliss, en plastisk uppbyggnad av stolpar, väv och stuck eller dylikt. Exempel härpå äro ju de dekorationer, som på sin tid funnos vid Paschs Bellevue.

Att Birger Jarl en gång skulle ha ägt Årsta, var fru von Schnell oerhört stolt över. Det är en sak som hon alltid delger sina gäster, och som hon gärna dröjer vid i dagboken. Man känner hennes lilla svaghet, och då hon firar någon högtidsdag, sker det ej sällan efter en ritual, som hon själv en gång skildrat på följande sätt:

"1833, Julii 31, Onsdag. Mamsell och öfrige af mitt folk prydde med rosor och löf allestädes. Omkring Birger Jarls Portrait var en stor Ekekrants. Nedanför Portraitet stod målat

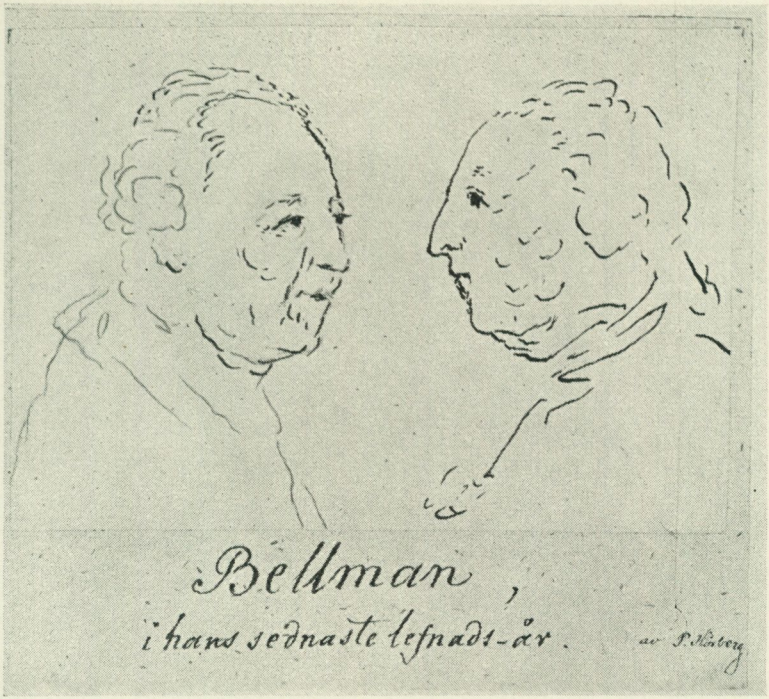

Bild 16. C. M. Bellman. Den vänstra bilden otvivelaktigt en teckning av Pehr Hörberg, som senare delvis ifyllts av annan hand. Den högra bilden kan däremot knappast vara av Hörberg. — Atterbom omtalar att Hörberg känt skalden personligen. Teckningen är troligen utförd hösten 1787. Påskriften av målarens vän Fredr. Sam. Silverstolpe, vilken skänkte en stor samling grafik och teckningar av H. till Uppsala universitets bibliotek. Foto Uppsala universitets bibliotek.

mitt namn Helena, som nu efter Guds skickelse bebor det Hus Han låtit uppbygga."

I den tron levde hon hela sitt liv på Årsta: att jarlen byggt dess corps de logis och ännu en byggning där. Man visste inte bättre på den tiden. Som ovan sagts är det däremot mycket sannolikt, att han verkligen ägt själva jordagodset. Under namnet Arus tillhörde det i början av 1300-talet hertig Valdemar och omfattade då bl. a. även det nuvarande Södermalm, som

vid denna tid var en helt kringfluten ö, den s. k. Åsön, bevuxen med stor ekskog. Den gamle hävdatecknaren Arvid Aug. Afzelius skrev 1868 en artikel i Ny Illustrerad Tidning om "Birger Jarl på gården Åhrsta", som han där kallar "den i våra tideböcker mest märkvärdiga ort i Södermanland". Om byggnaderna skriver han bl. a.:

"Vid gården Åhrsta, eller som det fordom skrefs, "Orstad", vittna ännu af grof gråsten murade underjordiska hvalf och källare om en hög ålder. — Ett gammalt trähus med eksyllar (hvartill timret huggits på Södermalm), enligt sägen fordom bebott af Birger Jarl medan han byggde Stockholm, blef år 1815 nedtaget och en sida eller gafvel af nämnda byggnad synes ännu på den målning, som finnes på gården förvarad", bild 15.

Trähuset eller "gamla Drängstuge Byggningen" började mycket riktigt rivas i maj 1815, och fru von Schnell lät pietetsfullt göra — ett flaskfoder av ekvirket. Av någon anledning nedtogs dock blott halva huset, och det förefaller som det vore denna "gavel", trots tornets mittplacering, som man ser på den av Afzelius reproducerade målningen (var denna f. n. finnes är obekant).

Det gamla trähuset var nog icke så uråldrigt som man föreställde sig, men källrarna i huvudbyggnaden och mindre delar av bottenvåningen äro otvivelaktigt från medeltiden. Om vår goda fru sålunda icke precis bodde i Birger Jarls hus, så var det dock gammalt nog. Möjligen med undantag av frontespisen och frånsett en på senare tid verkställd reparation fick byggnaden i övrigt sitt nuvarande utseende mot slutet av 1700-talet. De vackra källarvalven äro murade i natursten och tegel i munkförband. Fyra stycken, två och två jämnstora, i fil liggande rum äro bevarade. De utgöras av gentemot byggnaden traversalt tunnvälvda källare med ursprungligt jordgolv, där ej själva klippan träder fram. Några ursprungliga, smala fönsteröppningar, liknande skottgluggar, visa ännu murarnas oerhörda tjocklek. Källarvåningen synes ha en viss likhet med de medeltida källrarna vid Brunsbo och Strängnäs biskopsgårdar. Ovanligt stor som medeltida husgrund pekar Årstakällaren onekligen på en ganska

förnämlig herremansbostad från en tid, då även de flesta stormännen bodde i timrade hus.

Om vi nu gå till de övriga detaljerna i tavlan, så kan man möjligen finna det märkvärdigt att den välkomnande värdinnan mest liknar någon symbolisk Flora med klädningens klassiska fall och blomsterkrans i flygande lockar. Men man klädde sig så där vid denna tid. Den ljust lilafärgade direktoardräkten, den smala halsremsan, koaffyren med blomsterkrans, allt är efter sista modet. Det är ej enda gången fru von Schnell har låtit måla sig i denna paryr. Samtidigt som Estenberg 1796 gjorde sina studiebesök vid Årsta sitter hon för sitt porträtt hos miniatyrmålaren kapten Röngren och skriver därom den 17 oktober:

"Morgon mot klockan 8 for jag till Staden och lät hos Hårfriseurskan Gran coefera mig med bouclerat hår och en guirland af fleurs eternelles, ver gies mir nicht och gröna blader. Jag klädde mig sedan i blå tafts klädning med spetshalsrimsa och en Törnros boquette och for klockan 11. till Herr Capitainen Rönngren som nu fullbordade mitt Portrait."

Där är ju hela kostymeringen på tavlan.

Sedan vi nu närmare tagit del av vad som synts anmärkningsvärt både till sjöss och till lands, övergå vi slutligen till det tredje elementet, luften. — Där sitter en skata i ett träd. Den var tam och tillhörde pigan Catharina. När den skrattade, väntade man främmande på Årsta och förmodligen har den redan annonserat hertigens ankomst, kanske med ett litet vördnadsfullare krax än vanligt. Herrskapet på Årsta var stora djurvänner och speciellt älskade de skator. I juni 1809 skriver fru ryttmästarinnan: "Pappa leddes efter sina bortflugna skator" etc. Våren 1827 låter hon måla överstycken till dörrarna i stora salen. Det är hovmålaren Anders Hultgren, som får utföra dem, och den 28 maj kommer han med det första. Det kostade 20 riksdaler, vilket måste anses skäligt, om man betänker, att han på dörrstycket framställt, utom två av gårdens vagnshästar, Castor och Pollux, även 7 får, 2 kor och "2 skatungar i ett träd".

Lyfta vi nu blicken mot tavlans zenit, svävar där över lätta moln en ensam sångsvan. Placerad på denna dominerande plats har den förvisso icke blivit ditsatt på måfå. Hade vi nu haft tillgång till den "förklaring" eller "uttydning" av tavlan, som fru von Schnell i april 1808 brevledes reklamerade av Pehr Estenberg, skulle vi säkert där vunnit upplysning om vad den symboliserar. I brist härpå kunna vi roa oss med en egen förklaring. Den ligger i så fall rätt nära till hands. Som en senare parallell till samma tankegång erinra vi oss osökt präglingen på den minnespennnig Svenska akademien 1849 slog över traktens ojämförlige sångare, Carl Michael Bellman: "En svan, som öfver lätta moln sträcker sin flygt emot solen", bild. 23. Med otaliga band äro Bellmans liv och diktning knutna till denna trakt. Det mälarlandskap han skildrat, har han fångat här, och det finns icke en plats på tavlan, som han icke besjungit. Hans ande svävar visserligen över nejden.

Härute vid Årsta har skalden t. o. m., liksom monumentets inskrift förtäljer om Birger Jarl, "Et år bodt på Des Fält". Texten tillägger: "Innan Han grundade Stockholm". Om Bellman kunna vi tillägga: innan han började besjunga Stockholm. Bellmans far, lagmannen, hade vid sitt avsked flyttat till Årsta sommaren 1763 och det är dit den 23-årige Carl Michael beger sig i oktober samma år, då han på kungens lejd återkommer från sin nödtvungna norgetripp. Sommaren 1764 bosätter sig Bellmans äldsta syster som nygift på det närbelägna Nybohov för att påföljande år med sin man, den ovan omnämnde Claës Arrhén von Kapfelman, flytta till godset Hägersten ej långt från Hornstull. Jämnt ett år, till oktober 1764, bodde den unge Bellman på Årsta, då han med föräldrar och syskon flyttade till säteriet Visbohammar nära Gnesta. Här avlida båda föräldrarna redan 1765, och skaldens omyndiga syskon få då en tillflykt hos svågern på Hägersten, där de växa upp. Härigenom knyts Bellman fortfarande intimt till denna trakt, själv stockholmsbo sedan november månad året förut, då han inträtt som e. o. kanslist i Manufakturkontoret.

Klubben är en liten lägenhet under Hägersten, där det denna

tid var krog. Dit har Bellman förlagt ett par av sina yppersta epistlar, de utomordentligt levande nr 42 och 49 "Rörande kortspelet på Klubben" och "Angående landstigningen vid Klubben i Mälaren en sommarafton 1769". Av de många andra små värdshus, som lågo här som grannar till Årsta, nämnas i hans diktning — blotta namnen dofta gräs och idyll, säger Levertin — Midsommarstången, Pumpan, Jungfrukransen, Lustigkulla, Gröndal och Fågelsången m. fl. Det sistnämnda, en liten miniatyrherrgård med flyglar, gul med vita pilastrar, ligger ännu kvar vid vad som återstår av sjön Trekanten. Man ser sjön ligga som ett silverblink på vår tavla, ovanför Brännerіudden på Årsta. Bellman har också ett par livliga jaktskildringar härutifrån, av vilka den som ingår i Fredmans sång nr 9 är särskilt beundrad. På Liljeholmens värdshus, "hur mången gång vi åkt till Liljeholmen bara", höjer han bl. a. versifierade skålar för Adolph Ulric Grill och C. B. Wadström, den kände slaveriabolitionisten, då den senare, delvis på Grills bekostnad, i maj 1776 anträder en av sina många utländska resor. En dag kör skalden omkull därute med sin schäs:

"Chäsen ligger uti dike',
Hästen uti Charons rike,
och på Liljeholmen jag."

Fredmans sång nr 9 är ursprungligen diktad som en bordsvisa vid en festlighet på Årsta holmar 1785. I Fredmans epistel nr 53 "Om slagsmålet nedanför Danto-Bommen" skildrar han trakten vid Tanto, "Kring denna trakten Syns Tobakslador, Trägårdar och Tält" eller just vad vi se på tavlan, där de röda planken kring en större tobaksplantering sträcka sig upp mot bergen bakom sockerbruket. Ovanför till höger skymtar bebyggelsen vid Hornskroken, där salig Kämpendal tog sin sista sup på Näringsstället nr 84 och där den beryktade sista balen hos "Frömans" ägde rum, Fredmans epistel nr 64.

1767 hade ryttmästare von Schnell inköpt Årsta, och det dröjde icke länge, förrän Bellman blev en högt skattad gäst därute

i sitt gamla hem, en vänskapsförbindelse som varade till hans död och med tiden kom att omfatta även hans hustru och barn. Han är husets poëta laureatus, som uppvaktar vid födelse- och namnsdagar och sjunger bordsvisan vid de ovan omtalade ståtliga skördefesterna. Tyvärr är icke mycket bevarat av hans Årstadiktning. En slåtterölsvisa är förut citerad. 1774 års, där både Ceres och Bacchus uppträda, har följande anslag:

"Uppå Årstad på skog och äng
Går alt arbet' i språng och fläng —
Tuppen hinner knapt vakna opp
Förr'n på Årstad syns Ceres tropp" etc.

När sonen i huset, Hans Abraham, fyller 13 år firas den lille mannen med en glad supé där 23 personer äro närvarande, bland vilka hovmarskalken Drufvas med son och dotter, några officerare, en del jurister och "Hof-Secreter Bellman". Vid cittran har Bellman då, till musik av Kraus, hedrat 13-åringen med sin visa:

"Vackra barn med ädla seder!
På din dyra födslodag
Skaldens Lyra gjör dig heder,
Klangen af min Lyra tag."
O. S. V.

Då ryttmästaren på sin födelsedag, själva julafton 1792, hyllas med sång, är det värdinnan själv, som med glaset i hand föredrar skaldens älskvärda rim:

"Min Vän! uppå Din födslo-dag,
Bland Jule-lekar och behag,
En kyss af Din Helena tag,
Kom klinga Du och jag.
— — — — — — — — — —

Bild 17. "Reenstierniska Familliens stamfader åkande efter sin Rehn", silkesbroderi i schattérsöm efter nedanstående tavla av Ehrenstrahl. Nordiska museet 80,636.

Bild 18. Oljemålning av D. K. Ehrenstrahl, vilken anses framställa Abraham Momma-Reenstierna under någon av dennes mångmila Lapplandsfärder. — Ehrenstrahl var gift med Maria Momma, en brorsdotter till Abraham Reenstierna. Nationalmuseum, dep. i Nordiska museet.

"Din *Stjerna* lyser altid *Reen,*
Från irrbloss fri och falska sken,
För Dig hon glimmar blott allén,
Bland Årstads berg och sten."

— — — — — — — — —

Vid hänsyftningen på sitt flicknamn i sista strofen kanske blickarna sökte en av "Stora salens" tavlor, den ovan omtalade kopian efter Ehrenstrahl, framställande "Reenstierniska Familliens stamfader åkande efter sin Rehn". Det är icke *denna* kopia, som nu genom ett besynnerligt sammanträffande kommit att få sin plats invid Årstatavlan i Totties malmgård, ehuru även detta exemplar en gång tillfälligtvis befunnit sig på Årsta, bild 17. Fru von Schnell hade det nämligen då till låns av sin syssling, löjtnant Carl Ad. Reenstierna, för att göra en liknande kopia åt sig själv. Att det verkligen är just denna tavla, bestyrkes av det förhållandet, att å såväl detta exemplar, som det hon själv broderat, och som ännu finns bevarat hos släktingar, förekommer en svart hund springande bredvid akjan, vilken däremot saknas å originalmålningen, bild 18.

Bellmans "Visa om Årstads ålder", varom fru Helena skriver till Estenberg 1808, tyckes tyvärr för alltid vara förkommen. En annan dikt därutifrån har blivit bevarad genom att skalden under sin vanliga signatur C. M. B. införde den i Dagligt Allehanda. Det är en elegi "Till minne af Högtsalig Konung Adolph Friedrichs Förste Kammar Tjänare Hr Hans Pohnsen, som afsomnade på Årsta sätesgård 1789". Bellmans poetiska tributer lämnades långt ifrån endast till nära vänner eller högt uppsatta gynnare. Hans varma hjärta lät honom även besjunga en lakejs eller en fattig hönsgummas död. Då hans och hans syskons trogna vårdarinna under 28 år, Anna Berg, dör ute på Hägersten vid 70 års ålder, skriver han några rörande strofer, fyllda av pietetsfull tacksamhet.

Bland umgänget på Årsta möta vi under årens lopp många namn i nära anslutning till Bellman och hans diktning: Adelcrantz, Palmstedt, gulddragar Widman, ålderman Röhl, major

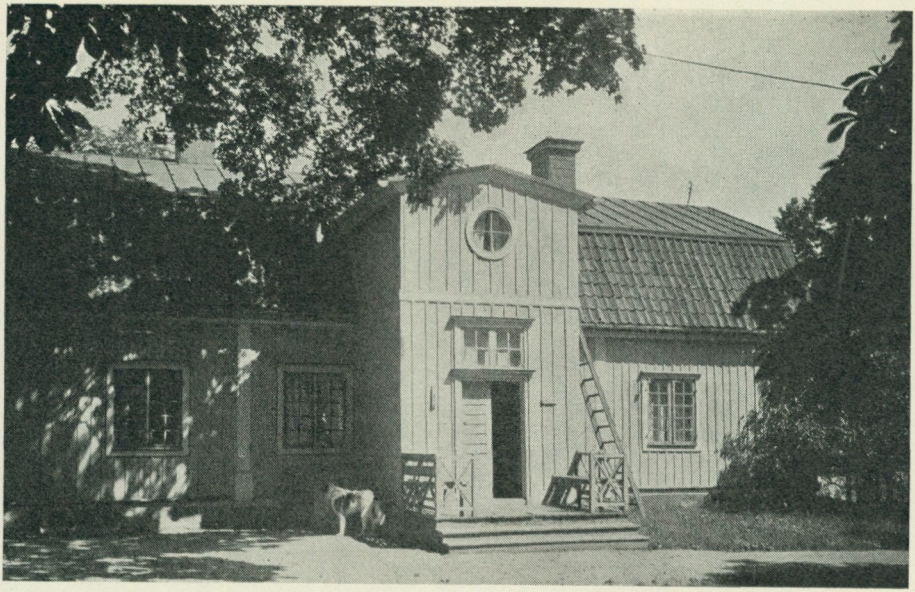

Bild 19. Manbyggnaden på Årsta holmar, södra fasaden. Foto S:t Erik 1925.

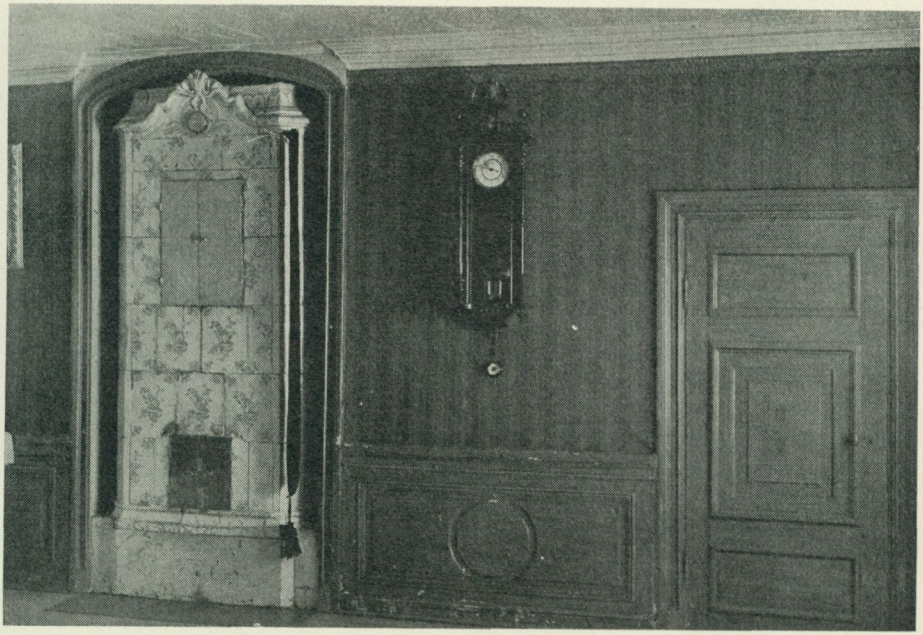

Bild 20. Interiör från salen i Årsta holmars manbyggnad. Kakelugn med blå dekor, panel och dörr från mitten av 1700-talet. Foto S:t Erik 1925.

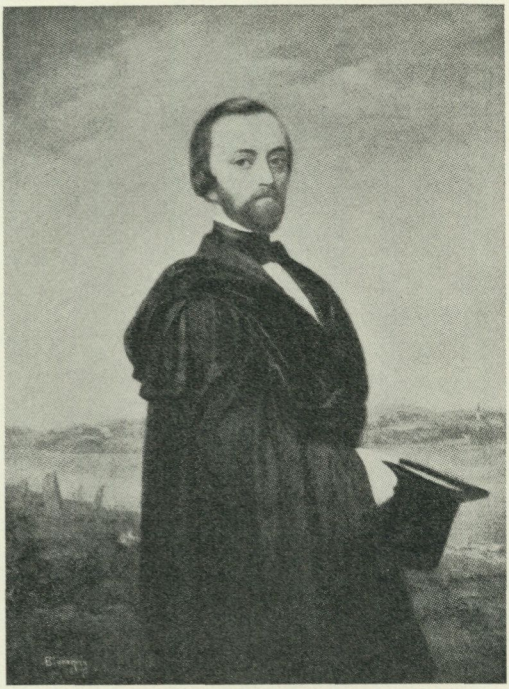

Bild 21. G. O. Hyltén-Cavallius efter oljemålning av J. O. Blommér. Porträttet målat 1847, d. v. s. fyra år före flyttningen till Årsta holmar.

Kempensköld, kapten Kirstein m. fl. Mot slutet av sitt liv skriver värdinnan i sin dagbok vemodigt om denna tid, då "man mera otvungit än nu lefde i Sällskap med goda menniskor af alla Classer och hörde Bellmans muntra Poetiska verser, tillika med Musicanter och kanonernas dån till långt in på aftonen. Nu var här tyst."

Då hon, bliven änka, 1829 gör en av sina vanliga höstpromenader i vagn till Djurgården, beser man även den nyligen avtäckta bysten av skaldevännen. "Jag fant mycken likhet i Physionomien", skriver hon. Som ofta avslutades turen med att man "promenerade omkring på Burgmans Skantz".

När läkaren och skalden Herman Sätherberg på 1850-talet gästade sin vän på Årsta holmar, dåvarande amanuensen vid Kungl. biblioteket, Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, och där före-

Bild 22. Sophie Hyltén-Cavallius, född Hæggström, vid 19 års ålder. Efter oljemålning av J. O. Blommér 1847.

läste sin älskvärda vådevill "Bellman", kunde han knappast ana, att Bellman själv mången gång låtit sina sånger ljuda i samma sal, bild 20. Här hade Bellman vänner sedan sin Årstatid. Ett livligt umgänge pågick nämligen under årens lopp mellan herrgården och holmarna. Dessa kallades ofta för "Robsahms holmar" efter innehavaren på 1760-talet, ägaren till Tanto sockerbruk kommissarien Robsahm. När detta senare 1775 blev kronobränneri, blir det kamreraren i bränneridirektionen Jacob Möller, bosatt vid Tanto, som begagnade Årsta holmar till sommarnöje. Efter dennes död 1798 bebos de året om av en kungl. sekreter Schoerbing, av vilkens arvingar Hyltén-Cavallius köper dem i november 1850.[1]

[1] Data rörande Årsta holmars fastighetsförhållanden ha benäget lämnats mig av arkivarien dr Ernst Nygren.

Vid en festlig tillställning på holmarna hos kamrer Jacob Möller (1785) har Bellman första gången stämt upp den roliga, krumbuktande och bugande bordsvisa, den "Måltids-Sång" till värdfolkets ära, vilken sedan kom att intagas i Fredmans sånger som den nionde: "Nå, ödmjukaste tjenare, gunstig Herr Värd!" Med sin lätta, livliga melodi gör denna visa ett intryck av betagande grace.

Den glada gästfrihet, som då utövades på holmarna, kom att fullföljas av Hyltén-Cavallius i rikt mått. Wärend och Wirdarnes författare talar i sina Minnen om, hur frigjord och lycklig han kände sig därute. "Den enkla glädjen i vårt undangömda tjäll", skriver han, "fångade hvar och en som der inträdde, och dessa voro många." Det "enkla tjället", manbyggnaden på Årsta holmar, är än i dag samma gula envåningsbyggnad med brutet tak, som uppförts av kanslirådet Berch, bild 19. Även i det inre bevaras åtskilliga detaljer från byggnadstiden, bröstpanel, dörrar, foder, skåp och i salen en blådekorerad kakelugn av rokokotyp, bild 20. Här drog Hyltén-Cavallius in på våren 1851 med sin 22-åriga maka Sophie Hæggström, bild 22, dotter till den kände bokförläggaren.

Vid denna tid blomstrade ännu det av Hyltén-Cavallius och Mandelgren stiftade Konstnärsgillet, en sammanslutning av mest yngre konstnärer, litteratörer och konstvänner, som särskilt ville verka för utvecklandet av sinnet för nordisk konst, närmast en mytologiskt betonad. De år det unga paret bodde på holmarna (1851—1856) blev deras hem därför, med den entusiastiske och mångsidigt begåvade värden, bild 21, och den musikaliska unga frun, en gärna uppsökt samlingsplats för det dåtida Stockholms vad vi nu skulle kalla "kulturella kretsar". Där syntes mannens högt skattade medutgivare av "Svenska folksagor och äfventyr", den kände folkloristen George Stephens, vidare Arvid August Afzelius, som kanske vid dessa besök inspirerades till sin ovan citerade uppsats om Årsta och Birger Jarl, bibliotekarierna Ahlstrand och Arwidsson, författare som Onkel Adam, Blanche, G. H. Mellin och Ridderstad, konstnärerna Billing, Billmark och Mandelgren m. fl. Hit kom också den glade skäm-

taren Johan Jolin. De interiörer Hyltén-Cavallius lämnar från dessa år av intensivt litterärt och musikaliskt umgänge påminna osökt om en annan liknande miljö här ute från senare tid, den Limnellska kretsen på "Lyran" bortom Hägersten, på 1870- och 80-talen medelpunkten för ett förfinat sällskapsliv, där särskilt det musikaliska inslaget dominerade. Hade holmarna haft sin Bellman, blev den unge Snoilsky "Lyrans" skald.

Den som i dag ser de lummiga holmarna ligga där ute i Årstaviken med manbyggnaden skuggad av ståtliga kastanjer, kan nog förstå Herman Sätherbergs förtjusta uttalande om stället, som "låg der ute på holmen som 'Lycksalighetens ö' och liknade ingenting bättre än en ljuf dröm."

"Estenbergs första försök at måla, 1798", står det med svart textning i nedre högra hörnet av Årstatavlan. Han borde tillagt "i olja", ty redan tidigt blev han en god akvarellist och gouachemålare. I den vägen presterade han senare förträffliga saker. Det finns gouacher av honom efter Desprez, som äro utsökta. Som landskapsmålare i olja skulle Estenberg säkerligen också nått mycket långt, förutsatt att Årstatavlan verkligen är vittnesgill i detta fall. Landskapets mittparti är nämligen, som vi tidigare antytt, så väl målat och skiljer sig även i fakturen på ett så frappant sätt från övriga delar av tavlan, att man måste fråga sig, om det icke rent av utförts av en annan, vanare hand. Vems denna i så fall kunnat vara, är av flera skäl icke lätt att gissa. Där är ett utsökt luftperspektiv, läckra, pastellartade lokalfärger och en blond fräschör över vik och stränder, som man icke väntar sig vid denna tid. Det är icke längre Sevenboms eller Hilleströms missfärgade grönska eller stela arkitektur — leksakshus med knallröda tak — icke Martins fördrömda landskapsidyll med soldis eller teaterbelysning. Det är den bästa "pleinairism" man kan tänka sig, och är Estenberg mästaren till detta, måste man beklaga, att han icke blev landskapsmålare.

Den inramande förgrunden däremot är konventionell med sina tunga, mörka sidopartier och anhopningen i hörnen av alla dessa stora groblad, tistlar, stubbar och stenar, som hörde till

tidens schablon. Så där skulle Hilleström d. y., Korn, Belanger ha lagt upp ett landskap. Men just här visar sig också nybörjaren. Lövmassorna äro fullkomligt kompakta och föga utarbetade. Eller kanske de äro resultatet av de "vaknätter" målaren talar om? På den stora björken till höger, som är mest utförd, har lövverket redan den rostbruna anstrykning, som senare blev Fahlcrantz speciella signatur. Hela kompositionen är givetvis påverkad av dekorationsstudierna under Desprez, vilka man naturligt nog annars mest spårar i utförandet av monumentet och galären. Det förra vittnar föga lyckligt om epigonens vana att spela för fullt register, här i glädjen över tillägnandet av hela den klassiska apparaten, troligen i första hand förmedlad av Piranesiska planschverk. Några klumpigt placerade, moderna inslag göra icke saken bättre. Skeppet är mycket säkert målat, men sköldarna ha fått en något såsig färg, som står fult mot den brokiga skeppssidan. Sämst har Estenberg lyckats med det levande staffaget — frånsett skatan, vilken gott skulle kunna försvara sin plats i något ornitologiskt verk.

Årstatavlans hemlighet ha vi icke lyckats avslöja med föreliggande uppsats, men åtminstone några detaljer av det fantastiska skådespelet ha klarnat. Så länge fru von Schnells "uttydning" saknas, lär nog innebörden av Årstafruns "stora Tafla" i Totties malmgård på Skansen allt fortfarande förbli en olöst gåta.

Bild 23. Svenska akademiens Bellmansmedalj slagen över skalden 1849. Frånsidan. Efter litografi.

ETT BORD FRÅN DELSBO PRÄSTGÅRD

av Bror Hillgren

Av de bord med målade skivor Nordiska museet äger från Delsbo, bär ett initialerna M. W. B. — M. M. D. samt årtalet 1655, bild 3—4. Skivan är försedd med en mycket vacker målning; bottenfärgen är ljust gråblå och omkring kanten löper en bred bård i varmare färger. Mitt på skivan står inom en blomsterkrans ett bibelspråk på latin samt följande. "Jag will welsigna thes spiss och gif the fattigom Brödh nogh om the allenast hålle mitt förbund. Pst. 132 v. 12. 15". Därunder finner man de ovannämnda initialerna — vilka angiva vem den ursprungliga ägaren och beställaren av bordet har varit. Ty med M. W. B. måste menas Marcus Wilhelm Björkman, som blev kyrkoherde i Delsbo 1655, och M. M. D. betyder Margreta Michelsdotter, hans hustru. Bordet skulle då vara det enda minnet från den 1740 nedbrunna 1600-talsprästgården. Närmast har det förvärvats i Svedja by, men dess ägare där uppgav, att det var kommet från den i samma del av socknen belägna byn Norrberg, där det sannolikt funnits ända från tiden för Björkmans död, ty då bodde i Norrberg en person med vilken han stått i livlig förbindelse, nämligen Olof Ruth (farfader till prästerna Elias och Per Ruth samt stamfar för en stor prästsläkt) som i en handling kallas "Delsbo sockens fullmäktige" och som möjligen emottagit bordet av Björkmanska stärbhuset för någon innestående fordran. 1661 är antecknat i kyrkans räkenskapsbok: "kyrkan var skyldig en stor summa penningar till Olof Ersson Ruth i Norrberg".

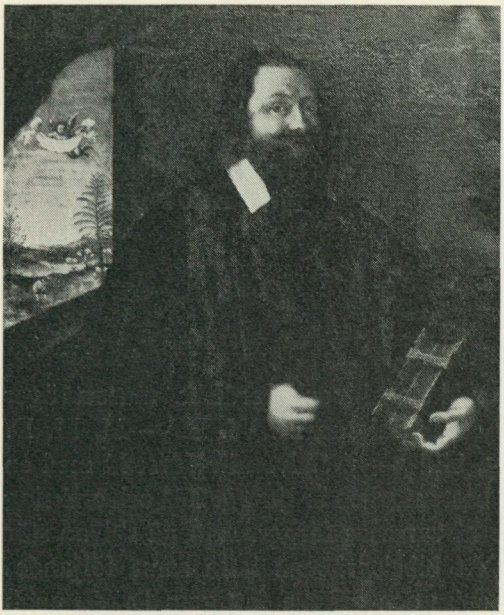

Bild 1. Prosten Marcus Wilhelm Björkman. Delsbo kyrka.

Delsboa illustratas författare Knut Lenæus skriver angående prosten Björkman, att han kom till Delsbo redan 1652, men att han "icke kunde Pastoratet werkeligen tillträda förrän d. 1 Maji 1655". Härav framgår, att den av Björkman beställda bordskivan måste vara målad i Delsbo, ty någon rimlig anledning till att han under sådana förhållanden skulle ha låtit måla den stora och tunga skivan på annat håll, kan ju inte tänkas.

Då nu prosten Björkman 1655 blivit kyrkoherde och fått annan makt och myndighet än han ditintills haft som sin företrädares medhjälpare, så företog han sig samma sommar att försköna och pryda både kyrka och prostgård. Han skrev därför efter en skicklig målare, konterfejaren Johan Johansson, som med tillhjälp av "Måns Olsson målare" utförde en hel del arbete, såsom målandet och förgyllandet av norra läktaren i kyrkan, predikstolen och ett epitafium. På det sistnämnda var överst målat en brinnande eld, i mittpartiet frälsaren på kor-

Bild 2. Prostinnan Margreta Michelsdotter Björkman, född Gavelius. Delsbo kyrka.

set och nederst prostens och hans hustrus konterfej. Dessa konterfej voro kopior av ett par större dylika, bild 1—2, som prosten vid samma tid låtit upphänga i prostgården och som först efter kyrkobranden 1740 av dess dåvarande ägare skänktes till kyrkan såsom ersättning för de vid branden förstörda. Det nämnda epitafiet hade en påskrift som visade, att det av "Marcus Wilhelm Björkman, Delsboensium pastor, med sin k. hustru Margareta Michels dotter", givits till kyrkan.

Att den Björkmanska bordskivan är målad under den tid konterfejaren Johan Johansson vistades i Delsbo och med största sannolikhet bodde i den intill kyrkan belägna prostgården, framgår av följande. Skivan är daterad den 4 augusti, och den 26 augusti har i Delsbo kyrkoräkenskapsbok införts denna kvittens:

"Anno 1655 den 26 augusti blev jag till fullo nöje betalt för kyrkoarbetet till predikstol, läktare och det andra ?- med

hundrade riksdaler in specie efter gjort ackord — —. Johan Johansson."

Om nu Johan Johansson fått inkvartering i prostgården, vad är då antagligare, än att prosten passade på tillfället att få sitt nybeställda bord riktigt fint målat! I själva verket skiljer sig detta bord rätt mycket från andra, tidigare eller senare målade delsbobord, huvudsakligast i färgvalet, men även beträffande mönstret, som är mindre strängt stiliserat. Så har t. ex. den vanliga stela bladkransen ersatts av en ganska naturalistiskt målad blomsterkrans. Härmed vill jag icke ha sagt, att flertalet av de andra gamla delsboborden ej är minst lika vackra.

Det ser alltså ut som om man beträffande det 1655 målade bordet skulle ha fått klarhet, icke blott om dess första ägare och var det ursprungligen stått, utan även om vem som målat det. Dock kan ju i det senare fallet ej absolut visshet vinnas, ty konterfejarens biträde, Måns Olsson, får naturligtvis ej alldeles tagas ur räkningen. Dessutom fanns samtidigt ännu en målare i socknen, nämligen Anders Persson i Bredåker, och denne har säkerligen varit rätt betydande, efter han är den enda som i 1600- och 1700-talets husförhörsböcker för Delsbo tituleras målare, ehuru naturligtvis under denna tid många dylika funnits i orten. Dock förefaller det mindre troligt att denne målat prostens bordskiva, då han var förbigången vid beställningarna för kyrkan sommaren 1655.

Omöjligt är icke, att även det på Hälsinglands museum förvarade bordet från Näsbyn i Delsbo tillhört något av Delsbo prästhus. Detta bord, som är daterat 1590, omnämnes i ett brev till Artur Hazelius 1873 av delsboprosten, sedermera biskopen Lars Landgren på följande sätt: "I Enånger kyrka [vid den tiden använd till museum] finnes ett gammalt bord av grofva plankor, väl arbetadt, med målningar och inskription gjord 1590, som jag skänkt till fornminnessällskapet. — Detta är i den gamla bondstilen ehuru det kommit från ett prästhus, förmodligen Delsbo prostgård till en nära liggande by; att det var gjort åt en präst bevisar inskriptionen:

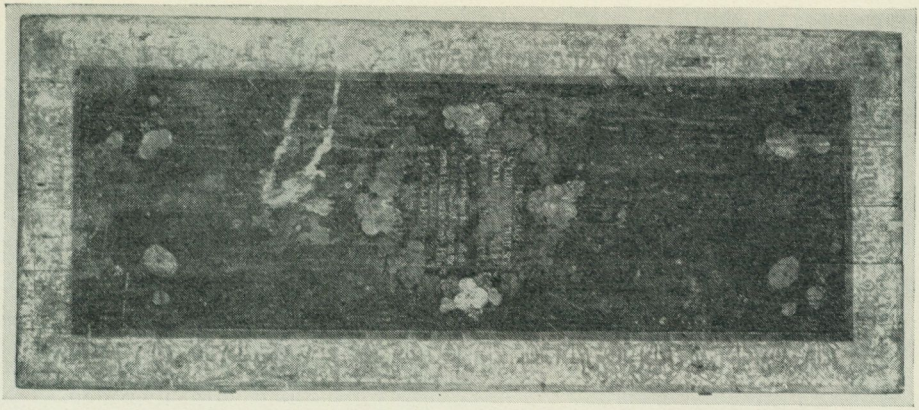

Bild 3—4. Bord från Delsbo socken, Hälsingland. Daterat 1655. Längd 222 cm. Nedtill: detalj av blomsterkransen med inskript. Nordiska museet 162.342.

Ano 1590
Böker och manamine os thet sända
at prestehatare taga aldrig god ända
ty Gud vill sin tienare försvara
och theras förföliare icke spara."[1]

Även E. G. Wengelin omnämner detta bord i sin bok "Gamla minnen från Delsbo och Bjuråker" och säger där, att det skall ha kommit till Näsbyn från något gammalt prästhus. Ett absolut bevis härför lär väl dock ej inskriptionen vara, men den får större betydelse som sådant satt i samband med den omständigheten, att en präst verkligen bott i Näsbyn i slutet av 1500-talet, nämligen den där födde komministern Nils Delbogius, som tillträdde sin tjänst 1591 och sedan till 1636 bebodde och ägde hemmanet n:o 3 (förr n:o 6), vilket än i dag kallas Michel Nirs efter Delbogius son Michel Nilsson.

Då Delbogius ättlingar i flera led innehaft hans hemman, lär väl även hans bohag länge blivit kvar i gården. Bevis finnes för att ett delsbobord till senaste tid stått kvar i en och samma by sedan 1500-talet. I Duvnäs by fanns nämligen till för några år sedan det äldst daterade av Nordiska museets bord, vilket bär årtalet 1575 samt följande inskription: "I.H.S. — B.E.S.O.D. Björn Ersson i Duevenäs är mit napn, fruktha Gudh är mit gagn". Detta bord är, såväl som ett annat i samma gård funnet samtida bord, till bottenfärgen svart, i motsats till alla senare daterade bordskivor från Delsbo.

[1] Landgrens avskrift av inskriptionen är korrigerad efter originalets, från vilken den i någon mån avvek.

"STADAR" OCH "STRANDBRUK"

DRAG UR DET GOTLÄNDSKA STRANDFISKET

av Gunnar Jonsson

Den gotländska kusten är genomgående öppen och oskyddad, de relativt få öar, som förekomma, ligga nästan alltid så ensamma, att man ingenstädes har en verklig skärgård; kusten är också i allmänhet långsträckt, och djupt inskärande vikar äro sällsynta. Strandmannen har ofta inte bättre landningsplats att tillgå än den öppna havsstranden, där han ror in sin klinkbyggda snipa på det steniga grundvattnet, tills den tar botten. Där får han springa i vattnet och skjuta eller draga upp sin farkost på den första strandvallen. Oftast räcker det ej därmed, utan han får med svett och möda släpa den upp på även den andra och högre vallen, då han visserligen ofta har ett gångspel eller en enkel kapståndare till hjälp. Så får han palla upp båten med en bock, "kränke", på var sida, och sedan står hans båt skyddad för åtminstone måttlig sjö.[1]

Den framträdande roll "strandbruket" — fisket i allmänhet — spelat i alla tider för öns befolkning, har naturligt nog satt sin prägel på den utrustning, fisket är i behov av. Båtarna själva ha nått en hög grad av fulländning och ha blivit på sitt vis väl avpassade för sitt ändamål. Och behovet av användbara landningsställen har tvingat fram sammanhållningen till fasta fisklägen eller "fiskläger", som guten säger. Och där naturen givit

[1] Föreliggande uppsats grundar sig i icke ringa utsträckning på undersökningar som författaren åren 1929—36 utfört för Nordiska museet (Etnologiska undersökningen) och Gotlandsfonden. Teckningar och fotografier — utom flygfoton — av författaren.

blott en fingervisning, ha de sammanslutna strandmännen åstadkommit nära nog otroliga "hamnar". Så har man exempelvis i Lau flerstädes ytterst nogräknat tagit vara på den allra minsta bukt i strandlinjen och i generationer fördjupat och förbättrat denna så, att man kunnat landa där med flera båtar, bild 2. Med häst och stensläpa ha de stora flyttblocken släpats samman och lagts i rader, varigenom man så småningom fått verkliga små stenpirar. Havet har ej alltid varit dessa ihärdiga män bevåget. Ty även om uppgrundningen med vågornas hjälp förstärker de byggda vallarna på deras utsidor, försvårar den också inseglingen, och i svåra fall fyller den småningom själva den lilla hamnbassängen. Men dessa havets arbetare släppa ändock ej taget i den sega brottningen med vågorna. De bygga blott vidare, längre och längre ut, och det som ursprungligen var en ansats till en vik eller liten bukt, blir småningom en udde med spetsen kluven. Och i denna lilla skymt av hamn hålla de ut år efter år, decennium efter decennium, under ständiga tillbyggen.

Man kan följa deras strävan avspeglad i stranden som årsringarna i en trädstam. De enkla anordningarna i form av bodar till skydd för folk och redskap förnyas och följa den växande stranden steg för steg.

Dock är icke alltid den gotländska stranden fullt så otillgänglig, ty även här kan en eller annan liten vik öppna sig för den, som söker lä för sin båt och sina redskap, eller en udde eller landtunga skjuta ut och på sin ena sida lämna en smula lä för det oupphörligt arbetande havet. Man förstår lätt, hur kärkommet ett sådant naturens tillmötesgående är, och även om man gärna söker sig landningsplats, "stadar", närmast hemmavid, kan man dock ej motstå sådana lockelser som en mer eller mindre skyddad vik, och där uppstår då ett verkligt fiskläge.

I särskilt ett hänseende skilja sig de gotländska fisklägena från de ordinära fastlandssvenska, nämligen däri, att de aldrig äro eller synas ha varit bebodda. Detta sammanhänger därmed, att egentliga yrkesfiskare ej funnits på Gotland förrän i våra dagar. Ty här har bonden brukat jorden jämsides med att han "brukat stranden", som talesättet är. Forna tiders jordbruk kan

ej jämföras med vår tids, och understundom, ja kanske vanligen, stod hågen hellre till det visserligen mera farofyllda men också långt mera dådfulla livet på hav och vid strand. Jorden lämnade man utan alltför stor saknad att skötas av kvinnfolken och drog till strands, föregivande att man måste skaffa den nödvändiga "husfisken", årets förråd av fisk för nedsaltning. Lusten till det ständigt lockande havet blev för övermäktig. Och det var ej blott strandsocknarnas bönder, som säsongvis drog till strands, utan även de som "hörde till upp i lande" hade del i fisklägena och höllo båtar och bodar där.

Ett fiskläge behöver emellertid ej blott en landningsplats för båtar. Där bör även finnas plats för garnens och nätens torkning och kanske även deras förvaring. I äldre tider breddes garnen helt enkelt på marken invid landningsplatsen, sedan de befriats från fångsten, "benats av", och de renplockats från "ylle", d. v. s. den fina tången, och "hautur" eller "släke", d. v. s. blåstången. Man sökte upp platser med jämn grästorv och dessa ställen kallades bredningar, på gotländska "braidningar". Det ställe, man en gång valt, behöll man sedan långa tider, varigenom var och en hade sina egna, bestämda bredningar. Men man kunde även slå ner "gistar" eller "stjeikar", pålar vanligtvis av enestammar, på vilka någon eller några grenklykor lämnats och på dessa lades "asar", slanor, över vilka garnen hängdes. De ställen, där gistar slogos ner, kallade man då "gist-räum" (räum = rum = öppen, slät mark). Ännu kallar man dessa ställen dock fortfarande ofta bredningar, även om man numera aldrig breder garnen där. De fisknät, som vanligast förekommo, äro "garn", d. v. s. strömmingsskötar, och flundrenät, som antingen kunna vara "grimnät" eller "slätnät". En bredning är så lång, att den rymmer en 9—10 garn i bredd och så bred som garnens längd, d. v. s. den skall rymma en fiskares alla garn. Vid upphängningen trär man en stake genom den på armen uppringlade telnan med flötena och hänger denna på gistar, varefter man "benar av" och plockar garnen rena. När detta är gjort, lyfter man det hopsamlade garnets andra ända med "hallar" (de fastbundna sänkstenarna, som utgöras av små flata och möjligast

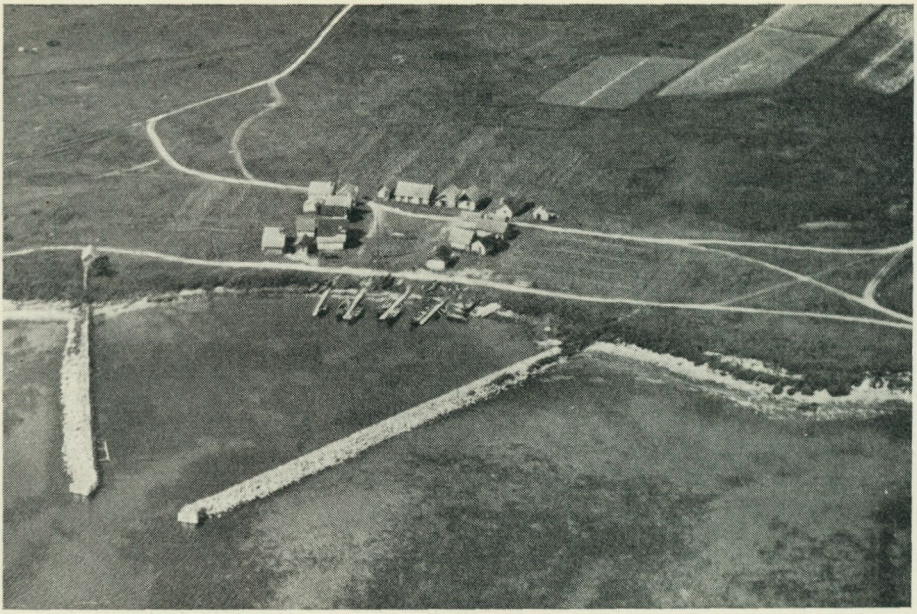

Bild 1. Djupby. Bodarna ordnade på tre sidor om en öppen fyrkant med bredningar utanför bodarna. Fiskläget saknar hägnader. Sedan stenpirarna byggts, kunna båtarna ligga förtöjda vid små bryggor. Foto marinen 1932.

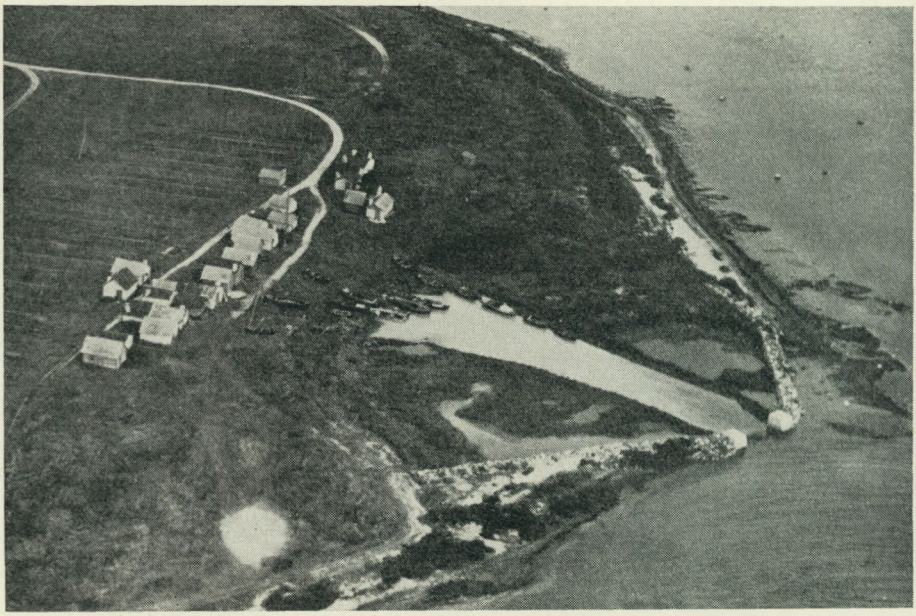

Bild 2. Nabbu. En ursprunglig inbuktning i en udde har utbyggts med tvenne pirar, varigenom en mindre hamnbassäng åstadkommits. Bodarna ligga väsentligen i en linje med gavlarna mot sjön. Innanför dessa ligga bredningar. Foto marinen 1932.

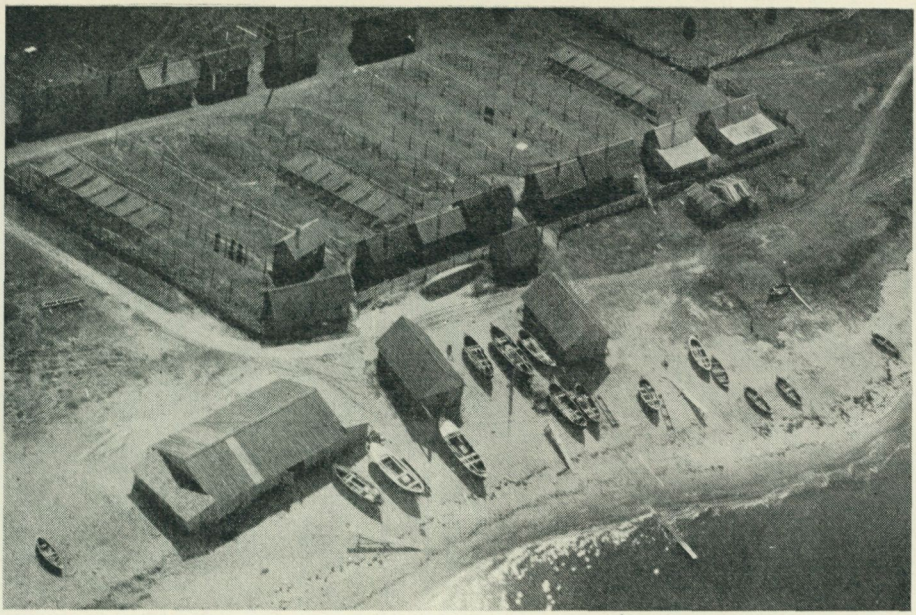

Bild 3. Djauveik. Bodarna ordnade i två parallella rader med "gisträum" ovanför var rad och allt inom en gemensam hägnad. — På stranden ett par bryggbockar och ett par uppdragningsbanor. Foto marinen 1932.

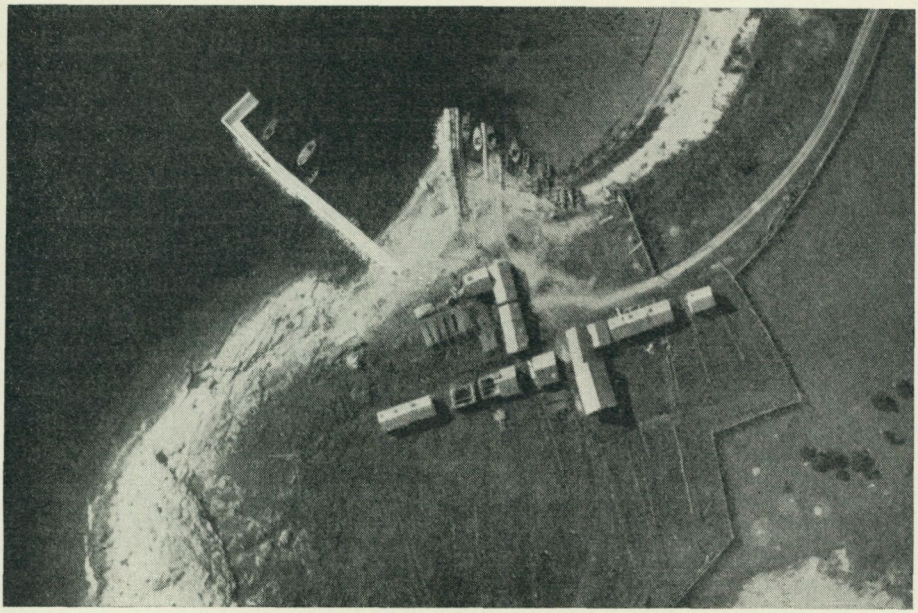

Bild 4. Grynge. Fiskläget ligger inom hägnad på ena sidan av en udde. Bodarna, i tre grupper, ligga så, att en öppen plats bildas innanför inkörsgrinden. Den stora piren byggd 1937. Foto flygvapnet 1937.

runda sjöslipade klapperstenar) över en slana, som lagts på ett annat gistpar. Där få så garnen hänga sträckta och utbredda, tills de torkat, då de skjutas samman. När man närmar sig ett gistrum, hör man på långt håll ett oavbrutet klingande, om blott minsta vind råder. Det är ljudet av de otaliga sänkstenarna, som hänga och slå mot varandra.

Till fisket hör ju ett otal redskap förutom båtar, garn och nät. Hela denna utrustning förvaras givetvis på fiskläget, ofta sammanförd liggande på en grusbacke vid bredningen, eller också inlagd i "skurar", små enkla skjul eller mer eller mindre omsorgsfullt uppförda bodar, "strandbodar". Det är också alltjämt mycket vanligt, att ägaren skär in sitt eller rättare sagt sin "parts" eller gårdsdels bomärke icke blott i alla redskap utan även i båtens "stamluke", d. v. s. stamkraften, i årlunen och i öskaret.

Det är ett ofta omvittnat förhållande, att bebyggelser i periferien — och dit vore det väl berättigat att hänföra strandbebyggelsen och fisklägena — gömma på byggnadstyper eller konstruktioner av reliktkaraktär. Så är även fallet med de gotländska fisklägena i gemen. Detta bör förstås så, att man på dem finner åldriga byggnadstyper, visserligen anpassade till sitt ändamål, men ändock gömmande på former, som ej längre äro gängse hemma i gårdarna. Under de relativt enkla förhållanden, varunder fisket bedrevs — och ännu ofta bedrives — kunde man gott reda sig med bodar av en form, som övertogs från byggnaderna i gårdarna, innan dessa nått en rikare utformning. Denna deras karaktär av reliktföreteelser röjer sig i en enkel plan: den enrummiga boden med ingångsdörren ännu oftast i ena gaveln, sovlavarnas placering intill långväggarna, de enkla stenspisarna och frånvaron av loft eller innertak. De använda konstruktionerna te sig lika ålderdomliga. Man må invända, att det rör sig om byggnader av ganska blygsamma mått, och att åtskilligt utelämnats på grund av den lilla skalan, och att just därför den förenklade inredningens anordningar icke kunnat varieras på annat vis än som skett. Men det är likväl så, att det rent elementära i det, man av gammalt varit van vid, har till-

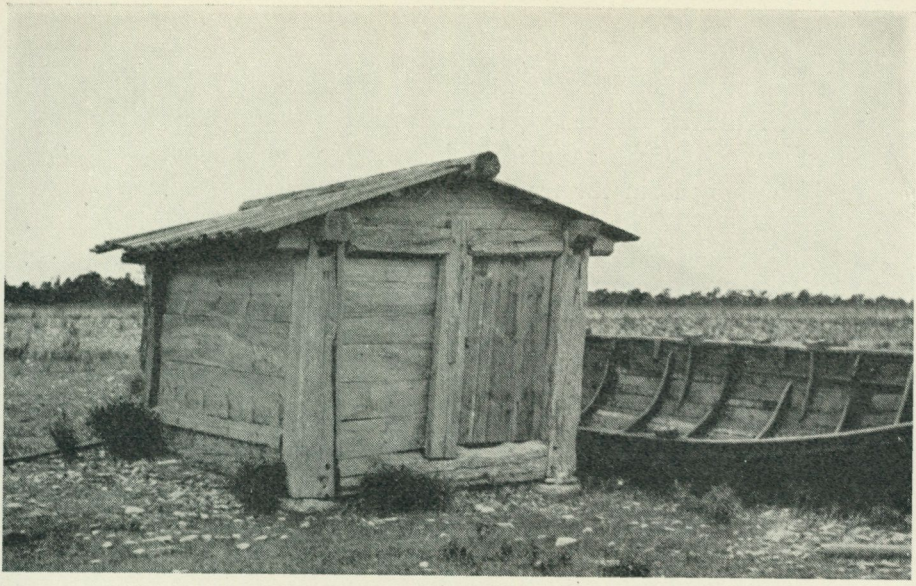

Bild 5. Helgomannen. "Flat-take" strandbod i skiftesverk. Taket med bräder på förvandling har en nåtförsedd huv. Avsedd blott till förvaring av redskap och saknar både spis och lavar.

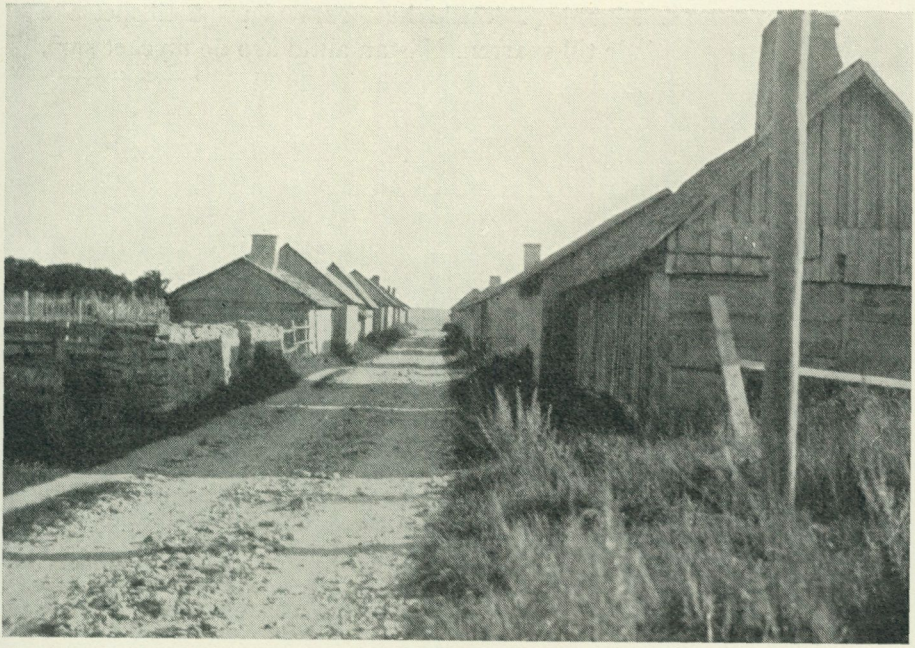

Bild 6. Gnisvärd. Gatan mellan de båda raderna av strandbodar.

varatagits och tillämpats i en så att säga renodlad form. Det är däri reliktfenomenet ligger. När man väl funnit den ändamålsenliga och brukbara utformningen, blir den i sin tillämpade gestaltning i sin tur traditionell och får hävd, och härigenom nedärves den ofta i en fastlåst form och blir en kulturhistorisk gengångare, vars ursprung kanske blott den invigde kan härleda.

Icke bara till form utan även till benämning kunna dessa strandbodar vara åldriga. "Sköyle" eller "garnskur" äro benämningar, som vi igenkänna i de ålderdomliga fäbodvallarnas skåle och isländskan skáli samt i nysvenskans skjul, ombildat till form och betydelse.

Dessa sköylar och skurar äro de ålderdomligaste av alla. De bestå av ett "raukt", d. v. s. brant eller spetsigt sadeltak av "falur", bräder, ställt direkt på en enkel eller två- till tredubblad stockkrans, lagd på marken eller på några tunna kalkstensflisor, som bilda enkla grundvalar. I gavlarna ha de sparrar, ofta väl timrade och med "spunningar", nåtar, för gavelfyllningens stavar. Mellan gavelsparrarna löpa två åsar, och överst krönes de av en timrad, spunningsförsedd huv, som vilar på tillspetsade trätappar, naglade till sparren. Nästan alltid äro de mycket små, och med sin i regel omsorgsfulla timring ge de snarare intryck av mycket stora skrin än av små hus. Det intryck man får av dem, att de utvecklingshistoriskt torde äga samband med järnålderns kämpgravshus, förstärkes än mer av att just de ha den ålderdomligaste benämningen.

De bodar, som till typ te sig ålderdomligast, äro som sagt de nämnda skurarna. De förekomma oftast helt uppförda i trä, men här och var får man se sådana, som ha en låg stenmur — kallmurad eller byggd med kalksten, lagd i murbruk och putsad — med en enkel syllkrans på vilken det ovan beskrivna, likt en huv formade taket vilar.

Övriga bodar kunna vara uppförda i olika träkonstruktioner eller i sten. De ha samtliga utbildade lodräta väggar. Träbodarna äro som regel byggda i skiftesverk, den på Gotland förhärskande tekniken, när det gäller träbyggnader. Knuttimring,

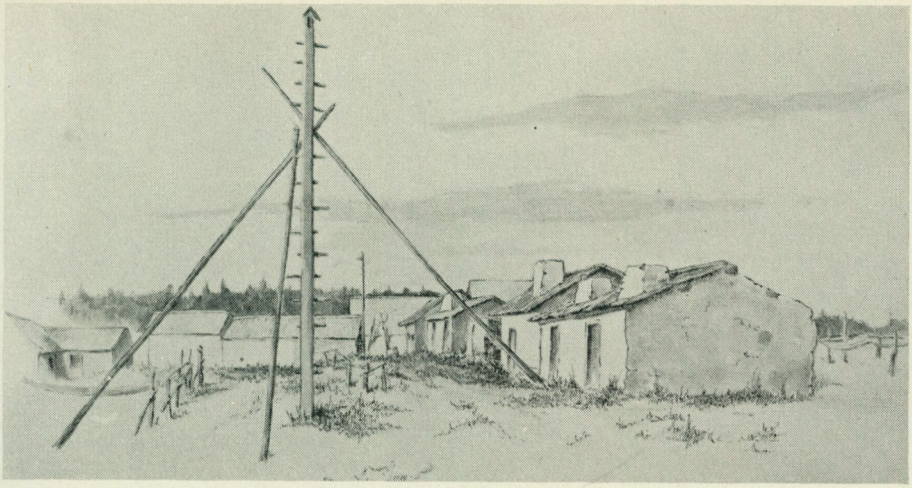

Bild 7. Grynge. I förgrunden en "träfyr" med hissanordning för fyrlyktan.

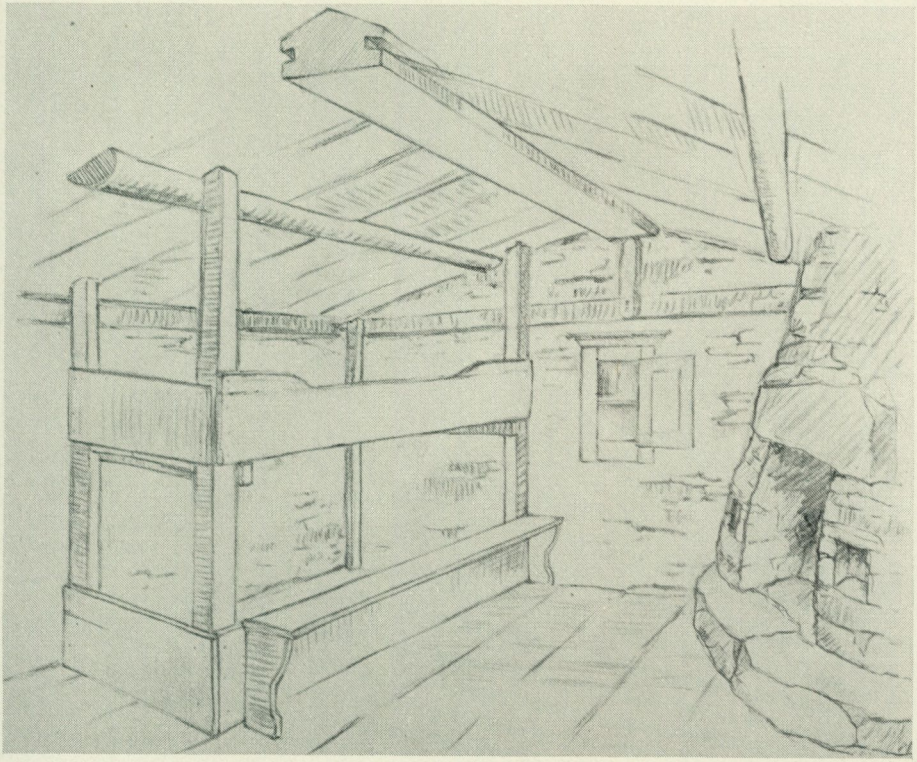

Bild 8. Grynge. Interiör av en strandbod. Utefter en långsida en dubbellave. I motsatta hörnet en ståndspis. Matskåp infällt i gavelmuren. Takhuven vilar på tappar vid ändarna.

som kan förekomma, och då alltid med knutar av enklaste slag, för samma undanträngda tillvaro i fisklägena som på Gotland i övrigt. Blott från Fårö känner jag yngre exemplar. Skiftesverksbodarna presentera vanligtvis ett skiftesvirke av samma ypperliga timring som det, man så allmänt möter i gårdarnas både man- och fägårdshus. Syllramen, "svillar", vilar alltid på en av flata kalkstensflisor lagd knappt fotshög grundval. Hörnstolparna, "hånnstuckar", ha alltid den gotländska konstruktionen med neddragna "kimmar", blad, som utåt skydda den invecklade föreningen mellan syllar och hörnstolpe. Man har alltid noga sökt förhindra regnvattnets inträngande eller kvarstannande på de vågräta ytor, som förekomma i de olika föreningsställena. Där man icke kunnat förhindra vattnets intrång, avleder man det genom att borra utåt-nedåt riktade borrhål.

De bodar, som byggts av sten, variera icke mycket beträffande byggnadsteknik. Byggstenen utgöres helt naturligt till största delen av kalksten, och stenstorleken betingas av den på platsen tillgängliga stenens art. Stenen murlägges i vågräta skift, i äldre tid i ett ymnigt kalkbruk, i nyare tid allt oftare i kallmur, som brukstrykes på ut- och insidan. På Östergarnsholm, där lämningar finnas efter längesedan övergivna strandbodar, har man använt sig av där förekommande väldiga skivblock, vilka rests på kant och fått bilda murarnas stomme. Man har valt ut block med två till tre meters sida och halvannan till två fot tjocka med kanter i möjligast räta vinkel och sammanfört dessa över hörn, varefter väggarna utfyllts med andra block och slutligen fullständigats upp till krönen och in till dörrar och gluggar med vanlig murning i liggande skift. Hur deras gavlar och tak sett ut, kan man nu ej längre bedöma, men sannolikt ha de väl i dessa hänseenden liknat stenbodar på andra delar av Gotland.

Även om trä- och stenbodarna ha en mycket förenklad plan, med ett enda rum, en dörr, en glugg eller ett fönster, en spis och ett par sovlavar (eller på sista tiden ett par inställda äldre sängar), där både spis och sovplatser kunna saknas, kan deras

utseende likväl växla ganska betydligt. Taken göras vanligen låga, "flat-taka", ty på platser, som äro så utsatta för blåst, som ett fiskläge alltid är, torkar regnvattnet snart upp, även om taket blott har en obetydlig lutning. Det är endast skurar och sköylar, som ha de höga tak, man betecknar som "rauka". Flattaken äro antingen låga sadeltak eller pulpettak, de sistnämnda nu icke särdeles vanliga. Takbeklädnaden är som regel bräder, med en bred, spunningsförsedd takhuv, men kan vara spån. På Sudret, där man verkligen kan tala om en sandstenskultur, äro dock flistak med beklädnad av stora, tunna "gräusstains-fleis", d. v. s. sandstensskivor, ej ovanliga.

Gavelsvalar, med stolpstöd under svalens yttersta kant och då vanligen inklädda med en skiftesverksvägg på två sidor och den sista lämnad öppen — exempelvis Djauveik i Eksta — omväxla med typer, där svalens tak blott är en skärm i takets förlängning, vilande på långsidornas förlängda band. Två grannbodar kunna förena sig om en gemensam svale mellan de motställda gavlarna, då man antingen lämnar denna svale öppen på både fram- och baksida eller tillsluter den med en vägg på ena eller båda sidor. I sistnämnda fall får man då ett utrymme, där man med fördel kan ställa in segel eller andra ömtåliga redskap. Dessa bodar med gemensam svale erinra om förhållanden, som kunna uppträda i fäbodvallarnas byggnader. De få en viss likhet med parstugan, men man bör beakta, att dessa trerummiga längor likväl ha ingångar till bodarna i deras långsidor och ej i de motställda gavlarna.

De bodar, som ha utskjutande svalar, använda dessa som förvaringsplats för de hoptagna garnen, vilka man vill skydda ej blott mot regn och daggväta utan mot än farligare skadegörare, råttor. De hängas därför i stroppar, som krokas på naglar i huven eller åsarna.

Bodarnas gruppering kan någon gång vara spridd, men som regel har man följt något enkelt system. Äldst torde väl det system vara, där bodarna lagts med långsidorna mot varandra, utsträckta på en linje med gavlarna vända mot stranden, som vi se på bilden av Nabbu på När, bild 2. En intressant plan

Bild 9. Fröjels fiskläge. — Länningar med vastar av sammanförda gråstenar. De flatbottnade båtarna, "flat-äskar", nyttjas blott inne på grundvattnen.

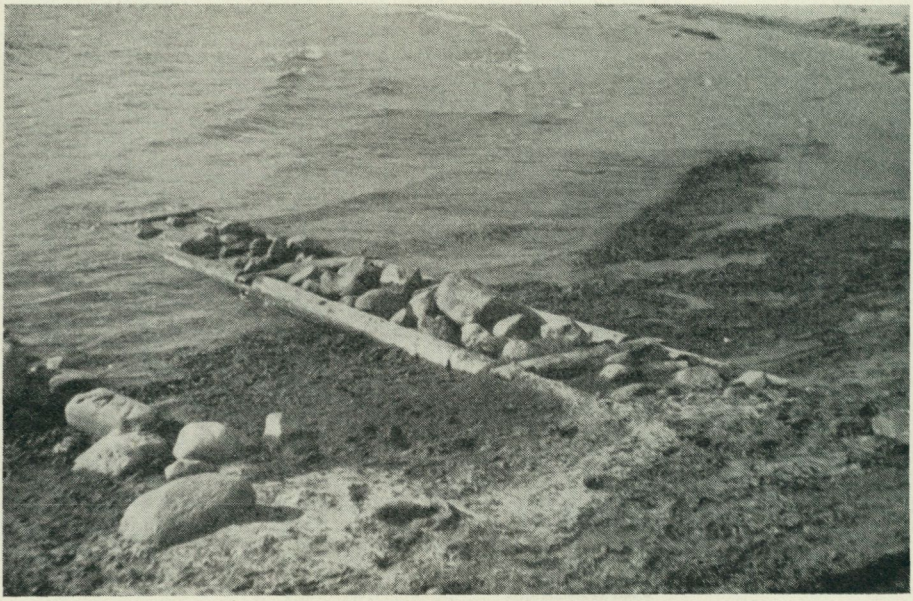

Bild 10. Grynge. — Vast med stomme av trä, fylld med sten.

Bild 11. Fröjels fiskläge. — Länningar med "lunar", tvärlagda stockar mellan vastar, som kantas av längsgående stockar.

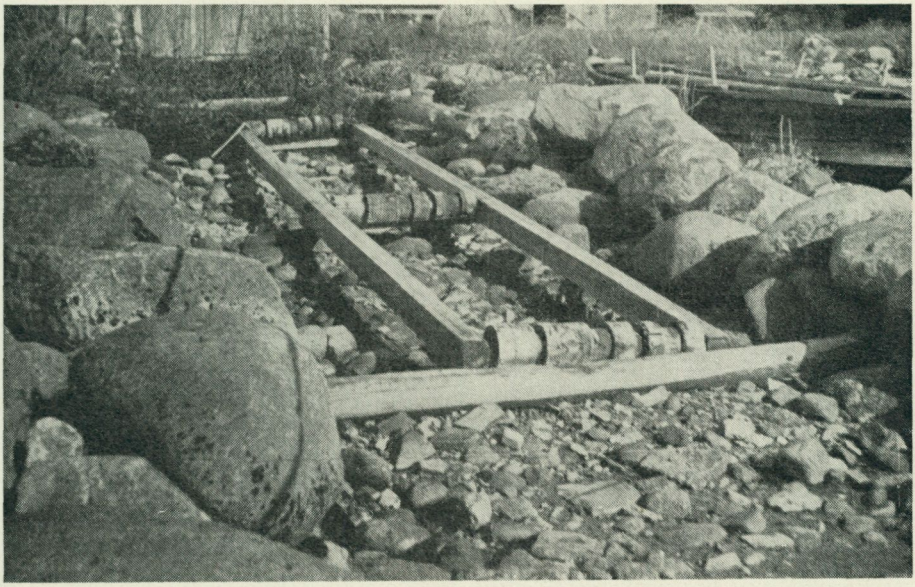

Bild 12. Fröjels fiskläge. — En av de flyttbara banor, på vilka båtarna spelas upp ur länningen.

uppvisar Djupby, bild 1, där bodarna äro grupperade i tre mot varandra vinkelställda rader, varigenom i mitten bildas en torgliknande plats. Här skymta vi väl en avspegling av de förhistoriska handelsplatser, som i rikare skala reproducera sig i några av våra äldsta stadsplaner. Vi ha paralleller på så nära håll som Strandgatan i Visby, där de stora hanseatiska husen, skilda av smala gränder, ligga sida vid sida med gavlarna vända mot den gamla hamnen. Vid de större fisklägena, exempelvis Gnisvärd, med sitt stora antal bodar, där i en enda bodrad de yttersta skulle komma att ligga alltför långt från hamnen, har man dubblerat raden i stället och fått en verklig liten gata, som löper mellan bodraderna, bild 6. Hur bodarna lågo här i ett mera ursprungligt skede är mig ej bekant, de flesta nu existerande äro icke särskilt gamla, och de ligga med långsidan utefter gatan, vilket förmodligen icke är ursprungligt.

En ännu yngre gruppering företrädes i Djauveiks plan, bild 3. Även här har man uppdelat den enda raden till två bakom varandra lagda, men icke som i Gnisvärd invid en gata; den främre raden har här sina gistrum bakom bodarna och först därefter följer nästa bodrad, som i sin tur har sina gistrum bakom sig.

De här nämnda plantyperna te sig lätt som oväsentliga företeelser tillkomna genom tillfälligheternas spel. Tar man emellertid i betraktande, att dessa enkla fisklägen uppstått på platser, där marken har ett ytterst ringa värde, där bebyggelsen kunnat få breda ut sig så gott som utan hämmande tvång, framstå de i stället som otvungna och renodlade exempel på yttringar av inneboende traditionella krafter. Deras planläggning beror förvisso icke på enbart tillfälligheter, utan de äro säkert mera att betrakta som sena relikter av mycket gamla samhällsformer, som annars i den folkliga bebyggelsen gått förlorade under en framåtskridande utveckling, men som här i kulturens utkanter föra ett tynande liv, som dock ännu mäktar skjuta några klena skott.

Det är ett framträdande drag hos de gotländska fisklägena, att de nästan alltid sakna särskilda hus för båtarnas förvaring.

Båthus, utbyggda över vattnet intill en brygga äro alldeles okända. De skulle aldrig kunna bestå på en så öppen kust med den våldsamma sjöhävning, som härjar stränderna under höst- och vinterstormarna. De burgna och ordningsälskande ekstabönderna, som "stranda" vid Djauveik, ha byggt stora båtskjul för sina dyrbara båtar. De stå ett stycke upp i land, och de tunga båtarna spelas upp till skjulen, där de emellertid föras in först efter säsongfiskets slut eller sedan de vid Mikaelitid använts för ilandföringen av "holmlammen", de hemförda fåren från Lilla Karlsö. Under brukningstiden stå båtarna ute i det fria här som alltid annars på ön. Stranden utgöres vid Djauveik av en stenfri sand, vattnet är vid det helt naturliga landningsstället snardjupt. Man landar därför vid flyttbara bryggbockar, och båtarna spelas upp på samfällt ägda "banor", långa ramar med järnaxlade trärullar, och dessa flyttas alltefter som man fått upp båten. Både bockar och banor kunna ses på bild 3. Liknande banor användas även vid det närbelägna Fröjels fiskläge, bild 12.

Annars har man anordnat "länningar", landningsrännor, som äro skyddade av "vastar", d. v. s. stenpirar, bild 9—11. I länningen har man ibland lagt ner stockverk av långa stockar, förenade av kortare tvärslåar, "lunar", på vilka båtens köl får glida vid uppdragningen för att ej hugga i den ofta av skarpa stenar uppfyllda bottnen. Bryggorna bestå mestadels av en massa hopradade gråstens-"bumlingar", brostenar, men äro ibland förstärkta genom inlagda ramverk, bild 10—11. Sommartiden, när sjön är mindre orolig, får båten ligga uppdragen i länningens inre del och vanligen ej högre än att sjön slickar den yttre stäven, sedan man gjort fast den inre stäven med en ända vid spelet eller vid en sten i land. Men när sjön går vit och skummande och når upp på stranden, dras båtarna helt upp och pallas med sneda bockar, "båtkränkar", en på var sida. Roder och åror lämnas i båten, och slagvattnet liksom regnvattnet får rinna av, sedan man tagit ur tappen, "nyglu", i kölstocken.

Ett fiskläge är i viss mån att likna vid en by, och vid utförandet av allmänna eller samfällda arbeten, liksom vid upp-

rätthållandet av ordning och gott skick, fungerar hamnrätten på samma eller liknande sätt som byarätten eller bystämman. (Jämför Sigurd Erixon, Ett skärlag och dess arkiv i Fataburen 1926). Hamnrätt har funnits vid ett stort antal gotländska fisklägen men har numera nästan helt utplånats, när det gäller dess juridiska funktion. Emellertid utses alltfort hamnfogde vid flera fisklägen. Hans funktion är nu mest att vara en ordningsman. Den dömande myndigheten, som han förr ägde tillsammans med sina bisittare, har han ej längre. Här kan ej närmare ingås på hamnrätten i äldre tider, det skulle föra oss alldeles för långt. Jag vill nöja mig med att anföra några exempel på de straff, som kunde utdömas. För grövre förseelser kunde sålunda hamnrätten döma den skyldige att över en natt "stå på hamnstenen", vilket plägade utdömas vid fisklägena på Stora Karlsö och vid Holmhällar, om vilket ekstaboar och vamblingboar ännu berätta. Vid Sjuströmmar i Boge kunde han dömas till att "sättas i strömmen". En missdådare, som icke visade bättring, blev helt enkelt förvisad för livet. Ett straff är märkligt genom sin utformning. Om någon ertappades med att ha stulit ett "hoys-kär" — öskar — ur en båt, återtogs detta av hamnfogden genom en glugg, som man högg upp i sidan på den skyldiges egen båt. Detta innebar givetvis, att båten "vart oyden" och ej längre mycket värd. Straffets stränghet betingades av den risk, det innebar för den bestulne att ge sig ut utan att varsna förlusten.

Hamnfogden sammankallade fiskarlaget genom att slå på fisklägets trumma eller genom att blåsa i dess horn. Trummor — av koppar — finnas bevarade från de stora fisklägena på Hall och vid Gnisvärd, vid vilka även ännu kvarstå särskilda kapell, där man under fisketiden dagligen höll bön. Även vid de fisklägen, som saknade kapell, förrättade hamnfogden om aftnarna en enkel bön, till vilken sammankallningen skedde genom att slå på trumman eller blåsa i hornet. På Grynge och annorstädes bevarar man sammankallningshornen. Vid Gnisvärd utsågs hamnfogden för tre år, men det synes eljest varit sed, att han utsågs årligen. Detta skedde då på de flesta håll vårfrudag,

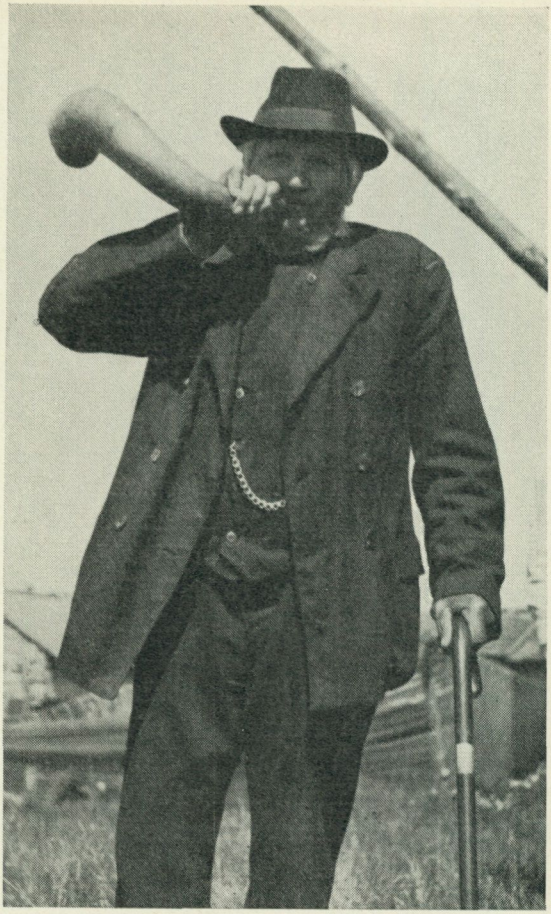

Bild 13. Grynge. — En av de äldsta fiskarna, Thomas Klintström Gartarve, visar användningen av fiskläget horn.

Bild 14. Grynge från sjösidan. Alla bodar byggda av kalksten. Båtarna ligga uppdragna på stranden. På grund av högvatten synas ej de ålderdomliga vastar, som ligga längst t.v.

då man samlades till "hamnrätt" hemma hos den, vars tur det var "att bistå på" laget, d. v. s. hålla kalas. Då utsågs även det bestämda antalet syningsmän. De fisklägen, som omges av betesmarker, måste nämligen omgärdas med hägnader för att utestänga betande boskap, i synnerhet kor, som kunde anställa skador på redskapen. Bland hamnfogdens och syningsmännens viktigare uppgifter var därför att årligen hålla syn på hägnader samt att övervaka, att grindar höllos stängda. De hade också att vaka över att tak och eldstäder voro i skick samt att gemensamma pirar höllos i lag och att inseglingen ej försvårades genom uppgrundning. Samtidigt "tog man frirum ut", d. v. s. de bestämda fastsättningsplatserna i sjön fördelades för ett års tid. Man "loypte" dessa ställen, d. v. s. man kastade en sten med ett tåg, vid vilket man gjorde fast en "dobbe", en stor träkavel med bomärke. Dobben fick ligga kvar i sjön sommaren över och togs upp först, när man slutade fiska på frirummet för året.

När man höll hamnrätt gick det lustigt till. Sedan de allvarliga och ansvarskrävande förhandlingarna undanstökats, hölls gille, och då var "flippen" igång. "Flipp" och "baule" äro drycker av varmt öl med äpplen och russin och brödstycken i och med tillsats av socker. Nästan var och en av de gamla gubbarna hade sin bestämda mening om rätta sättet att tillaga dessa mycket omtyckta gillesdrycker. Mången av dem kunde också reda till en brännande "glyggare", som livade upp stämningen än mer. De till hamnkassan utdömda böterna kommo ofta till användning nu, om gillet icke hölls hos en välsituerad, då denne gärna ansåg det som en heder att få "bistå på" sina "lutebrödar" — fiskarekamrater. Ty gästfriheten är stor på Gotland liksom oftast hos svensk allmoge, och på fiskläget liksom i gille är strandmannen en ärlig och trofast kamrat, snar till hjälp och villig att dela med sig av även det minsta överflöd. Han är godlynt men också uppfylld av skämt och lustigheter och icke så litet talför. När man bänkat sig i lag och kommit igång med "brus" och "marias" — ett par omtyckta kortspel — var det därför alltid någon av de äldre, som underhöll laget

med sin outtröttliga berättarförmåga och höll munterheten vid liv. Så höll man då på till långt in på följande dag. Det är därför icke förunderligt, om man hela året med iver väntade på nästa hamnrätt.

Strömmingsfisket var det betydelsefullaste. Det bedrevs antingen på "fastsättning" eller också på "driv", "vrak" eller "flut", vilka trenne benämningar egentligen avse en och samma sak, nämligen då man fiskar med "garnen", skötarna, flytande på vakargodset med båten fastgjord vid den drivande "stryden" eller "varpen" — garnräckan.

För detta fiske gäller i stort blott att varje båt har att passa på alla övriga så, att den enes garnvarpe ej driver in i en annans. Den som kommer efter måste hålla klart för den, som redan "kastat". Om en efterkommande båt bereder sig att kasta för nära inpå en annan, varnas den genom att man "veisar år pa han", vilket tillgår så, att man reser en åra med årbladet rätt upp och sakta svänger den. Den varskodde är då skyldig att bege sig längre bort. I detta enkla samfundsliv har som ofta annars utbildat sig en viss moralkodex. Man har en utpräglad känsla för hövlighet och takt, och den som får en berättigad tillsägelse fogar sig utan knot däri. Å andra sidan må ej en grövre tillsägelse nyttjas än den, förseelsen motsvarar. Skulle man i stället "veise ror pa" den försumlige, innebär detta en verklig skymf. Man berättade mig en gång, att en pojke vid ett tillfälle i ungdomligt oförstånd tagit sig för att visa rodret mot en annan båt, och detta upptogs mycket illa av den andra båtens karlar. En äldre fiskare, som var bland dem, sade efteråt, att han funnit tilltaget så förolämpande, att han knappt fann ord för sin förtrytelse! Pojken hade uppfört sig långt ohövligare, än om han skulle räckt ut tungan eller räckt lång näsa åt en äldre.

Vid fisket på "fastsättning" fick man inte sätta efter eget gottfinnande. Av under lång tid vunnen erfarenhet kände man noga till bottnen utanför fiskläget, och de "grundbackar" i sjön, där fisken brukade gå till, voro uppdelade i frirum, vilka årligen fördelades inom fiskarlaget. Vid Gnisvärd avgjordes

saken genom kapprodd till fastsättningarna. Vid första stämman på nya året, som skulle hållas Marie bebådelsedag, lade sig alla båtar på linje vid hamninloppet klara till rodd, och kapprodden började på en signal av hamnfogden. Det gällde då att komma först till de efterträngtade frirummen, ty den som nådde först fram, fick sedan behålla platsen under året. Vid Grynge verkställdes fördelningen genom lottdragning. Om frirummen voro flera än båtlagen, såldes fiskerätten till dem på auktion, då den erlagda lottpenningen gick till den samfällda kassan. Summorna voro emellertid alltid mycket blygsamma och man räknade aldrig högre än i ören.

Vrakfisket bedrevs väsentligen på hösten. För att de som gått ut också skulle kunna återvända, sedan de dragit sina nät frampå "eftermidnatten", höll man en "fyrmästare", som "brandede" så länge ännu någon låg ute. Höga vippfyrar ha varit vanligast på norra Gotland och Fårö. "Stenfyrar", uppmurade stenpelare med en plan brandhäll överst, funnos flerstädes på östra kusten, vid Grynge och Vitvär m. fl. platser. Fyrmannen tillsattes på stämman och varje båtlag ålåg det att tillhandahålla bestämda mängder ved för brandningen. Till fyrman valdes oftast någon äldre, fattig fiskare, som ej längre var "i lag med" andra. Han hade viss ersättning och understundom en ringare del i fångsten, t. ex. några kast strömming för var val. Han hade också rätt till "laus-ungar", d. v. s. de strömmingar, som föllo ur garnen, då dessa buros upp från länningen till garngården, och som man höll för mindervärdigt att själv plocka upp. De ansågos som ett av ödet avdelat överflöd. Säve säger rent ut, att dessa fiskar ansågos som ett offer (Hafvets och fiskarens sagor, sid. 65 o. följ.).

När fisket var igång, rådde det ett muntert liv på fiskläget. Man skämtade och glammade och munhöggs. Kunde man komma åt att göra något puts, försatt man inte tillfället. Var den, som blev utsatt för skämtet snarstucken, utsatte han sig blott för ytterligare gyckel, så det var bäst att hålla god min och försöka ge igen efter bästa förmåga. Nog kunde det hända, att skämtet kunde bli för grovt, som när någon spjuver passade

på att tjärsmörja några feta torskar, som den stolte fiskaren just skrutit över, men sådant hörde till sällsyntheterna och var heller icke elakt menat. När fisket slog till, var glädjen allmän, men när det slog slint eller någon var i nöd, byttes skämtet och smågnabbet i trofast vänskap och hjälpsamhet över lag.

Man höll ihop i "båtlag". Ett båtlag ägde en "storbåt", "tremänning" eller "treroning", ihop och lagets trenne karlar nämnde varandra "båtkamrater". Sammanhållningen mellan dem var ofta oupplöslig och kunde vara livet ut. De betraktade varandra också som "livsbröder". De höllo var och en egna garn med "dobbar" och "sankar" och "eilar" (flytgods med tågvirke), men kompassen var gemensam. De kunde ibland även hålla bod med bredning och länning gemensamt, men då bodarna genom arv eller ingifte kunde växla ägare, och båtlaget bestämdes genom personligt val, var det ej ovanligt, att båtkamraterna hade egna eller del i olika bodar. I båten hade de tre båtkarlarna sina bestämda platser och uppgifter, som aldrig byttes. När garnen sättas eller kastas, är det "framkalen" som ror, "millkalen" "kastar ut" garn och dobbar, medan "bakkalen" "sätter ut" garnen och knopar dobbarna. Bakkarlen "ringlar ut" garnen så, att de inte sitta ihop eller trassla sig, vilket är av betydelse, ty annars kunna stensänkena fastna i maskorna och riva garnen, göra "hallrivar" i dem. När garnen sedan dras, "drägar" millkarlen sina egna och framkarlens "dont", redskap. Bakkarlen drar sina egna, som han lägger i bakstammen. Framkarlen "ror upp" garnen. Det bör kanske även tilläggas, att alla garn sammanbindas gruppvis i ett gemensamt "varp". Någon bestämd ordning brukar ej förekomma.

Vid segling svarar bakkarlen för rodret, millkarlen har ingen bestämd uppgift, han kan t. ex. ösa båten, men det kan även bakkarlen utföra. Framkarlen håller utkik. Under rodd ro alla tre, varvid framkarlen svarar för utkik och styr båten. Under tjocka har bakkarlen kompassen framme även under rodd och styr efter den. Över huvud taget har bakkarlen största ansvaret och är liksom lite förmer än de övriga, men man kan dock icke

tala om ett förmanskap. Den äldste eller mest erfarne brukade vara bakkarlen.

Båten var som sagt gemensam, och underhållet av den utfördes utan åtskillnad av var och en. När båten blev gammal och "ödd", övergavs den och blev stående utan att någon rörde den, och där fick den stå, tills den förintats av väder och vind. På de flesta håll synes man ha helt avhållit sig från att slå sönder en gammal båt eller att sätta eggverktyg i den. Seden är så allmän, att man kunde vänta sig, att den var beroende av en djupare tanke. En liknande iakttagelse är för övrigt, att det stora antal främmande båtar, som titt och tätt driver i land på Gotlands kuster, alltid bärgas och föres upp i land. Där få de emellertid sedan stå och ruttna ner, utan att någonsin ha använts, men utan att heller bli upphuggna. Jag har aldrig lyckats finna någon, som kunnat förklara företeelsen. Det troliga är väl, att det rent psykiskt bjuder emot att ödelägga något så dyrbart och kärt som en båt, även om den redan är obrukbar. En god båt innebär ju för fiskaren och sjömannen något så oskattbart, att den för honom nära nog blir ett levande väsen. I sammanhanget kunde anföras, att den båt, med vilken någon "blivit borta", också är oåterkalleligen dömd. Efter olyckan bärgas den visserligen, men en fiskare av gamla stammen kunde aldrig förmås att åter gå till sjöss med den, vore den aldrig så god eller ny. Den var och förblev misstrodd.

Det finns dock undantag från regeln, att en gammal båt överges utan att huggas upp. Detta undantag känner jag blott från Grynge. Där delades båten i trenne delar, vilka dock icke voro likstora. Framkarlen fick framdelen jäms efter "milltuften", mellersta toften, millkarlen stycket jäms efter "baktuften" och bakkarlen resten. Delningen motsvarade alltså båtkarlarnas platser i båten.

KUBBSTOLEN FRÅN SAULAND

av Sune Lindqvist och Ebba Hult De Geer

I.
BESKRIVNING OCH STILANALYS

Under en resa i Norge sommaren 1875 förvärvade Artur Hazelius från Telemarken en kubbstol, som intar en särställning ibland alla eljest kända möbler av detta slag och därför väl förtjänar en mer detaljerad skildring än som hittills ägnats den. Den återgives här å bild 1—4.

I Hazelius dagbok finnes därom följande anteckning: "Kubbestol fr. Kasin, plads under Kleppen. Husmanden där hade köpt han [?] af en landthandlar Hagerup, som fått honom från Saulands kyrka. Märkt 1571. gammal 1 sp. 1 mk". I Nordiska museets huvudliggare under nr 7579 tillfogas: "Troddes hafva stått i Saulands kyrka." — "Man gifve akt på de i denna stol inslagna människotänder. Om denna sed se närmare vid kubbestolen nr 6565". Vid detta nummer, som också gäller en stol från Telemarken, meddelas: "I denna så väl som i några andra dylika som samlingen eger äro på sitsens framkant människotänder inslagna. Man har nämligen i flere norska bygder hyst den vidskepliga föreställningen att en hvar — gammal eller ung, man eller kvinna — som miste en tand, genast borde slå henne in i en kubbestol, antingen det nu var för att slippa tandvärk mer eller för att icke få en mentand. De sista tänderna torde i denna stol hafva inslagits för omkring 20 år sedan [skrivet 1875]. Det skulle vara 'hastverk', då man miste en tand, sade stolens egare, hvars både fader och moder ifrigt vakat öfver att seden hölls i helgd."

Till det ovanstående är med hänsyn till ursprunget endast

att tillägga, att betänkligt många ålderdomliga möbler, som på den tiden förvärvades för Nordiska museet, uppgivas vara komna från någon kyrka, samt att i Saulands socken finnes en gård med namnet Kleppene, tydligen den i dagboken åsyftade. Vad beträffar notisen om en gångenen tids tandvård må endast nämnas, att bild 1 visar några av tänderna i överkanten av Saulandsstolens främre del. De ha slagits in i trät så djupt, att deras vita tuggytor befinna sig i plan med omgivande yta.

Det är emellertid till tolkningen av stolens ursprungliga, i träet skurna ornering, som följande rader äro skrivna.

I en djuptänkt, i Fornvännen 1916 införd studie har Bernhard Salin givit en överblick över den egendomliga möbeltyp, som Telemarksstolen tillhör. Man känner från senare tid två skilda kubbstolstyper, en enklare och en mer konstnärligt utformad. Den förra har vidare spridning. Ensamt den är företrädd i vårt land, huvudsakligen inom Dalsland, Värmland, Dalarna, Gästrikland och Hälsingland. Därjämte finns den flerstädes inom Norges inre och östligare bygder i omedelbar anslutning till det skisserade svenska utbredningsområdet. Denna typ har rent cylindrisk underdel; dess karm utgör en direkt, lodrät fortsättning uppåt av cylinderns bakre vägg, såsom bild 5 visar.

Den andra typen har svängd kontur. Från ett trängsta parti, vanligen ett gott stycke under sitsen, vidgar sig stolskroppen såväl nedåt som uppåt. Karmen, som harmoniskt anpassats därefter, når gärna både stor bredd och stor höjd, bild 6.

Denna typ är ej känd från vårt land men väl genom talrika exempel från norska bygder. Vanligen löper å dessa norska stolar en kraftig, gärna som repstav utformad vulst horisontellt kring stolen på dess smalaste parti. Om, såsom oftast händer, det mest insvängda partiet på baksidan ligger högre än på framsidan, har vulsten anpassats därefter genom att brytas i trappstegslika språng å ömse sidor av stolen. Med denna detalj är den svängda kubbstolen säreget norsk.

Ytorna närmast ovan- och nedanför vulsten äro gärna vertikalt fasetterade. Av allt att döma bör detta förklaras så, att tillverkarna åtminstone ursprungligen genom vulst och fasetter ve-

Bild 1. Kubbstol från Sauland. Nordiska museet 7,579.

Bild 2. Kubbstol från Sauland.

Bild 3. Kubbstol från Sauland.

Bild 4. Kubbstol från Sauland. Detalj från ryggsidan.

lat ge betraktaren den föreställningen, att stolen icke gjorts i ett stycke, utan likt en tunna av laggar och band. Vi böra då räkna med att sådana, snickrade sittmöbler verkligen funnits och för sin större lätthets eller för det finare arbetets skull tillmätts ett högre värde. Begripligt nog ha de laggade förebilderna för länge sedan försvunnit. De ha icke ägt samma hållfasthet som de ur ett stycke skurna replikerna. — Endast av den enklare, även i Sverige företrädda kubbstolen finnas så vitt jag vet ännu enstaka laggade, men för övrigt simpelt arbetade exemplar i behåll.

Båda de nu skildrade stolstyperna ha utan tvivel höga anor. En annan, till synes vida mer komplicerad sittmöbel, fällstolen, har veterligen nyttjats i Sydskandinavien redan under äldre bronsåldern, och då med tydliga motsvarigheter inom en så högtstående kultur som Egyptens. Om även verkligen kubbstolar nyttjats redan under äldre bronsåldern, är mig ej bekant. Men från äldsta järnåldern känna vi dem tack vare ett flertal fynd ur etruskiska gravar i mellersta Italien. Som bekant finner man i Etrurien bl. a. gravrum, holkade ur tuffberg i en form, som slående erinrar om gammaldags, även i vårt land vanliga allmogestugor än med platt innertak, än med tredingstak. I många tillfällen ser man på väggarna till dessa gravrum förutom dörrfoder, takbräder o. dyl. utsparda, konvexa rundlar, efterbildande sköldar, som prytt väggarna i de levandes boningar. I den grav, varifrån bild 7 härrör, har man t. o. m. sparat ut ur klippan två hela kubbstolar, dekorativt placerade framför lämpliga väggpartier. I andra gravar har man funnit imitationer av såväl kubbstolar som stolar av andra typer och annat husgeråd, gjorda i tunt bronsbleck, ja i åtminstone ett fall tunna, rikt dekorerade bronsbeslag, som synas ha tillhört en verklig, ehuru för länge sedan förmultnad kubbstol av trä.

Dessa och andra fynd visa, att etruskernas kubbstolar så gott som alltid hade en vid, i enlighet med bekvämlighetens fordringar utsvängd karm. Underdelen kunde vara rent cylindrisk, men var i regel mer eller mindre starkt vidgad mot basen. Den för-

Bild 5. Kubbstol, "gubbstol", från Mora socken, Dalarna. Nordiska museet 13.145.

sågs ofta med rundlöpande vulst. Sålunda överensstämma de etruskiska stolarna — från förra hälften av sista årtusendet före vår tideräknings begynnelse — närmast med den andra, förnämligare av de två skandinaviska kubbstolstyperna, som nyss beskrivits och som i Nordiska museet är väl representerad genom ett avsevärt antal från Norge hämtade exemplar.

Det är endast tack vare speciella begravningsförhållanden, som det blivit möjligt att nå så pass ingående kunskap om utseendet av etruskernas stolar. Endast seden att insätta en stol eller en efterbildning därav i graven kan betecknas som karakteristisk för etruskerna. Att i livstiden nyttja dylika möbler kan icke i lika hög grad ha varit deras specialitet. Det betygas bl. a. av att reliefbilder av stolar, som av allt att döma äro kubbstolar, ses på ett par bronsurnor från Österrike, tillhörande

Bild 6. Kubbstol från Sigdals pastorat, Buskerud fylke, Norge. Nordiska museet 6.867.

dess Hallstattkultur. Med kännedom om den stora traditionsbundenhet, som i allmänhet kan sägas förena europeiska civilisationer från skilda epoker, vilja vi helst förutsätta, att verkliga stolar, och bland dem även kubbstolen, alltsedan järnålderns början varit en hart när oundgänglig del av bohaget mångenstädes hos medelhavsfolken och deras närmaste grannar i norr. Uteslutet är ej, att kubbstolar redan under äldsta järnåldern åtminstone för en tid tagits i bruk också i Norden, liksom fällstolar under äldre bronsåldern. Men härom veta vi intet.

Under skilda tider och på skilda vägar kunna impulserna till användning av kubbstolar ha nått vår halvö. Att avgöra, när och på vilka sätt och vägar kubbstolen infördes i den nordiska miljön, bleve sålunda säkerligen mycket svårt, även om våra museer och bildförsedda minnesmärken vore vida rikare på möb-

ler än vad de av naturliga skäl äro.[1] Klart är endast, att kubbstolen har en mycket långvarig hävd i Norden.

I all synnerhet kan detta sägas om den enklare, cylindriska typen med låg karm. Bernhard Salin har påvisat den saken genom att avbilda tre små miniatyrstolar av silver, den ena från en under 800-talet redd grav på Björkö, de två andra från en silverskatt, som i början av 1000-talet grävdes ned i gotländsk jord. Med kännedom om dessa modeller, som ha full rundning, behöva vi näppeligen betvivla, att det ej är likadana stolar, som åsyftas med profilskisser å flera gotländska bildstenar. Den under 1000-talet huggna Sandasten, som Hugo Jungner utförligt diskuterat i Fornvännen 1930, ger oss t. ex. en hel liten interiör med två kubbstolar, bild 8. Liknande scener förekomma därjämte, såsom bild 9 exemplifierar, också på några andra gotlandsstenar, vilka torde böra hänföras till senast 700- och 800-talen. För den elegantare svängda typens del når vår erfarenhet ej lika långt tillbaka, vad Norden beträffar. Tack vare en norsk målning från tiden omkr. år 1300 kan emellertid också dess ålder sättas relativt hög.

Det säger sig självt, att det nyss anförda jämförelsematerialet endast anger minimiåldern för respektive typer i Norden. Särskilt i fråga om den enklare typen ha vi all anledning förmoda, att den förekommit här långt innan säregna omständigheter ledde till dess avbildande på något sätt, som kommit eftervärlden till godo.

Den är skuren i ett stycke ur en kraftig furustam, vars kärna kubbstolarnas förekomst i Sverige och Norge gå vi nu åter till den stol från Sauland, som Artur Hazelius förvärvade år 1875.

Den är skuren i ett stycke ur en kraftig furustam, vars kärna helt avlägsnats. Underdelen är alltså rörformig. Sitsen har åstadkommits genom anbringande på lämpligt sätt av en särskild bräda, som dock icke längre är för handen. Förmodligen har den ursprungliga sittbrädan varit så stor, att den täckt rörets mynning. Tydliga spår finnas emellertid av att man sekundärt

[1] Se härom senast Sigurd Erixon i Folk-Liv 1938, sid. 141 o. följ.

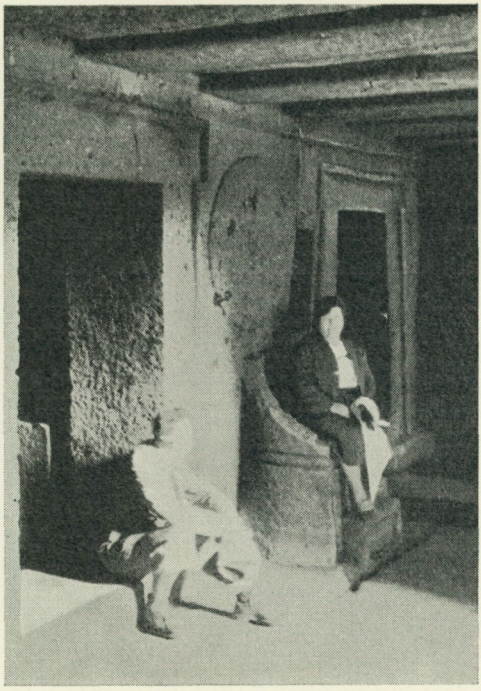

Bild 7. Från det inre av en gravkammare vid Cervetri i Etrurien. Foto förf.

på klumpigt vis infällt i en trängre bräda i rörets mynning, såsom i regel skett på de eljest från Norge kända kubbstolarna.

Att vi ha framför oss en möbel, som under mycket lång tid tjänat sitt ändamål, framgår av flera förhållanden. Karmens insida, som är mycket slät och jämn, har en gång prytts med ett kors, format av sju spikar med stora, kullriga huvuden, bild 1. Spikhuvudena vila på en äldre, om ock måhända ej ursprunglig yta ca 3 mm ovanför omgivningen, där ytan följaktligen blivit avnött till minst detta djup. I övrigt talar det starkt medtagna tillstånd, vari stolen befinner sig, tydligt nog om sådana skador och lagningar, som under långvarigt bruk pläga vara snart sagt oundgängliga. Reliefen på utsidan är ännu mycket hög, i allmänhet omkr. 3 cm. Men det är tydligt,

att den mångenstädes varit högre än så, men förminskats genom avstötandet av de översta partierna.

En sådan avstötning eller avflagring av de högst liggande partierna torde exempelvis ha deformerat den vulst, som ses å framsidan närmast ovan djuret, bild 1. Vulsten har nu en plan översida, begränsad av två snedrefflade kanter. Undersöker man refflornas och framför allt de dem skiljande skårornas riktning, finner man, att de korrespondera synnerligen väl mot varandra å ömse sidor. Härav göres sannolikt, att vulsten ursprungligen varit refflad helt över likt en repstav. Denna slutsats motsäges näppeligen av att ryggen på djuret under vulsten har samma snedreffling som vulsten nu har å ömse sidor, utan att man fördenskull kan förmoda, att djuret i fråga någonsin varit refflat helt över. Hur refflorna på djurkroppen avslutats, se vi klart på ett av baksidans djur, bild 4: skårorna mellan refflorna förbindas parvis av bågar; på detta djur tyckes kroppens ursprungliga, släta rundning ännu vara i stort sett oskadd. På framsidans djur åter kan överytan förmodas ha flagrat av, men i så fall har den sedermera blivit noggrant avjämnad. Baksidan visar i varje fall på ett ställe fullt tydliga spår av en omsorgsfullt utförd "restaurering" av skadade ytor. Årtalet 1571 ses där inskuret mellan fram- och bakbenen av ett djur. Ifrågavarande extremiteter ha närmast bålen och vid tassarna en för reliefen i allmänhet normal höjd, 15 à 30 mm över bottenplanet. Men på ömse sidor om siffrorna nå samma extremiteter endast en höjd av högst 5 mm över bottenplanet, som självt till yttermera visso befinnes försänkt. Påtagligen har stolsryggen på detta ställe skadats svårt, kanske genom att stöta mot någon väggfast horisontell skiva e. dyl. Efteråt har man jämnat bottnen och efter förmåga bättrat de skadade djurbenen. Det vore lockande att bestämma denna lagning till det år, som siffrorna ange. Siffrornas form synes passa gott för 1500-talet, och av allt att döma kunna de ej ha skurits in, innan bottenfältet, där de stå, restaurerats. Men det måste framhållas, att snittytorna i siffrorna i allmänhet förefalla vida färskare än vad årtalet läte förmoda och desslikes färskare än restaureringen därsammastä-

Bild 8. Del av bildsten från Sanda kyrkogård, Gotland.

Bild 9. Detalj av bildsten vid Änges i Buttle socken, Gotland.

des i övrigt. Med hänsyn till det speciella värde, som man bör ha tillagt årtalet, är det ju dock ej uteslutet, att det blivit "uppfriskat" i senare tid, men ändå trots allt är äkta, och i så fall anger tiden för restaureringen av detta parti. Med denna restaurering sammanhänger förmodligen den svaga, rödbruna färg, som lagts på det ifrågavarande djuret. Eljest märkas på stolen rätt avsevärda rester av en betydligt mörkare, avgjort äldre, kanske ursprunglig färgläggning.

Utöver de redan nämnda förändringarna förekomma åtskilligt fler avflagringar av samma natur, vilka framför allt drabbat de mest utstående och småskurna partierna, sålunda huvudena och extremiteternas yttersta partier. Slutligen må nämnas, att den tunna karmens kanter flerstädes skadats, såsom frontalbilden visar, och att nedtill vissa djurfötter täljts av, tydligen i restaurerande syfte, men synnerligen klumpigt, av allt att döma kort innan stolen kom i museets vård.

Nu är tiden inne att närmare betrakta stolformen i sin helhet. Hur förhåller den sig till de två typer, vi förut skildrat? Svaret blir det, att vår stol icke fullt tillhör någondera. I huvudsak måste nämligen underdelen betecknas som cylindrisk, men cylindern står ej, såsom på de enklare kubbstolarna, rent vertikalt. Dess axel lutar något bakåt, och detta förhållande är säkerligen ursprungligt, även om det till en viss grad blivit ytterligare accentuerat genom senare åtgärder. Redan på grund härav har karmen blivit bakåtlutande, men än mer bakåtsvängd är den, därför att man valt en på lämpligt sätt krokvuxen stambit till ämne. Resultatet är att Telemarksstolen har en högre eller i varje fall bekvämare karm än någon stol av den enklare huvudtypen. Däri överensstämmer den i viss mån med stolarna av den andra, speciellt norska typen, som den dock icke kan sägas helt tillhöra, även om man räknar ifrån de speciella avvikelser, som direkt bero av orneringen.

Den ornamentala utsmyckningen, som vi nu skola betrakta närmare, kan endast i fråga om en detalj tänkas återgå på ursprunglig imitation av en laggad stols konstruktion: den redan skildrade, snedrefflade vulsten. Men denna löper ej runt om,

utan endast över främre hälften. Förmodligen beror detta av att konstnären velat disponera ett odelat fält för den övriga ornamentiken, vars läggning helt bestämts av dekorativa syften. På sätt och vis isolerat står under vulsten ett djur; det stora bakfältet åter täckes av ett nätverk, bildat av fyra likartade fyrfotingar i säregen sammanställning, bild 10. Vi betrakta först djurens allmänna skapnad. Att zoologiskt bestämma deras art, lönar ej mödan. Tre ha fått utåtvända, katt- eller lejonliknande huvuden, det fjärde ett profilsett huvud med vitt uppspärrat gap, det femte djuret har förlorat sitt. Ett av djuren har en bred svans, snarast erinrande om hästens, ett annat åter kanske en hundsvans, lång och smal. Beträffande bål och extremiteter kan åtminstone det djur, som står överst på karmens baksida, sägas erinra om en hund. — Att ett par av de andra fått betydligt mer av känguruns karaktärer, beror säkerligen på konstnärens klumpighet.

Det är ingen rent naiv konst, vi ha att göra med, utan ett må vara valhänt försök att iaktta en starkt särpräglad stilarts stränga fordringar. Det djur, vars kattlika huvud vänder sig mot betraktaren från baksidans mitt, griper eller klöser med sitt enda synliga framben i bakbenet på en granne, men klöses självt i kinderna av frambenen på nyssnämnda granne och en hans moatjé. Och de två kindklösande extremiteterna omklamras i sin tur av fram- och bakbenen på den hundlika figuren, som synes vara i färd med att bita ett av de kängurulika djuren i kinden och förmodligen behandlats på samma sätt i baken av det som numera förlorat sitt huvud. Genom detta ivriga klösande och bitande bilda de fyra djuren ett fast sammanhängande nät, som sannolikt varit fäst i stolens nederkant med hjälp av tre ditåt sträckta, men nu nedtill skadade bakben. Någon synlig extremitet eller något huvud, som ej blivit vederbörligen "förankrat", gives icke i kompositioner av denna art.

Sådana mönster äro sedan länge kända för var och en, som blivit någorlunda förtrogen med vikingatidens förhållanden. Sophus Müller har år 1880 analyserat flera och påvisat deras samband med vissa alster av karolingisk ornamentik. Utmärkt

belysande, även för nu aktuella syfte, är alltjämt det lilla bronsbeslaget, bild 11. Föremålet torde vara funnet i en själländsk grav, men skiljer sig ur teknisk synpunkt så påtagligt från den vanliga nordiska varan, att det utan större tvekan kan betecknas som importsak. Ehuru långt ifrån naturalistiska, äro de djur, som ses klänga i detta beslags ramverk eller klösa sig själva i kinden, någorlunda igenkänneliga som lejon. Efter hand har allt mer material dragits fram, som synes visa att vi här verkligen ha att göra med alster av karolingisk industri, som naturligtvis kunde åstadkomma bättre ting, men också skäligen tarvliga saker. Den livliga handel, som under Karl den stores och Ludvig den frommes tid blossade upp mellan Norden och frankernas rike, gav tillfälle till import av talrika arbeten av skilda kvaliteter.

På flera håll i Norden blevo dylika frankiska föremål inte bara mottagna, utan också efterbildade. Om vi frånse Danmark, som låg närmast till och kanske delvis såg sitt eget hantverk dränkas därav, är det främst två områden i Norden, som för en tid tagit upp de "karolingiska" djuren, även kallade "gripdjur", i sin ornamentik. Det ena är Gotland, det andra Sydnorge. På Gotland se vi verkliga nät av gripdjur — oftast med getingsmal midja och en face vända, man- eller skäggförsedda huvuden — spännas över lämpliga fält å flera föremålstyper, som till en del voro genuint gotländska sedan sekler tillbaka, bild 13, till en del åter förekomma även utanför den gutniska kulturens råmärken, bild 12.

På samma sätt förhåller det sig med Sydnorge. Men där ha vi tillfälle att studera stilriktningen icke endast på sådana små orneringsfält, som i vanliga gravar nedlagda metallföremål erbjudit, utan också i större format, på träskulpturer framför allt från den rika skeppsgraven vid Oseberg i Vestfold.

Osebergshögen förmodas vara byggd vid eller något efter mitten av 800-talet. Alla föremål, som lagts ned där, äro följaktligen i stort sett från nämnda sekels förra hälft, om ej i enstaka fall tillverkade än tidigare. Det är i denna miljö, som den telemarkska kubbstolens ornamentik finner sina bästa oss till-

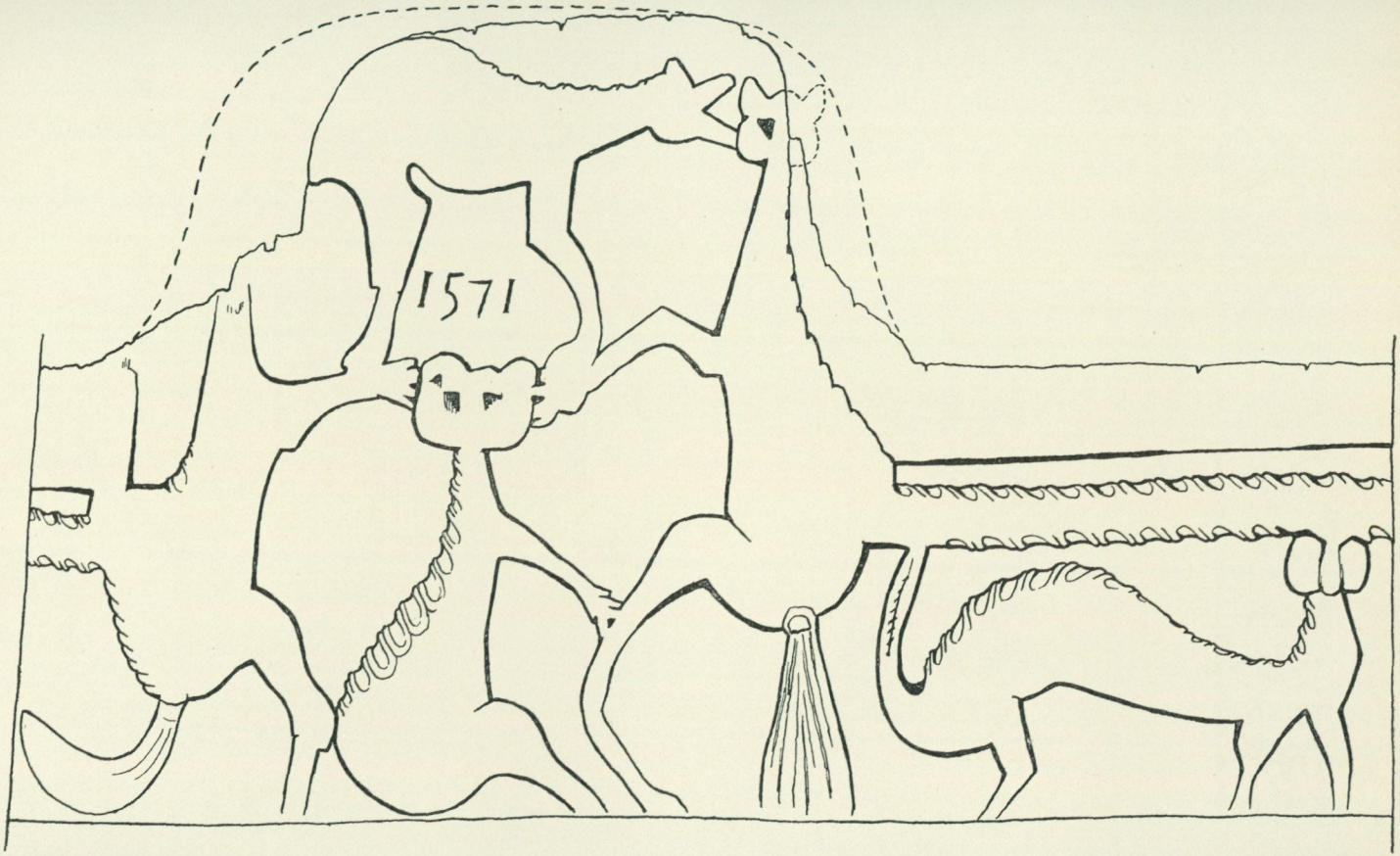

Bild 10. Kubbstol från Sauland. Utvikt teckning av ornamentfältet.

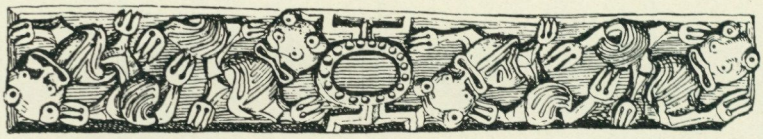

Bild 11. Frankiskt rembeslag, funnet i Danmark. Efter H. Arbman.

gängliga motsvarigheter. Det må visserligen erkännas, att Osebergsfyndets träsniderier i allmänhet stå konstnärligt och tekniskt sett högre. Från modern synpunkt skulle vi helst vilja ordna in dem bland sin tids högreståndsföremål, kubbstolen åter bland dess allmogesaker — för så vitt vi anse en dylik ståndsskillnad görlig, vilket nog är fallet beträffande vikingatiden med ungefär samma rätt som beträffande de av Nordiska museet rikligare belysta skedena.

Bland allt det högreståndsmässiga i Oseberg finnas emellertid två föremål, av vilka det ena helt, det andra till en del bär ornament av burleskare typ. Det är fyndets två största och kanske märkligaste — i varje fall mest iögonenfallande — arbeten, vagnen och skeppet. Bådas ornamentik är enligt Shetelig på ett lysande sätt genomförda utredning att betrakta som skurna av samma hand, "skeppsmästarens".

Denna sammanställning, som övertygande stödes av iakttagna detaljer, är emellertid mycket överraskande, ty det föreligger en mycket stor skillnad mellan vagnens bondska ornamentik och den vida sirligare utsmyckningen på skeppsstävarnas yttersidor. På skeppet är det endast den mot däcket vända sidan av ena stammen, som har skärningar av den grova gripdjurstypen. Skeppsmästaren behärskade alltså flera olika, inbördes starkt kontrasterande ornamentikarter. "Osebergsstilen" är sammansatt av flera heterogena element som kunnat nyttjas växelvis av en och samme mästare.

Mellan vagnens och skeppets bästa kompositioner föreligger emellertid en så stor skillnad även i fråga om konstnärlig förmåga, att man icke kan förklara den endast med hänvisning till konstnärens tillfälliga nycker eller varieringslusta. Shetelig menar, att han var sig själv endast när han komponerat skep-

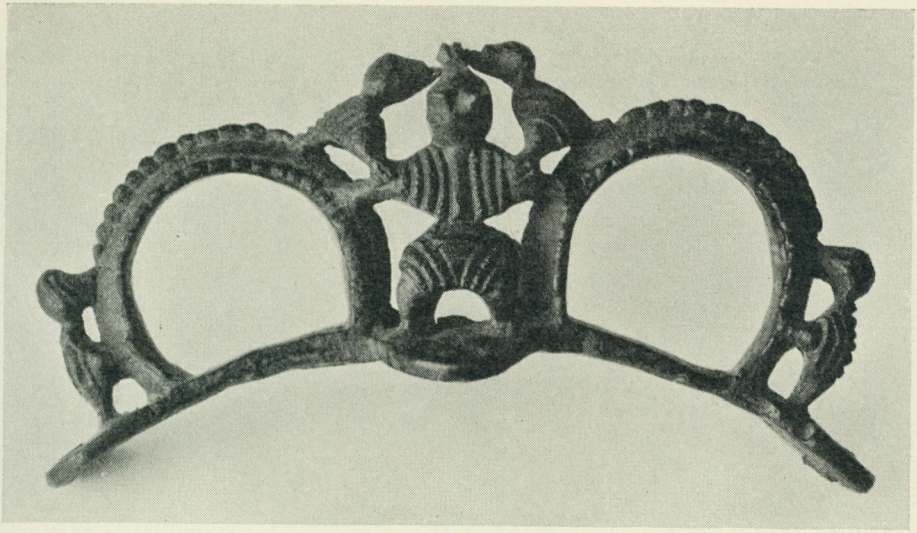

Bild 12. Selkrokskrön från Gotland. Statens historiska museum.

Bild 13. Ryggknappsspänne från Gotland. Statens historiska museum.

pets mönster. Vagnen skulle han ha skurit som en någorlunda trogen kopia av en två århundraden äldre, genom religiös användning helgad förebild. Häremot måste emellertid starka invändningar göras. Bland 600-talets arbeten stå vagnmönstren än mer isolerade än bland 800-talets. Bland vissa danska 900-talsverk finnas vida mer slående analogier (inom Jellingestilen). Till en viss grad äro väl alla konstnärer kopister. Att skeppsmästaren varit helt fri från förebilder, när han skar vagnen, vore säkerligen orimligt att påstå. Det var han nog ej heller, när han skar skeppet. Förklaringen till den stora kontrasten mellan vagnens och skeppets ornamentik bör dock sökas på annat håll.

För egen del vill jag framlägga följande tolkningsförsök: Till den konstälskande "Osebergsdrottningens" hov kommer en dag en man, som redan i sin mer avlägsna, isolerade hembygd förvärvat en framstående, säkerligen på stor naturlig fallenhet vilande färdighet i snidkonsten. Han får, som mången annan, visa ett prov på sin förmåga och gör vagnen. Drottningen blir förtjust över resultatet; han stannar vid hovet och stiftar bekantskap med "akademikerns" och kanske även andra skickliga snidares rätt avvikande, konstnärligt mognare, av starkare utländska impulser påverkade alstring. I den omgivningen förvandlas den enkle vagnssnidaren, nu först blir han "skeppsmästaren". Om denna tolkning någorlunda träffar sanningen, få vi lämna den fullmogne skeppsmästaren å sido, utom i de tillfällen, då han, trots allt nytt han sett och lärt, för omväxlings skull roar sig med att återuppliva sitt äldre jag. Eljest är det bara som vagnssnidaren, han intresserar oss i detta sammanhang.

I Nordiska museets och Skansens årsbok 1931 har jag redan haft anledning syssla åtskilligt med Osebergsvagnens ornament på grund av den stora likhet, vissa av dem erbjuda med den märkliga selkrok från Lom i Gudbrandsdalen, som också förvärvats till Nordiska museet och som torde förtjäna dateras till vikingatid, snarast 900-talet. Hur vagnssnidaren låtit en mängd om varandra slingrande djur — i allmänhet med bandformigt utdragna kroppar — bita och klösa varandra och på så vis bilda ett sammanhängande mönster, är där tillräckligt utförligt

Bild 14. Snideri på Osebergsvagnen. Efter Osebergfundet III.

skildrat för var och en, som icke till äventyrs på annat sätt kunnat göra sig förtrogen med denna märkliga konstart. Där ha vi också gjort bekantskap med både kattliknande en-face- och hundliknande profilhuvuden av samma art som stolens.

Nu kan jag därför begränsa mig till att fästa uppmärksamheten på en liten scen, som anbragts mitt på den översta av de två ornerade brädorna på vagnskorgens högra långsida. Den återges här i bild 14. Vi se en ryttare och framför honom en man, som med ena handen fattar hästens tygel. I andra handen håller han ett vapen, men hindras använda det av en kvinna, som med ena handen håller om hans handled, med den andra handen griper tag i sin kjol. Både den arm, som utför sistnämnda rörelse, och kvinnans hår fattas bakifrån av frambenen till ett banddjur. Längre behöva vi ej följa nätverket åt detta håll. Vi betrakta i stället ryttaren. Hans ena hand håller tygeln, den andra håller om halsen på ett djur, som vill bita ryttaren i nacken och som med sin framtass klöser honom på armbågen, men med baktassen står på frambenet till ett annat djur, vilket med båda sina synliga extremiteter hakar sig fast i ridhästens svans och bakhas o. s. v.

Här ha vi en liten berättande scen, kanske ur någon för dåtida betraktare välbekant hjältesaga. Vagnen har åtminstone ännu en bildscen, men för övrigt tillräckligt mycket av till synes enbart dekorerande, yttäckande djurvimmel för att vi tryggt kunna se bort från den olikheten. Kvar står då intrycket av ett mycket starkt släkttycke mellan ryttarscenen på vagnen och det av fyra klösande och bitande djur sammansatta ornamentet på telemarkstolens baksida. De äro utan tvivel samma andas barn.

I det föregående har jag först betecknat gripdjursstilen som ett lån från den karolingiska ornamentiken, mottaget i Norden tidigast under Karl den stores tid. Sedan har jag åberopat den mer folkliga karaktären av vissa norska alster därav och satt dem i kontrast mot andra element i Osebergsstilen, vilka förrådde starkare intryck från utomnordiskt håll, vilket säkerligen till stor del betyder från frankiskt. Det kan synas ligga en motsägelse häri. Så behöver dock ej vara fallet. Den högt stående karolingiska kulturen hade naturligtvis många skilda konstarter och motiv att bjuda på. Under Karl den stores tid som annars kunde det för impulser därifrån utsatta nordiska området icke på en gång uppta allt. Gripdjursstilen hörde till de element, som i särskild grad lockade nordiska sinnen. Framför allt kan detta ha gällt i Norge, där en påfallande likartad djurstil några århundraden tidigare varit mycket populär, såsom talrika från 400- och 500-talen härrörande gravfynd med reliefspännen och andra metallsmycken visa. Efter all sannolikhet hade man utfört liknande ornamentik även i trä. Intet hindrar, att många sådana alster, t. ex. utskärningar på byggnader, funnos i behåll ännu omkr. år 800, eller att 500-talets djurstil av träsnidare hållits levande vida längre tid än av metallgjutarna. Gripdjursstilen kan alltså ha hunnit vinna rätt vidsträckt användning långt innan de övriga orneringsmotiv, som Osebergsstilen rymmer, upptagits och i viss mån nationaliserats ens i den tidens "hovcirklar".

Givet är då, att gripdjursstilen, särskilt i sina mer burleska varianter, kan tänkas ha behållit sin popularitet vida längre än annan Osebergsstil, och framför allt av enkla träsnidare nyttjats långt efter sedan metallgjutarna övergått till nya stilarter. Dess möjlighet att kvarleva som reliktföreteelse beror ytterst av, om de bygder, det gäller, efter gripdjursstilens införande råkat i isolering eller ej. Att beteckna Norge som isolerat under 800-talets senare hälft och under 900-talet, som gåvo så många och så väldiga utlopp för vikingalynnet, vore likväl absurt.

Hålla vi oss till träsnideriet, som ju dock endast i ringa mån är oss tillgängligt från få och innehållsfattigare skeppshögar,

finna vi kort efter Osebergstiden helt nya stilideal träda i förgrunden. Detsamma gäller om metallföremålen. Anmärkningsvärt är, hur fullständigt de karolingiska djurnätmotiven försvinna från de i sådan mängd tillverkade och säkerligen i mycket vida kretsar spridda ovalspännena lika väl som från andra dräktsmycken, från vapengarnityret o. s. v. Helt har man visserligen ej övergivit sambandet med Osebergstidens smak och traditioner. Tvärt om, klösande djur finna vi alltjämt, som ett särskilt omtyckt motiv, jämte ringkedjeflätningar och andra nymodigheter. De "klängdjur", som tillhöra Borrestilen och 900-talet, vrida emellertid sina kroppar i mer onaturliga ställningar, de hänga gärna som sannskyldiga akrobater inom sin ram, men så gott som alltid ett och ett. De bilda ej längre stora, av flera i varandra hakade djur sammansatta nät. — Det är med andra ord icke näten, men väl de i djurrader uppdelade snodd- och flätmönstren, alltså icke den ornamentik på Osebergsvagnen, som telemarkstolen imiterar, utan den med Lomselkroken besläktade, som bevisligen levat över 800-talet och under det följande seklet nått en ny, säregen uppblomstring i Jellingestilen, vilken f. ö. huvudsakligen är en dansk stilform.

Ännu återstår att beröra en ornamental detalj, som jag i det föregående lämnat helt å sido: den troligen som repstav skurna vulsten å stolens framsida och den eleganta "ryggraden" t. ex. å djuret bild 6. Detta är emellertid motiv, som alltifrån antiken höra hemma i Europas högre konststilar. Motsvarigheter finnas från renässansen och gotiken, men kanske också från 700- och 800-talen! På Osebergsvagnen löper strax ovan figurscenen bild 14 en repstav, som frånsett skårorna mellan refflorna fullt motsvarat stolvulsten. Jämför även frampartiet av "Scheteligs släde" i samma fynd. För dateringen är denna detalj följaktligen värdelös.

Efter dessa överväganden skola vi till slut ställa upp frågan: hur gammal är kubbstolen från Sauland? Salin hänförde den år 1916 till "allra äldsta medeltiden". Men det var innan Shetelig framlagt sin för kännedomen om vikingatidens stilformer epokgörande skildring av Osebergsstilen och innan de stora vinster,

som den gav, t. ex. av Jan Petersen nyttjas för en detaljerad granskning av de enklare metallsmyckenas arter och ålder.

Om man icke till äventyrs menar, att en stol, som på 1800-talet hämtats från ett norskt allmogehem, icke *kan* vara äldre än från allra äldsta medeltiden, så blir nog svaret nu annorlunda. Svårigheten ligger främst i att stolen, ehuru ett förstklassigt arbete i övrigt, konstnärligt sett står på ett lågt plan. Trots all naivitet i utförandet bär den klart och ovedersägligt prägel av en ornerингsart, som endast under generationerna omkring och närmast efter år 800 satt eljest kända spår efter sig i norsk konstalstring. Att datera vår stol till 800-talet blir sålunda i alla händelser vida försiktigare än att hänföra den till något efterföljande sekel, och vi ha i senare fallet ingen speciell anledning att just stanna vid 1000-talet. Men här som annars, då det gäller datering med arkeologiska hjälpmedel, skadar det icke att ödmjukt erkänna vår absoluta oförmåga att med full visshet avge ens en på århundradet när pålitlig datering av ett enstaka föremål. Stilskedenas växling kunna vi kanske fixera, åtminstone för de vid varje tillfälle ledande bygdernas del, men icke de enskilda stilalstrens tillkomsttider.

Längre än så kunna vi icke komma, när det gäller att datera Saulandsstolen genom studiet av dess form och ornering. Givet är, att det under sådana förhållanden bleve oss en hjälp av utomordentlig betydelse, om det funnes någon annan väg, som erbjöde en möjlighet till mer preciserad tidsbestämning. Och i själva verket säges en sådan väg nu vara öppnad.

Sedan ovanstående rader skrivits, har jag därför vänt mig till friherrinnan Ebba Hult De Geer med en anhållan, att hon skulle vilja ha godheten pröva, vad årsringarna i träet tilläventyrs kunna säga om åldern av den stam, ur vilken kubbstolen skurits. Jag överlämnar nu mitt manuskript till redaktionen i det skick, det fått innan årsringräkningen ens ifrågasatts. Till min glädje har jag erfarit, att hon ansett sig finna utgångspunkter för datering, men jag saknar ännu vetskap om, hur den utfallit.

Uppsala den 4 oktober 1938.

Sune Lindqvist.

II.

BIOKRONOLOGISK DATERING

Efter den genomförda dateringen av Raknehaugen i Romerike, har professor Sune Lindqvist önskat en undersökning enligt den biokronologiska metoden av den här av honom behandlade norska kubbstolen från Sauland i Telemarken (Nordiska museet 7,579). Nordiska museets ledning har också upplåtit Fataburens spalter för en sådan bestämning samt tillåtit borrprovs uttagande ur detta märkliga museiföremål. Liksom Bulverket, vars helt ovissa ålder omspänner möjligheter av ett tusental år eller mer, ställer denna kubbstol upp ett i vissa hänseenden vanskligare problem än t. ex. Raknehaugen, då dess ålderdomliga ornering lett fram till en hypotes om ett så avlägset ursprung som 800- eller 900-talet, ehuru å andra sidan det inskurna årtalet 1571 ju, såvida det är äkta, talar i helt annan riktning.

Medan i fråga om Raknehaugen den tidigare osäkerheten knappast gällde mer än trenne århundraden, eller 600- till 900-tal, måste en årsringsgranskning i fråga om kubbstolen omspänna ej mindre än de åtta århundraden, inom vilka de ovan angivna antagandena pendlat. Sådana krav öka väl emellertid snarast dateringens intresse. Denna hade emellertid vissa svårigheter att övervinna.

Hittills har nämligen biokronologien åtnöjt sig med de vanliga tillväxtborrar, som konstrueras för skogsbruk och följaktligen äro avpassade för snabbaste möjliga borrning i levande trä. Genom sin kraftiga gängstigning kunna dessa borrar hastigt inträngа i det saftrika och elastiska trämaterialet. Vid borrningen i Saulandsstolens tunna, torkade träcylinder visade sig påfrestningen i det sköra träet vara något för stark. När borrkärnan uttogs, var den redan sönderbrusten i flera lösa bitar, vilka vid den slutliga uppmonteringen voro nära att än mer sönderfalla. Sedan en specialborr konstruerats, gjordes ännu ett försök, denna gång förberett med den största omsorg, så att t. ex. den med hålkäl försedda monteringslisten med-

förts i och för omedelbar definitiv uppsättning av borrkärnan. Flera av Nordiska museets tjänstemän voro närvarande och tillsågo, att borrhålet uttogs på lämpligaste sätt och att provet i oskadat skick fastsattes. För säkerhets skull medfördes även en gummerad pappersremsa, avsedd att fastlimmas å borrkärnan, innan den uttagits ur borrslidan, ifall den skulle visa tendens att sönderfalla. Denna detalj är i hög grad att rekommendera, då den största svårigheten just består i överföringen av en borrkärna, som vanligen ligger hårt inklämd i borrslidan med dess små hullingar. Då dessa äro uppåtriktade, bör borrkärnan likaledes föras uppåt vid försök till uttagning, samt om möjligt, såsom nu skedde, omedelbart fastlimmas på sin monteringslist av trä.

Provet, som var helt intakt vid uttagningen, blev blott å ett enda ställe brutet, men bibehöll sina fasta och plana tvärytor helt oskadda, så att de vid hoplimningen kunde fullkomligt återinpassas. Sedan det blivit vederbörligen planfilat, polerat med sandpapper och ingnidet med vaselin, företedde det en obruten följd av tydliga, guldglänsande årsringar, växlande från 0,2 till 28 mm, 104 till antalet inom provets hela längd av 83 mm och alltså med en medelbredd av ca 8,5 mm. Provet uttogs inom ett av den urholkade stammens tjockaste partier och visas å bild 1 i naturlig skala.

Årsringskurvan för den tall, *Pinus silvestris,* som lämnat material till Saulandsstolen, återgives å bild 4 direkt efter de vid mätningen erhållna ringbredderna. Då den ej visar någon uttunning utemot trädets periferi och i det hela ej några besvärande överdrifter i växlingen, har den kunnat användas i oförändrat skick såsom det säkraste vid uppsökandet av likheter med andra träd, varvid sequoia ju är det generalregister, som i första hand kommer i fråga.

Som bekant har intill våra dagar i Kalifornien vuxit skogar av barrträdet *Sequoia gigantea* med jätteträd till inemot 100 meters höjd. Det är med hjälp av den världsbekante dendrokronologen professor A. E. Douglass' noggrant genomarbetade register över sequoiaträdets årsringsserier, från 1900 e. Kr. i

obruten följd tillbaka till år 1100 f. Kr., som förf. redan lyckats utföra flera dateringar av här ifrågavarande slag. Trots stora olikheter på grund av klimatets olika utformning i skilda länder, förekomma dock alltid här och var vissa årsserier i sequoiaregistret, där kurvornas växlingar så noga överensstämma, dels år för år och dels ibland även med den bekanta solfläcksperioden om något över 11 år, att genom dessas markerande en kurva av okänd ålder kan fastlåsas på rätt ställe inom sequoians långa banor av ständigt olika skiftande förlopp.

Efter många trägna försök att finna någon motsvarighet till kubbstolens årsringskurva inom vikingatidens och den tidigare medeltidens sekler, befunnos emellertid vid långvarig, noggrann prövning alla antydningar i sådan riktning vara ohållbara och alla möjligheter uteslutna. Däremot gåvo 1400-talet och särskilt övergången till 1500-talet genast en rad goda karaktärer, vilka syntes alltmera bestyrkas genom närmare sammanställning med vårt tillgängliga jämförelsematerial.

Diagrammet, bild 4, visar sålunda den definitiva inpassningen av tallen från Telemarken, märkt n:r 3, med hjälp av trenne andra träds tillväxtkurvor, varav två hava fast anknytning till nutiden. Dessa äro n:r 1, *Sequoia gigantea,* som når 3000 år tillbaka i en följd av år 1900 e. Kr., samt n:r 2, Sveriges hittills äldsta kända träd, en tall från Ljustorp i Medelpad, vilken fälldes år 1930 och med sina 552 årsringar når ned över år 1380 e. Kr. Den är redan omnämnd i Data (n:r 26) från Stockholms högskolas Geokronologiska institut i Geografiska annaler för år 1936, där dess årsringsserie för 1800-talet finnes återgiven i plansch 10, medan vi här delvis begagna oss av dess första sekels tillväxt. N:r 4, slutligen, är en ek, troligen svensk, av historisk ålder, vilken hör till det virke, som kommendör Carl Ekman låtit upptaga av gamla svenska örlogsfartyg, som sjunkit i Kalmarsund och varav han benäget lämnat Geokronologiska institutet flera prov till datering.

På diagrammet har kubbstolen eller den norska furan i fråga fått en extra understruken baslinje för att lätt kunna särskiljas från de övriga träden. Redan vid en flyktig blick, särskilt på

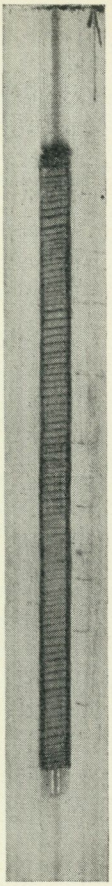

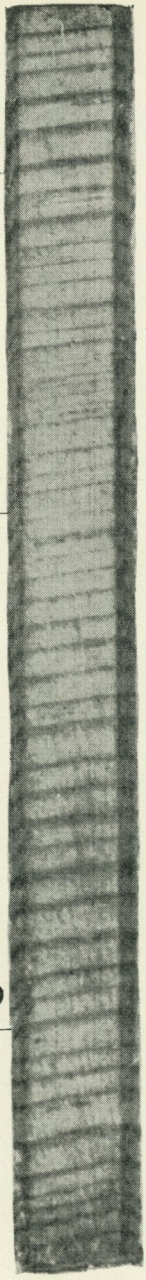

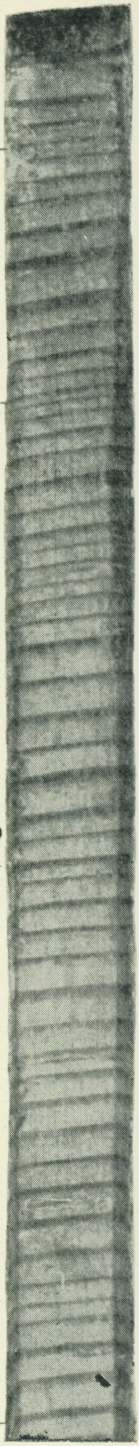

Bild 1—3. Borrprov ur Saulandsstolen. Bild 1. Borrprovet i naturlig storlek i sin monteringslist. Bild 2—3. Fyrdubbel storlek.

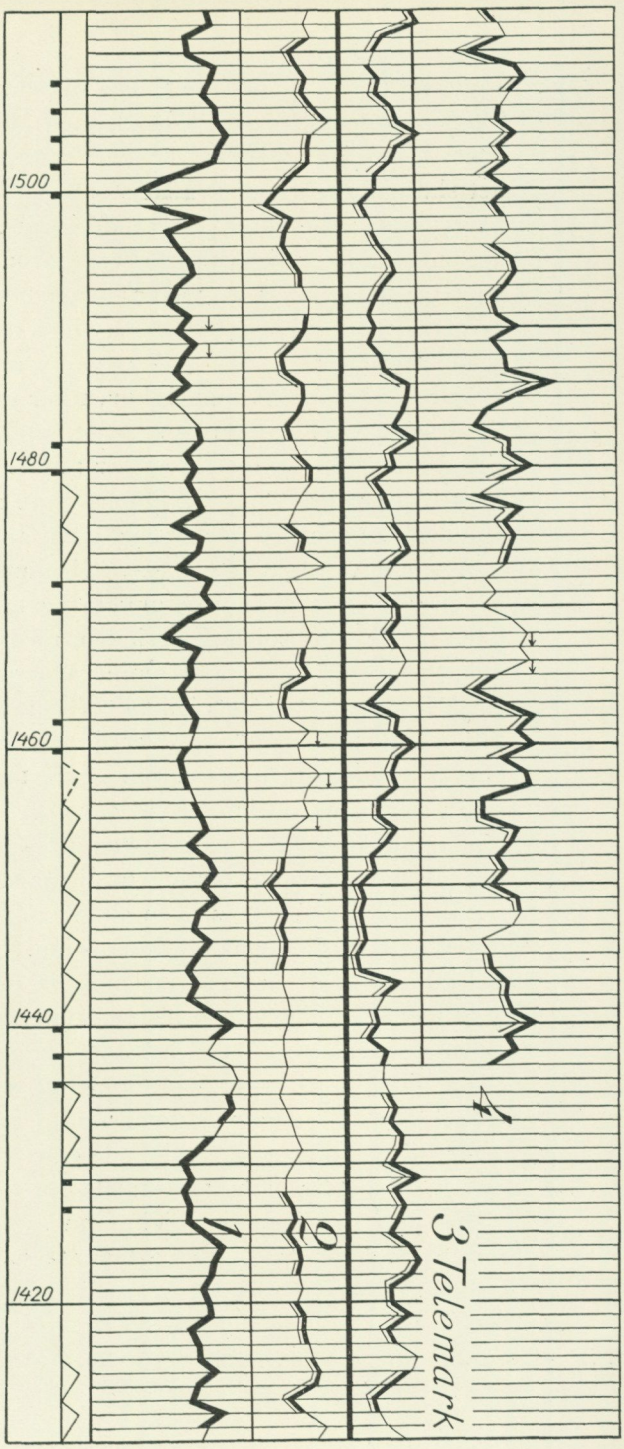

Bild 4. Diagram, visande kubbstolens datering genom årsringskurvor.

1. *Sequoia gigantea,* Californien; — 2. *Pinus silvestris,* tall från Ljustorp i Medelpad; fälld 1930 A. D.; (standardiserad, 10/1). Träden 1 och 2 äro båda av känd ålder; — 3. *Pinus silvestris,* tall från Sauland i Telemarken, Norge; — 4. *Quercus robur,* ek, troligen från södra Sverige, fälld i historisk tid, upptagen från Kalmar sund.

Diagram 2—4, bred kontur: likhet mellan de skandinaviska träden; diagram 2—4, bred kontur jämte smal linje: likhet med sequoia; diagram 1, bred kontur: likhet hos sequoia med de skandinaviska träden = 90 %.

Pilar: ett års försening.

Nedtill, svarta taggar: schematisk beteckning för tvåårsperioder; sneda linjer: schematisk beteckning för treårsperioder.

figurens övre del med de yngre decennierna, torde kurvornas likheter sinsemellan verka så iögonenfallande, att någon tvekan eller diskussion knappast behövde ifrågasättas. Och dock har det slutliga avgörandet vållat stora vanskligheter, varvid skilda inpassningar försökts, varierande inom något tjugutal år från det nu fastställda läget. Förprövningarna gjordes nämligen utan Ljustorpstallen, n:r 2, vilken knappast ansågs användbar på grund av sin i allmänhet klena tillväxt med serier av alltför tunna årsringar.

Vår nuvarande Telemarkskurva har ej en så enkel och kraftig årsringsväxling som den senast daterade från Raknehaugen i Romerike, där en serie av 6—7 tydliga treårsperioder följdes av 5 lika tydliga tvåårsväxlingar, goda i jämförelse såväl med sequoia som den just där mycket gynnsamma lervarvskurvan.

Å vår nuvarande kurva, 3, se vi inom de 5—6 yngsta tiotalen en ganska igenkännbar, ungefärlig 11-årsvariation, som tydligen måste vara solfläcksperioden, med visserligen individuellt olika krusningar år för år inom varje särskild båge, men dock ej så bestämda, att de ej kunde förefalla möjliga att godtaga även i annat läge. Därvid övervägdes, huruvida icke Saulandskurvans tunnaste årsserie, här åren 1444—1452, borde motsvara sequoians flacka del vid och före 1460. På grund av dominerande karaktärer i växlingen år för år övergick förf. dock till den här givna inpassningen, ej minst på grund av Kalmarsundseken, n:r 4, vilken även längre in på 1500-talet har avgörande votum för denna sin inpassning.

Från och med år 1438 får man då ett synnerligen lika förlopp mellan träden 3 och 4, med noterande av de jämna, låga årsringsparen 1444—5 och 1455—6, spetsarna 1438, —40, —43, —51, —54, —57, —1460, —62, samt vidare 1480, —82, —86, —88, —90, samt i eken, n:r 4, trenne vackra motsvarigheter till Saulandsfurans stigande och fallande bienna "trappa" med fem spetsar inom 1500-talets första dekad.

Just här har även sequoiakurvan en kraftig stegring, delvis med samma bienna eller vartannat-års maxima, vilka nedtill sammanfattats i raden av svarta taggar för vartannat år.

För att följa dessa träd i jämförelse med sequoia, ha vi därvid med en smal undre linje markerat de skandinaviska trädens samstämmighet med denna, och sequoiakurvan enbart med en bred linje. Likheterna äro, såsom ofta, ej helt genomgående och inom Telemarkstallen ej mer än 66 %, varför, som sagt, även andra inpassningar ha övervägts. Men särskilt på grund av de sista dekadernas livliga karaktär jämte den väl samstämmande eken, 4, ansågs denna inpassning färdig redan genom dessa tvenne träd, n:r 1 och 4.

När då Ljustorpskurvan insattes på sina från början bestämt fixerade år, kom ju det avgörande beviset. Denna furas i övrigt så klena tillväxt råkar just här rycka upp till fullvärdig mäktighet, av liknande mått som både Saulandskurvan och eken, samt följer möjligast noga i takt med de övriga svenska träden både vad solfläckskurvan och vad de enstaka åren beträffar. Bågkrönet för 1483—87 är en trogen kopia av samma för Saulandstallen; nästa, eller 1490-talets 11-årsbåge markerar egentligen blott med *ett* något för kraftigt år; 1500-talets vackra ingångsbåge avviker endast därigenom att själva krönet för år 1504 uppträder ett år senare. I betraktande även av övriga likheter, varav ej minst åren 1412—28, måste emellertid Ljustorpstallen anses hava sagt slutordet i fråga om Saulandsstolens härmed fullt säkra datering. Den sista uppmätta årsringen når fram till 1513, och sequoias likheter med gruppen av skandinaviska träd uppgå till 90 %.

Vad kurvornas behandling beträffar, så hava — liksom ju hela sequoiakurvan är standardiserad till en viss medelnivå — här även träden n:r 2 och 4 fått undergå standardisering såsom en korrektion för överdriven maximal och minimal tillväxt såsom mera svårtolkade. Det framgår likväl, att ej alla träd samtidigt genomleva sina mer eller mindre långvariga "passager" av knappa år eller nödår, d. v. s. dessa serier äro ej till hjälp för dateringen såsom universellt uppträdande drag. Tvärtom har sequoian en av sina större årsringsserier just samtidigt med Ljustorpstallens trenne dekader långa passage av ultraknapphet, medan furan (n:r 3) stått sig bättre ända till passagens sista

dekad. Därefter genomgå dock de tre skandinaviska träden, och bäst de båda furorna, en ganska likartad stegring, jämte efterföljande tydligen mera ohämmat universella solfläcksperiodkaraktär. Dessa så kallade perioder äro emellertid så vaga, att de vid dateringen endast kunna användas såsom ett slags hjälpkaraktärer av andra ordningen jämte de på året mera exakta småperiodväxlingarna.

Detta resonemang, som kan synas väl ingående i detta sammanhang, har dock en tekniskt grundläggande betydelse för dateringsfrågan och för envar, som är intresserad av att kunna något så när bedöma, huruvida en datering kan synas pålitlig eller icke. Innan tidsskalan i sin helhet framlagts, måste ju den riktiga utsovringen av det mest rimliga förutsättas såsom given. Dock bör läsaren i viss mån ägna sig åt att följa med, ungefär som när man läser ett partitur. Med ett tillägg till det ovan antagna årtalet 1513 av 58 borttäljda årsringar fram till barken av den stora fura, som offrats till kubbstolen från Telemarken, eller motsvarande antal lagringsår av virket, ser sig den biokronologiska årsringsanalysen nödsakad att instämma med det inskurna årtalet 1571 för stolens tillverkning, väl utgörande ännu ett exempel på ålderdomliga typers förmåga att länge kvarleva inom trakter av en starkt traditionsbunden, nationell och, så att säga, även naturbunden kultur.

Stockholms högskolas Geokronologiska institut den 4 januari 1939.

Ebba Hult De Geer.

LITTERATUR.

De Geer, Ebba Hult,

Prehistoric Bulwark in Gotland, Biochronologically dated. Geogr. Ann., Vol. 17, 1935. Stockholm. Data, 22.

Jahresringe und Jahrestemperatur. Ibid., Vol. 18, 1936. Data, 26.

Raknehaugen. Univ. Oldsaksamlings Årbok 1937. Oslo, 1938.

Douglass, A. E.,

Tree rings and chronology. Univ. of Ariz. Bull., Phys. Sc. Bull., No. 1. Tucson, Ariz., 1937.

EN SMÅLÄNDSK "FÄBOTARE"

av J. A. Göth

I min hembygd fanns det en och annan som hade anseende för att kunna bota sjuka djur genom att ge dem medicin, genom att åderlåta dem och genom att sätta på dem "hånk". En del folk som fick sjuka djur, anlitade tattarna, men det fanns ju andra, som inte tillät att en tattare kom in i ladugårdarna och de vände sig i stället till några av fäbotarna som hade deras förtroende.

Ett par kilometer från mitt hem i Karryds by i Sjösås socken i Småland fanns en av de mest anlitade fäbotarna i norra Uppvidinge. Det var "rättarn i Kalsbo". Han hette Jonas Svensson och var född i Skirö socken 1811. Som ung var han rättare på en del gårdar, men sedan blev han torpare på torpet Karlsbo under Libbelt säteri i Nottebäcks socken, som då ägdes av Aschan. Där gjorde han dagsverke vid Klavre och redan från början fick han anseende för att kunna bota sjuka djur, utan att "trolla". Han blev känd i bygderna under namnet Jödde i Kalsbo, men han var inte särskilt förälskad i namnet Jödde. En gång ropade en rik bonde på honom på Nöbbeleds marknad: "Vänta så ja få tala ve dej Jöddaknävel." Men då fick bonden sig ett knytnävsslag, så han somnade av en stund och Jonas sa: "Ja ä varken Jödde älla knävel, varken för dej älla nån aen." Sedan började folk som ville tala vid honom, kalla honom för Rättarn i Karlsbo, när han inte hörde det, och Rättarn när han hörde det.

Rättarn i Karlsbo var den ende, som hade några instrument, särskilt avsedda för operationer av djur. Han hade ett åderjärn,

"årjärn", med trähandtag, som han hade fått av en gammal kreatursbotare i Gårdsby. Eftersom det var svårt att sätta en "hånk" i bringan på en häst, eller i halsskinnet på en ko, genom att skära hål med en vanlig kniv och stoppa igenom snöret med en träpinne, gjorde Stränga-Johan en "hånkanål" åt honom. Denna var ett långt verktyg av järn, bild 1, som i ena ändan hade en skarp egg på båda sidor och i den andra ett öga att trä ett snöre i. Så drogs snöret igenom hålen som gjorts i det dubbla skinnet och båda ändarna knöts ihop, så att snöret bildade en "hånk", d. v. s. en ring. Den ringen drogs en gång om dagen för att få ut varet, "råtet", och därmed höll man på tills varbildningen var slut och skinnet, som hånken satt i, torkade. När hästar hade "kvarka" användes också denna metod och det fanns folk som trodde, att "hånken" drog ut sjukdomen. Själva botemedlet bestod nog i att hästarna höljdes väl med fällar och täcken och fick varmt att dricka och att det bäddades varmt till dem i spiltorna.

Av ryttmästare Aschan fick Rättarn ett par verktyg, som troligen var köpta efter någon veterinär. Det var ett dubbelt hopfällbart åderjärn, bild 1, som han dock aldrig använde. Så var där en stor "läggekniv" med hornskaft och ett grovt knivblad och ett blad som var krökt till en liten skarp krok i spetsen, bild 2. Den kallade Rättarn "frökroken" och det verktyget använde han, när han ansade om trasiga hästhovar. Senare gjorde smeden Carl Bergkvist ett åderjärn åt Rättarn och på det satte han både sitt namn och årtalet, bild 1. Men Rättarn använde mig veterligt inte det heller.

När vi som småpojkar hörde talas om att Rättarn i Kalsbo skulle komma till något ställe för att bota kräk, så nog var vi där och tittade på den hemlighetsfulle mannen. Jag minns, när vi själva hade en ko som var sjuk och jag fick springa till Karlsbo och be Rättarn vara snäll att komma hem och bota kon. Han sa inte ett ord, men han gick in i stugan och tog på sig en annan tröja och sin väldiga slokhatt och så stoppade han verktygstutan, d. v. s. skinnfodralet med instrumenterna, i innerlommen på tröjan. Han tog också med sig ett par små flaskor, och så frå-

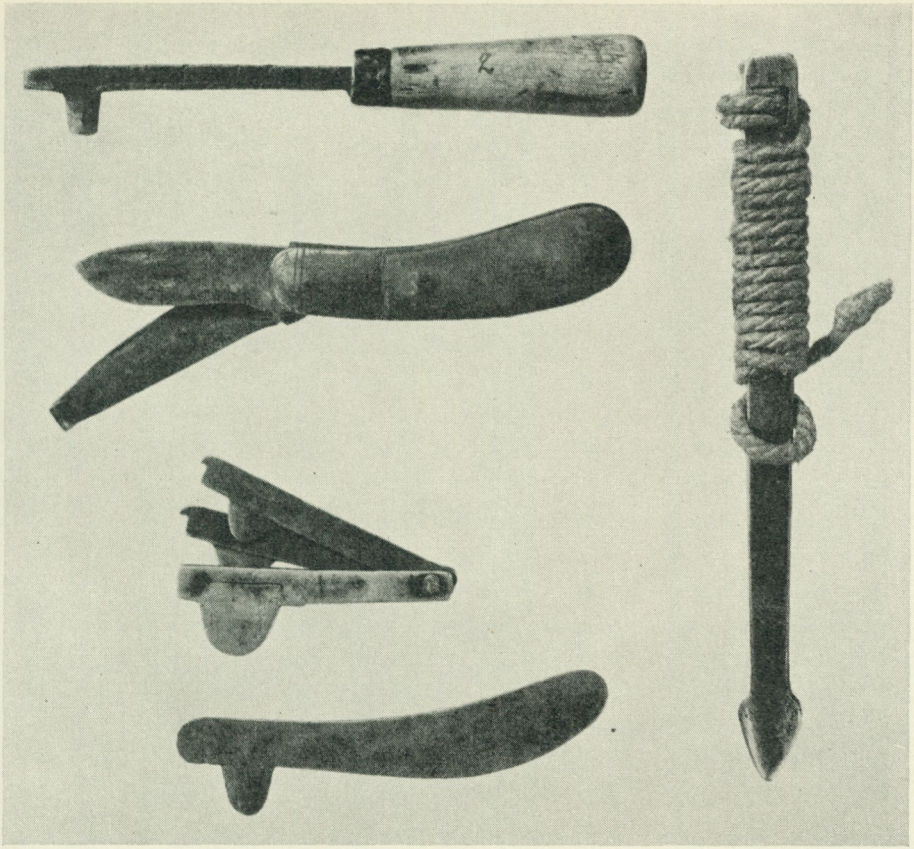

Bild 1. Instrument använda av "Rättarn i Karlsbo". Till vänster åderjärn och fällkniven med "frökrok", till höger "hånkanålen". Braås museum.

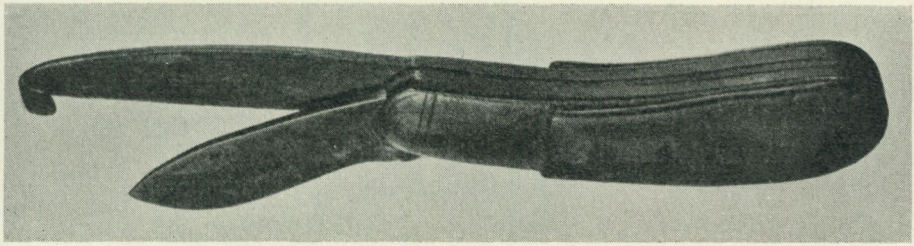

Bild 2. Fällkniven med sin "frökrok", som användes för att skära rent "fröet" under hästarnas fötter.

gade han mig, om jag visste hur kon var sjuk. Jag talade om att hon inte ville äta och att hon mjölkade så litet och att hon stod och såg ledsen ut. Då bytte han om flaskor och så tog han en grov käpp och följde med mig hem. Av farbror Ante fick Rättarn en stor sup att börja med och så gick de ned i lagårn. Rättarn befallde Ante att leda ut Blomma och det gjorde han. Jag tittade utan uppehåll på Rättarn. När Ante gått ut med kon, tog Rättarn "nackabånnet", d. v. s. den övre delen av träklaven som kon var bunden med, och stack ned den i innerlommen och så stod han och mumlade någonting, som jag inte kunde uppfatta, och så gick han ut och befallde Ante att hålla kon, så att halsen blev spänd på den ena sidan. Så tog han fram åderjärnet med träskaft och satte eggen på ett ställe på kons hals, drog fram nackbandet och slog till på åderjärnet. Sedan tog han en bleckbunke som jag stod och hade, och höll den under blodstrålen som kom när han tog bort järnet. Jag tror nog, att det var en liter som fick rinna ut i bunken. Därefter tog Rättarn något ur fickan och stoppade i det huggna hålet i kons hals och ryckte till sig huvudet på kon, så halsen blev slak. Då kom det inte en droppe blod mera. Sedan stod han och tittade i bunken någon minut och så tog han fram sina flaskor och räknade i några droppar ur var flaska i blodet. Han tog också ur västfickan tre nypor med någonting som såg ut som torrt snus och lade i blodet. Så bröt han en liten gren av en asp och rörde om blodet med och därefter fick Ante hålla upp mulen på kon och de hällde blodet i henne. Rättarn gav Ante nackbandet och sade åt honom att leda in kon. Så befallde han mig att springa efter en kruka vatten och det gjorde jag i en hast, varefter Rättarn tvättade bunken väl och tog en spade och stack upp en liten torva. Där tömde han blodvattnet och lade också dit pinnen som han rört med.

Så var det färdigt och Rättarn gick med Ante in och fick två stora supar och när Ante frågade vad det kostade, svarade han: "Dä skulle kostat nie daler, men dä har du väl inte rå te, så du kan ge mej tri daler, för dä kosta mecklamenterna. Når dä har vatt ett par da så ä koa bra." Det blev hon också.

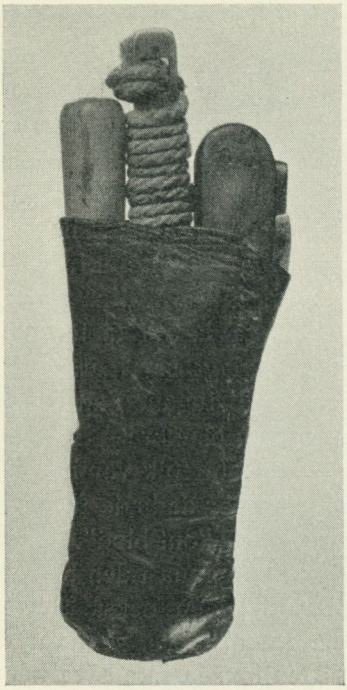

Bild 3. Pung av läder, i vilken "Rättarn" förvarade sina instrument. Braås museum.

Några år senare blev vår enda ko, Brunta, sjuk och även då fick jag springa efter Rättarn. Då låg far sjuk och vi hade det svårt. Rättarn förhörde mig om hur kon var sjuk och han tog med sig sina instrument, och när han kom hem låg kon, och han såg på henne en stund och så sa han: "Den kan jag inte göra nåt ve, å ingen aen heller. Å ja vell inte att I ska äta nåt å köttet." Så gick han och kon dog morgonen efter. Byalaget skramlade ihop till en ko åt oss och jag fick veta, några år därefter, att Rättarn hade lagt tio kronor till kon.

Jag var med tjogtals gånger, när han behandlade djur. Jag tror, att han använde naturliga medel, och jag vet, att han köpte hem medicin från apoteket och att han samlade växter. Att det såg ut som om han hade lite kuslerier, berodde nog på att folk inte hade trott på honom annars. Att han inte var förtjust i att tattare lade sig i hans ämbete, vet jag bestämt.

Jag var med på ett ställe när Kåta i Granelund, en käring som ansågs för att kunna trolla, kom just när Rättarn höll på med att kurera en ko. Han blev mörk i ansiktet, utan att dock säga någonting, när Kåta kom och ställde sig att titta. Men när han fått så mycket blod han ville ha i bunken, slängde han den mitt i ansiktet på Kåta och när hon vände sig om, sparkade han henne i bakändan så hon slog volt. När hon började skälla, röt han till: "Spring nu trollpacka, älla ska ja lätta dej årer å tappa ur dej en del å dina satty." Käringen sprang och Rättarn sa: "I da få ja allt ta te andra mecklamente når den dära trollpackan lagt sej i att." Han stannade blodflödet på kon och gick in i stugan. Vad han kokade ihop vid spiseln, vet jag inte, men kon blev bra.

Att bota folk var han inte hågad på, men nog gick folk till honom när de hade fått rygghugg, "villarpaskottet", eller tandvärk eller "ont blod".

I den gamla tiden behövdes Rättarn och hans kunskaper och de utnyttjades också. Han var ingen djurplågare och om det var en gammal häst som var dålig kunde det hända att han sade: "Den kan ja inte göra nåt ve, dä enda botemedlet för den ä å skjuta an." Det sades att han gav ihjäl en gammal häst med vett och vilja och när bonden skällde på Rättarn för att hästen dog, svarade han: "Ja, når du blir så dåli som hästen va, så kommer du te å tacka gu om dä ä nån som har vett te å ge ihäl dej."

Rättarn dog den 6 januari 1887. En son till honom hade fått litet av Rättarns kunskaper, men ville inte använda dem. Även han är död, men på hans auktion köpte folkskolläraren Fabian Nilsson i Klavreström Rättarns gamla instrument och skänkte dem till samlingarna i Braås.

ADLIGT NÖJE

TORNERING OCH RINGRÄNNING UNDER ÄLDRE VASATID

av Åke Meyerson

Mången skön häst man där framledde
med gyllene stycke och silke brädde
de herrar därå rida dust
och gjorde sig glädje och mycken lust.

Så lyder krönikans ord om den tornering, med vilken man firade Erik av Pommerns bröllop med prinsessan Filippa av England år 1406, och lika uttrycksfullt skildras, hur ridderskapet rände spärr vid Karl Knutssons bröllop i Stockholm år 1438. Utom dessa och några få andra litterära notiser äro vittnesbörden om torneringar i Sverige under medeltiden påfallande få: några kyrkmålningar, bland dem en valvmålning från Floda i Södermanland, som enligt inskriften skildrar Sven Fotlings strid med trollet, och en målad planka från Väte på Gotland. Folkvisans Sven Fotlings strid med trollet slutade visserligen betydligt blodigare än torneringar i allmänhet. Men riddarens utrustning är på målningen den för tornering karakteristiska: lansen med treuddig spets och tornerskölden av närmast rektangulär form med urtag för lansen.

Bland de makabra scenerna från Stockholms blodbad på det bekanta Padt-Bruggeska kopparsticket, bild 1, som återgår på ett original från 1524, ser man en tornering inför den nykrönte och belåtne Kristian Tyrann. Knappast någon kröning, kungligt bröllop eller annan större hovfestlighet har saknat detta inslag. Emellertid nådde man i allmänhet i Sverige icke upp till de överdrivet rikt utvecklade tornerspel, som avhöllos vid de

kontinentala hoven. Gustav Vasas krönikör, Peder Swart, försummar icke heller att tala om kröningstorneringen 1528, där man varken sparade häst eller karl: "De rände väldeliga, ofta gingo hästarna på hasorna, på båda sidor ofta gingo slätt omkull, så att de räckte från sig alla fötterna. Dem höll inga stakar, där brast och small . . .", en beskrivning som får sin bästa illustration från någon av de vackert illuminerade bilderna av de kursachsiska furstarnas torneringar under 1500-talets början, bild 2, där konstnären träffande avbildat de tungt rustade ekipagens våldsamma sammanstötningar, bräckta lansar och oviga ryttares och hästars omilda kontakt med rännarplatsens mark. Gustav Vasa hyste emellertid ett ganska kyligt intresse för dylika upptåg, även om han enligt Per Brahes berättelse inrättade en fäktskola för den unga adelns krigiska fostran, där man också övade sig i "ridderliga övningar med rännande och stäckande". Bekant är också konungens överlåtande till sonen Erik av bestyren för bröllopsfestligheterna vid prinsessan Katarinas bröllop 1559. Ett utmärkt tillfälle att visa sina talanger i detta avseende fick Erik vid kröningen år 1561. Berättelserna om denna äro också enstämmiga, då det gällt att framhålla den för vårt land säkerligen enastående prakt, med vilken torneringen dagen efter kröningen gick av stapeln. Den satte också djupa spår i medvetandet och dyker upp senast under Gustav IV Adolfs teatraliska torneruppåg, då konungen givit kanslirådet Schering Rosenhane i uppdrag att samla uppgifter "utur historien om tornerspel och fester, som i Erik XIV:s tid kunnat vara givna".[1]

Några detaljer från 1561 års kröningstornering förtjäna framhållas. Redan långt i förväg började man inför de förvånade uppsalaborgarnas ögon ställa i ordning tornerplatsen vid slottets södra sida. På ena långsidan byggdes en läktare, som till festdagen kläddes i rött, där drottningen, ädla jungfrur och utländska sändebud togo plats. Före torneringen buros deltagarnas sköldar och vapen runt banan, "härligen förmålade och

[1] Uppsala universitetsbibliotek, Ms L. 510. För denna uppgift tackar jag överintendenten friherre Rudolf Cederström.

Bild 1. Tornering i Stockholm vid Kristian Tyranns kröning 1520. Detalj av ett kopparstick av Padt-Brugge från 1600-talet, som dock återgår på ett nu förlorat träsnitt från 1524.

utstofferade". Den nykrönte Erik uppträdde själv "uti sitt fulla köritz (harnesk), det ganska väl ammelerat (etsat) var". Sedan trumpetsignaler givit tecken, inledde konungen den betydelsefulla dagen med en lycklig träffning, så att hans lans gick tvärt av. Det hela avslutades med "att alla tillika rände på varandra, halvparten på var sida". Olyckan att änkedrottning Katarinas broder Erik Gustavsson härvid bröt benet kunde ej minska feststämningen. Vid prisutdelningen följande dag fick konungen av sin sköna halvsyster Cecilia mottaga en pärlkrans virad med guldtråd, vid vilken hängde ett par handskar av guld. Dessa voro tillverkade av guldsmeden Hans Beijer, som också till detta tillfälle gjort ett svärd, en bräckskiva, en glaven, en fjäder, en stormhuva, alla av ädel metall och utdelade som pris vid denna tornering. Sju år senare vid kung Eriks fängslande lyckades hertig Karl lägga beslag på dessa små guldsmedsarbeten. Då varken någon påpasslig kopparstickare eller målare förevigat denna kröningstornering eller något av den praktfulla utrustningen bevarats, är det endast några uppgifter ur räkenskaperna, som ge en ytterligare belysning däråt. Willam smed får sålunda betalt för en tillverkning av 75 "krönickor til tornerestakar", något som visar att man begagnat lansar med kluvna spetsar, sådana som synas å bild 2. Arbogasmederna fingo arbeta för fullt med en beställning på 124 tornersvärd och konungen vände sig dessutom med sådana beställningar till stockholmsmästarna, svärdfejarna Hans von Holst, Casper, Anders och Petter samt knivsmeden Bengt. Erik snickare gjorde tornerstakarna, och den textila utrustningen anförtroddes åt Kristofer skräddare och hans gesäller, medan Dominikus fjädermakare gjorde fjädrar till hjälmprydnader (Räntekammarböcker i Kammararkivet). Även hantverkare i London och Antwerpen sattes i sysselsättning för detta tillfälle. Bland redovisningen över förstörda persedlar upptagas 12 tornerstakar klädda med "korenntafft och skillert", som konungen bräckt vid kröningen. Dylika rikt stofferade lansar återkomma på tornerbilder från kontinentens hov. En sådan klädd tornerstake skänkte Erik också ur sin rust-

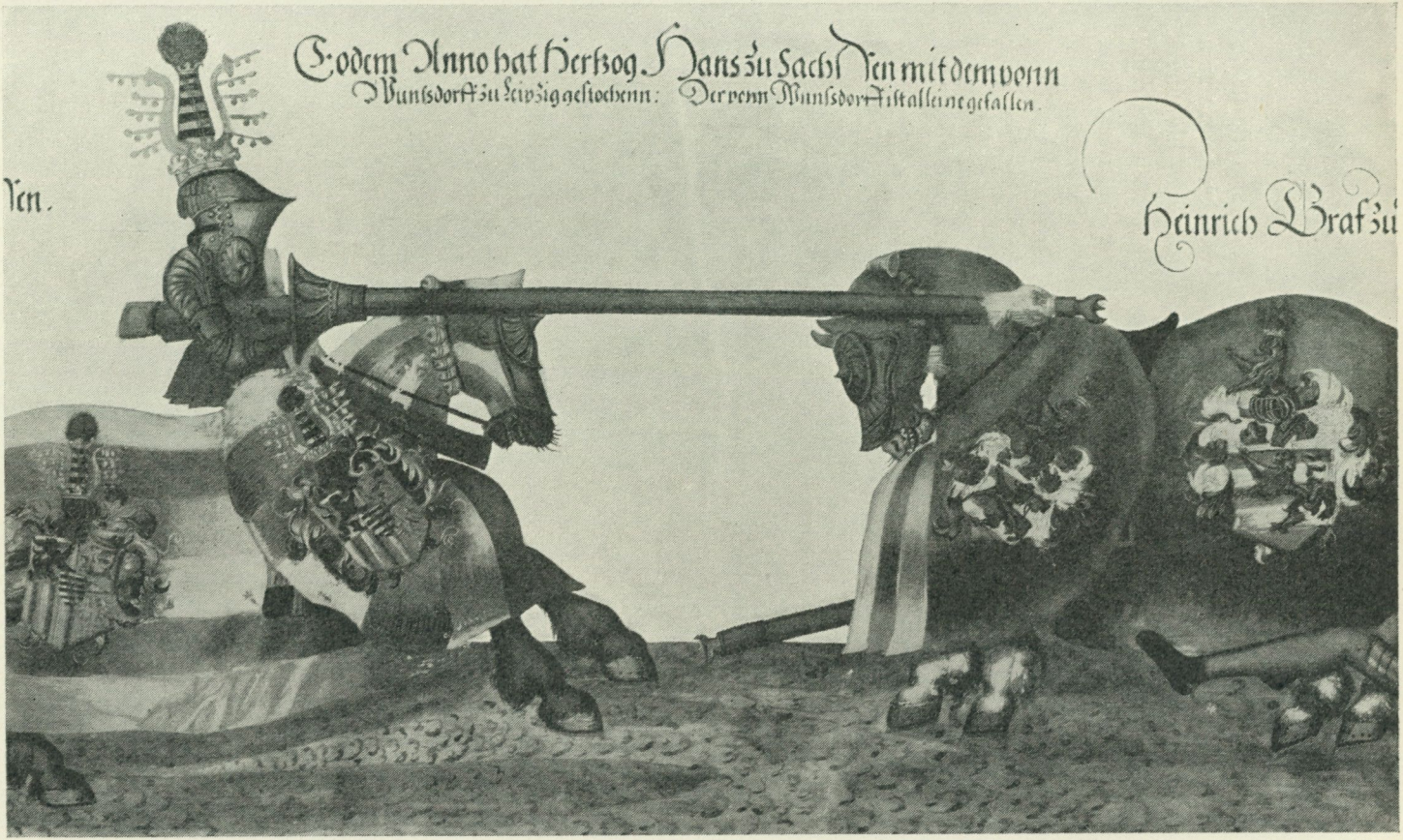

Bild 2. Tornering 1489. Observera den nästan överlastat rika utrustningen. Ur E. Haenel, Der sächsischen Kurfürsten Turnierbücher, Frankfurt a. M. 1910.

kammare åt sin betrodde diplomat Charles de Mornay till dennes bröllop år 1563 (Arkliräkenskaper i Krigsarkivet).

Rustkammarinventarier och andra redovisningar fylla ut den lucka som i fråga om äldre tornermaterial vidlåder våra samlingar. Rustningarna, "skrankeköritz", blanka eller "blomerade med fernissa", tillverkades i Arboga eller köptes från Tyskland. Under dessa bar man extra skyddskläder, vanligen av läder. Sämskmakaren Hans på Norrmalm gör både "harniskehosor" och "harnisketröjor", och från 1500-talets slut ha vi under rubriken tornertyg upptagna kyller av sidenatlas med harniskeplåtar, axelskört stoppade med bomull, sammetsbyxor, fodrade med lärft och älghud m. m. På den textila utrustningen, som bars utanpå rustningen, och på hästen nedlades stor omsorg, och Eriks livskräddare Hans Bertelsson gjorde "ränneskört av gyllene silke med pärlebräm".

Bäst känna vi kanske till den textila utrustningen för tornering i Johan III:s rustkammare. År 1568 övertager han sin fångne broder Eriks fyra tornerstakar, "bedragne med guld och violbrun sendell", och 14 ränneskört av röd och vit silverduk, av brun, röd, vit eller blommerad gyllenduk eller av svart sammet, fodrade med vit atlas och försedda med guld och silverbroderier. Några "rustkappor" voro dessutom broderade "mitt uppå med två människobeläten".

En av Livrustkammarens praktfullaste rustningar, den s. k. Locknerrustningen, torde vara en tornerrustning från Johan III:s tid. Den upptages första gången i ett inventarium från 1587 — men är betydligt äldre — tillsammans med en enligt beskrivningen lika utsökt samling tornertäcken av olika slag, broderade med sentenser såsom: "Num nostro similis dolor" (Månne en smärta lik vår) över ett par oxar, eller "A fructibus eorum cognoscetis eos" (Av deras gärningar känner ni dem). Man hade tydligen under Johans tid nått den standard kontinentens furstar i allmänhet krävde.

På residenset i Nyköping förde hertig Karl ett allvarligt och strängt regemente. Han avstod från alla dyrbara hovfester men höll någon gång tornering, ringränning eller prisskjutning för

att roa sitt hov och hålla sina krigare i god form. Själv nämner han i sina almanacksanteckningar sådana händelser på sitt vanliga lakoniska sätt: "rände jag till krans" (24/5 1586), "rände jag till ring" (19/6 s. å.) eller "hölls torner" (11/10 1608).

Ett samlingsband med "Ordningar och protokoll" från dessa tillfällen har bevarats, som torde vara den bästa källa vi över huvud taget äga för 1500-talets tornerliv; nu förvaras det i riksarkivet, dit det kommit från Kungl. biblioteket 1883. Det bär von Engeströms exlibris. Av både protokollen och de citerade anteckningarna att döma deltog hertigen själv i dessa evenemang. Och de ståtliga tornerspel till häst och fots och ringränningar, som anordnades vid hans bröllop med Maria av Pfalz i Heidelberg år 1579, ha tydligen lärt honom mycket i detta avseende. Nedanför slottet på en holme lät hertigen röja en plats för dessa övningar, som på en hundra år senare ritad karta fortfarande bär sitt betecknande namn: "Spele Platzen". Hertigens räntekammarböcker visa också, att hans vapenhantverkare vid slottet sysselsattes för tornerspelen. Silvester plåtslagare (= harneskslagare), den sedermera under Gustav Adolfs tid så kände och driftige rustmästaren Silves-

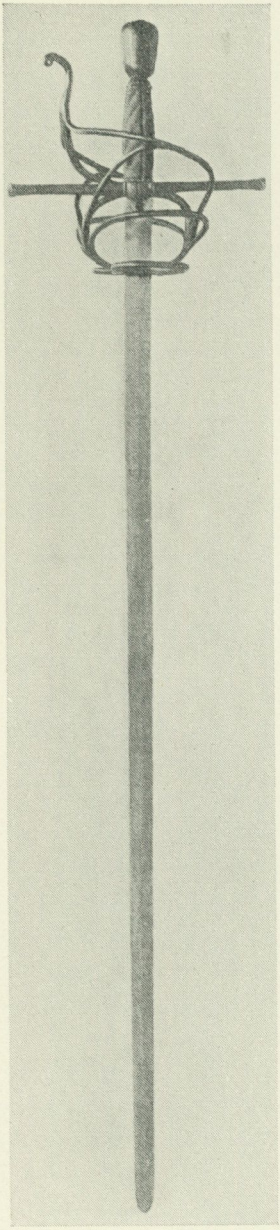

Bild 3. Karl IX:s tornersvärd. Livrustkammaren, inv.nr 1945.

ter Silvestersson, slog tornerharnesk, Mats vapensmed gjorde tornersvärd, till vilka Hans svärdfejare gjorde fästen och knoppar, medan Börje klensmed smidde "kronor till tornerstakar", det sista ett nytt exempel på att man vid tornering i Sverige vanligen använde kluvna lansspetsar.

År 1585 i februari hölls tornering i Nyköping. Första dagen till häst "över skranken", jämför bild 4, den följande till fots, även då med ett skrank, en barriär, mellan de stridande. Utmaningen hade riktats av tre anonyma riddare, Hector Conquestor, Ajax Inquietus och Achilles Conquestor, i vilket namnval man tycker sig spåra en början till den klassiska smakriktning, som på detta område nådde sin höjdpunkt under 1600-talets mitt. Enligt rådande principer fick endast en adelsman deltaga i torneringen. Straffet för en obehörig, som ställt upp, var att i full rustning men berövad sina vapen få rida på tornerplatsens inhägnad, bild 7, en tidig parallell till det straff, som ådömdes felande åkare eller lägre stadsbetjäning, nämligen att grensla den beryktade och fruktade trähästen.

Domarna antecknade deltagarnas sköldemärken och kontrollerade vapnen, jämför bild 6. Tre gånger rände man mot varandra med lans, då det gällde att antingen bryta denna mot motståndarens sköld eller att kasta honom ur sadeln, det senare ovanligt svårt genom tornerlansarnas klena konstruktion. Sedan gick man tre gånger löst på varandra med svärd utan att byta häst. Hertigens eget tornersvärd finnes bevarat, bild 3. Det är försett med stumma eggar och torde vara av svensk tillverkning (R. Cederström och G. Malmborg, Den äldre Livrustkammaren 1654, inv.-nr 1945). Likaså äga vi en hjälm ur hans rustkammare, som tydligen använts vid något upptåg, ringränning eller dylikt (förf. i LivRustKammaren I: 3).

Till fots gjorde man tre "drabbande med spets" (= lans) och fem "sträck" med svärd. Även här skilde ett skrank de tävlande åt. Stötarna och huggen utdelades ömsevis och motståndaren fick varken parera eller vika undan. Det var också förbjudet att stöda sig mot skranket eller slå under bältet, ej heller fick man lyfta hjälmvisiret för att hämta luft. Den bästa illustratio-

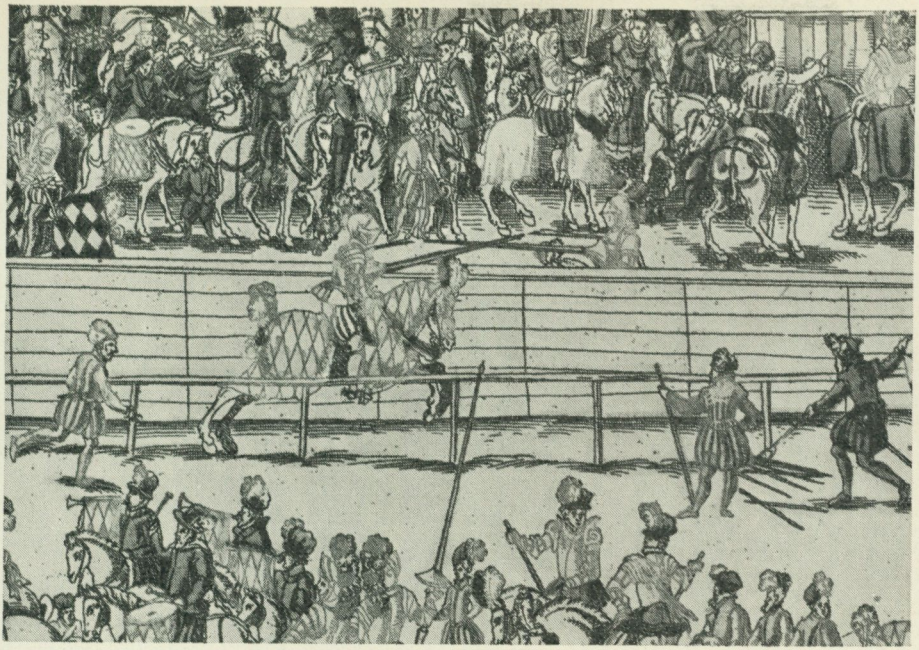

Bild 4. Skranktornering. Motståndarna rida mot varandra på ömse sidor om en barriär. Färglagt kopparstick ur Hans Wagner, Kurtze doch gegründte beschreibung etc., München 1568.

Bild 5. Tornering till fots över en barriär. Närmast kämpar man med lans, där bakom med svärd. Ur samma arbete som föregående.

nen till en dylik tävlan ger ett tyskt, färglagt kopparstick från 1568, bild 5, där man ser här omtalade tävlingsmoment. Med en dylik fottornering firades också barnsölet den 1 december 1584, då hertigens dotter Katarina döptes.

En nyttig övning i träffsäkerhet med lansen utgjorde ringränningarna, vilka krävde betydligt enklare anordningar än torneringarna. De levde också länge kvar och äga dessutom vissa paralleller och förbindelser med folkseden (S. Svensson, Den skånska fastlagsleken "ta ringarna", Rig 1926, och v. Preradovic, Das Ringelstechen von Sinj in Dalmatien, Zeitschrift f. hist. Waffen- und Kostümkunde). Det gällde att i full galopp på lansen taga en ring, som hängde i en ställning. Vinnare blev den som tog de flesta ringarna. Den som däremot red "krans och kran omkull" fick en fördans med "stugukonan" bakom dörren och en narrkappa att bära ända tills han vid nästa ringränning visade sig skickligare. Det första priset bestod av en fördans med en skön och ädel jungfru och dessutom en pärlkrans eller annan klenod och ett stycke dyrbart tyg. I protokollen från dessa ringränningar kunna vi avläsa deltagarnas skicklighet. Hertigen själv deltog med mycket växlande lycka, dock lyckades han undvika både narrkappan och fördansen med stugpigan.

För sina knektar ordnade hertigen dessutom prisskjutningar. Den 10 maj 1584 låter han kungöra: "Så efter det i dag är söndag och vilodag och på det att I icke måtten gå fåfänga eller falla uti dryckesmål och annan Guds förtörnelse, därföre och på det hans furstliga nåde må förnimma huru såsom var och en av eder kan bruka sin värja (= bössa) haver han eder alle till synnerlig gunst och på det att I eder öva måtte låtit uppsätta sex alnar engelskt och en ungersk florin, därom båda fänikorna skjuta måtte". Tio år senare följer en liknande skyttetävlan, då hela hovet deltager tillsammans med slottets besättning. Nere på holmen på den förut omtalade speleplatsen hade man ställt upp två måltavlor, en på 250 stegs avstånd, på vilken man kvalificerade sig för de olika prisen. De som träffade denna tavla med alla tre skotten fingo fortsätta att tävla om första pris, två

Bild 6. Hjälmarna med sina hjälmtecken kontrolleras av domarna och ställas ut dagen före torneringen. Detalj av träsnitt i G. Rüxner, Anfang, Ursprung und Herkommen des Thurniers etc., Siemern 1532.

Bild 7. En obehörig, som sökt deltaga i torneringen, har upptäckts och straffas med att i full rustning få rida över tornerplatsens inhägnad. Ur samma arbete som föregående.

träffar berättigade till tävlan om andra pris o. s. v. Mot en mindre tavla på 100 stegs avstånd med en svart prick i mitten verkställdes sedan slutomgången. Man begagnade bössor med hjullåskonstruktion, och om bössan klickade tre gånger räknades detta som fullgjort skott. Det var förbjudet att stödja sig eller lägga an bössan mot något stöd. För att undvika alla olyckor, fick man inte spänna bössan förrän framme på skjutplatsen, och en trumvirvel utgjorde varningssignalen för dem som "skola akta uppå skotten", d. v. s. markörerna. Från denna skjutning förmäler protokollet att hertigen bommade alla skotten, medan hovjunkaren Henrik von Kalen med sina tre träffar vann första priset, 12 alnar silveratlas och tre slagna daler. Andre pristagare blev efter omtävlan med "stickskott" på den mindre tavlan drabanten Augustin Larsson. Protokollet slutar: "Om narrekappan sköts en lång stund och på sidlyckten (= till sist) då behöllt Willem Tufve henne och uppgick därmed på slottet".

Från Gustav Adolfs tid och senare ha vi ett betydligt rikare material, såväl arkivaliskt som av bevarade föremål, till torneringarnas historia. Gustav Adolf själv anordnade i sin ungdom kämpalekar på Djurgården, där det kring erövringen av snöskansar gick så hett till att tornerharnesken krävde vidlyftiga reparationer av harneskmakarna i Stockholm, Mårten Hindersson och Didrich. Rustkammarräkenskaperna från denna tid äro givande källor särskilt för de berömda bröllopstorneringarna 1620, för vilka de i Livrustkammaren bevarade begravningsrustningarna, liksom för övrigt det mesta där bevarade av 1600-talets tornermaterial, egentligen voro avsedda. Stormaktstidens hovliv var fyllt av festliga upptåg, ringränningar, kadriller och baletter, som dock ha större frändskap med de teatraliska turneruppтågen under gustaviansk tid än med de egentliga torneringarna och stridslekarna under äldre vasatid.

NORDISKA MUSEET OCH FOLKVISEDANS LAGET I STOCKHOLM

GLIMTAR FRÅN TRE DECENNIER

av Laura Stridsberg

I gamla visor klingar det,
i gamla danser svingar det.
(Erik Axel Karlfeldt: Det förgångna.)

Folkvisedans är ett nytt ord — från tjugonde seklets början — för ett tusenårigt begrepp, vars anor förlora sig i förhistoriskt dunkel.

Svenska akademiens ordbok hänvisar till Post- och inrikes tidningar och i maj 1903 läses där en notis om kommande "sång- eller folkvisdansar" på Skansen. I Meddelanden från Nordiska museet samma år återfinnes under rubriken Skansens fester följande redogörelse för detta lilla stycke historia:

"Under första dagarna af juni hade Skansen glädjen att som gäster mottaga en del medlemmar af det norska Bondeungdomslaget i Kristiania. De flesta inkvarterades å Skansen, där äfven de gemensamma måltiderna intogos. 'Danserflokken', bestående af 11 herrar och 12 damer, bland dem 2 män och 2 kvinnor från Sätersdalen, stod under ledning af fru Hulda Garborg, som i Norge inlagt mycket stor förtjänst genom att taga initiativet till den gamla nordiska sångdansens återupplifvande hos ungdomen, ej minst ute i bygderna.

Färden till Stockholm hade tillkommit på föranstaltande af Norsk folkemuseum, genom hvars försorg äfven anskaffats medel till bestridande af alla de med resan förenade omkostnaderna.

På Skansens sommarteater anordnades fyra föreställningar, och sattes allmänheten härigenom i tillfälle att taga kännedom om så väl den folkvisedans, som ännu lefver kvar på Färöarna, som de former af sångdans, hvilka under de senaste åren återupptagits i Norge."

När den norska författarinnan och färödansentusiasten Hulda Garborg gästade Folkvisedans Laget på dess tionde årsdag i november 1915, omtalade hon, att Artur Hazelius ett par månader före sin bortgång i maj 1901 med en norsk ministerfru börjat förhandla om färödans på Skansen. Sonen Gunnar hade vid det ovan omtalade besöket av Bondeungdomslaget fattat livligt intresse för folkvisedansen och anmodade våren 1904 fru Garborg att återkomma och inöva en svensk "ring". Post- och inrikes tidningar meddelar också 17 maj, att "på den lilla friluftsteatern skola uppföras svenska och färöiska folkvisedanser". I ordet har som synes kommit in ett underlättande e.

Artur Hazelius hade i sin bostad, Gula huset på Skansen, en oktoberdag 1893 stiftat föreningen Svenska folkdansens vänner. Elva år senare inövades där under några majkvällar 1904 i Gunnar Hazelius rum på nedre botten den första svenska kedjedansringen i nyare tid. Medlemmar av Musikföreningen, Gyllenhammartrion och Svenska folkdansens vänner samt några norska arkitekter, av vilka en var Högloftets skapare Karl Güettler, utgjorde den högt skattade stommen i den av ett trettiotal musikintresserade damer och herrar sammansatta danskedjan. Vid inövningen biträddes fru Garborg verksamt av en medlem i Gyllenhammartrion, Alfhild Silfverstolpe, sedermera gift Ljungman. Nedskrivaren av dessa rader hade några månader tidigare inträtt i Nordiska museets tjänst och blev en söndagsmorgon uppringd av intendenten Gunnar Hazelius, som meddelade, att det brådskade med notutskrivning för sångdansövningen. Jag ilade till Skansen och började i ivern skriva ut även ackompanjemanget. När dörren öppnades för de hektograferade knappast torra notbladen, brusade Sigurdskvädets omkväde "Gullet från heden bar Grane . . ." mot mig från den böljande danskedjan. Från det ögonblicket tog folkvisedansen mig

Bild 1. Den första svenska kedjedansringen i nyare tid. Skansens vårfest 1904. Foto från Gamla Tivoliområdet.

Bild 2. Folkvisedans vid Skansens vårfest 1916. Foto från Gamla Tivoliområdet.

fången för hela livet. Kanske spelade in en omedveten känsla av rikedomen i det fyrfaldiga intryck, som Troels-Lund sammanfattar i orden: "Man tager næppe Feil, naar man til disse Sange ved Festerne henfører nogle av Datidens dybeste Indtryk. Alt, hvad nu til Dags kun afsætter sig spredt, fordi det modtages ad forskjellige Veje: gjennem Læsning, gjennem Sang, Musik og Dans, brød ved slige Fester samlet ind paa det modtagelige Sind."

De tio numren i detta första program — vilka sjöngos dels till färödans, dels till olika former av norsk sångdans — kan ju vara av intresse att här anteckna. Färöarna representerades av Sigurdskvädet och Ormen Långe, vilkas utvalda strofer översatts från färöiska av Ruben G:son Berg. Sigurdskvädena, av vilka femton stycken finnas upptecknade, äro de äldsta danskväden som leva kvar på Färöarna. Ormen Långe utgör en dramatisk skildring av slaget vid Svolder. Melodierna upptecknades efter fru Garborgs sång. Ett norskt stev av Ivar Aasen, Åka på isen hala, som för detta tillfälle översatts av E. A. Karlfeldt, sjöngs som unison växelsång till den färöiska "bandadansen", i vilken fru Garborg emellertid tillagt en dekorativ avslutningstur, som ej återfinnes på Färöarna, där denna dansform ej heller tycks vara bunden vid något särskilt kväde. Den svenska kämpavisan företräddes av Didriksvisan, en av de äldsta, ur vilken användes 17 av de 37 stroferna i Steffen, Svenska folkvisor. Melodien hämtades ur Arwidssons Fornsånger och ur samma samling togos också text och melodi till folkvisan Lindormen. Den ålderdomliga En rosen visa med älskog saknar melodi i Fornsångerna, men det befanns, att den gotländska folkvisan Uti vår hage där växa blå bär har samma "blommande" omkväde och även i övrigt kunde helt anpassas till texten, som utfördes som växelsång. Ur Geijer och Afzelius, Svenska folkvisor hämtades sorgekvädet Sven i Rosengård, sjungen som växelsång mellan modern och sonen. En särskild form av färödans, "sandoyardansen", demonstrerades på fru Garborgs initiativ i dansvisan En gång i min ungdom från Uppland. Det skämtsamma inslaget utgjordes av Kråkvisan ur Arwids-

sons Fornsånger. För att bereda även ringleken plats i programmet dansades Förtroliga band, nyligen upptecknad i Uppland och Västergötland av Alfhild Silfverstolpe. Det berättas, att Gunnar Hazelius med stort intresse deltog i programmets utformning.

Bland publiken, som i ett tryckt texthäfte kunde ta närmare del av sångernas innehåll, iakttogos skiftande uppfattningar. Några uppsökte med en axelryckning andra programpunkter på vårfesten. Somliga dröjde kvar i förvåning och nyfikenhet. Kväll efter kväll växte emellertid skaran av dem, som med glad förundran välkomnade denna sällsamma hälsning i rytm och toner från det förgångna. Själv hörde jag bland bänkraderna viskande utrop: "den som finge vara med ändå!"

På Skansen hade grunden lagts till Höganloft, som det då benämndes, och när vi en dag i slutet av året under frukostrasten klevo omkring i bygget, yttrade Gunnar Hazelius med eftertryck: "Kom ihåg, att Höganloft skall invigas med folkvisedans och folkdans; det skall liksom impregneras därmed!" Samtidigt fastslogs, att folkvisedans skulle ingå även i nästa års vårfestprogram. Invigningsfesten kom tyvärr ej till stånd. Gunnar Hazelius avled i februari 1905 och hann sålunda ej ens utforma den med så varmt intresse omfattade högtiden. Hans uttalade önskan har emellertid i hög grad uppfyllts såtillvida, att såväl Svenska folkdansens vänner som Folkvisedans Laget alltjämt kunna förlägga sina lekstugor och sammankomster till Högloftet, där Laget i februari 1939 anordnat sin 240:de Lagafton.

Våren 1905 anförtroddes festen åt dåvarande amanuensen Gustaf Upmark, som åt mig uppdrog att samla så många som möjligt av deltagarna i föregående års folkvisedans, i vilket samband jag själv kom med i ringen. Efter namnförteckningen på det gulnade papper, som nu utgör en dyrgrip i Lagets arkiv, utfärdades kallelser till övningar och medverkan. De flesta kommo åter och med glädje, och huvudsakligen samma program framfördes. Till ledare utsågs Agnes Thomas, sedermera gift Fromm, som blev en av Folkvisedans Lagets stiftare och dess

första dansledare. Allmänhetens intresse var i ständigt stigande och lät sig ej avskräckas vare sig av regnskurar eller kvällskyla. Texthäftet från föregående år, som utkommit i ny upplaga med musik, inköptes och studerades ivrigt, ja man hörde till och med melodierna gnolas här och var i folkvimlet.

Under dessa försommarkvällar på Skansen hade man ju förenats i samverkan till förmån för Nordiska museets friluftsavdelning och svetsats ihop i kedjedansens fasta grepp. Följande höst kände därför några av deltagarna en obetvinglig lust att återuppliva vårfestens minnen. Man kom tillsammans och dryftade möjligheter, och den 2 november samlades ett trettiotal i Högloftet. Den kvällen blev i verkligheten Folkvisedans Lagets första sammankomst; härefter fanns det ingen återvändo. Den skatt som skänkts oss, måste med all makt bevaras och om möjligt förkovras.

I sju av Skansens vårfester har Laget sedermera i sin helhet deltagit. I Oktorpsgården — den redan under Artur Hazelius tid klassisk vordna marken för Svenska folkdansens vänners högt skattade vårfestgillen — lades för de dansande ut ett brädgolv över kullerstenarna utmed södra längan. På gungbräden, som uppfyllde resten av gårdsplanen, togo åhörarna plats och trivdes synbarligen i den kringbyggda gårdens ro; en i sitt slag idealisk plats för dansringen. Folkdräkterna lysa i försommarskymningen mot den grå husväggen, och sången stiger klar i aftonluften, medan halmtaket efter dagens solgass andas ut sin doft av trygg hemtrevnad.

Vårt framträdande inför offentligheten har även i övrigt nästan uteslutande skett i samband med Nordiska museet och inom dess område. Bland undantag härifrån må nämnas deltagandet i Nordiska spelen 1909 och 1913, då kommitterade anmodade oss att tillsammans med Svenska folkdansens vänner medverka vid festföreställningarna på Kungliga Operan. Det har meddelats mig, att en artikel i Times med påfallande intresse omnämner det starka intryck detta inslag i programmet gjorde på där närvarande engelsmän. Laget deltog också 1922 i den soaré i Rikssalen, vilken avslutade den museivecka som

de konst- och kulturhistoriska museerna samt K. Husgerådskammaren i Stockholm anordnat till förmån för nödlidande kolleger i Berlin.

Liksom forskaren tränar till källskriften, så längtade vi efter att komma i direkt kontakt med färingar i färödans. Möjlighet därtill yppade sig genom att bevista studentmötet i Eidsvold 1915 där färödans var upptagen på programmet, och dit jag fick resa med anslag från museet och Laget. Den gången gick emellertid färödansen om intet, men en mötesdeltagande färing gav impuls till besök hos Føroyingafelag i Köpenhamn. Och följande år deltog ett tiotal Lagmedlemmar i fastlagslördagens årliga "stordans" hos färingarna därstädes. Det skulle föra för långt att här närmare ingå på denna nio timmars kedjedansupplevelse, som — utom det starka forntidsintrycket och en gemenskapskänsla utan like — gav tillfälle till särdeles intressanta danstekniska och rytmiska studier. Till allt detta samt ytterligare ett par studiefärder med reseanslag från museet och Laget hoppas jag få återkomma i annat sammanhang med stöd av material i vårt arkiv, som förvaras i museet. En äkta färöring illustrerar sannerligen Georg Stiernhielms ord 1668:

Dansz kan tijn hälsa bewara:
Dans een Hälse boot är
Dans lijsar alt arbet och omak.

Med färödansen bör emellertid förfaras varsamt, så att man ej tanklöst regisserar med utifrån påklistrade åthävor; man gör klokast i att avvakta inlevelsens egna spontana yttringar.

Redan under våra tidigaste verksamhetsår hade lagmedlemmar, på anmodan av förste folkskolinspektören Frans von Schéele, inövat folkvisedans med några grupper lärare och lärarinnor. Erfarenheterna från Köpenhamn gåvo emellertid större tillförsikt i den undervisningsverksamhet, som enskilda medlemmar sedermera utövat i skolor och föreningar både i Stockholm och landsorten; liksom det vid studiebesök hos oss av för saken intresserade personer är värdefullt att kunna ge

en på självsyn grundad hänvisning till det originaldokument, som Føroyingafelag i Köpenhamn utgör.

Lagårets höjdpunkter äro jul och valborgsmässa. Sedan ett kvartssekel firas julsammankomsten med Staffansvisa, ett trettondagsspel från Avesta, julsånger och lekar. Valborgsmässoaftonens samvaro förlägges numera till "Stugan", där bålet flammar på egen tomt, medan valborgsmässosång och majvisa sjungas.

En ordinär sammankomst inrymmer skiftande stämningar, ty skämt och allvar trivas där sida vid sida som söta och bittra örter i kryddgården. Äldre medlemmar, som stå kvar som "anförvanter", eller intresserade anhöriga som anslutit sig i egenskap av "passiva anförvanter", skänka med sin närvaro trygg och värmande trevnad; några gånger ha tre generationer i en och samma familj gjort sällskap till Lagkvällen.

Någon har kallat Folkvisedans Laget "en blommande gren på Nordiska museets gamla träd"; en vacker och poetisk bild med verklighetsunderlag, vilken helt naturligt kan ha vuxit fram ur en vårfestkväll i Oktorpsgårdens hägn. Laget är "ett vittnesbörd om huru en samling svensk ungdom i början av tjugonde århundradet, efter impuls från Nordiska museet, beslöt vårda sig om och framvisa forna tiders sångdans — såväl den enstrofiga ringleken som den gammalnordiska folkvisedansen, vilken senare i obruten tradition ännu lever kvar på Färöarna". Förutom det etnografiska intresse kedjedansen erbjuder, utgör den en umgängesform lika välsignelsebringande för själen som för kroppen, vilken förmår samla alla åldrar familjevis i gemensam helg och gamman kring "krystallen den fina, den ädela ros och förgyllande skrin".

Då Nordiska museet den 30 november 1933 högtidlighöll hundraårsdagen av Artur Hazelius födelse, tolkades vår tacksamhet gentemot museet i en textning av Gull Edling, där orden lyda:

Utur Din mark vi spirat
Må i Ditt hägn vi växa!

EMIL SJÖGRENS ARBETSRUM

av Marshall Lagerquist

Den 1 mars 1938 hade tjugu år förflutit sedan tonsättaren Emil Sjögren avled på sitt kära Ovansjö i Knivsta. Hans därifrån till Nordiska museet 1929 överflyttade arbetsrum kunde då för första gången upplåtas och visas i det skick det befann sig under Emil Sjögrens sista levnadsår. Dess fasta inredning, möbler, prydnadsföremål, böcker och notsamling utgöra en gåva av tonsättarens efterlevande maka, fru Berta Sjögren, född Dahlman, som på ett uppoffrande och föredömligt sätt vårdar den bortgångne mannens minne. Rummet inreddes 1910, då makarna Sjögren bosatte sig på Ovansjö, och kommer således i tidsföljden närmast efter det två år äldre Strindbergsrummet i museets högreståndsavdelning.

Interiören på dess nuvarande plats företer samma utseende som den hade under Sjögrens livstid. De få avvikelserna — betingade av lokala förhållanden — äro lyckligtvis betydelselösa för helhetsintrycket och bestå i att rummets längd minskats med några centimeter och den del av ena långväggen, som befinner sig mellan de båda dörröppningarna, obetydligt förkortats. — Tapeter, dörrar, paneler, foder och värmeelement ha överförts från Ovansjö. Det skarpa solljus, som fordrades för att motivera de ständigt fördragna, orangefärgade solgardinerna, har åstadkommits med elektriskt ljus.

Åtskilliga av möblerna i rummet härröra från 1800-talets mitt och ha tillfallit Emil Sjögren och hans hustru genom arv från föräldrarna. En skrivbyrå av sockerkist med sengusta-

Bild 1. Kompositören Emil Sjögren, född 1853, död 1918. Etsning av Carl Larsson. Nordiska museet 213,301.

vianska former är strängt taget den enda "antika" möbeln. Den dominerande svarta Blüthnerflygeln inköpte Sjögren 1898 hos instrumenthandlare Isidor Dannströms efterträdare vid Regeringsgatan i Stockholm, i vilket företag han 1869—83 hade anställning som kontorsbiträde och vars innehavare, musikdirektör Ludvig Ohlson, var den som upptäckt Sjögrens musikaliska begåvning och ordnat hans utbildning. — På flygeln stå två statyetter av bronspatinerad gips, föreställande Berta och Emil Sjögren, utförda 1901 i Paris av Carl Milles i hans ateljé vid Rue Campagne-Première; statyetten av Emil Sjögren har dock ej ursprungligen haft sin plats här utan befunnit sig i ett annat rum på Ovansjö.

Av de ganska talrikt förekommande oljemålningarna må särskilt framhållas den invid flygeln uppsatta diminutiva skissen — gammal kvinna med ett knäböjande barn — av Ferdinand

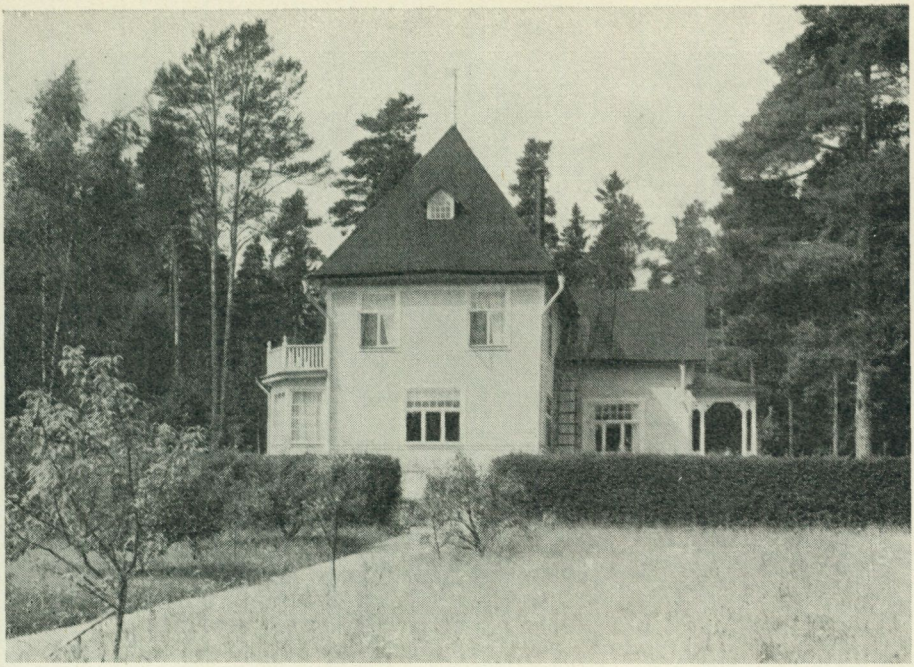

Bild 2. Ovansjö i Knivsta, Emil Sjögrens hem från 1910 till hans död 1918.

Bild 3. Arbetsrummet efter överflyttningen till Nordiska museet.

Fagerlin 1854, en gåva av konstnären till Sjögrens svärföräldrar. I arbetsrummet fanns även en penntecknin av Ernst Josephson, föreställande Sjögrens mor, Christine Lifgren, och försedd med påskriften "Emils mamma av Joseph". Teckningen, som tillkommit omkring 1893 vid ett besök i Sjögrens dåvarande hem vid Drottninggatan, befinner sig tills vidare hos fru Sjögren. Ernst Josephson hörde för övrigt till Sjögrens bästa vänner. Det hände ej sällan, att den själssjuke konstnären kom upp på orgelläktaren i Johannes, där Sjögren var kantor, och vid aftonsångens slut gjorde de båda vännerna sällskap till Hotell Rydberg vid Gustav Adolfs torg, Josephson med en kavallerisabel i ett segelgarn om livet. Den uppmärksamhet, som de två väckte, bekymrade dem föga.

Carl Larsson tillhörde även vänkretsen och hans i karakteristiskt manér utförda porträtt av Emil Sjögren är anbragt vid ingången till arbetsrummet. Det är en deposition i Nordiska museet från Kungl. Musikaliska Akademien.

Liksom August Strindbergs arbetsrum från Blå tornet är Sjögrensrummet avsett att i första hand vara ett minnesrum. Som stilinteriör betraktat är det minst av allt ett uttryck för den aktuella stiluppfattningen vid tiden omkring 1910 — att jugendstilen då behärskar formvärlden finnes ej en antydan om — men såtillvida torde rummet vara representativt för sin tillkomsttid som det uppenbart visar, att känslan för ursprungligheten och det estetiska värdet hos gamla möbler då hade börjat vakna. Det är emellertid ingen konsekvent genomförd stilmöblering som man här möter, utan urvalet har skett framför allt med hänsyn till det praktiska behovet och med en starkt personligt präglad smak. Möblerna i senempir, vilka utgöra flertalet, ge en karaktär av trygg och solid borgerlighet.

Sjögrensrummet i Nordiska museet öppnades för allmänheten den 1 mars 1938 med en enkel högtidlighet, som inleddes med ett anförande av museets styresman. Pianisten Ingrid Kjellström och konsertsångaren Folke Sällström utförde några tonsättningar av Emil Sjögren. På kvällen samma dag utsändes härifrån i radio en av Nordiska museets musiksällskap anordnad Sjögrenskonsert.

KRING ETT LUSTHUS FRÅN KARL XIV JOHANS DJURGÅRDEN

av Arvid Bæckström

„Und an dem Ufer steh' ich lange Tage
Das Land der Griechen mit der Seele suchend."
(Goethe: Iphigenie auf Tauris.)

Den 22 mars 1921 sände arkitekt Evert Milles mig följande rader: "Härmed ett litet dåligt foto av ett 'ångbåtsvänthus' vid Stegesunds brygga; det är nu gult och vitt i färgen. Hermerna äro skulpterade i kärnfuru med bladkapitäl på huvudena."

Här uppstod nu för mig något av kärlek vid första ögonkastet. Första bästa vårdag i maj 1921 voro Evert Milles och jag ute på platsen, där den lilla byggnaden fanns. Ingen seglare, ingen passagerare på de många vita skärgårdsbåtarna på väg från Vaxholm norrut genom Kodjupet ut mot Trälhavet kunde undgå att lägga märke till vänthuset, som lyste vid sin brygga på den sida av Stegesundsön, som vetter mot Vaxholm (Österåkers socken, Åkers skeppslag, Stockholms län).

Vi gjorde närmare bekantskap med byggnaden genom att mäta upp den och fotografera den. Den bestod av ett enda rektangulärt rum, 4 × 5 meter, bild 2: på ena långsidan en dubbeldörr, på utsidan flankerad av kopplade pilasterhermer, bild 1, på andra långsidan ett fönster; på vardera kortsidan en dubbeldörr med utgång till en halvcirkelformad veranda med tak, buret av fyra fristående hermer, bild 3. Dessa tolv hermer med bladkapitäl på sina lockiga klassiska huvuden, en finbladig list (av väx-

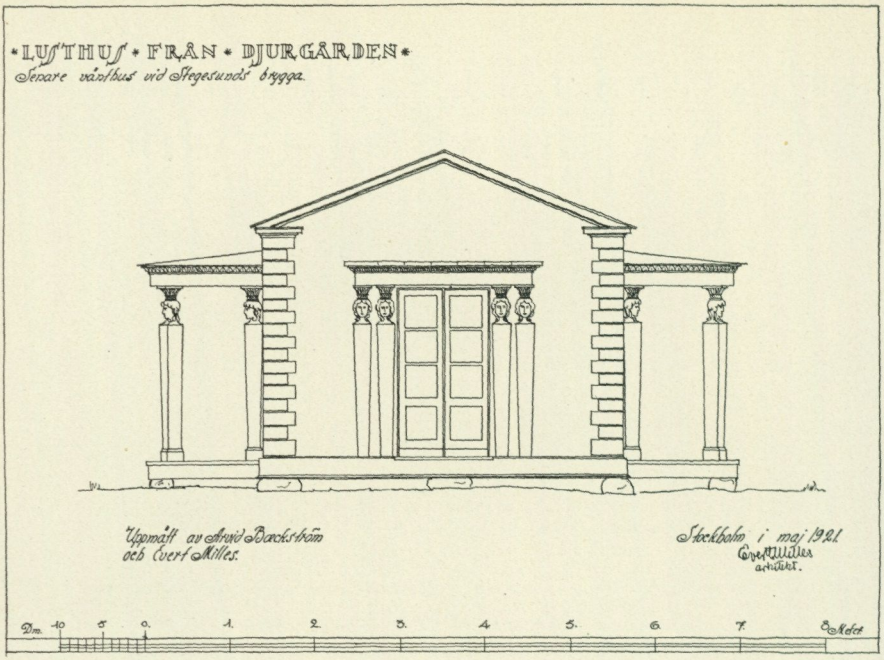

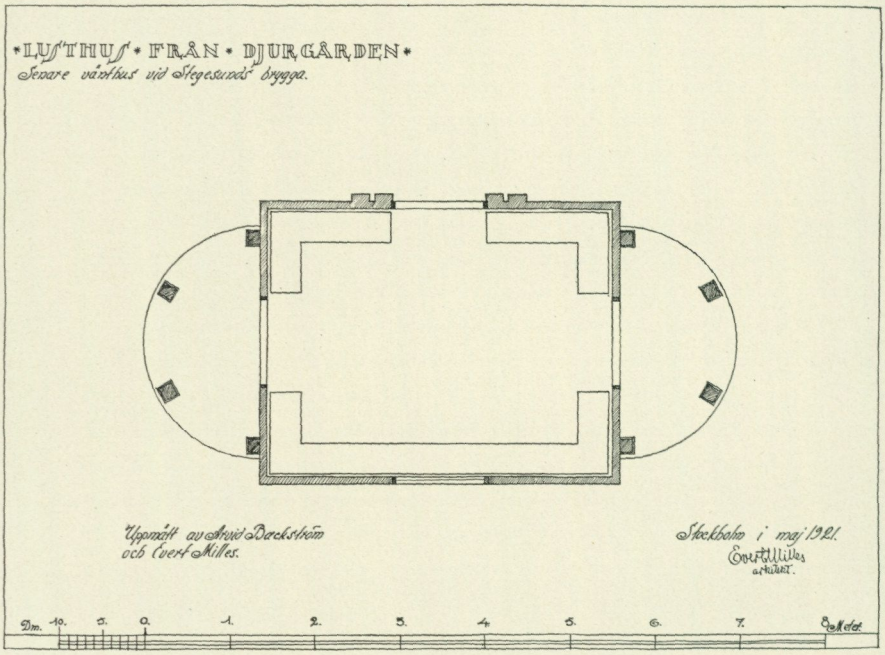

Bild 1—2. Vänthuset vid Stegesunds brygga. Uppmätningsritningar 1921 av huvudfasaden och planen.

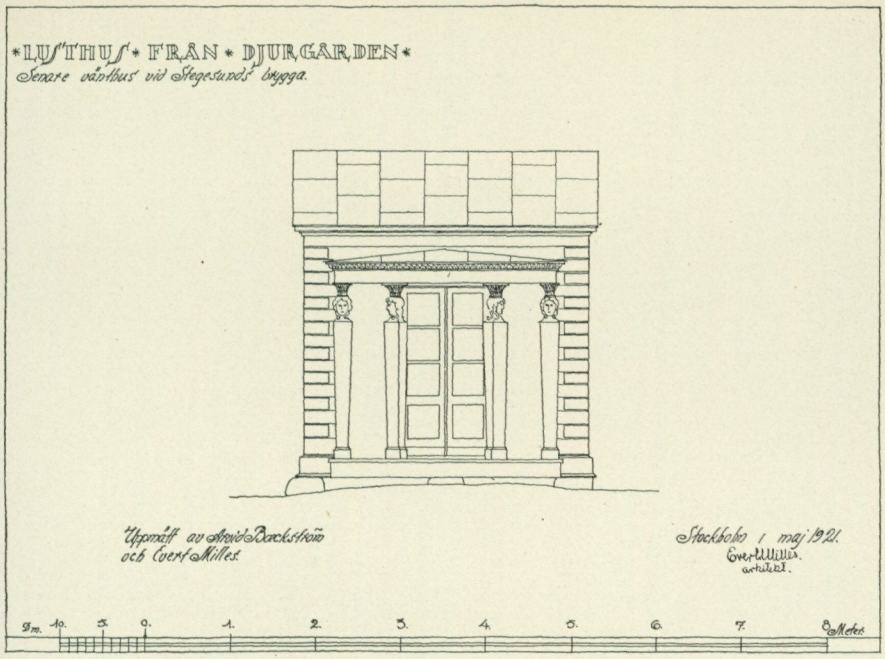

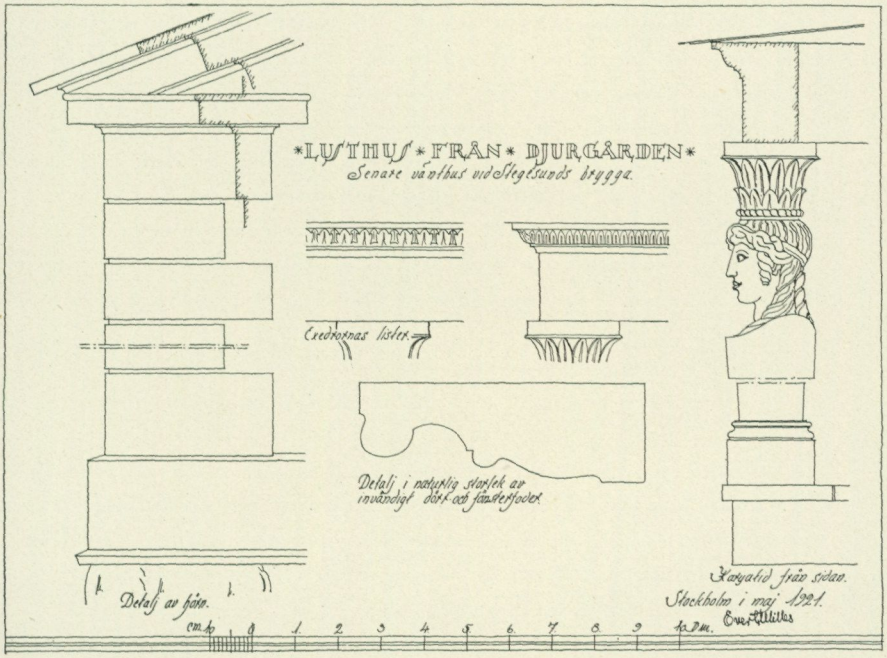

Bild 3—4. Vänthuset vid Stegesunds brygga. Uppmätningsritningar 1921 av ena sidofasaden och av detaljer.

lande typ) i entablementen över ingångsdörren och över verandorna, de fyra hörnens djupfogiga kedjor — detta utgjorde de enda mera påtagliga stilsymptomen, bild 4. Därtill kommo de mera inre: plan och proportioner. Allt talade en god empiredialekt.

Vänthuset blev vid första studiet bara alltmer fängslande. Att det ej kommit till på sin nuvarande plats, var genast klart. Det låg nere vid stranden utan varje naturlig anslutning till terrängen, tillfälligt uppkastat såsom ett vrakgods på en liten bergsknalle, bild 12; ur underredet skymtade t. o. m. fram rullstockar, som tydligen lågo kvar efter någon ditflyttning.

Den lilla byggnaden föreföll liksom att känna det som en bitter degradering att tjänstgöra som offentlig väntsal och tycktes vantrivas på sin plats liksom på en förvisningsort. Den hade på ett odefinierbart sätt en bestämd karaktär av att representera något tidstypiskt. Jag måste fråga mig: hade träden i en herrgårdspark en gång susat kring de luftiga hermverandorna? Och hade ej i varje fall en konstnär från huvudstaden skapat hela detta lilla konstverk? Det kallades "Bellmans lusthus", alldeles oberättigat, då det i sin stil röjde en utpräglad empire, men något av Djurgårdsluft svävade dock omkring hela denna mystiska paviljong. Huset med den prosaiska uppgiften att vara vänthus för passagerare ej blott till Vaxholm och Stockholm utan även till något enklare Cythere lockade mig som en beslöjad skönhet, full av gåtor, en skönhet, som en gång sett bättre dagar, men råkat i fångenskap och nu bevekande bad om hjälp, om räddning. Var och en av de stolta hermkvinnorna kunde från sina främmande kust, lik Ifigenia, sucka:

"Dagen lång jag står vid strand
och söker med min själ mitt ursprungsland."

Skulle ej "vänthuset" kunna komma bättre till sin rätt på Skansen och där få en återuppståndelse under sakkunnig vård, sedan några av dess gåtor kanske lösts genom studium och forskning, och där bli till glädje för så många flera än ute på sin ö?

Jag beslöt mig för att försöka. Byggnaden ägdes emellertid av Stegesundsöns ägolottsägare gemensamt, och det erfordrades enhälligt medgivande av alla dessa ägare, som 1921 voro trettio stycken. Mitt förslag till underhandlingar för Skansens räkning strandade både 1921 och under en följd av år, då det vid upprepade tillfällen återupptogs — det fanns alltid någon eller några, som av olika anledningar sade sitt veto. Det förekom någon gång, att villaägarna hedrade sin väntsal med att där hålla sammanträde, men det förekom också, att en eller annan ruta någon mörk höstkväll "pangades". Dryga tio år förflöto, innan en uppgörelse kom till stånd. Vid ägolottsägarnas årsmöte den 5 augusti 1932 beslöts nämligen, att Nordiska museet skulle få övertaga väntpaviljongen med det villkoret, att museet som motprestation lät uppföra ett nytt vänthus enligt av ägarna godkänd ritning. Den 6 mars 1933 godtogo ägarna med smärre ändringar och tillägg det av arkitekt E. Fant uppgjorda förslaget till ny väntpaviljong å Stegesund, och den följande 7 april konfirmerade museet uppgörelsen. En aprildag 1933 slutade paviljongen sin tjänst såsom vänthus, togs ned och fördes på motorpråm till Strandvägskajen vid Djurgårdsbron samt forslades upp till Skansen för att tills vidare magasineras. Transporten underlättades genom byggnadens konstruktion: varken de fyra väggarna eller taket behövde tagas i sär utan transporterades var för sig i hela stycken. Först i samband med det nyförvärvade området mot Djurgårdsslätten fann Skansenledningen en för lusthuset värdig placering. Det uppfördes under hösten 1937 på platsen för den under året rivna s. k. Alphyddan inom det nya entréområdet vid Djurgårdsslätten och stod färdigt som en blygsam detalj vid det högtidliga öppnandet den 30 april 1938 av detta område med dess rulltrappa.

Ur den rapport, som skrivits av föreståndaren för Skansens högreståndsavdelning fil. lic. Erik Andrén, ber jag få anföra följande: "Sockeln lades av granit i cementbruk. Golven äro helt nya, men i bjälklaget har delvis det gamla virket kunnat användas. Vägglämmarna bestodo av dubbel plank, vardera 1 ½ tum, utvändigt stående, invändigt liggande, och sammanhöllos i hör-

nen av stora järnskruvar; hörnkedjor av påspikade korta bräder. Sadeltaket är av dubbel panel, invändigt vitlimmad, utvändigt täckt med ny plåt, klippt i det gamla formatet. Av verandornas plåttak är det ena bibehållet, det andra nygjort efter modell av det gamla, som var sönderrostat. Byggnaden ommålades på sin nya plats utvändigt helt och hållet, sedan den ursprungliga färgsättningen kunnat fastställas. Denna undersökning utfördes av konservator Sven Dalén. Genom det tjocka färglagret hade alla ornamentsdetaljer — särskilt bladstavar och hermernas ansikten och hår — fått en degig och klumpig karaktär. Det tjocka färglagret avlägsnades med blåslampa och skrapa samt i detaljerna med solution och stålborste. Därvid konstaterades, att lusthuset utvändigt hade ommålats minst 13 gånger. Väggfärgen hade växlat från ljusa nyanser i skärt och gult till mörkt pompejanskt rött. Den ursprungliga färgen hade varit: för väggarna gulskär, för hörnkedjor, taklist och dörrar ljust pärlgrå. Hermernas huvuden visade tydliga spår av en mörkgrön färg (bronsimitation). Hermernas släta partier hade endast omkring kvistar och vid tvärträ svaga spår av samma färg. För verandornas och ingångsdörrarnas entablementer kunde ingen exakt färgbestämning göras. Delvis syntes olika gråa nyanser närmast träet, och på några punkter funnos svaga spår av den bronsgröna färgen. Man kan icke förneka möjligheten av att entablementen varit bronsgröna och att denna färg där liksom på de släta partierna av hermerna försvunnit. Sannolikast är dock, att färgen på entablementen varit densamma pärlgråa som på hörnkedjorna. Väggsockeln var icke med säkerhet ursprunglig, och bevarade bitar visade i varje fall inga äldre färgrester. Taket har svartmålats; dess ursprungliga färg har icke kunnat bestämmas.

Invändigt saknades varje spår av den ursprungliga väggbeklädnaden. Den pärlgråa oljefärgen på socklar, dörrar och foder samt det vitlimmade taket voro de enda säkra färgdetaljerna. Väggarna klistrades med ritpapper, målades under ledning av konservatorn ljusgråa och marmorerades diskret i grått, allt i limfärg."

Så står nu "vänthuset" däruppe på Skansen med utsikt över Djurgårdsslättens liv och Strömmen och Söders höjder. Dess bronsgröna hermer teckna sig mot gulskära väggar; dörrar, entablementer, hörnkedjor och taklist lysa ljust pärlgråa. Hörnkedjorna med sina öppna fogar likna stenar i förband. Man erinras om vår populäre byggnadslärare Wijnblads ord i senare delen av hans "Ritningar på wåningshus" (1756): "När väggarne utanpå med en ljusgul oljefärg anstrykas, och knutar, lister, med fönsterfordringar få en hel ljusgrå stenfärg, då kan ej fela, att sådane hus vinna anseende såsom stenhus."

Under årens lopp hade jag emellertid kommit åtskilliga av byggnadens hemligheter på spåren. Ariadnetråden måste naturligtvis börja ute på Stegesund. Ägolottsägarna hade genom ett avtal redan den 16 februari 1903 av H. T. Cedergren och Anders Anderson på vissa villkor fått mottaga den av de två nämnda nyanlagda stora ångbåtsbryggan *med tillhörande vänthus* samt ett stycke mark att gemensamt få begagnas. Överingenjör Cedergren och grundläggare (senare byggmästare) Anderson, vilken sistnämnde redan 1898 hade sommarbostad på Stegesund, ägde omkring år 1900 hela ön och började dess ägostyckande. Anderson (ev. tillsammans med Cedergren) köpte lusthuset, förmodligen i avsikt att bruka det till väntsal, för 75 (!) kr. av en familj Nyström på Bellmansgatan på Söder. Med den uppgiften kom jag i kontakt med landskapsmålaren Waldemar Nyström, vilkens far hade ägt fastigheten Bellmansgatan 24 (kvarteret Rosendal större, egendomen nr 2), som då ännu gällde såsom Bellmans födelsehus. Där hade den lilla paviljongen stått inne på gården och naturligtvis fått hederstiteln "Bellmans lusthus". G. Bolin har påvisat, att Bellman föddes 1740 i samma kvarter Rosendal, men ej i Rosendal 112 (nuvarande Bellmansgatan 24), utan i ett hus på en nu till gata utlagd tomt i hörnet av Hornsgatan och Björngårdsbrunnsgatan (ibland kallad Maria Brunnsgränd; nu Bellmansgatan). Men redan 1743 flyttade Carl Mikaels fader såsom ägare över till Rosendal 112; sonen förblev skriven i denna fädernegård vid Maria Magdalena kyrkogård ända till och med 1763, och tio år senare revs

detta hus för att lämna plats åt ett nytt. Dessa fakta bilda den skymt av verklighet, som låg till grund för Bellmansgatan 24:s titel "Bellmanshuset"; därmed är också uppgiften på den nuvarande gatufasadens stentavla, att "Bellman föddes i detta hus" dubbelt felaktig.

I början av min arkivarietjänstgöring fann jag en dag (omkring 1930) i intendent Axel Nilssons efterlämnade papper i museet två blad, som plötsligt uppenbarade för mig, att museet redan tidigare haft sina ögon på lusthuset. Det ena bladet var en frihandsteckning i bläck och blyerts av intendenten P. G. Wistrand med några huvudmått och påskriften "Bellmans lusthus" på gården till Bellmanshuset, 24 Bellmansgatan, daterad 25/3 1901. Följande dag har Wistrand skrivit på ett rapportblad (till Hazelius?): "Huset torde repareradt blifva vackert med sina hermer och sidbalkonger. Nyström begär 12 årskort, ett till hvar och en av husets egare. Torde knappast vara något Bellmansminne. Obs. den utpräglade empiren." I oktober 1908 har Axel Nilsson med blyerts tillfogat: "Detta lusthus torde vara samma som nu står vid Stegesunds brygga utanför Vaxholm."

Possessionaten Johan Adolf Nyström hade dött i augusti 1900, och arvskifte ägde rum den 16 mars 1901. Kanske det var i samband med det Nyströmska arvskiftet, som man tillkallat en museitjänsteman och velat bli kvitt lusthuset. Det förefaller egendomligt, att museet ej offrade de 12 årskort, som Waldemar Nyström begärde. Ärendet drunknade väl under dessa för museet så ödesdigra månader: den 27 maj dog Hazelius. Kanske bjöd grundläggare Anderson samtidigt 75 kr. På en tomtkarta av den 1 oktober 1901 saknas i varje fall lusthusets karakteristiska planfigur. Mycket talar för, att Anderson under våren eller sommaren 1901 flyttat ut lusthuset till bergsknallen vid Stegesundsstranden.

J. A. Nyström hade i augusti 1884 köpt Bellmansgatan 24 av en tullförvaltare Schenholm, som i juni samma år köpt fastigheten av snickaren J. Johanson, vilken sedan mars 1882 ägt densamma. Enligt en uppgift av W. Nyström, som jag ej lyckats

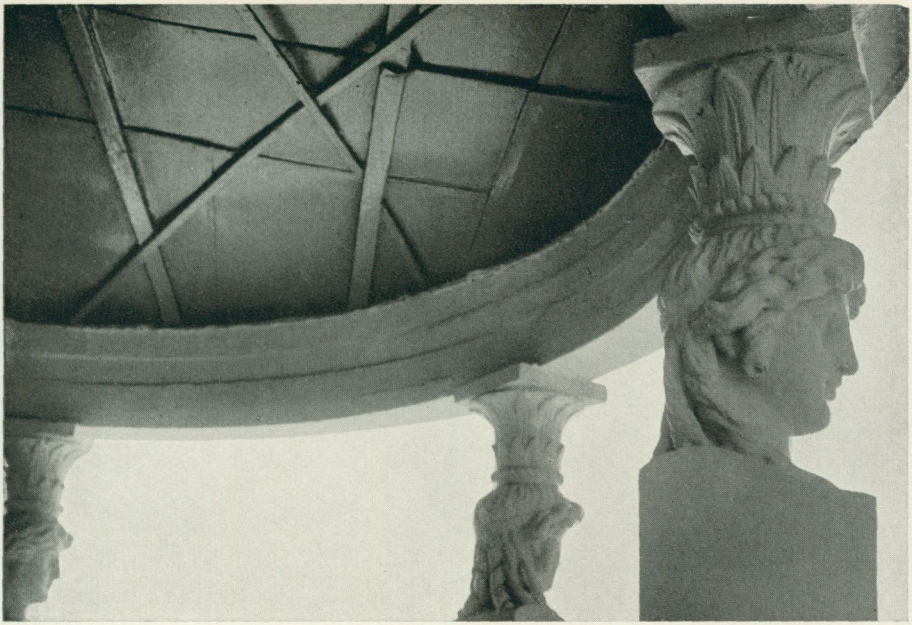

Bild 5. Vänthuset vid Stegesunds brygga. Detalj av ena verandan. Foto förf. 1921.

Bild 6. Huvuden tecknade i tusch i klassicerande anda av Fredrik Blom. Jämför ovan. Ur ett skissalbum i arkitekt Ernst Hawermans ägo, Stockholm.

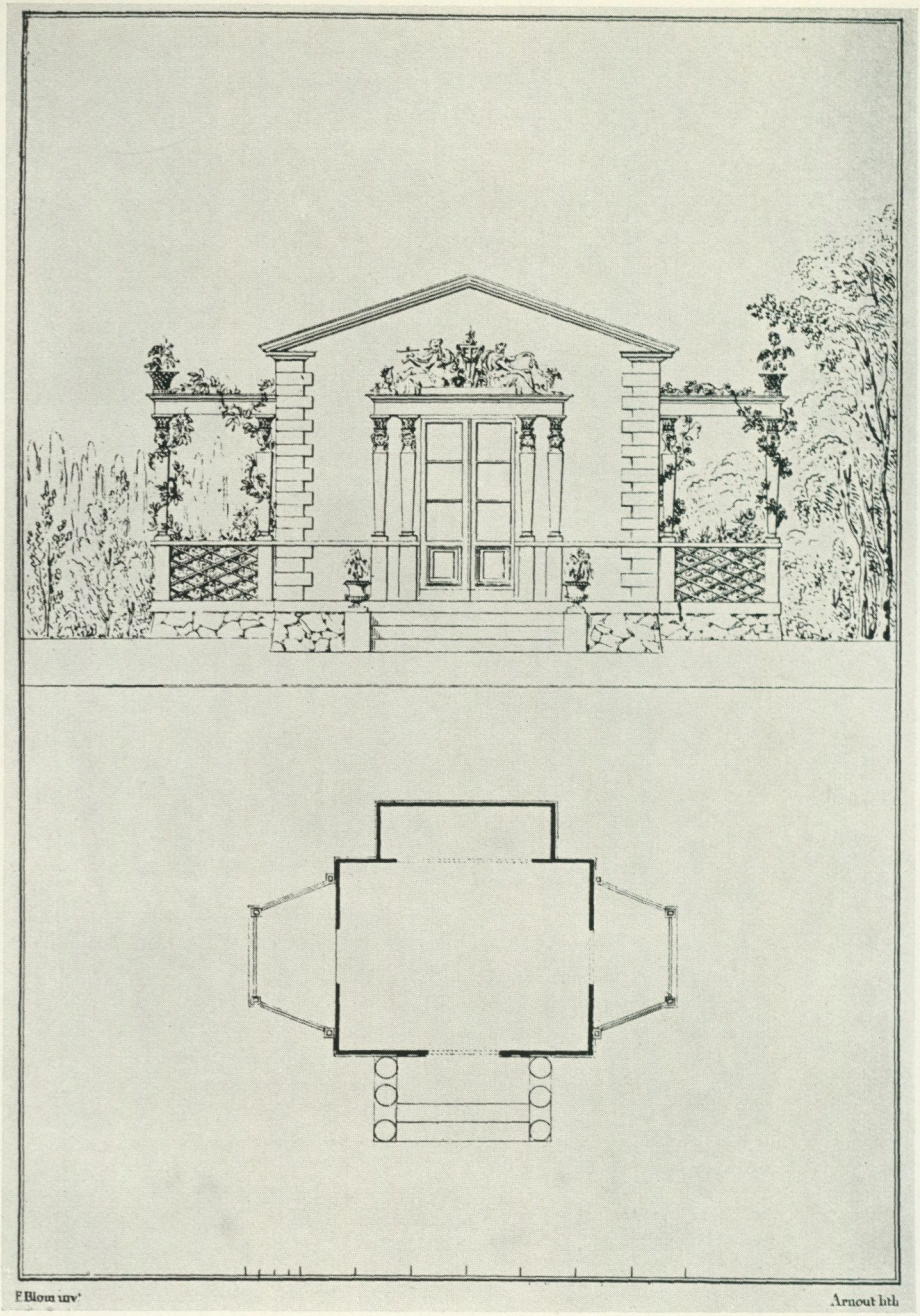

Bild 7. Ritning av Fredrik Blom till en paviljong med två verandor. Vänstra hälften av en litografi (1830—31) av Arnout i Paris; jämför bild 20. Stadshuset, Stockholm.

Bild 8. Lusthuset i parkterrängen mitt emot Alberget 5. Litografi av Frey i Paris efter teckning, senast 1832, av C. J. Billmark. Ur "Stockholms pittoreska omgifningar", 1834.

Bild 9. Från vänster Alberget 5 och 4; i fonden Rosenvik; till höger lusthuset. Litografi av Lemercier i Paris efter teckning, senast 1832, av C. J. Billmark. Ur "Stockholms pittoreska omgifningar", 1834.

Bild 10. Lusthuset (t. v.) såsom paviljong till Alberget 5 (t. h.). Det lutande trädet, jämför bild 8; det stora trädet, jämför bild 9. Teckning av okänd konstnär omkring 1830. Stadsmuseet, Stockholm.

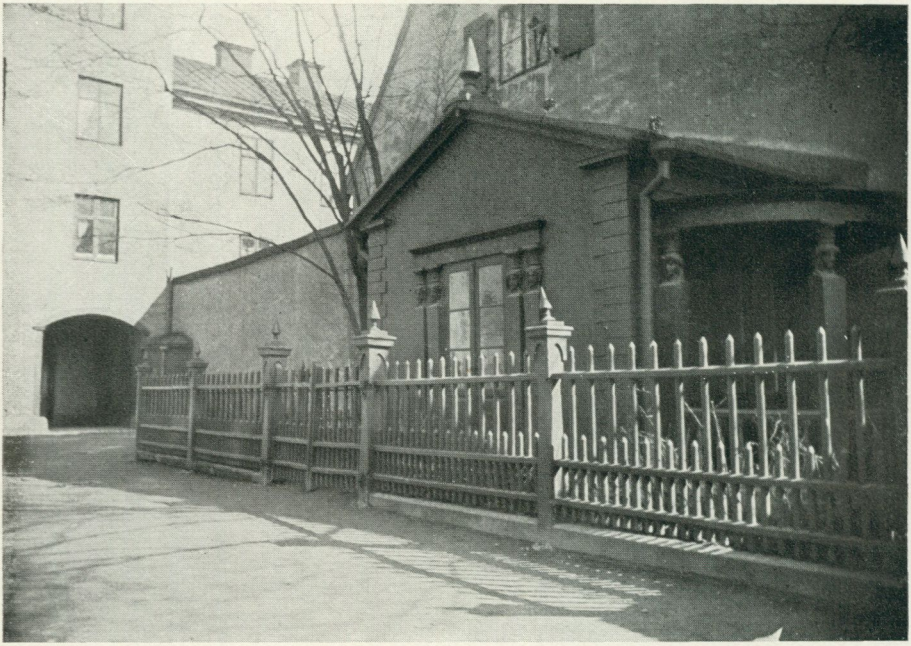

Bild 11. Lusthuset såsom gårdshus utmed södra tomtgränsen Bellmansgatan 24. Staketet med sin grind troligen från 1800-talets mitt. Foto skänkt till Nordiska museet i juni 1892.

Bild 12. Lusthuset såsom väntsal vid Stegesunds stora brygga. Foto förf. 1921.

Bild 13. Lusthuset såsom god representant för sin tid och mästare åter på Djurgården. Foto på Skansen av O. Ekberg 1938.

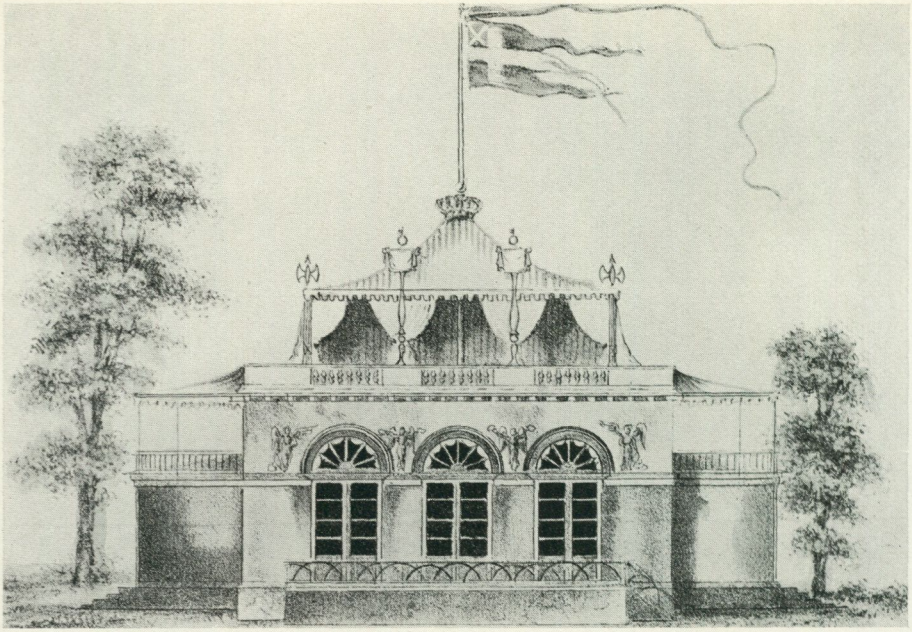

Bild 14. "Borgen" på Ladugårdsgärdet, litografi ur J. P. Tollstorp, Djurgården, 1844. Avbildad tidigare av A. von Treskow i hans Reisebilder, 1837.

Bild 15. "Borgen" på Ladugårdsgärdet, detalj av huvudfasadens dekor, snidad av E. Ph. Thoman. Foto O. Ekberg 1938.

Bild 16. Rosendal. Litografi av Arnout, Paris 1831; tecknat 1825—29) Fr. Blom. K. biblioteket, Stockholm.

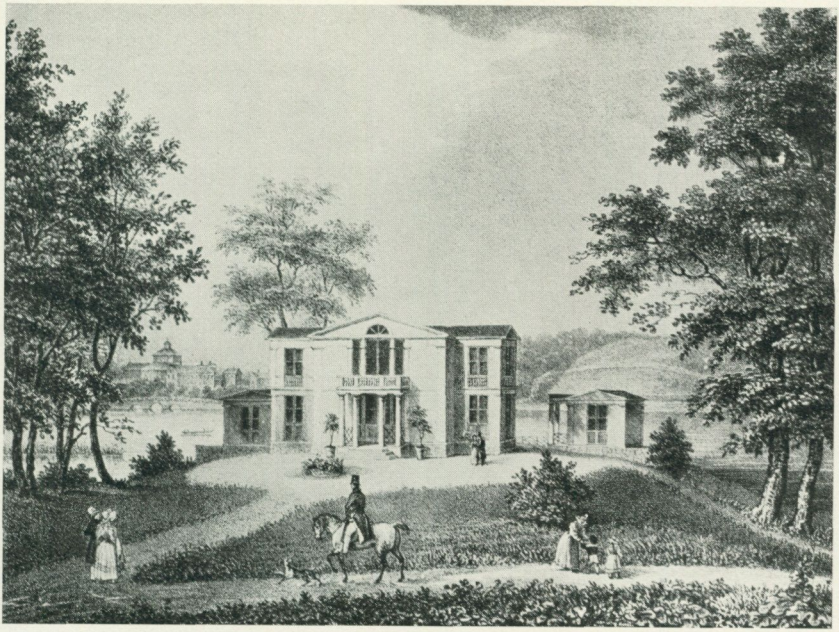

Bild 17. Framnäs. Litografi av Strömer, tidigast 1834; tecknat av Fr. Blom. K. biblioteket, Stockholm.

Bild 18. Flyttbar paviljong, en av Bloms äldsta, uppsatt 1819—20 av Sofia Albertina i Tullgarns park. Originalteckning av Fr. Blom i Konstakademien, Stockholm.

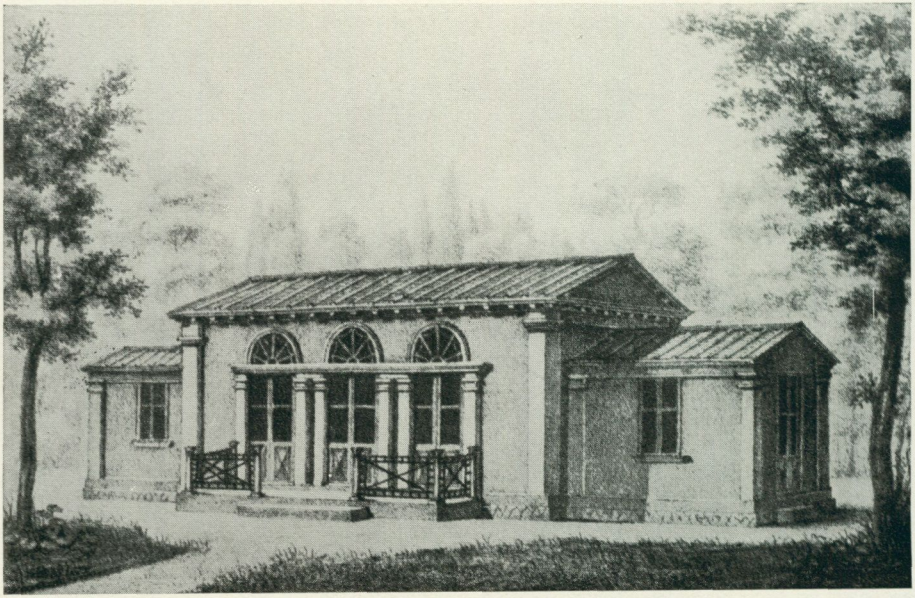

Bild 19. Ritning av Fredrik Blom till ett flyttbart hus. Litografi av G. Galli. Tryckt i Florens hos Salucci. Universitetsbibliotekets bildsamling, Uppsala.

få bestyrkt, hade denne Johanson lusthuset placerat något år ute på Duvnäs. Det måste i så fall ha varit emellan våren 1882 och hösten 1883, ty i en försäkringshandling från oktober 1882 finns lusthuset icke omnämnt, medan det i en dylik handling från september 1883 nämnes och i en bilagd plan synes utmed södra tomtgränsen. Johanson företog de åren en vidlyftig om- och tillbyggnad: den stora längan, som nu går från gathusets mellersta baksida vinkelrätt inåt tomtens hela längd, tycks då ha tillkommit, förvandlande trädgården till två från varandra skilda gårdar, den norra och den södra, och lusthuset, som var i vägen, fick återkomma från Duvnäs först då allt var färdigt. Eller hade Johanson det blott magasinerat? Det var väl under denna tid, som de två fylliga hermerna i gathusets farstu 1 tr. upp kommo till, säkert ej utan påverkan av lusthusets snidade hermer. Johanson hade köpt fastigheten av von Schantzska stärbhuset. Expeditionschefen M. J. G. von Schantz hade avlidit 1881; under hans tid hade lusthuset haft sin plats vid västra tomtgränsen, alltså stått som en vacker huvudaccent i fonden för hela gathusets utsikt in över tomten. Det var väl först Johanson, som för sin nya länga flyttade det till södra gränsen, där det alltmer kom i rad med uthus och andra tillbyggnader på södra gården, bild 11. I en handling från juni 1878 läses om lusthuset, att det har 2 halvrunda verandor på gavlarna med barriärer, och yttertak uppburna vartdera av 4 karyatider; och är lusthuset invändigt försett med socklar, tapeter och pappersklätt åstak. Expeditionschefen von Schantz hade köpt fastigheten i april 1860 av grosshandlaren och brukspatronen Carl Reinhold Roths arvingar. I en handling från den 10 februari 1860 omtalas lusthuset "vid västra tomtlinien och uti trädgården". Hur lummigheten också omkring malmgården Rosendal större 2 säkert ännu på 1860-talet gav lusthuset en air av parkpaviljong, kan man se på ett träsnitt i Illustrerad Tidning 1866.

Vid denna forskning bakåt i tiden i tillgängliga handlingar rörande Bellmansgatan 24 visade det sig, att lusthuset i och med uppgiften i nyssnämnda handling från 1860 försvann ur

synhåll. Tråden löpte in i ett gåtfullt mörker, som kanske skulle visa sig ogenomträngligt.

Men lusthuset lekte ett skälmskt kurragömma. En dag bläddrade jag bland de 29 bilder från "Kongl. Djurgården", som utgjorde första avdelningen av "Stockholms pittoreska omgifningar, tecknade efter naturen, lithographierade samt H. K. H. Kronprinsen af Sverige och Norrige Joseph Frans Oscar tillegnade af C. J. Billmark". På ett av bladen fick jag plötsligt se lusthuset helt diskret sticka sig in i högra bildsidan, bild 9. Lyckligtvis bekräftade ett annat blad, bild 8, i nästa ögonblick oemotsägligt upptäckten: där låg ju "vänthuset" bland ekar och björkar i förklarad gestalt, i sin riktiga terräng, i sitt ursprungsland, rent och självklart som ett barn utan tiders och ödens alla stygga märken. Med hjälp av dessa två bilder kan man så gott som mäta ut dess forna plats på sluttningen ned mot Södra Djurgårdens stora väg från Djurgårdsslätten ut mot Blockhusudden, strax innan denna väg svänger upp mot Bellmansro. I december 1834 utkommo dessa litografier i Stockholm; de ha tryckts av Frey, Lemercier och Thierry Frères i Paris. Teckningarna förelågo två år tidigare.

För vem hade lusthuset uppförts? Vem fick uppföra ett fristående lusthus på denna kungliga mark, på denna söderslutning av den stora Tallbacken, där aldrig legat någon annan byggnad än kanske ett litet boställe för en hovjägare eller djurvaktare? Till vilket ändamål? Vem var arkitekten? Här drog sig paviljongen åter in i sin hemlighetsfullhet, visade sig åtminstone olustig att utan vidare ge klara besked.

Vilken intressant bilderbok om Djurgården skulle ej ha kunnat se dagen, om alla de handlingar, ritningar, kartor o. dyl. hade funnits kvar, som en gång existerat! Vi hade säkert blivit överraskade inför den skiftande, fritt blommande byggnadsflora, som tydligen skjutit upp och frodats på många av dessa ofria tomter, främst naturligtvis utmed stränderna! En dylik uppfattning får man snart under studier i de njugga källor, som stå till buds. Vad har ej bara en enda arkitekt, Fredrik Blom, byggt där, antingen han byggde i "italiensk stil", i "kine-

sisk stil" eller större och mindre flyttbara hus, hoptimrade i Norrland eller Stockholm! Där hade tidigare t. o. m. funnits hus, byggda "på ryska sättet". Och tomterna, "lägenheterna", bebyggda utan strängheten hos en stadsplan. Som en blandning av sommarnöje och lastageplats växte åbyggnaderna upp där i tämlig frihet: bryggor vid stranden, bodar, brädgårdar m. m., ibland kunde det bli liksom en miniatyr av en herrgård med ekonomibyggnader, ofta också med orangeri och lusthus i en yppig trädgård.

Det ensamt liggande lusthuset i backen, vart hörde nu det? Förmodligen var det en dépendance till någon av tomterna söder om stora Djurgårdsvägen. Från Djurgårdsstaden och bort till Oakhill funnos mellan vägen och vattnet 8 tomter: Djurgården 1 t. o. m. Djurgården 8. Sedan emellertid Djurgården 1 och 2 kallats Stärkelsebruksbacken, Djurgården 3 Stärkelsebruket och Djurgården 4—8 Alberget, uppkommo de oegentliga benämningarna: Stärkelsebruksbacken 1 och 2, Stärkelsebruket 3 samt Alberget 4—8. Alberget 4 hade på sin tomt ett litet "fyrkantigt lusthus under tornformigt tak af jernplåtar med förgyllda ornamenter". Det var uppfört 1816 på stenfot och hade invändigt "vackra målade tapeter". Alberget 6 hyste länge en värdshusrörelse, ej alldeles väl känd, till dess stadsmäklaren R. H. Weylandt 1829 köpte tomten och genom sin vackra, 1832—33 uppförda byggnad och sina anläggningar höjde platsens anseende. Men vem ägde Alberget 5, den tomt, som enligt Billmarks litografi av 1834 tycktes närmast korrespondera tvärs över vägen med lusthuset?

Den 2 april 1822 inköpte kommerserådinnan Catarina Charlotta Arfwedson av arvingarna efter direktören M. Hagbom egendomen Alberget 5. Fru Arfwedson var dotter till den förmögne hovkällarmästaren och direktören Elias von Langenberg och El. M. Rothstein. Hon var född den 16 december 1754 och blev 1772 gift med Carl Christoffer Arfwedson, som året förut tillsammans med sin kusin Anders Tottie bildat handelsbolaget Tottie och Arfwedson. I Stockholm bodde familjen Arfwedson i det förnämliga familjeresidenset vid Skeppsbron

(nu nr 20), vars ena hälft utgjordes av det palats, som N. Tessin d. ä. i början av 1670-talet uppfört åt sig i kvarteret Bacchus. Huvudbyggnaden på Alberget 5, som var uppförd 1782 och låg utmed vägen, blev snarast ett sommarnöje eller utflyktsställe. Kommerserådet var redan vid hög ålder och dog den 20 juni 1826, 91 år gammal.

I ett hovprotokoll, signerat Stockholms slott 12/9 1827 av Karl Johan, läses: "Såsom ett särskilt vedermäle av Kungl. Nådig välvilja för kommerserådinnan Charlotte Arfwedson täcktes Kungl. Maj:st. i nåder tillägga bemälta kommerserådinna under dess livstid besittningsrätt av en *mitt emot* hennes innehavande egendom n:o 5 å K. Djurgården belägne jordrymd, innehållande 2 tunne- och 2 kappeland och upptagen under Litt. A. B. C. D. å löjtnant Brandenburgs detta år upprättade utdrag ur 1791 års karta." Det har hittills visat sig omöjligt att uppdriva denna i detta sammanhang viktiga karta liksom även att finna från fru Arfwedsons sida någon skrivelse, som framkallat beviljandet och vari bör ha stått någon uppgift om ändamålet med detta nya område och kanske också något förslag till arkitekt för dess bebyggande.

Beviljandet av besittningsrätten till detta stora område (inemot 10.200 kvm) var sålunda en personlig ynnest, visad kommerserådet Arfwedsons maka, kanske efter muntligt framförd begäran. Handelsdynastien Arfwedson hade ju goda förbindelser med dynastien Bernadotte — alldeles frånsett den sanning, som kan ha legat bakom de romantiska ryktena om Carl Abraham Arfwedsons, Carl Chr. och Charlotta Arfwedsons äldste sons, bekantskap i Marseille med mademoiselle Désirée Clary, 1818 svensk drottning, ehuru hon först den 13 juni 1823 i denna egenskap satte sin fot på svensk mark vid Manilla på Djurgården (såsom kronprinsessa hade hon under första hälften av år 1811 vistats i Stockholm). Att drottningen t. ex. Karlsdagen 1824 på borgerskapets fest på Börsen öppnade dansen med grosshandlaren och direktören Arfwedson och under nyårsdagens assemblé 1828 hugnade samme kavaljer med årets första

angläs, betyder säkert ej mer än att Carl Abraham hade ärvt sin faders ställning såsom betydande storborgare.

Sedan fru Arfwedson den 23 februari 1834, ej fullt 80-årig, avlidit, försåldes genom offentlig auktion på värdshuset Blå Porten onsdagen den 23 april s. å. hennes "å K. Djurgården under n:r 5 Alberget, numera kallad Lilla Berga, belägna egendom till den högstbjudande". Köparen blev grosshandlaren A. F. Mann. Denne uppförde 1836—37 ett tvåvåningshus (ännu kvar), som "ej fick läggas i väggränsen, då det mera skymde utsikten och skuggade vägen, så att den svårare kunde uttorka". Att fru Arfwedson gärna kallade sin Djurgårdsdomän Lilla Berga, berodde väl närmast på, att hennes far, hovkällarmästaren, ägt Berga säteri (i Ununge socken nv. om Norrtälje). Alberget 5 såldes av fru Arfwedsons arvingar, sannerligen ej av ekonomiska skäl, men ingen bland hennes barn eller barnbarn var hågad övertaga "lägenheten". Den hade nog helt och hållet varit kommerserådinnans personliga sommararrangemang ute i Djurgårdsnaturen och avyttrades därför genast vid hennes frånfälle "med undantag av jordtillökningen av 2 tunnland och 2 kappland, vilken då blev Djurgården åter underlagd".

Talar ej allt för att lusthuset, såsom Billmark ritade av det någon gång före 1833, då han flyttade till Paris, låg just här inom de två extra beviljade tunnlanden på Tallbackens söderslutt-ning?

Vårt lusthus måste således ursprungligen ha varit kommerserådinnan Arfwedsons sommarsalong, med tanke på vilken hon 1827 skaffade sig en parkterräng, rymligare och öppnare, högre och händelserikare än vad Alberget 5 mellan vattnet och vägen kunde erbjuda. Alberget var en fuktig trakt; där klagas över "vattendrag och bergssyra". I bouppteckningen efter henne rörande "egendomen 5 f. d. Alberget, nu Lilla Berga kallad", upptages mot slutet: "1 liten tafla å mahogenyram med utsigt af Lusthuset i Backen (1 rdr b:o)". Vad skulle denna bild (skiss eller utkast av Billmark?) visa, om ej hennes eget kära lusthus uppe i backen! Tavlan, som ej återfunnits inom släkten, kanske gick också den på auktion?

Vart tog lusthuset vägen, då parktomten 1834 återgick till Djurgården? Såldes det på auktion eller under hand och till vem? På dessa frågor har jag ej lyckats få svar, men finner det ej omöjligt, att brukspatronen C. R. Roth var den, som vid detta tillfälle inköpte lusthuset för sin trädgård på Björngårdsbrunnsgatan 24.

Den ovan nämnda handlingen från 1860, där lusthuset omtalas, är visserligen uppgjord av C. R. Roths arvingar, men dessa ha väl knappast förvärvat ett lusthus till fastigheten efter Roths död den 28 februari 1858. Man vill hellre tänka sig, att grosshandlaren och brukspatronen själv gjort detta förvärv, och varför skulle han då ej kunna ha gjort det direkt från Djurgården; han hade redan efter sin svärfader direktören Joh. Alexis Åbergs död i januari 1826 del i Söderfastigheten och bodde där från 1831 flera år framåt.

Härmed skulle den nyss i mörker försvunna tråden uppdagas och knytas ihop, och raden av lusthusets olika ägare skulle få följande utseende med frågetecken för några redan antydda, ouppklarade moment:

1827—1834 Kommerserådinnan Catarina Charlotta Arfwedson, Alberget 5, Djurgården

1834?—1858 28/2 Brukspatron Carl Reinhold Roth, Bellmansgatan 24

1858 28/2—1860 4/4 Föregåendes arvingar, Bellmansgatan 24,

1860 4/4—1881 Expeditionschefen M. J. G. von Schantz, Bellmansgatan 24

1881—1882 Föregåendes arvingar, Bellmansgatan 24,

1882—1884 30/6 Snickaren Joh. Johanson (Duvnäs?), Bellmansgatan 24

1884 30/6—1884 9/8 Tullförvaltaren Aug. Schenholm, Bellmansgatan 24

1884 9/8—1900 Possessionaten Joh. Ad. Nyström, Bellmansgatan 24

1900—1901 Änkan Edla Carolina Nyström, Bellmansgatan 24

1901—1903 Grndläggaren A. Anderson (och överingenjören H. T. Cedergren?), Stegesund
1903—1933 Stegesunds villaägare, Stegesund.
Från 1933 Nordiska museet, Djurgården.

Vad kunde nu kommerserådinnan Arfwedson, härskarinnan i Skeppsbron 20, tänkas ha haft för anledningar att 1822 inköpa Alberget 5 och 1827, nyss vorden änka, förvärva rätt till ytterligare parkområde och där uppföra en liten sommarpaviljong?

År 1822 var hon själv 65 år gammal. Av hennes sex barn levde fyra: en dotter och tre söner, av vilka den äldste då var 48, den yngste 38 år. Dottern (gift först Wrede, sedan Mörner) och de två yngre sönerna, av vilka en var ogift, bodde merendels ej i Stockholm. Den äldste, Carl Abraham, ägde sedan 1813 Listonhill vid samma Djurgårdsstrand längre bort och vistades väl om somrarna med sin familj på denna vackra ort; hans hustru, f. af Sandeberg, avled 1825. Deras fem barn voro 1822 resp. 16, 12, 11, 9 och 5 år gamla (de två yngsta voro flickor) och gjorde säkert ibland visit hos sin farmor på Lilla Berga (12-åringen dog redan 1826). Och kommerserådet hade stor släktkrets också utom Stockholm: i Göteborg och i landets brukssocietet; han var nära befryndad t. ex. med familjerna Holterman och v. Wahrendorff. Många av dessa släktingar besökte säkert sommartid hemmet ute på Djurgården.

Men trots allt frågar man sig, om inte innersta anledningen till de två förvärven ändå var: Djurgårdsnaturen och Djurgårdslivet. Den förra ville kommerserådinnan gärna ha omkring sig, den senare ville hon gärna iakttaga, beskåda från en lämplig plats.

Djurgårdsnaturen har alltid haft sin charm genom sin frodighet och genom sin omväxling av löv- och barrskog, klippor och leende ängar: ett stycke äkta natur, om också en smula sentimental. Hur talar ej bara ett gammalt kartblad över Djurgården om dess rika växtlighet; man läser namn som: Alberget, Alkärret, Alnäs, Hasselbacken, Oakhill, Plommonbacken, Tallbacken, för att ej tala om Rosendal, Rosenhill, Rosenvik. Ekarna

i denna naturliga park äro ju mest beryktade; 1808 uppger överhovjägmästaren greve Bunge, att det då fanns 8.221 ekar på Djurgården (inkl. Norra Djurgården). Och själva Djurgården (Södra Djurgården) gjorde ännu skäl för sin delaktighet i namnet "Hans Maj:t Konungens vid Stockholm belägne Djurgård". Ty inom det ansenliga område, som inhägnades av Djurgårdsgärdesgården eller Djurgårdsstaketet, kunde man få se rådjur, hjortar och annat villebråd skymta bland träden ända till år 1829, då deras område inskränktes till den högt kringgärdslade hjorthage på Norra Djurgården, som slutligen 1890 helt fick vika för Värtagasverkets tomtbehov — de kungliga djuren fingo då flytta över till djurgården vid Gripsholm. Och de friaste bland djuren, fåglarna, levde och bodde på Djurgården i talrika skaror och arter, ej minst sångare, med bon i hagtornsbuskar och ihåliga trädstammar. Näktergalstoner ha många gånger dallrat bland Djurgårdens ekar och rosensnår. Hasselbacken hette en gång Fågelsången!

Kommerserådinnan var säkert en varm vän av växande, fridfull natur; på två av de målade porträtt, man känner av henne, har hon himmel och landskap med träd och bergskonturer till fond. Utanför sina Skeppsbrofönster hade hon visserligen ett landskap, men ett hamnlandskap fullt av oro och mänsklig vardagsgärning. Och det liv hon kunde se genom dessa fönster var ett kanske nog så larmande arbetsliv. Djurgårdslivet var ett helt annat, mer fyllt av glädje åt livet, av söndag. Den gamla damen längtade ut i naturen — "Vad gudomlig lust att röna inom en så ljuvlig park!", men ville ej undvara en åskådarplats just där folklivets vågor i jämna mellanrum rullade förbi, och där hon någon vacker majdag kunde "ögnas av en mild monark".

Djurgårdslivet — därom kunde skrivas en sällsam monografi! Erik Dahlberg säger omkring 1662, att Valdemarsön (= Södra Djurgården, i vanlig mening "Djurgården") på grund av sin säregna natur var en mycket "lustig und angenehm" ort, där konungarna ofta jaga vilt och otaligt mycket folk särskilt på festdagar "sich mit Spatzirfarten erlustieren". Då Rudbeck i sin Atlantica 1698 skall definiera ordet "Rådar-Bååt", skrev

han: "En Bååt som allenast drifwes med Årar. Det hwar Rodarpijga i Stockholm weet, som skiutza Ungkararna och Jungfruerna uth på Djurgården om Sommaren att leeka och förlusta sig".

Och Djurgården behöll sin dragningskraft för huvudstadsborna trots färdens vanskligheter. I "Stockholms Oordentligheter" heter det 1770 om "passagen till sjöss" till Djurgården: "Olägenheterna av solens hetta och av ett hastigt regn kunde lätt förekommas, om roddarbåtarne hade sonndäck. Min k. hustru, som utom söndagsresan alltid åtminstone två gånger i veckan skall besöka Djurgården under den vackra årstiden, har skämt bort åtskilliga klänningar, enär ett oväntat regn uppkommit, emot vilket hon icke kunnat vara bevarad."

Gustav III:s svaghet för Haga kom egentligen aldrig Djurgårdens popularitet att sjunka. Bellman delade sina gracer mellan de båda parkerna; en lyrisk mottagare som han tjusades naturligtvis innerligt av Djurgårdens natur och av dess brokiga folkliv. Bebyggelsen i form av "sommarnöjen", mest utmed södra stranden, började med 1700-talets slut att taga fart. Det är säkert den gustavianska färgskalan, som fastställt en viss aprikosgul färg såsom den specifikt djurgårdsgula på byggnadernas ytterväggar. Robert Liston, som 1790 låtit F. M. Piper uppföra Listonhill, skrev 1803 från Köpenhamn till en vän med uppmaning att råda den nya ägaren, fru Arfwedsons bror, grosshandlaren Elias v. Langenberg, att hålla byggnaden i "pale yellow or straw colour, not white" (svagt gult eller halmfärg, ej vitt). Allt efter det den gustavianska stilen ebbade, synes förkärleken för det vita i exteriören ha vuxit.

Ett viktigt årtal i Djurgårdens historia är 1817: då inköper Bernadotte såsom kronprins Rosendal och betonar därmed sin förkärlek för Djurgården i sin helhet såsom lustgård. Sedan han 1818 blivit konung och huvudbyggnaden 1819 nedbrunnit, lät han Fredrik Blom skapa det nya slottet och dithörande byggnader. Åren 1820—1827 rådde en livlig verksamhet på området: under Bloms ledning arbetade där konstnärer och hantverkare av allehanda kategorier. Och kungens intresse sträckte

sig också utanför Rosendal. Så mycket som nu under 10 år blivit gjort för Djurgården genom konungens omsorger och kostnader — hette det 1824 — har icke på 100 år förut blivit uträttat. Ett dylikt kungligt bebyggande och intresse lockade naturligtvis rojalistiska stockholmare ditut. Den gamla dragningen till Djurgården blev ännu starkare, antingen det gällde att blott lustvandra i det vackra landskapet eller att bygga och bo där. Och i tidningarna skymtade annonser: "Sommarnöje åstundas hyra å K. Djurgården". Redan 1827 uttalas också en fruktan, att "Djurgården får mera utseende av en bebygd malm än en K. Lustpark".

Det hade blivit modernt att draga dit ut. Och kommerserådinnan Arfwedson visste att följa med sin tid, trots sina år.

Nu vore det på sin plats att åtminstone med några spridda drag belysa det skiftande folkliv, som i fest och vardag rörde sig i de trakter, där vår kommerserådinna under mer än 10 år blev intressent. Låt oss i stort sett hålla oss inom tidsramen 1820 till 1835.

Det vackraste sättet att nalkas Djurgården har alltid varit att komma sjöledes. Från Skeppsbron kunde man säkert hyra en båt, vevbåt eller roddbåt, över till bryggan vid Stora slätten uti Allmänna gränd, där grindpengarna erlades. 1829 omtalas regelbunden båtfart Skeppsbron—Södra Djurgården, och i januari 1831 hade grosshandlare Burgman på samma route anlagt en "av särskilta stycken hoplänkad gångbro, där båtarne vid öppet vatten passera". Om man från staden åkte i egen kalesch, i hyrvagn eller spatserade, bar det iväg över Fredrikshovsområdet fram till Fredrikshovsbron, som tidigare hetat Lejonbron till erinran om den på Djurgårdsöns västligaste udde inrättade Lejonkulan (se Tillæi karta 1733). Den gamla bron från 1731 ersattes 1824—1825 med en ny träbro med blått och gult staket och med en vindbrygga för båtar (efterträddes 1847 av en järnbro). Den murkna portvaktstugan på Djurgårdssidan revs då, och bropengarna uppburos på samma ställe som grindpengarna, nämligen vid "Lusthusporten, vanligen Blå Porten kallad". Taxan, som ibland framkallade klagan över "ett förhatligt tig-

geri", var för vagn 3 skill., för schäs eller kärra 1 sk. 6 runstycken, för släde med 2, resp. 1 häst 1 sk. 6 rst., resp. 9 rst., för ridande 9 rst. samt för gående 3 rst. Delar av Djurgårdsstaketet synas på bild 9 och 10 (samt på fig. 53 i Djurgården förr och nu, där lusthuset kan urskiljas t. h.).

Åt vänster på första slätten låg teatern; Djurgårdsspektaklen där hade sedan 1801 utgjort allmänhetens enda offentliga nöjen sommartid. Till denna "första slätt" strömmade en januarisöndag 1830 "ett icke obetydligt antal av huvudstadens folkmängd ut att se några av de högre kretsarnas eleganter, liggande på rygg eller mage, halka utföre de båda parallellt löpande banorna. Det är ett Montagne Russe, Rutschberg, och de åkande äro Gens comme il faut". Det var alltså de berömda, konstgjorda kälkbackarna, där det åktes "på låga, med smala järn skodda kälkar". Ett bolag av 60 personer av hovet och militären hade bekostat dessa uppbyggnader. Banorna hedrades visserligen med en litografi, men synas dock ej ha uppnått någon mera långvarig popularitet. Följande vinter lär en del av den "vackra världen" tagit upp idén, men då i Humlegården.

Över den lilla slätten reste sig det höga berg, som dominerade ingången till Djurgården. Där uppe låg Skansen, John Burgmans "Fåfänga", som 1827 skildras så: "Högst uppå berget är en stenmur anlagd, försedd med ett prydligt staket, liksom hela den innanför belägna parken, vilken är genom flera gångar delad i blomsterkvarter och överallt planterad med träd och buskar. I parken närmast västra sidan är en vacker paviljong av trä med platt tak [numera Sagaliden]. Ifrån rummen, i synnerhet den vackra salongen äger man över hela staden en vidsträckt utsikt, vilken i så måtto överträffar den från Mosebacke, att Södermalm och dess kyrkor här upptagas på den sköna tavlan". Onekligen ett originellt sätt att skryta!

Och den större slätten längre bort, "Slätten" — ja, att åter en gång framtrolla levande och riktiga bilder av den bebyggelse, som stått där, och det folkliv, som levats där, kommer nog alltid att bli omöjligt. Det finns så få spår — det mesta och viktigaste har där varit så flyktigt. Länge voro där diverse

friluftsspektakel och en och annan öppen salubod, bl. a. sockerbagarpaviljonger "till confiturers och därtill hörande liqeurers försäljande".

Omkring 1830 tycks emellertid bebyggelsen bli allt mer solid och permanent. Slätten mellan stora vägen och berget får den allmänna karaktär, som den under växlande former sedan under ett sekel i stort sett behåller: Foureaux — Pohlsro — Gauthier — Vauxhallen, senare motsvarade av Cirkus — Alhambra — Tivoli — Novilla med bebyggelsen mer i tomternas norra del.

Familjen Foureaux visade sommaren 1825 konstritt, lindans och pantomimer i en provisionell "Circus Gymnasticus eller Olimpicus" alldeles invid Djurgårdsteatern. Denna brädbarack, som rymde 7 à 800 personer, var ritad av byggmästare Pousette och avsynad av Fr. Blom. Den gick på auktion redan i augusti s. å. Sedan emellertid konstberidarna Kuhn och Ulric under våren 1827 uppfört en annan manege i början på Slätten, övertogs denna 1828 av konstberidaren L. Foureaux och tillbyggdes med 2 flyglar. I den ena av dessa flyglar öppnade hovkonditor J. F. Pohl en majsöndag 1828 en ny konditorisalong. Genom utvidgningar och ombyggnader blev denna anläggning snart den populäraste restaurationen på denna del av Djurgården, Pohlsro. 1830 planterade Pohl på södra sidan 125 träd: plommon, äpplen, amerikanska, balsam- och silverpopplar. En majnatt 1847 nedbrunno både manegen och Pohlsro.

1831 uppförde konstberidaren Didrik Gauthier öster om Pohlsro en manegebyggnad för att där ge representationer i lindansning, konstridning och pantomimer. Han kallade sin lokal Cirque Olympique (lånat från Champs Élysées i Paris). Den nedrevs 1848.

1832 beviljades hovjägaren Carlstedt rätt att på Slätten uppföra "en danssalong med tillhörande rum, vilken kommer att pryda Djurgården och att bidraga till nöje för huvudstadens invånare, då de vistas å Djurgården. Refraichissementer fingo försäljas, men ej brännvin. En fullständig dansmusik skulle uppföras minst varje söndags- eller helgdagsafton kl. 6—11;

entréavgift 24 sk. b:co per person". Byggnaden kallades Vauxhallen.

Hur lockande dessa manegeföreställningar då voro för allmänheten framgår bl. a. därav, att ett av villkoren för deras hållande var, att de endast fingo ges "så länge de k. spektaklerna äro tillslutna", eller senare i mildare form, att de "ej fingo ges å de dagar spektakler å k. stora teatern uppfördes". De kungliga tyckas särskilt ha uppmuntrat Foureaux'ska sällskapet; de besökte både dess första manege (1825) och dess senare, på Slätten (1829). Och på kronprinsens födelsedag 1825 var på Drottningholms slottsterrass en cirkus uppbyggd, där Foreaux'ska truppen gjorde "konstberidning" under gardesmusik. Samma afton (och även under en fest i augusti 1829) avbrändes ett fyrverkeri i Drottningholms trädgård, varunder herr och fru Foureaux, "omvärvda av gnistor och rök från raketkistor och lustbägare, promenerade hand i hand med åtskilliga attityder på två från marken till 30 fots höjd spända linor".

På själva Slätten hade 1833 blivit så trångt, att en anhållan att där få uppföra en paviljong "för refraichissementer af glacer, confiturer, limonade och pounsch m. m." av hovjägmästaren J. A. Ström avstyrktes, dels emedan sådana försäljningsställen redan funnos på denna del av Djurgården till större antal än behovet krävde, dels emedan den numera av byggnader upptagna Djurgårdsslätten började bliva nog otillräcklig för de promenerande. Dessa voro säkert en brokig skara: stadens borgare av olika grader, militärer och tjänstehjon, hantverkare och sjömän från Djurgårdsstaden, arbetare från de närliggande varven, judar samt här och var en lebeman med sin sköna. Förutom tiggare, månglerskor och diverse original. Mitt i trafiken kunde man några sommardagar 1827 få se en ung snabblöpare, Philip Israel; nästa sommar visade två bondsöner från Gästrikland sin färdighet i snabblöpning. De sprungo från Slätten till Manilla ett antal gånger på viss tid. Drottningen och kronprinsparet följde båda åren löpningarna — kungligt besök på den tidens Stadion! Herr Venetiens "aërostatiska ascensioner" med gasballong (1831) tyckas ha stannat vid idel löften.

De första orgel-positiven vevades nu på Slätten, mest av tyskar. Det blev ett högljutt och mekaniskt inslag, där man vant sig vid fiol, nyckelharpa, giga eller valthorn.

Främmande djur kunde stockholmarna om somrarna få se och höra på Slätten i tillfälligt uppförda träbaracker. Elsassers menageri 1829 t. ex. bjöd på "hunduppslukande leopard med flere vilda djur". 1832 fick J. Trede uppföra "ett provisionelt korsverkshus under brädtak" för att där visa dresserade europeiska och afrikanska djur. För privata husdjur var däremot tiden ute; 1824 förordnades nämligen, "att hädanefter ingen boskap fick betas på (lilla) slätten utanför spektakelhuset eller på Stora slätten emellan höga berget och Djurgårdsstaden".

1829 omtalas "professor" I. C. Demmenie såsom verksam på Slätten. Denne roade publiken "med sina vitrificateur-experimenter" (hans far ansågs för den störste glasblåsaren i Europa). I maj s. å. visade han sina experiment i glasblåsningskonsten i ett på Brunkebergstorg uppfört holländskt flyttbart hus. Konkurrenten Cettis visningar voro kanske mera eleganta och instruktiva, men Demmenies glaskabinett var synnerligen intressant (bl. a. fanns där en fullt tacklad 3-däckare av glas). Redan en majdag 1824 hade drottningen och kronprinsessan bevistat "en särskild representation hos denne vitrificatör".

Och då Moses Marcus 1838 begärde att få kringvandra å K. Djurgården för att sälja cigarrer, svarade hovjägmästaren, att "denna handel redan länge drivits av många på Djurgården utan att det förmenats någon, eftersom själva cigarrökningen varit tillåten även på själva stadens gator, ehuru besvärande denna lukt kan vara för många, och så länge själva rökningen får fortfara, finner jag ej något ont i att denna vara tillhandahålles." I Boyes Magasin skämtas både med ord och bild över att man på Djurgården kunde få se "varannan mansperson med en brinnande cigarr i munnen" (juli 1837).

Det var säkert ingen tillfällighet, att kommerserådinnans äldste sonson Carl David Arfwedson i sitt lilla nyckeldrama "Spionen i den förnäma werlden", som utkom 1831 i två upplagor, förlade fem av de sju scenerna till Slätten; bl. a. näm-

nes "affischen, som är uppslagen å Circus Olympicus" och att "djuren i Menageriet skrika och råma" (Elsassers djur?).

Här ovan antydda säsongförlustelser på Lilla och Stora slätten hade väl för kommerserådinnan föga lockelse. Av större officiella fester i grannskapet av Lilla Berga kan man däremot tänka sig, att tvenne väckte hennes personliga intresse — ja, kanske på nära håll av henne bevittnades: militärfesten på Slätten 1823 och Bellmansbystens invigning 1829.

För att fira den nyförmälde kronprinsens födelsedag den 4 juli 1823 hade officerarna vid de på Ladugårdsgärdet församlade trupperna inviterat den kungliga familjen till gouter och bal i en av Fredrik Blom ritad och på 7 dygn uppförd paviljong med tillhörande 3 rum (60 alnar lång och på mitten 20 alnar bred; avbildad av Boye) mellan Slätten och det höga berget. Uppe på berget bakom paviljongen var Svea artilleri med sina kanoner samt jägarkårerna (bl. a. norska hästjägarna) placerade, och framför paviljongen stodo Stockholms garnison och andra till övningslägret hörande regementen. På rivieret mellan Djurgården och södra landet voro arméens flottas kanonjollar formerade i linje. Bland de omkring 1.200 inbjudna må nämnas: norska stortingets deputerade och andra norrmän, utländska ministrar, "flera av Stockholms borgerskap med deras fruntimmer samt resande ståndspersoner".

Sedan de kungliga anlänt kl. 7, började dansen. Mellan kl. 9—10 avbrändes mitt emot på Söder "ett rikt och ganska skönt fyrverkeri, vars mångfaldiga eldar hade en mild och obeskrivligt angenäm effekt i anseende till den börjande aftonskymningen. Det höga berget med den Friis'iska trädgården på sin högsta plattform var i flera riktningar med bengaliska och andra fyrverkareeldar så upplyst, att det liknade en vulkan, utåt vars sidor strömmar av lava runno; och ifrån bergets översta höjd liksom ur en krater uppstego de bländande luftbägarna, raketerna m. m. På en liten slätt nedanpå berget brunno tjärtunnor i form av ett O, och på rivieret roddes sakta en båt med stora pots à feu". Som paviljongen ej kunde ekläreras,

fortsattes festen icke längre än till omkring kl. 10, då den kungliga familjen avreste.

Det hela måtte varit ett praktfullt skådespel, även om uppgiften, att paviljongen omgavs av 10.000 man militär och en ännu mycket talrikare folksamling, den största möjliga, som terrängen kunde rymma utan trängsel, låter något överdriven. Tidningen "Granskaren" ansåg det "önskligt, att paviljongen finge kvarstå såsom ett stadigvarande minne av en utav Stockholms skönaste dagar". Så värst länge fick den väl ej stå kvar — på Josefinadagen den 21 augusti 10 år senare öppnades i varje fall på samma plats Carlstedts nyss nämnda danssalong, "Vauxhallen" (senare Novilla), och invigdes med allmän bal kl. 6—11 (avbildad av Boye, juli 1833).

År 1823 igångsattes en subskription för att bekosta resandet av ett monument över Bellman. En plats upplåts av konungen under Djurgårdens vänligt susande ekar, och bildhuggaren professor Johan Niclas Byström i Rom modellerade utan ersättning en kolossalbyst av skalden, gjuten i brons i Rom. Avtäckningen skedde söndagen den 26 juli 1829. Efter en regnig dag blev aftonen klar och vacker. Karl Johan och kronprins Oskar med svit kommo ridande från Rosendal. Drottning Desideria och kronprinsessan Josefina befunno sig redan på berget mitt emot Bellmans kulle i en för engelska amiralen Tomas Baker och hans grevinna (f. Ruuth) av Fredrik Blom uppförd paviljong "i kinesisk stil". Bellmans änka och sonen Adolf Bellman voro närvarande, ävensom Byström och en kvarlevande gammal vän till Bellman, professor Anders Blad, till vilken sångaren en gång dedicerat episteln 81 "Märk, hur vår skugga" med allt dess vackra vemod. Seglare och småfartyg på Strömmen flaggade och gåvo salut. "Mera än hälften av Stockholms folkmängd var till Djurgården utvandrad": allt vad huvudstaden hade mest lysande, men också "oräkneliga skaror, som betäckte alla kullar, berg och dalar på långt avstånd". En supé för 300 personer med kall mat från hovkonditor Pohl var sedan ordnad på Slätten i tre stora tält, där Bellmans egen cittra prydde "den

förnämsta skänken". Vid midnatt gingo de kvarvarande med gardesmusik åter ut till bysten.

Hur hade Lilla Bergas åbo firat dagen? På eftermiddagen kanske timtals uppe i sin parkpaviljong såsom åskådarinna — på natten kanske störd av det sorlande, glada folket och av gardesmusiken, som drog förbi på vägen utanför huvudbyggnadens fönster.

Detta högtidliga dygn blev en sådan folkfest, att den 26 juli sedan dess, med hjälp av sällskapet Par Bricoles årliga sångarhyllning, blivit kallad "Bellmansdagen" utan annan anledning än att bysten en dylik julidag avtäcktes.

Under lövmarknaden, som firades den 22 och 23 juni på Munkbrotorget med omgivningar, handlades med "blommor, löv och majstänger"; marknaden var livligt besökt, ofta också av de kungliga. Utom denna marknad och julmarknaden på Stortorget ägde Stockholm en enda årligen återkommande folkfest med gammal tradition: första maj. I flera landsorter, hette det 1821, firades jämväl den föregående kvällen eller valborgsmässoaftonen med allmänna lustbarheter och festliga tillställningar. Stockholmarna voro vana att fira första maj genom vallfart till Djurgården, den s. k. Djurgårdspromenaden, "som i det närmaste svarade mot Longchampspromenaden i Paris på långfredagen". Kunglighet och borgare drogo ut Nybrogatan och Stora gatan, som varit kungaväg sedan 1600-talet; att fönster utefter dessa gator hyrdes ut, var ej ovanligt. På Djurgården tycktes strömmen av åkande, ridande och gående huvudsakligen rört sig på den stora södra vägen i riktning mot Manilla, kortare eller längre stycke, och så tillbaka igen. De manliga medlemmarna av kungafamiljen voro till häst i stor parad och med talrik svit, damerna åkte i vagn; Sofia Albertina deltog ännu under 1820-talet flera gånger i denna "stockholmsboarnes snart sagt enda nationalfest".

1822 uppgives, att "de vandrande skarorna, till största delen av medelklassen, fyllde de blomsterklädda fälten, skogsbackarna och bergen". Vid regnigt väder eller om man visste, att den kungliga familjen skulle utebli, var anslutningen ej så stor.

Den 1 maj 1824 anlände konungen och drottningen kl. 7 e. m. Det var drottningens första majpromenad efter hennes ankomst till Sverige. Himlen var molnfri, och det rådde full sommarvärme. Engelske ministern i Stockholm lord Bloomfield hade sänt ut sin vagn med 4 hästar till Djurgården; ekipaget, ej minst kuskens peruk, tilldrog sig allmän uppmärksamhet. Själv for han över med båt för att dinera på franska värdshuset och senare till häst blanda sig i vimlet. 1825 omtalar han, att drottningen 1 maj åkte efter 8 vita hästar. Följande år såg man mitt bland de talrika och eleganta ekipagen "två stora vattentunnor, försedda med en inrättning att bestänka landsvägen och kväva dammet". 1827 års Promenad kom med snöyra, men senare med sol, så att man hade ej alldeles förgäves "satt sadelmakaren, skräddaren och modkrämerskan i verksamhet". Promenaden hade för många blivit en slags snobbränna med ändamål att se och ses — en årligen återkommande dag att presentera alla nya ekipager och moder.

1828 förlöpte dagen på helt motsatt sätt: vädret, som på förmiddagen varit ganska vackert, blev på aftonen regnigt till stor sorg för "åtskilliga förtvivlade eleganter och elegantinnor", kanske också till missräkning för fru Arfwedson, som nu för första gången kunde följa dagens förlopp från sin nya parkpaviljong. Det följande året blev väderleken än värre: alla berg och dälder förvandlades till kärr. Men vanans makt var dock stor, och ett antal ekipager promenerade fram och tillbaka på Slätten blott för att det var första maj. Fotgängare vågade sig ej ut, halva Stockholm låg redan sjukt i frossor och bröstfebrar. Hovkonditor Carlmark, som i april 1828 fått tomt upplåten vid stora vägkrysset norr om Oakhill, hade nog ingen god dag. Den behagliga närheten av Bellmansbysten gav snart stället namnet Bellmansro.

Också 1830 års Promenad blev kall och blåsig — men de, som trotsade vädret, fingo se småprinsarna Karl och Gustav, som nu för första gången fingo åka med på denna hävdvunna tur och som framkallade folkets livliga hurrarop. I en dialog i Stockholms Posten d. å. anser den ene Djurgårdsbesökaren, att

blomman av stadens folkmängd var samlad i fönstren på Nybrogatan och Storgatan, medan den andre beklagar, att Djurgården "börjar alltför mycket likna en stad" och att han i år förgäves söker de grupper, "som plägade sitta här och där kringströdda på höjderna med sina matknyten, sina stekstycken, sitt vetebröd, sina kokta ägg och sitt öl". De två herrarna trängde sig emellan "den där präktiga Landauern och den modesta hyrkuskvagnen — vagnarna och de gående borde ha motsatta kosor!"

Även 1831 års Promenad skedde under en snål sol. Kungaparet och kronprinsparet med prinsarna Karl och Gustav gjorde likväl "ett varv fram och tillbaka längs stora vägen". Följande år fingo ytterligare två av kronprinsparets barn följa med: Oskar och Eugenia. De majfirande kunde nu se början på den av Blom ritade muren kring galärvarvet (först 1836 uppfördes "den götiska porten" och avslutades muren). Och då första maj 1833 randades, blev det sista gången, som fru Arfwedson kunde från sin parkpaviljong få skåda den Djurgårdspromenad, som med kunglighet och folkmyller den dagen brukade draga förbi på vägen rätt igenom så att säga hennes Djurgårdsdomän. Luften var klar, tämligen varm; talrikt med gående, åkande och ridande. De många nymodiga ekipagerna gjorde i synnerhet god effekt, "i anseende till deras lätta och eleganta konstruktion". Hans majestät kom vid 6-tiden ridande — drottningen och kronprinsparets alla barn, de fyra prinsarna jämte prinsessan, åkte.

År 1834 — varken Promenaden den första maj, ej heller det bröllop, som sonen Carl Abraham gjorde den sista maj på Listonhill för sin äldsta dotter och friherre C. E. Cederström, fick kommerserådinnan uppleva. Hon hade redan den 23 februari 1834 för alltid lagt ihop sina ögon.

Vem hade nu skapat lusthuset, givit det dess form? Ganska snart gingo tankarna till Fredrik Blom, vars namn vi redan ofta mött — byggnadens konstruktion och stil samt tiden och platsen för dess tillkomst, allt talade för att Blom var upphovsmannen. Intet bindande framkom emellertid förrän med fyndet av den

efter Bloms ritningar gjorda litografi, som bilderna 7 och 20 tillsammans återge. Den är tryckt i Paris av en av de tidigaste litograferna där J. B. Arnout — var det genom förbindelsen med Blom, som sonen L. J. Arnout på 1865 års salong utställde litografier av "interiörer från ett slott i Stockholm?"

Den Arfwedsonska paviljongen måste ha skapats av samma arkitektfantasi, från vilken ritningen till bild 7 stammade. Båda äro samma andas barn med detaljer från Percier och Fontaine, dessa betydande arkitekter, vilka i ett slösande rikt formspråk, med intryck från Rafaels loggior, Piranesi, Louis XVI och en arkeologiskt nyfunnen antik, gåvo yttre form åt Napoleontidens högtidligheter och pompösa leverne. Bild 7 visar tresidiga verandor med spjälgaller och vinomslingrade spjältak samt en alkov på bakre långväggen. På fasaden löper i verandagallrens höjd en list; på denna list och på gallren stå de 12 hermerna närmast. Den Arfwedsonska paviljongen fick halvrunda verandor med balusterdockor samt rak bakre långvägg; fasaden slapp den överskärande listen, och alla hermerna räckte ända ned till byggnadens fotlist.

Hur denna paviljong har hört ihop med Djurgårdens natur och folkliv, har jag redan försökt glimtvis belysa — hur hörde den ihop med Bloms övriga verksamhet, framför allt på Djurgården?

Ur Bloms biografi bör i detta sammanhang följande nämnas. Född den 24 januari 1781 i Karlskrona, erhöll han där kunskap i teckning av bröderna Törnström, båda skickliga konstnärer, Johannes känd för sina galjonsbilder. Den dubbla riktning, som hans begåvning för det tekniska och för det konstnärliga visade och som hans utbildning tidigt fick, betingade hans framtida verksamhet. Under perioden 1810—1840 blev han den mest anlitade av Sveriges arkitekter — mest känd såsom skapare av Livgardets till häst kasern vid Storgatan, Skeppsholmskyrkan och Rosendals lustslott. Han deltog 1809 i en ambassad till Petersburg; reste 1814 i Danmark och Tyskland; vistades från 20/11 1829 med permission till 24/11 1831 i Tyskland, Italien, Frankrike, Spanien(?) och England "för att utvidga sina in-

sikter i de mekaniska vetenskaperna och arkitekturen". 1830 besåg han med Fogelberg "Roms herrliga tempel, palatser, muséer och villor". Såsom konstnär, lärare, ämbetsman och militär var den mångsidige mannen verksam inom akademien för de fria konsterna, lantbruksakademien, överintendentsämbetet och örlogsflottans mekaniska kår (inom den senare överste 1840). Blom bortrycktes av koleran i Stockholm den 25 september 1853.

Den byggnad av Blom, som framför allt i sin plan är mest i släkt med lusthuset, är Borgen på Ladugårdsgärdet. I samband med en betydlig planering av det stora fältet 1817 fick Blom i uppdrag att uppföra en del byggnader på Drottningberget (namnet vill erinra om änkedrottning Ulrika Eleonoras därvaro 1672). Mellan åren 1817 och 1821 uppfördes på krönet huvudbyggnaden, bild 14, två sidopaviljonger att lägertid bebos (den norra av kungen, den södra av kronprinsen) och på norra sluttningen byggnader för betjäning, kök samt stallar. Blom uppger på gamla dar (1847) helt summariskt: "1818 verkställt alla byggnader på Drottningberget". Benämningen K. Borgen betecknade egentligen hela högkvarterets tältstad, men överflyttades nu på huvudbyggnaden, "societetspaviljongen". På taket kunde man promenera under ett däröver spänt tält, "varöver vilar en kunglig krona och överst svajar Skandinaviens Unionsflagga, då Hans Majestät är uti Borgen eller på fältet". Till det rektangulära mittpartiet slöto sig halvrunda partier med dörrar och med öppna balkonger ovanpå. Ornamentsbildhuggaren E. Ph. Thoman hade snidat de bevingade genierna: de två med kransarna, dessa viktorior, som genom Percier och Fontaine gjorts så populära inom empirens dekorationskonst, och de två i hörnen över vapengruppen och med ena vingen fälld, bild 15. Ännu sommaren 1843 hade den 80-årige Karl Johan sitt högkvarter på Borgen — denna skymtar också i bakgrunden på flera bilder av kungen.

I minnestalet över Blom i konstakademien (av Anckarsvärd?) omnämnes särskilt "uppfinningen av flyttbara boningshus av trä, varå han erhölt patent och vilken i tämligen vidsträckt skala

blivit så inom som utom landet begagnad". I Tyskland observerades den snart; i sin roman Kometen framhåller Jean Paul 1822, att trähus, söndertagna, funnos att köpa på torgen i Moskva, London och (redan 1794) i Philadelphia och tillägger, "att i Stockholm bygger major Blom sådana portativa hus". Dessa "Bloms flyttbara hus" ha ju låtit mycket tala om sig. Någon patenthandling har trots allt ej påträffats. Till Svenska lantbruksakademiens Annaler 1819 har Blom själv lämnat ett meddelande "om flyttbara Boningshus", daterat den 21 februari 1820. Blom framhåller här den nationalekonomiska sidan av problemet utan att yppa sitt tekniska patent. En modell (finns den kvar?) i 1/12 skala till en byggnad med tre rum (avbildad i Annalerna; en något varierad bild finns i Uppsala universitetsbibliotek) "visar huvudprinciperna av detta byggnadssätt. Det största antal rum, vartill metoden bäst lämpar sig, är 8 à 9, ehuru det även kan sträckas därutöver".

Dessa flyttbara hus bestodo av dubbla brädväggar med ytterväggens bräder lodräta, innerväggens vågräta; väggarna skruvades ihop med förhydningspapp emellan. Väggarna voro lätta att skruva isär och att transportera; byggnaden kunde på en dag av vana arbetare uppsättas. Stockholms Courier vet i maj 1820 att berätta: "Golv, tak, trappor, kakelugnar, fönster o. s. v. allt är så inrättat, att det med lätthet kan tagas löst och återinsättas. Husen äro dragfria och varma, då de rätt sammansättas, och ha redan blivit utan minsta olägenhet begagnade till vinterboningar. Priset är också ganska billigt. Ett, som av H. K. H. Kronprinsen är beställt, för att nyttjas vid lustlägret på Ladugårdsgärde nästkommande månad, och består av en sal 10 alnar i kvadrat, ett förmak, en sängkammare och ett cabinet, kommer att kosta omkring 1.100 R:dr b:co. Redan ha från Hamburg och andra ställen beställningar av ännu större, ända till två vånings, hus inkommit. H. M. Konungen har även beställt ett större hus, som skall uppsättas på Rosendal och redan lärer vara under arbete".

Det förefaller troligt, att det var under arbetet på Drottningberget som Blom först bragtes på tanken att finna ett sätt att sätta ihop byggnader med tältets flyttbarhet och stenhusets flesta

fördelar; 1819 var han i varje fall i full gång med sin uppfinning. Han tycks först fått kronprinsen intresserad och prinsessan Sofia Albertina och snart även kungen.

Genom oförsiktig eller för stark eldning söndagen den 21 mars 1819 kom elden lös i kungens sängkammare ute på Rosendal, och hela den gamla byggnaden brann ned. På ett år kom kungen blott en och annan gång ditut, ehuru där redan fanns en liten ganska vacker och elegant paviljong uppförd och möblerad till kronprinsens begagnande. Sedan kungen emellertid blivit underrättad om Bloms fabrikation av flyttbara hus, beställde han en flyttbar paviljong, som i juni 1820 var under uppförande på Rosendal (möjligen det flyttbara hus, som synes till vänster om slottet på bild 16; enligt en annan källa beställde kungen det året ej mindre än tre flyttbara hus). En tysk resenär, v. Schubert, nämner i sin resebok (del I, 1823), att på Rosendal funnos "två enkla lantliga hus, av vilka det ena var byggt i form av ett tält". Blom fick emellertid i uppdrag att göra ritningar till en ny byggnad, ett lustslott. Detta Rosendal byggdes och inreddes 1823—1827. "En del av allmänheten", skrev en gång Egron Lundgren, "trodde, att detta lustslott, som endast var ämnat till kongl. hof-thé-pavillon, var flyttbart, men detta bestriddes bestämt av andra". Väggarna voro av plank, reveterade med tegel och rappade.

Då Blom ville pröva den nya litografiska reproduktionsmetoden, utgav han ett häfte av fyra litografier "Utsigter af Kongl. Djurgårds Parken": Sirihov, Rosendal (2 st.) samt Listonhill, vilken byggnad Blom tyckes särskilt ha älskat. Bladen trycktes, förmodligen alla, i Paris; ett av dem, av Arnout, är daterat 1831 (bild 16). På denna bild, tecknad före oktober 1829, lägger man märke till mitt i dess rika staffage två underliga djur i mellanplanet. Är det en hind och en ren, representanter för de djur (200 dovhjortar och några renar), som 1829 fingo nöja sig med Hjorthagen på Norra Djurgården? Renarna hade blivit ditförda från Lappland, och deras på Djurgården födda avkomma, 8 djur, hade visat sig bättre kunna uthärda klimatombytet än de ursprungliga renarna, som alla dött. Ännu i novem-

ber 1826 jagade kronprins Oscar hjort inom den stora gamla Djurgården — med dejeuner i tält i skogen.

Karl Johan behövde emellertid flera flyttbara boningar. 1822 fick Blom färdigställa och till mötesplatsen Ödskölds moar avsända en paviljong på 5 rum, vilken skulle bebos av konungen under mötet. Också Sofia Albertina beställde ett flyttbart hus, bild 18, för Tullgarn, till vilken kungsgård hon den 14 mars 1807 fått dispositionsrätt och där hon nästan varje sommar vistades. Den plansch och den modell Blom omtalar i sitt nyssnämnda meddelande till lantbruksakademien, visar denna Tullgarnspaviljong; enligt hans i februari skrivna text skulle den inom kort tid bli färdig. Utmed sjöstranden, säger Boye i september 1823, hade prinsessan låtit uppsätta Bloms byggnad. Om denna parkbyggnad (fasaden 17,5 alnar) med sina sidorum fogade till mittbyggnadens långsidor vet man föga; O. Carlén säger 1871 helt allmänt, att i engelska parken då funnos "flera lusthus".

I september 1823 omtalas, att då hade 32 flyttbara större och mindre byggnader blivit utförda, några med två våningar. Genom tillfälligheter hade redan några av dessa varit förflyttade och bebodda på två till tre ställen. 1824 uppgjorde Blom "desseiner till åtskilliga flyttbara byggnader med spiraltrappor och flyttbara kakelugnar för kejsaren av Ryssland och för privatpersoner i Petersburg." 1826 hade sammanlagt 60 sådana flytthus tillverkats; och 1830 omkring 80 (1-vånings- och 2-vånings, några med 24 rum; ett hade flyttats 8 gånger på 8 år). Enligt Tollstorp hade Blom 1844 gjort över 140 flyttbara hus. De hade sålts bl. a. till Danmark, Frankrike, Amerika, Västindien.

Under sin utrikesresa blev Blom 1830—1831 medlem av tre teknisk-nationalekonomiska föreningar i Paris, London och Florens. Det var säkert i samband med denna resa, som Arnout fick litografera ritningarna till de två paviljongerna på bilderna 7 och 20 och Galli-Salucci göra ett slags litografiskt prospektkort för Bloms transportabla hus, bild 19; kortet visar en länga, där sidorummen äro fogade till mittbyggnadens kortsidor. Galli

och Salucci tillhöra den tidiga litografiska verksamhet, som överallt i Europa föga studerats.

Föredömet från högsta ort bidrog säkert starkt att göra de Blomska husen moderna. Några exempel må nämnas. 1823 fick professor Carl Trafvenfelt tillåtelse att i Hagaparken, nära gamla Haga, uppsätta ett flyttbart hus till begagnande över sommaren. För Rosenhill på Djurgården ritade Blom 1827 ett flyttbart hus (ritningen uppvisades för konungen den 4 oktober; fig. 77 i Djurgården förr och nu). Huvudbyggnaden på Rosenvik, Stärkelsebruket, med sina två våningar timrades upp 1827 vid Sundsvall efter Bloms ritning och anvisning samt forslades sjöledes till sin tomt på Djurgården. Paviljongen i Rosenviks trädgård uppfördes 1828 också efter Bloms ritning: "på stolpar med brädinklädnad emellan, fasthållen av järnskruvar ovan och nedan".

De flesta av Bloms flytthus tillverkades i Stockholm i kvarteret Beridarebanan eller Banan, vilket begränsades av Mäster Samuels gränd och Hötorget i söder och norr samt av Övre och Nedre Bangränden i öster och väster. Redan såsom inspektör 1808 i telegrafinrättningen hade Blom haft att göra på tomten. I den av Karl Johan såsom kronprins den 28 december 1811 stiftade lantbruksakademien kom Blom att tillhöra den första uppsättningen av ledamöter. Akademien fick disponera ungefär södra hälften av Banan, från 1828 kallad tomten nr 2. Sedan den 22 april 1811 var Blom direktör vid den mekaniska skola, som sedan 1798 fanns vid konstakademien, och då denna skola den 23 juni 1813 förlades under lantbruksakademien, blev Blom föreståndare också där för skolan och för den därmed sammanhängande modellkammaren (i huset mitt emot Banan vid Mäster Samuels gränd 43, nu 47), till dess båda dessa inrättningar 1826 förlades under det nystiftade Teknologiska institutet. Då akademien 1813 på södra delen av Banan bl. a. ville inrymma en s. k. centralverkstad för lantbruksredskap, utsågs till dess föreståndare Bloms far, f. d. instrumentdirektören vid örlogsflottan P. A. Blom. Med egna och faderns möjligheter att inom akademiens lokaler kunna disponera utrymmen kunde nog Fred-

rik Blom till en början ganska obehindrat driva "inrättningen och sammansättningen av de av honom uppfunna större och mindre flyttbara husbyggnaderna". Men fadern dog redan 1821, och då blev det svårare att få tillräckligt utrymme. En del av faderns verkstadslokaler tycks han fortfarande fått förfoga över, men det var honom ej nog. 1823 begärde han av riksmarskalksämbetet "att till byggnadsplats få sig upplåten den s. k. gamla slottsvedgården på Ladugårdslandet" (invid Livgardets kasärn); svaret synes ha blivit nekande. Bloms upprepade anhållan till lantbruksakademien att inom dess lokaliteter få ökat utrymme (i mars 1825 motiverat med arbete på flytthus för kungens och utländska beställares räkning) avslogs av akademien, tills han 1828 fick på 15 år disponera det s. k. pistolsmedshuset mitt på Banans västra sida. Hans uppdrag från 1843 att vara "förvaltare" å akademiens byggnads-, redskaps- och mekaniska avdelning medförde kanske möjlighet att tillgå ytterligare utrymme.

Sedan Blom den 21 februari 1820 visat akademien sin Tullgarnsmodell, återkom han efter knappt två månader med mindre modeller och ritningar till flyttbara boningshus, visande några variationer i formerna. Akademiens omdöme blev, att uppfinningen syntes lova flera fördelar och bekvämligheter.

Banans byggnader lågo alla utmed den avlånga tomtens gränser; den inre stora planen tycks Blom delvis och tidvis ha disponerat för sammansättning och provuppställning av sina skapelser. I juni 1825 omtalar en tidning: "På den öppna platsen innanför de byggnader, som omgiva Banan, är en fabrik inrättad till förfärdigande av flyttbara hus, vilken helst under den vackra årstiden drives med mycken verksamhet" (ordet fabrik betyder här närmast fabrikation). I slutet av oktober 1826 anmälde Blom, "att det sextionde huset är under byggnad, beställt att nästa vår överföras till Medelhavets kuster", och begärde dessutom, att akademien täcktes utse några av dess ledamöter att "bese och meddela omdöme över detta byggnadssätt samt i synnerhet över en byggnad av 2:ne våningar, vilken nu är i det närmaste färdig och uppställd på Rännarebanan, där även några prov av

flyttbara porcellaines-kakelugnar samt spiraltrappor av ända till 44 fots höjd av min invention kunna skärskådas och prövas". Bloms anhållan vid samma tillfälle att få skänka akademien ett mindre flytthus att "på dess experimental lägenhet" begagnas till studium och "till skygd vid inträffande missgynnande väderlek" antogs tacksamt. 1829 påstår en stockholmsskildrare, att Blom fick "fritt begagna akademiens verkstäder även till uppförandet av sina flyttbara hus, som nu pryda Rosendal och Drottningberget, utom många privata lantegendomar kring Stockholm och i landsorten". Sedan en nordlig del av Banan 1829 förenats med Hötorget, skrev en stockholmstidning: "Den övriga delen av Banan borde också läggas ut till torg i stället för att, omsluten av vagnshus och oansenliga ruckler på tre sidor, begagnas till en lokal för uppbyggandet av små flyttbara slott, som sändas till östan och västan". Vid Bloms död 1853 lågo två paviljonger "magasinerade i Stockholm", möjligen i Banan. Alltså på Rännarebanans historiska tomt, där så mycken svensk konst formats och gjutits i sekler, där Sergel bott och verkat till sin död 1814, tillkommo under mer än 30 år dessa Fredrik Bloms för svensk empiretid så typiska större och smärre flytthus.

Medan Blom byggde ute på Rosendal för sin kunglige uppdragsgivare, fick han säkert blick för Djurgårdens natur och ville väl också bygga något med sig själv som uppdragsgivare. I april 1828 beviljades honom 25 års besittningsrätt å den plats på Djurgården, varpå det mellan Blå Porten och Sirihov 1827 borttagna kruthuset varit beläget. Den romantiska kruthusudden, på tre sidor omgiven av Djurgårdsviken, döpte Blom med ett namn ur Fritiofs saga (som 1825 utkommit i sin helhet) till Framnäs. Några månader senare, i augusti, fanns på hans udde: en flyttbar huvudbyggnad med förstuga, sal och 4 rum i nedre och förstuga, sal med alkov och 1 rum i övre våningen, alla utan eldstäder; två mindre, flyttbara hus, vardera med 2 rum, men i det ena ett kök i souterrainen; samt ett 2-våningshus, vars nedre våning (1 eldrum, 1 kallrum och kök) hade gråstensmur (lämning av kruthuset?) och påbyggts med en "flyttbar" våning (2 eldrum, 2 kallrum och en utbyggnad

på 4 träpelare). Med hjälp av en svensk litograf, J. H. Strömer, utgav Blom 1834 eller senare ännu ett blad av sina "Utsigter", det vackra Framnäsbladet, bild 17, kanske avsett såsom början till ett nytt häfte. Huvudbyggnaden skymmer på bilden det påbyggda huset; det var väl här nere vid stranden Emilie Högqvist bodde många lyckliga somrar († i december 1846 i Turin). Men både 1835 och 1837 om våren begärde Blom och fick tillåtelse att uppföra "ännu en salon vid Framnäsudde", vilket tillstyrktes av Djurgårdsförvaltningen, då "ritningen utvisade en av de vanliga prydliga små salonerne, vars arkitektur av K. Maj:t förut blivit gillad". Blom hyrde ut sina salonger till sommarnöje, och han sålde dem. 1842 t. ex. uppförde konditor Norberg i Uppsala en paviljong, som snart nog fick namnet Flustret och ännu 1856 fanns kvar — den var flyttad från Framnäs. 1853 stod där ytterligare ett envånings boningshus samt 15 större och mindre paviljonger (à 100 Rdr b:co). Om de alla voro uppmonterade och ej bara magasinerade, måtte Framnäs gjort intryck av en hel liten koloni eller by.

Sedan Hazelius i februari 1890 fått Framnäs i gåva av greve W. von Hallwyl, skrev han: "De gamla vanprydande husen skola vart efter annat rivas". Säkert hade vanvård och förfall hunnit gå långt därute på Framnäs, men det är ändå ytterligt betecknande, att t. o. m. en man som Hazelius på den tiden tänkte och skrev så — det var allmogens byggnader och byggnadssätt, som då allra först skulle räddas och studeras. Sitt första friluftsmuseum drömde sig Hazelius ute på Framnäs. Det var också där i Fredrik Bloms "flyttbara" huvudbyggnad, som en del av Hazelius museisamlingar fick sitt första Djurgårdshem: pingstaftonen den 24 maj 1890 öppnade Hazelius här ett annex till Drottninggatans paviljonger. I samband med förarbetena till Stockholmsutställningen 1897 stängdes Framnäsmuseet den 18 april 1896. Genom en resolution av den 9 december 1908 lades hela området åter under Djurgården. Nu får en liten byggnad, en sommarsalong, på Skansen påminna om den konst och den man, som på Framnäs skapade den större byggnad,

vilken i 6 år blev hem för Hazelius-samlingar den gången de voro som förtrupp på väg upp mot Skansen.

Men Blom skaffade sig tomt också på annat håll på Djurgården. 1829 fick han en backe om 25 kappland, Ryssbacken eller Ryssviksbacken (senare Ekbacken eller Oakhill), upplåten åt sig på 15 år "för att där uppföra en flyttbar byggnad till begagnande tillsvidare av amiralen och kommendören Bakers familj". Under sommaren 1829 bodde denna familj på Oakhill i ett 2-våningshus, förmodligen likt det å bild 21. Till Bellmansfesten uppsatte Blom mera nordligt en paviljong (se sid. 192 och bild 20), och i februari följande år fick han tillåtelse att till Ekbacken "förflytta dess å Banan uppförda lusthusbyggnad". Redan i maj 1832 sålde Blom emellertid hela Oakhill till greve M. Lewenhaupt.

Statybildhuggaren Byström, som från 1834 fått ett område mellan Hasselbacken och teatern, lär där först ha uppfört ett litet flyttbart hus — han hade haft rika tillfällen att från sin arbetsplats och sitt boställe i Banan följa Blomska "fabriken".

Änkan Lindström fick i juni 1837 rätt att "på en plats ovanom Vauxhallen" uppföra ett flyttbart hus — skulle således just på det ställe, där Arfwedsonska lusthuset 1937 uppfördes, ett annat flyttbart hus 100 år tidigare placerats?

Ännu 72-årig sysslade Blom med sina flytthus. Då koleran överraskade honom i Klara Strandgata 5, stodo ett 2-våningshus och en 100 Rdr:s paviljong under uppsättning vid Söderköpings badinrättning. En förteckning över husbyggaren Bloms alla kunder inom Sverige, i städer och på herrgårdar, och utom Sverige skulle onekligen vara av högt intresse. Le Globe omnämner 1830 "M. Blown", som då inlämnat en P. M. om sin husbyggnad till någon akademi, och i december s. å. öppnar Londons Literary Gazette sina spalter för Bloms meddelanden och för ett träsnitt, bild 21. Blom beskriver i detalj sitt byggnadssätt och framhåller dess lämplighet bl. a. vid kolonisering och på vetenskapliga expeditioner. Och Treskow påstår i sina Reisebilder (1837), att "en stor mängd av Djurgårdens lanthus äro transportabla, d. v. s. på vintern tagas de isär och bevaras i lider.

Varje bräda, vart trappsteg är numrerat, och var sommar kan man slå upp sitt hus på ett nytt ställe. Fransmännen ha beställt hos uppfinnaren, Blom, en hel stad, som de vilja uppslå i grannskapet av Algier. Även i Nordamerika och omkring Petersburg och London stå redan flera dylika hus".

Efter dessa vida ringar omkring det Arfwedsonska lusthuset, utflykter för att belysa dess tillkomst, dess miljö, dess öden och dess arkitekt — så låt oss se än en gång på bilderna 7 och 8! Likheterna i utformningen ha vidrörts ovan sid. 196. Lusthusets tillkomsttid bör ligga mellan 1820 och 1828. Varför skaffade sig fru Arfwedson på hösten 1827 en tomt, till vilken hon i varje fall hade fri tillgång, om ej för att på våren 1828 där sätta upp ett lusthus? Hade köparinnan haft några personliga önskningar vid utformningen? Kom detta flytthus direkt från Banan i Stockholm? Ett "begagnat" lusthus köpte kommerserådinnan Arfwedson säkert ej. Det skulle vara, om det komme från Rosendal; just omkring 1827 blev det nya slottet färdigt, och någon paviljong kunde ju ha blivit överflödig. Och lämnade Blom i Paris 1830—1831 egna ritningar till Arnout att litograferas? Och varierade han då (till det sämre!) ritningen till den Arfwedsonska paviljongen?

Hörnkedjorna behöll han i varje fall, det var ett motiv, som Blom just vid denna tid flitigt nyttjade, t. ex. på postamentet till Fogelbergs Gustav Vasa-monument i Uppsala, invigt den 6 juni 1827, och på underbyggnaden till det originella utsiktstorn, som midsommardagen 1827 invigdes i hovtandläkare Dubosts trädgård på Lilla Ersta (Boye 1827, pl. 29 och 34; tornets spiraltrappa var utställd på Banan, sid. 202—3). Hörnkedjorna i första förslaget till Rosendal (envånings flyttbar paviljong 1823, avb. i Arkitekten 1922, sid. 26) dröjde också kvar i nedre våningen i det senare uppförda tvåvåningsslottet.

Den ornerande skulpturen — de tolv ståtliga hermerna och den sirliga frontongruppen — får väl tillskrivas k. ornamentsbildhuggaren Ernst Philip Thoman, god vän till Blom d. ä. och Fredrik Bloms medarbetare på Borgen (sid. 197). Thoman var

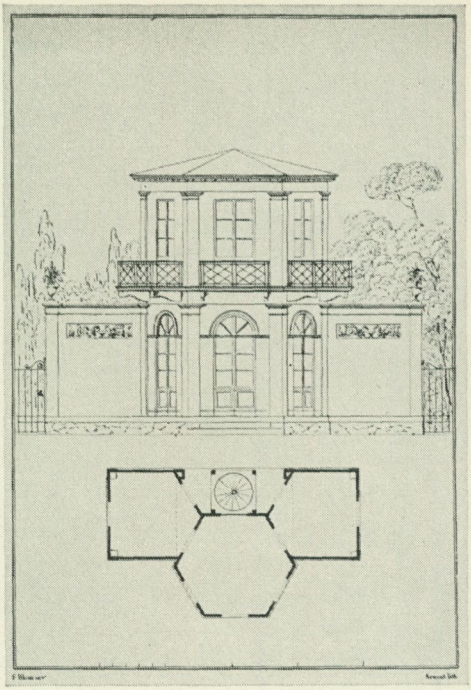

Bild 20. Ritning av Fredrik Blom till en paviljong med sexsidigt mittparti. Högra hälften av en litografi av Arnout i Paris (jämför bild 7). Stadsmuseet, Stockholm. — Var det kanske från dessa balkonger drottning Desideria med svit såsom gäst hos Bakers på Oakhill (sid. 192) åsåg den stora folkfesten vid Bellmansbystens avtäckning?

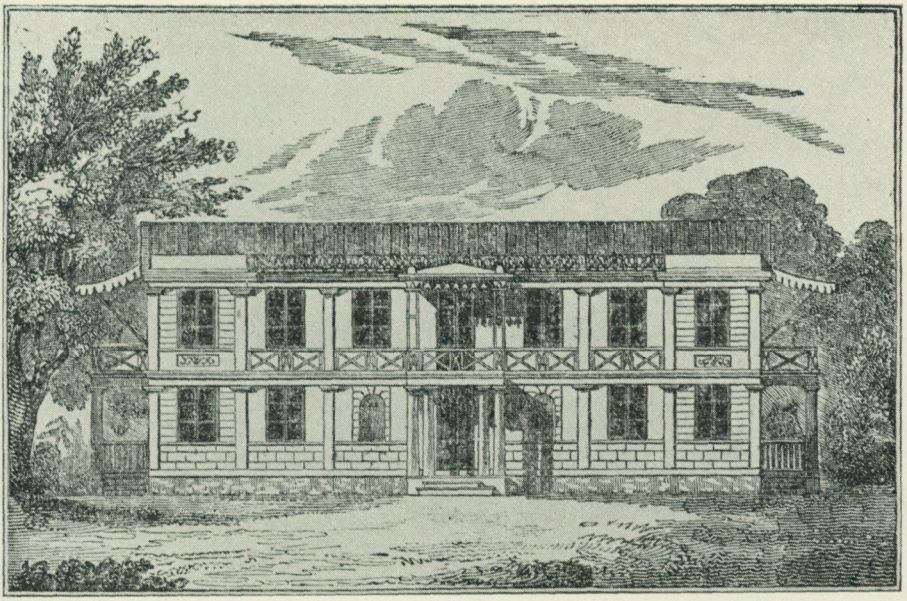

Bild 21. Ett flyttbart 2-vånings trähus av Fr. Blom. Bild ur The Literary Gazette den 25 december 1830.

ledamot av konstakademien och efterlämnade, då han 73-årig i juni 1833 avled, ett på konst och konsthantverk rikt bo. Utom en liten gipsbild, Socrates av Sergel, förtjänar här att nämnas: ett skulpterat kapitäl till en pelare och en större trépied av trä med skulpterade fötter. Hermhuvuden ville man helst ha i bronsfärg; den skicklige bildhuggaren Per Ljung († 1819) hade i sin ateljé byster av trä, 5 tum höga, "målade såsom antik Brontz". Blom samarbetade emellertid också med andra bildhuggare, t. ex. med J. E. Nordin (ornament på hästkasernen och på Rosendalsmöbler).

Under tidernas lopp hade lusthuset förlorat sin ingångstrappa, pilasterhermernas baser, frontongruppen och verandaräckena. Hade de 4 kring ingångsdörren vaktande hermerna nedtill på egyptiskt sätt stuckit fram sina fötter såsom naturliga baser? Att den eleganta gruppen med de två kvinnorna omkring trépiedaltaret och hela ingångsdörrens övriga inramning ej syns å bild 10, beror väl på att tecknaren ej velat eller kunnat ta med allt detta i det snäva perspektivet. På bild 11 från Bellmansgatan är emellertid gruppen försvunnen. Där finnas däremot ännu sådana svarvade balustrar i verandaräckena, som synas å bild 8 och 10 (jämför Framnäs, övre våningen, bild 17). Att verandorna från början ej haft tak framgår slutligen av bild 8 och 10 — Blom hade där tänkt sig en sydländsk vinspaljé, bild 7. Taken tillkommo förmodligen strax efter förflyttningen till staden.

Lusthusets egenskap att vara flyttbart torde knappast än en gång behöva tagas i anspråk. Ty nu har detta av Karl Johanstidens store Djurgårdsarkitekt skapade, sirliga och förnäma lusthus från sin plats i kommerserådinnan Arfwedsons personligt beviljade parkdomän efter utflykter först till en malmgård på Söder, där trädgården så småningom blev bakgård, och sedan till en bergsknalle utanför Vaxholm för att där tjäna såsom väntsal vid en ångbåtsbrygga, återförts till sitt ursprungsland, till Tallbackens södra sluttning ej många stenkast från den plats, där Billmark såg det ligga.

Såsom en kär plikt ber jag till sist att här få framföra ett hjärtligt tack till de personer, som varit mig mest till hjälp vid arbetet med lusthuset. Överläkare Oscar Aleman har såsom ordförande i den Stegesundsförening, som ägde byggnaden, under flera år sökt befordra och till sist åvägabragt tillåtelsen för Nordiska museet att förvärva det lilla "vänthuset". Följande vänner till museet ha på min vädjan med förståelse och intresse ekonomiskt möjliggjort själva uppförandet på Skansen av den till Djurgården återbördade paviljongen: major Alf Amundson; arkitekt C. Albert Collett; fru Emma Hjort och civilingenjör Sten Westerberg.

Slutligen framför jag mitt tack dels till fil. lic. Henrik Alm, som varit mig behjälplig med den arkivforskning, vartill ej funnits någon tid för mig, och vars stora Djurgårdskunskaper jag i flera punkter fått dra nytta av, dels till fil. lic. Arne Munthe, den bäste kännaren av släkten Arfwedsons historia.

KÄLLOR.

Otryckta handlingar i: Kgl. Akademien för de fria konsterna, Allmänna brandförsäkringsverket för byggnader på landet, Kgl. Biblioteket, Kgl. Byggnadsstyrelsen, Djurgårdsförvaltningen, Flottans varvs arkiv, Kgl. Lantbruksakademien, Nordiska museet, Riksarkivet, Riksmarskalksämbetet, Stadsarkivet, Stadsingenjörskontoret, Stegesunds villaägareförenings arkiv, Stockholms länsstyrelse, Stockholms stads brandförsäkringskontor, Stockholms stads fastighetskontor, Södra Roslags domsaga.

Manuskript hos: H. Alm (Anteckningar om kvarteret "Stärkelsebruket", Djurgårdstomterna 2 och 3), F. Rudelius (Anteckningar om K. Borgen på Ladugårdsgärdet) och M. Wikström (Brev från Robert Liston).

Litteratur: Adresskalendrar: Anreps Ättartaflor; [C. D. Arfwedson], Spionen i den förnäma werlden i Stockholm, 1831; A. Bæckström, M. Ch. Holtermans minnesalbum (Fataburen 1937); dens., Thomans meritförteckning (Tidskrift för konstvetenskap 1919); P. R. B[ergstran]d, Stockholms Djurgård, 1886; Betänkande angående Djurgårdens bevarande såsom park, 1917; Biografiskt lexikon (1875 och 1925); B. Bloomfields memoarer från svenska hovet, 1886; G. Bolin, Bellmans födelsehus (Bellmansstudier 1926 och 1938); G. Bolin och E. Vennberg, Erik Dahlberg om Stockholm (Samf. S:t Eriks årsbok 1925); G. Bolin, N. Östman och T. Hedberg, Djurgården förr och nu, 1925; Fr. Boye, Konst- och Nyhets Magasin, 1818—1823; dens., Magasin för Konst, Nyheter och Moder, 1823—1844; L. M. Bååth, Statens tomter i kv. Beridarebanan, 1911; J. Böttiger, Rosendals slott, 1913; O. Carlén, K. Djurgården vid Stockholm, 1867; dens., Tullgarns slott, 1871; S. Curman, Den gustavianska tidens och 1800-talets byggnadskonst (Svensk konsthistoria, 1913); E. W. Dahlgren, Stockholm, del 3, 1897; C. Eichhorn, Bellman på Djurgården, 1879; K. G. Englund, Djurgården i ord och bild, 1890; P. R.

Ferlin, Stockholms stad, 1858; C. Forsstrand, Skeppsbroadeln, 1916; K. W. Herdin, Gammalt och nytt från Uppsala, 1937; R. Josephson, Svensk 1800-talsarkitektur (Arkitektur 1922); H. Juhlin Dannfelt, K. Landtbruksakademien 1813—1912, 1913; Landtbruks-Academiens Annaler 1819; E. Leffler, Statybildhuggarebostället (Samf. S:t Eriks årsbok 1930); C. A. C:son Leijonhufvud, Ny svensk släktbok, 1901; A. Lindblom, En bok om Skansen, 1933; L. Lindwall, Emilie Högqvist, 1916; N. Lundequist, Stockholms stads historia, del I och III, 1828—1829; Egr. Lundgren, Konsthistoriska bidrag (Svensk tidskrift 1875); Cl. Lundin och A. Strindberg, Gamla Stockholm, 1882; G. H. Mellin, Stockholm framställdt i teckningar, 1840; G. H. Mellin och N. H. Thomson, Museum för naturvetenskap, konst och historia, 1835—1837; P. Meyer-Granqvist, Stockholmskt borgarfolk, 1902; G. Näsström och G. Selling, Södra Djurgården, 1930; N. J. A. Risberg, Svenska telegrafverket III, 1938; Y. Rydbeck, K. Borgen (Meddel. 41 från Föreningen för Stockholms fasta försvar 1936); J. E. Rydqvist, Djurgården förr och nu, 1833; G. Scheutz, Illustreradt Stockholm, 1860; Fr. W. v. Schubert, Resa genom Sverige, I, 1823; O. Sirén, Gamla Stockholmshus av N. Tessin d. ä., del 1, 1912; Stockholms Oordentligheter, 1770; W. Swahn, En Stockholmsborgares ungdomsroman (Stockholms-Tidningen 14/10 1923); G. Thomée, Stockholmska promenader, 1863; J. P. Tollstorp, Djurgården, 1844; A. v. Treskow, Reisebilder, 1837; G. Upmark, Skansen 25 år, 1916; S. Wallin, Karl Johans-stilen, 1924; C. Wijnblad, Ytterligare Tilökning af Ritningar På Wåningshus, 1756; F. U. Wrangel, Stockholmiana, I—IV, 1912; dens., Tullgarn, 1888; E. Zeeh, Om det militära livet på Ladugårdsgärdet och Storläger (Meddelanden 25 och 34 från Föreningen för Stockholms fasta försvar 1921 och 1929); dens., K. Borgen på Ladugårdsgärdet (Stockholms försvar 1936).

Tidningar: Granskaren, Heimdall, Literary Gazette, Post- och Inrikes-Tidningar, Stockholms Courier, Stockholms Dagligt Allehanda, Stockholms Posten, Stockholms Tidning.

Framlidne arkitekt Arvid Rubens samling av ritningar av Fr. Blom har ej varit tillgänglig.

EN TARAVAL TILL NORDISKA MUSEET

av Andreas Lindblom

Medan borgar- och bondehemmen utan svårighet låta sig reproducera i ett museums interiörer, är det både av utrymmes- och andra skäl i regeln hopplöst att försöka återgiva slottens salar. Så mycket värdefullare är det då om någon gång originalritningar och -skisser kunna förvärvas, som åtminstone ge en äkta förnimmelse — låt vara på fragmentariskt sätt — av de slottsmiljöer, där så många av museets praktmöbler en gång befunnit sig.

Tack vare välkommet stöd från Samfundet Nordiska museets vänner lyckades museet i höstas på en Bukowskiauktion förvärva en originalskiss i olja till en av takdekorationerna i galleriet en trappa upp i kungliga slottet i Stockholm. Den är för oss alldeles särskilt intressant, emedan det en gång säkerligen ytterst rikhaltiga materialet av dylika skisser till Stockholms slotts monumentalmålningar nästan spårlöst försvunnit. Förf. känner utom denna blott tvenne liknande skisser, Nationalmusei sedan gammalt välbekanta tvenne studier i olja till slottskyrkans plafond, båda av Taravals hand. Liksom dessa är Nordiska museets skiss utförd på papp; dess dimensioner äro 42 × 56 cm, medan Nationalmusei skisser äro 33 × 56 cm. Tydligen har ett enhetligt skissformat använts, ungefär detsamma som utomlands brukades i dylika fall, varpå till exempel de rika samlingarna i Barockmuseet i Nedre Belvedere i Wien ge belägg.

Även den av Nordiska museet nu förvärvade skissen är av Taraval, denne utmärkte målare, som vid 31 års ålder kom till

Sverige, där han dog 1750. Stilen är typisk för honom, men detta säger oss inte så mycket, då ju 1700-talets dekorationsmålare ha en förbluffande förmåga att likna varandra. Ett bättre bevis för hans auktorskap finns likväl. Det består av en på 1700-talet med driven stil gjord anteckning med bläck (tusch?), som befinner sig å skissens baksida (tidigare dold av ett tjockt vitt papper, vilket klistrats som styvnad och som nu delvis avlägsnats). Inskriften lyder: [Es] quise fait par Raphael Taraval premie Peintre du Roÿ de Suède dessedé a Stockholm (en) 1750 apartient a L: Gustave Taraval architecte jnspecteur des Batmens du Roÿ de france.

Av samma hand finnes längre ned på skissens baksida orden Table des Cotes du Portaille, tydligen utgörande förklarande textskrift till en därunder ritad portalprofil.

Genom förekomsten av portalprofilen blir det mer än sannolikt att samtliga anteckningar gjorts just av arkitekten Louis Gustave Taraval. Denne, målarens yngre son, var född i Stockholm 1738, men flyttade 1754 till Paris där han verkade som arkitekt till sin död 1794. Enligt benäget meddelande av vår utmärkte konstkännare herr C. U. Palm som tidigare ägt skissen, har han för ett tiotal år sedan inköpt densamma på auktion i Paris. Efter allt att döma hade den intill dess alltifrån Gustave Taravals dagar sålunda varit kvar i Paris.

Till slut några ord belysande de monumentalmålningars historia, för vars skull skissen kommit till stånd.

Slottsräkenskaperna låta oss veta, att murarna och gipsarna i februari och mars 1737 utföra plafonden i nedre galleriet, numera oftast kallad Bernadottegalleriet, enär det användes som ett slags museum över dynastien, jämför bild 1. Boaseringar och bildhuggerier i galleriet färdigställas 1737—1739 (med vissa kompletteringar 1744—1745). Någon gång under åren 1737—1739 bör rimligtvis takdekorationen och alltså även vår skiss ha utförts.

Målningsutsmyckningen av detta rum var synnerligen omfattande. På inre långväggen skulle befinna sig sex stora vägg-

Bild 1. Bernadottegalleriet i Stockholms slott.

fält med allegoriska kvinnogestalter föreställande dygder samt åtta landskapsmålningar föreställande kungliga lustslott. Inga av dessa dukar finnas längre på sina tilltänkta platser. I galleriet är överhuvud taget av måleri från rokokotiden blott kvar tre dörröverstycken samt plafondmålningarna.

De stora allegorierna angivas i räkenskaperna uttryckligen vara av Taraval, de finnas ännu i behåll i Slottsbyggnadsmuseet. Landskapen, perspektivstyckena, äro numera uppsatta i Nyköpings länsresidens. De stamma från olika perioder: två dukar härröra troligen från den taravalska tiden och äro av okänd mästare, de övriga äro betydligt senare och som bekant målade av Johan Säfvenbom.

Såväl i de tre dörröverstyckena som i galleriets plafond kunna vi med visshet spåra Taravals och — kanske ej minst — hans medhjälpares händer. Plafonden består av ett starkt tillplattat spegelvalv med tvenne figurkompositioner inramade i tavellika fält. Båda framställningarna äro ägnade att förhärliga Dygden eller kanske rättare Dygderna, såsom Ripa och andra teoretici ville ha dem. "Hjältedygden" representeras av en naken manlig gestalt med klubba och lejonhud, en annan dygd (vilken?) har lans, hillebard och fana. Vid deras fötter vältra sig Förtvivlan (kvinna med dolk i bröstet, cypressgren i handen och en avbruten passare) samt Avunden (käring med ettersprutande drake och en orm som biter i hennes bröst). Vid sidorna ser man förutom amoriner tvenne kvinnliga gestalter, den ena med krona på huvudet och krona i handen. Detta bildfält är avbildat å bild 2. I det andra möta oss ånyo tvenne dygder, "Den oövervinnerliga dygden" (med Pallas hjälm och lans) samt Dygden i allmänhet(!) gestaltad som en bevingad kvinna med lagerkrans och fana. Runt däromkring putti med olika dygdemblem: fasces (endräkten), våg (rättfärdigheten), kolonn (säkerheten), spegel (sanningen), svärd (styrkan), orm (klokheten), bok (visdomen) och spira (auktoriteten) — naturligtvis kan man tolka en del av dessa attribut något annorlunda, om man vill.

Figurkompositionerna sakna tyvärr kraft och uttryck, de äro tama och ointressanta som dygdighet en gros brukar vara. Över-

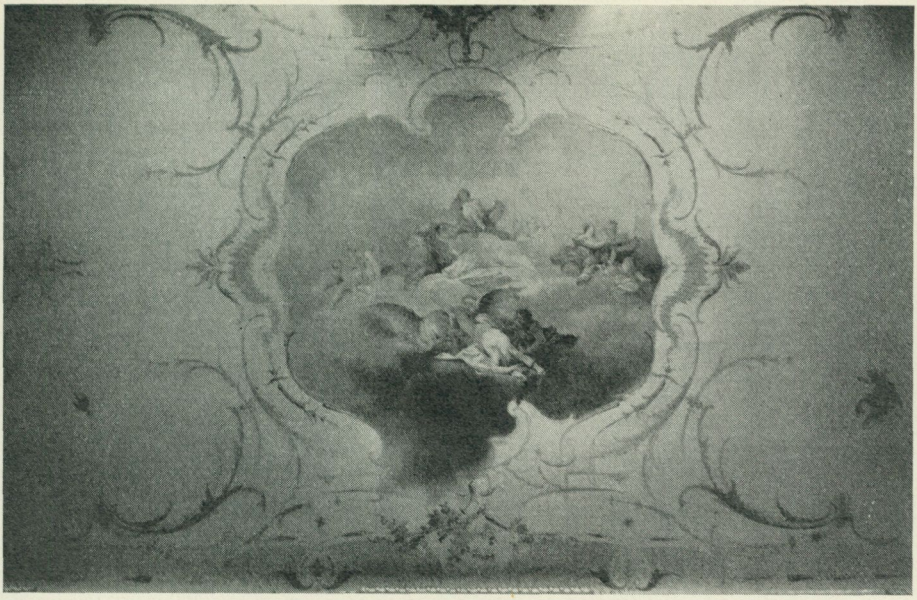

Bild 2. Plafond i Bernadottegalleriet i Stockholms slott.

Bild 3. Skiss till föregående av R. Taraval. Nordiska museet.

huvud taget kan man nog våga säga, att dylika dekorativa allegorier från barock- och rokokotiden representera något av det odrägligaste som finns av konst. Motiven bli, när de som t. ex. i Stockholms slott upprepas rum efter rum, förvandlade till ett slags andligt tuggummi. Hur angenämt är det ej, när man kan strunta i denna banala förkunnelse och i stället får dansa med i ornamentikens och dekorationens levande rytmer. Just lilla galleriet erbjuder goda exempel därpå! Bildfälten omgivas nämligen av luftigt ramverk, blad och grenar, blommor och drakvingar, här och var flyga fåglar, amoriner tumla ystert om — allting så lekande lätt, liksom svävande i luften mot den i pärlemotoner skiftande fonden. Vill man förstå vad rokokons plafonder i Stockholms slott betytt som revolutionerande nyhet bör man icke försumma en jämförelse med vad som samtidigt ansågs modernt inom det svenska plafondmåleriet — man kan tänka t. ex. på stockholmsmästaren Johan Nordmans dekorationer på Beatelund i Stockholmstrakten eller på hans 1739 utförda plafond i Högbo herrgård, Gästrikland, där den bérainska senbarockens språk alltjämt talas utan förvanskning.

Nordiska museets Taraval-skiss är förlaga till det ena av plafondens spegelfält, nämligen det här ovan först beskrivna. Det är ett läckert konstverk, bild 3, i motsats till plafonden utfört med lekande friskhet och utan några tyngande detaljer i form av attribut o. d. Färgerna äro utsökta: fajansblått, rosa, halmgult och sepia mot en fond av blekblått och pärlgrått — allt vida mer pastellaktigt än i galleriets tak, där skalan är grällare.

I alla avseenden är skissen vackrare än den utförda plafondmålningen. Så visar det sig alltså i detta fall som så ofta här i världen, att idén är överlägsen verkligheten.

FRÅN LANDSKAPSMUSEER OCH HEMBYGDSGÅRDAR

EN ÖVERSIKT FÖR ÅR 1938

Såsom framgått av de i Nordiska museets årsberättelser intagna redogörelserna från Skansens kulturhistoriska avdelning äger museet ett flertal byggnader ute i landsorten. Dessa utgöras dels av hela gårdsanläggningar sådana som komministergården i Härkeberga och Matsgården i Östbjörka, Rättviks socken, dels av enstaka mangårds- och ekonomibyggnader. Museet har betraktat dessa förvärv som en räddningsutväg för att hindra förstörandet av en rad synnerligen märkliga byggnadsmonument, vartill i vissa fall kommit önskan att ha byggnaderna stående i reserv för en eventuell framtida flyttning till Skansen. Så komma de byggnader av olika slag museet sedan länge varit ägare till i Delsbo och Ljusdal i Hälsingland att under 1939 återuppföras på Skansen. En i större utsträckning bedriven kulturminnesvård av denna art, hur välbehövlig den än vore, ligger dock utanför både Nordiska museets program och ekonomiska förmåga. I samma mån som lokala hembygdsorganisationer uppstått med intresse och förmåga att nu bevara byggnaderna i hembygden har därför museet icke velat motsätta sig ett överlämnande. Så har Ydre jakt- och hembygdsförening erhållit en loftbod i Gerarp, som föreningen under året överflyttat till sin hembygdsgård. Den märkliga med runinskrift försedda loftboden från Orsbleck, daterad 1635, som museet ägde i Orsa, har överlämnats till Zorns samlingar i Mora. En manbyggnad i Häradssjögle i Näshult i Småland kommer att bevaras i den formen, att dess märkliga målade stuga överflyttas till

det nya museet i Jönköping. Slutligen har museet skänkt en stor vacker vattenkvarn i St. Skallstorp, Slimminge socken, Skåne, till Vemmenhögs härads hembygdsförening.

Liksom tidigare gäller den översikt som här lämnas kulturminnesmärken från yngre tid. Ett genom åren fortlöpande register av denna art har visat sig trots sin — här alltid påpekade — ensidighet ha en praktisk uppgift att fylla.

Skåne. Eslövs museum har i Trollsjöparken i Eslöv återuppfört den s. k. Sjöhusgården, en bondgård från 1830-talet i V. Sallerup. Villands härads hembygdsförening har förvärvat en fullständig krukmakeriverkstad i Västanå, Näsum. Under året har bildats Nordgöinge fornminnes- och hembygdsförening, som förvärvat tvenne äldre allmogebyggnader, vilka komma att flyttas till Osby.

Blekinge. Karlshamns och Bräkne härads fornminnesförening har utställt vissa delar av sina samlingar i det av staden förvärvade Smithska huset.

Halland. En av Hallands märkligaste allmogebyggnader, en ladugård med mesulakonstruktion hörande till gården nr 1 i Åkraberg, Värö socken, har på privat initiativ räddats från att förstöras genom vanhävd. Varbergs museum har tidigare önskat förvärva byggnaden, men saknat härför erforderliga medel. Nu har doktor Erik Uddenberg i Varberg inköpt gården med avsikt att överlämna byggnader och tomt till Hallands hembygdsförbund. För att finansiera gårdens restaurering har en insamling igångsatts inom länet. På friluftsmuseet Hallandsgården i Halmstad har uppförts en gammal linbastu från Sunvära i Värö.

Småland. Smålands museum i Växjö har flyttat till museiparken en dubbel marknadsbod från gamla marknadsplatsen vid Hult i Skatelöv. I länsmuseet i Kalmar har den märkliga "Stålhammarska rustkammaren" uppställts under året. Som gåva har fornminnesföreningen här erhållit en stor väderkvarn av holländsk typ stående vid stadsgränsen i Kalmar. Väderkvarnen å Ryssby skans har genomgått en grundlig konservering. Inom Jönköpings län ha hembygdsstugor under året invigts i Breda-

ryd, Reftele och Rydaholm. Nya hembygdsföreningar ha under året bildats i Asa, Eksjö landsförsamling, Frinnaryd, Fröderyd, Ljungby, Långaryd, Malmbäck, Norra Sandsjö och Bodafors, Pjätteryd och Ödestugu. Av dessa har Ljungby hembygdsförening tillkommit bl. a. för att taga vård om det gamla sockenmagasinet i Ljungbyholm.

Öland. Ölands kulturminnesförening kommer att övertaga det s. k. Vasahuset nära Borgholms slott. I Torslunda har bildats en hembygdsförening för att omhändertaga Ölands största stubbkvarn belägen ovanför Färjestaden.

Bohuslän. Bildtska hembygdsmuseet på Orust har som gåva erhållit en kölna, en av de få byggnader av detta slag som ännu finnas bevarade i Bohuslän. Marstrands hembygdsförening har likaledes som gåva mottagit en fiskarstuga från Klädesholmen. Styrsö hembygdsförening har av församlingen erhållit dess gamla prästgårdsbyggnad.

Dalsland. Södra Dals fornminnes- och hembygdsförening har förvärvat den vid 1800-talets mitt uppförda Hjobergska krukmakareverkstaden i Frändefors, som kommer att bevaras på sin plats.

Västergötland. Till Västergötlands fornminnesförenings jubileum i september gjordes i museet i Skara en rekonstruktion av det gamla "Museum Hofianum" d. v. s. det av lektorn och titulärprofessorn Sven Hof vid 1700-talets mitt grundade museet vid Skara skola, bild 1. En sammanslagning har skett av Västergötlands fornminnesförening och Västergötlands hembygdsförbund.

Östergötland. Ydre hembygdsmuseum i Ukreda i Sund har invigts under året. Anläggningen omfattar en manbyggnad från Edstorp i Asby, den i inledningen omtalade förut Nordiska museet tillhöriga loftboden från Gerarp i Tidersrum, en torparstuga och en bod från resp. Hästhagen och Enesbo i Sund. Vid hembygdsgården å Kvarnholmen i Mjölby ha uppförts en kvarn, en loftbod och en mangårdsbyggnad. Skenninge fornminnesförening har i donation mottagit den s. k. Sandbergska gården, ett vackert prov på 1700-talets borgarbebyggelse. S:t

Ragnhilds gille i Söderköping har i en nyförvärvad byggnad uppställt sina rika samlingar från tidigare gjorda utgrävningar i staden.

Södermanland. Södermanlands fornminnesförening har för sina kulturhistoriska samlingar fått till sin disposition utökade lokaler i Roggeborgen i Strängnäs. I Trosa har tomt anskaffats för att där uppföra en gammal fiskaregård. Mariefred-Kärnbo-Taxinge hembygdsförening har bildats under året.

Närke. Sköllersta hembygdsförening har invigt sin hembygdsgård vid Käversta folkhögskola. Dit har under året flyttats ett portlider från Testa gamla by. Till sin tomt nära Fjugesta har Väster-Närkes hembygdsförening flyttat förutom tidigare omtalade bod och stall från Kvistbro även en manbyggnad från Granhammar i Vintrosa. Snavlunda hembygdsförening har bildats under året.

Västmanland. Fellingsbro hembygds- och fornminnesförening har under uppförande på folkhögskolans tomt en manbyggnad från Stensta kronogård. Likaså har Ervalla hembygdsförening till sin hembygdsgård förvärvat en uthusbyggnad från Lysfalla. Den förra året omtalade prästgårdsbyggnaden från Lillhärad, bild 2, har återuppförts i friluftsmuseet vid Vallby och möblerats med ledning av en påträffad bouppteckning från 1825. Denna anläggning är ett av museets värdefullaste tillskott, särskilt som prästgårdskulturen förut varit helt orepresenterad där. Salabygdens fornminnesförening har inköpt Väsby kungsgård i Sala, en förnämlig herrgårdsbyggnad av karolinsk typ.

Uppland. Söderby-Karls hembygdsförenings samlingar ha under året till största delen uppordnats i det nya museet. Österlövsta hembygdsförening har träffat anstalter för att bevara resterna av en stålugn vid Åkerby bruk. Den enda av stålbrukets byggnader som i övrigt finnes kvar är stålboden och denna har av ägaren, Korsnäs sågverks a.-b., överlämnats som gåva till föreningen. Östervåla hembygdsgård har utvidgats med en loftbod. Sollentuna hembygdsförening har av kommunen fått till sin disposition Härsby gård intill Turebergs station att användas

Bild 1. Rekonstruktion av "Museum Hofianum" i Skara museum 1938.

Bild 2. Prästgårdsbyggnaden från Lillhärad i friluftsmuseet vid Vallby, Västerås.

till hembygdsmuseum. Förste hovmarskalken friherre R. Rudbeck har till föreningen skänkt sina samlingar på Edsbergs gård av husgeråd och jordbruksredskap. Nya hembygdsföreningar ha bildats i Viksta och Väddö.

Dalarna. Som ett efterföljansvärt exempel på hembygdspedagogisk verksamhet — en av hembygdsrörelsens väsentligaste uppgifter, som dock ligger utanför vad denna krönika avser att skildra — kan nämnas en utställning "Arkivskrap", som i Orsa anordnats av Orsa skoltidning och Orsa godtemplares folkbibliotek. Utställningen bestod av fotografier, planer, ritningar och texter och avsåg att på ett roande och tankeväckande sätt och med den moderna utställningsteknikens medel sprida kunskap om Orsa socken i äldre och nyare tid.

I Djura hembygdsgård ha under året uppförts ett fähus från Gyllingsbergets fäbod, ett parhärbre från S. Rälta och en parstuga från Gråda. Jones Mats Perssons gammelgård, vårt lands första hembygdsgård, har genom Leksands hembygdsgemenskaps försorg flyttats till den tomt nära gamla färjbron, där Jones Mats ursprungligen hade avsett att uppföra sitt museum. Gammelgården i Gagnef har kompletterats med en smedja från Gärde och likaså har Malungs gammelgård utökats med stolphärbre, lada och stall. Gruvfältet vid Ludvika gammelgård med sina olika anläggningar har kompletterats och invigts under året.

Gästrikland. Gästriklands kulturhistoriska förening har påbörjat en inventering av militieboställen och soldattorp och i samband därmed har Hedesunda hembygdsförening från Kågbo inköpt en torpstuga från 1600-talet med en samling gamla inventarier. I Hamrånge har hembygdsföreningen uppfört Sundmargården i Bergby jämte en ria och ett annat mindre uthus.

Hälsingland. Ett vackert parti i Söderhamns stadsbild utgör det nu som museum använda gamla gevärsfaktoriet tillsammans med en intill liggande gammal skvaltkvarn från 1752. Även den senare byggnadens bevarande för framtiden har nu säkrats genom att grosshandlare Aug. F. Olsson donerat den till staden med villkor att den upplåtes för musealt ändamål.

Hembygdsföreningarna i Hanebo, Delsbo, Gnarp, Bergsjö och Järvsö ha under året arbetat med uppförande och inredning av sina hembygdsgårdar. Delsbo hembygdsgård, ännu ej bestående av mer än själva mangårdsbyggnaden, har under året invigts och utgör ett förebildligt exempel på hur pietetsfullt och riktigt en hembygdsgård kan ge en bild av gamla tiders heminredning. I Järvsö socken ha ett 40-tal kyrkstallar rustats upp. Voxna hembygdsförening har till Hammardammens strand flyttat ett gammalt båthus, vari inrymts båtar av äldre typer. Föreningen har även förvärvat ett soldattorp och en smedja med inventarier.

Medelpad. Medelpads fornminnesförenings gamle intendent kapten C. E. Hammarberg har avlidit efter en nära 30-årig tjänstgöring vid Fornhemmet. Till hans efterträdare har antagits fil. dr Arvid Enqvist. Som en gåva av Sundsvalls stad har Fornminnesföreningen fått mottaga det s. k. Luffarhärbärget med därtill hörande stadsladugård. Byggnaderna, som sannolikt härstamma från 1700-talets senare del, torde vara bland de få, som ännu finnas kvar från den äldre stadsbebyggelsen. De äro f. n. under uppförande på Fornhemsområdet.

Medelpads hembygdsförbund har bildats under året, sedan Västernorrlands läns hembygdsförbund upplösts. Haverö hembygdsförening har under året återuppfört en mangårdsbyggnad från Kölsillre och även lagt grunden till en lillstuga, som kommer från gästgivaregården i Vassnäs. Borgsjö hembygdsförening har under året fått mottaga en f. d. sockenstuga av Ånge och Ovansjö byamän och avsikten är att uppföra densamma i anslutning till bygdegården. Attmars hembygdsförening har för en blivande hembygdsgård förvärvat en mangårdsbyggnad i Norrböle. På Tuna hembygdsförenings område har det tidigare byggnadsbeståndet utökats med bl. a. ett skäktverk och en linlada. Indals hembygdsförening har på Hallstabergets krön uppfört en fäbodstuga som en första början till en planerad fäbodvall.

Ångermanland. Murbergets kulturhistoriska museum har som gåva av Stigsjö-Viksjö pastoratsstämma erhållit Vik-

sjö gamla prästgård, uppförd 1767. Från Härnösand har museet förvärvat en tramporgel från förra hälften av 1800-talet.

Ångermanlands hembygdsförbund har bildats, sedan länets hembygdsförbund upplösts. Nya hembygdsföreningar ha tillkommit i Skog och Säbrå, och föreningen i den förstnämnda socknen har förvärvat ett äldre gårdskomplex som kommer att bevaras på sin ursprungliga plats. Hembygdsgårdar ha under året uppförts eller ordnats i Nordingrå, Sidensjö och Ådalsliden. I Mo har man tagit initiativ till åstadkommandet av ett sockenarkiv. Skolstyrelsen där har nämligen inom sig utsett en särskild nämnd med uppgift att samla gamla sockenhandlingar. Arkivet är avsett att bl. a. komma till nytta vid skolornas hembygdsundervisning.

Jämtland. Heimbygdas stadgar ha under året ändrats i syfte att fastare ansluta lokalföreningarna till länsföreningen.

Länsmuseet i Östersund har fått sitt utrymme betydligt vidgat genom att museibyggnadens vindsvåning inretts till utställningslokaler.

Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförening har inbjudit till en tävlan om den nya museibyggnaden, som skall förläggas på friluftsmuseiområdet Gammlia.

Norrbotten. Junosuando hembygdsgille har bildats under året.

Bild 1. Rulltrappans tunnel spränges i Skansenberget.

Bild 2. Konungen förklarar Nya området invigt. Foto Dagens Nyheter.

Bild 3. På väg till Sollidsterrassen 30/4 1938. Till vänster ses Konungen och Prinsessan Ingeborg. — Märk i bakgrunden Cirkus fula tillbyggnad, utförd 1931. Foto Victor Malmström.

Bild 4. Första passageraren i Skansens rulltrappa. Foto Dagens Nyheter.

INVIGNINGEN AV SKANSENS NYA OMRÅDE

Valborgsmässoaftonen 1938 blev en särskilt stor högtidsdag i Skansens annaler. Då öppnades för allmänheten det nya området vid Djurgårdsslätten, vars inköp och omgestaltning i anslutning till en allmän arkitekttävlan tidigare upprepade gånger omtalats i Fataburen (1935, sid. 225—233; 1936, sid. 217—224; 1937, sid. 231—233; 1938, sid. 248).

När museet förvärvade nyttjanderätten till den ifrågavarande marken, upptogs den av ett flertal byggnader, däribland Kristallsalongen och danspalatset Maxim. Dessa båda liksom en villabyggnad m. m. ha nu rivits och vegetationen återställts så pietetsfullt som möjligt. De förra entrébyggnaderna vid Djurgårdsslätten fingo däremot stå kvar ehuru i ombyggt skick och apterade för olika praktiska ändamål. Här återfinner man nu vaktrum, telefonrum, väntrum, en bar med försäljning av frukt och läskedrycker, sjukrum, garderober, toaletter, hundstall, cykelstall m. m. Denna ombyggnad liksom den nya ingången och den monumentala stentrappan ha utförts efter ritningar av arkitekt Erik Fant. Detta är nu Skansens huvudingång, men övriga gamla ingångar ha bibehållits utom Gamla tivoliporten, vars funktion helt upptagits av den nya ingången.

Det nya områdets omgestaltning till naturpark med näckrosdamm, gångar och terrasser hade letts av antikvarien fil. dr Erik Lundberg, som även utformat hallen vid rulltrappans övre landningsplan och terrasserna utmed Sollidsplatån liksom även gångvägen från dammen upp till Solliden. Den sistnämnda vä-

gen passerar ett vackert lusthus i empirestil som ursprungligen befunnit sig på Djurgården men som därefter, såsom arkivarien Arvid Bæckström på annat ställe i denna årsbok (sid. 161 o. följ.) skildrat, genomgått skiftande öden för att slutligen återbördas till den miljö, för vilken dess förfinade klassiska former ursprungligen skapats.

Rulltrappan som utförts av ASEA befinner sig i en tunnel konstruerad av major Hjalmar Unander. Rulltrappan består av två enkeltrappor, vilka kunna manövreras för upp- eller nedfart. Trappan har en längd av 45 meter och en stigningshöjd av 18,5 meter och anses vara den längsta i Europa. Trappan igångsättes med fotoceller vilket innebär att den automatiskt sättes i rörelse och stannar, när besökarna stiga på eller av. Vid full belastning ha trapporna en kapacitet av 8.000 personer i timmen. De stora sprängnings-, cementerings- och terrasseringsarbetena för rulltrappan ha utförts av A.-B. Vägförbättringar, jämför bild 1. I övrigt har Skansens egen tränade personal under fogden Henningsohns och verkmästare Hagéns ledning svarat för alla arbeten å området.

Den 30 april 1938 hade det regnat på förmiddagen men himlen klarnade allt mer och på slaget 2, just då de kungliga bilarna körde fram, började solen lysa. Dubbel svensk lösen från Sollidens batteri hälsade medlemmarna av den kungliga familjen. Sedan Konungen, prinsessan Ingeborg, prins Gustaf Adolf, prins Carl Johan och prins Eugen mottagits av Nordiska museets nämnd och kungssången sjungits, framförde styresmannen följande hälsningsord:

"Eders Majestät!

Framför våra blickar utbreder sig ett stycke av Eders Majestäts rike, ett stycke sällsynt vacker Djurgårdsnatur, som med svällande knoppar och sprickande blad välkomnar våren. Det har inte alltid sett ut så här. Alltifrån 1849 och intill helt nyligen var detta område täckt av allehanda byggnader begagnade för tivoliändamål. När 1934 de forna nöjestemplen måste stängas och området utbjöds till salu, uppstod frågan: Vad skall

bliva av denna mark? För Skansen var det ett livsvillkor att den ej vidare bebyggdes och ett önskemål att få tränga fram hit ned och erhålla förbindelse med Djurgårdsslättens viktiga trafikleder. Det var i känslan av frågans stora vikt som ett trettiotal vänner till Nordiska museet och Skansen sammansköto det stora penningbelopp, som möjliggjorde förvärvandet av nyttjanderätten till denna mark med dess byggnader. Många av donatorerna stå här bredvid; jag tackar dem för den framsynthet och godhet, som möjliggjorde denna viktiga utökning av svenska folkets stora hembygdsgård Skansen.

Föga hade dock vunnits, om icke medel kunnat framtrollas till detta då tämligen förfallna områdes försättande i värdigt skick. Det var en om vårt kulturliv sällsynt förtjänt person, bankdirektör K. A. Wallenberg, eller mera officiellt uttryckt, Knut och Alice Wallenbergs stiftelse, som nu grep in. Återställandet av den vackra Djurgårdsnaturen, icke minst av denna mäktiga klippa svenskt urberg, liksom åstadkommandet av en välbehövlig, bekväm trafikförbindelse med Solliden i form av denna monumentala rulltrappa, allt detta har möjliggjorts tack vare den storslagna donationen. Tyvärr kan vårt tack i dag ej direkt nå bankdirektör och fru Wallenberg som f. n. vistas utomlands. Men må det vara mig tillåtet att till dem och härvarande representanter för stiftelsens styrelse få ge uttryck åt Nordiska museets, Stockholms, ja jag vågar säga hela landets tacksamhet.

Måtte Skansen genom detta markförvärv än mer bli i stånd att fylla sin uppgift som samlingsplats för Sveriges folk från alla nejder och från alla arbetsfält!

Måtte friluftsmuseets miljoner årliga besökare i skuggan av minnena av fädernas fredliga odling alltmer fördjupas i kunskapen om sitt eget väsen och i känslan av gemensamt ansvar!

Nordiska museet, som mångfaldiga gånger tidigare från Eders Majestät, från Eders Majestäts höge fader och från andra medlemmar av vårt konungahus varit föremål för välvilja av mångfaldigt slag, har i dag den stora hedern av Konungens personliga närvaro vid detta högtidliga tillfälle. Å Nordiska mu-

seets nämnds vägnar bringar jag Eders Majestät uttrycket för dess tacksamhet härför och vågar jag underdånigst hemställa, att Edert Majestät behagade förklara detta nya område invigt."

H. Maj:t Konungen svarade:

"Det är mig en glädje att efterkomma professor Lindbloms anmodan. Jag uttrycker den livliga förhoppningen att detta nya område skall verksamt bidraga till att sätta Skansen i stånd att så väl som möjligt fylla sina stora och vackra uppgifter."

Medan Flottans musikkår från Sollidsterrassen spelade Marcia Carolus Rex m. m., togs det nya området i betraktande. Konungen åkte som den förste upp för rulltrappan, bild 4.

Invigningen bevistades av omkring 500 inbjudna, däribland ett flertal ledande personer inom de statliga och kommunala förvaltningarna.

Å bergväggen nedanför kullen, där lusthuset återuppförts, har uppsatts en gjutjärnstavla med följande inskrift:

DENNA MARK
MELLAN SKANSENKLIPPAN OCH HUVUDINGÅNGEN
TILLFÖRDES
ÅR 1934
SKANSEN
GENOM
STORSLAGEN FRIKOSTIGHET AV
TRETTIOFYRA SKANSENS VÄNNER
PLATSEN OMDANADES
OCH DJURGÅRDSNATUREN ÅTERSTÄLLDES
ÅREN 1937 OCH 1938
TACK VARE
VERKSAM HJÄLP
FRÅN
KNUT OCH ALICE WALLENBERGS STIFTELSE

NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1938

Allmogeavdelningen.

Årets nyförvärv belysande allmogens heminredning präglas framför allt av de två byggnads- och inredningsuppgifter som under året varit aktuella på Skansen. Den ena gäller ett nu fullbordat företag, Älvdalsbodarna från Dalarna, den andra ett under året förberett byggnadsarbete, Delsbogården från Hälsingland. I samband med anskaffandet av byggnader till fäbodvallen insamlades i Älvdalen nära halvtannat hundratal föremål, särskilt för eldhusets och mjölkbodens inredning. Det var framför allt husgeråd av trä, såsom mjölkfat, bunkar, byttor, ostformar, kärnor, stävor, ämbar, skopor och slevar men också enstaka kopparföremål såsom kittlar och kaffepannor. Inredningen av Delsbogården kommer givetvis att ställa mycket stora krav såväl kvalitativt som kvantitativt på museets förmåga att från en och samma bygd göra en fullständig uppställning av en stor bondgårds hela inventarium. Hade museet icke redan mycket tidigt erhållit samlingar från Delsbo, skulle uppgiften nu ha varit olöslig. I stor utsträckning äger museet redan erforderliga möbler, väggmålningar och textilier och nyförvärven kunna i stort sett inskränkas till de mindre husgeråden. Rikedomen på koppar och mässing var sedan gammalt karakteristisk för delsbohemmen och museet har också under året kompletterat sina samlingar från socknen med flaskor, spannar, grytor, kittlar etc. i både koppar och mässing och av olika format och storlekar. Bland de enstaka möblerna märkes ett golvur, dekorerat av en delsbo-

målare och daterat 1855. Årtalet anger den tidpunkt som Delsbogårdens inredning ungefärligen vill framställa.

Paradnummer av den art som annars brukar ge anledning till omnämnande inom denna föremålsgrupp äro i år mycket få. Från Gustavs socken i Dalarna har dock förvärvats en rättviksmålning daterad 1786, från Hälsingland en kista med vacker plattskärning i tidig 1600-talsstil och från Hackås i Jämtland en ornerad spånask daterad 1643.

Förvärven av allmogetextilier utgöras mestadels av enstaka föremål av varierande ålder från vitt skilda delar av landet. Det äldsta föremålet är en dyna, broderad på blågrön vadmal och daterad 1701. Den kan vara skånsk, möjligen dansk, då samma broderistil blomstrat på båda sidor om sundet. Förutom den tidiga dateringen har dynan även ett annat intresse. Broderiet visar nämligen en tämligen naturtrogen elefant, sadlad med en täckt bärstol och med små människofigurer promenerande på ryggen. För säkerhets skull finns också hela ordet "elephant" prydligt broderat bredvid det underliga djuret, som hittills är ganska enastående bland folkliga broderimotiv, bild 1.

I sydvästra Småland har funnits en typ av flamskväv, vilken som folkkonst betraktad erbjuder ett ganska stort intresse. Motiv från 1500—1600-talens yrkesmässigt vävda gobelänger ha genomlöpt en stiliserings- och omdaningsprocess, som påminner om rosmålningen på dalaskåpen. En från Kulltorps socken förvärvad bänkdyna med ett rikt mönster av blommor och frukt är värd ett särskilt studium därför att dess mönster står så mycket närmare de ursprungliga förebilderna än något museet tidigare har förfogat över. Från samma bygd har museet genom en av sina uppköpare förvärvat flera goda saker, bl. a. bänkdyna i röllakan av småländsk typ samt en rya med randig botten och gles nock, båda med den karakteristiska färgställningen blått, gulbrunt, svartbrunt och vitt. Från en gård i Bolmsö socken kommer en fullständig uppsättning av sex st. bårkläden, långa vita linnebindlar med vilka kistan bars till graven. Tre kläden användes, då sex man bar. De övriga tre höllos i beredskap tills man skiftade bärare.

Bild 1. Broderad dyna, daterad 1701. Obekant härkomst, troligen från Skåne. Nordiska museet 213,376.

De enklaste och vanligaste bruksföremålen äro oftast de svåraste att anskaffa. Museet sätter också särskilt stort värde på en gåva, som det genom fil. kand. Märta Hedlunds förmedling fått mottaga från flera givare i Rödöns socken i Jämtland. Sändningen innehöll alla sorters sängkläder, från den vita fårskinnsfällen med klarröd vadmal på till den enklaste "bleja", d. v. s. lakan av grått ylle. Dunbolster med linnevar saknades lika litet som vadmalsmadrasser och dynor fyllda med trasor, älg- eller renhår. Allt åtföljdes av noggranna uppgifter om när de olika typerna upphörde att användas samt om vilka som använts av husbondfolket och av tjänarna. Från Hälsingland har förutom några vackra "slarvtjällstäcken" även förvärvats en uppsättning s. k. sommarmattor, en sorts smala gångmattor av grovt linne. I stora delar av Norrland ha dessa tunna vita linnemattor oskiljaktigt hört ihop med sommarstugan.

Slutligen har museet som deposition av direktör Nils Qvist, Stockholm, fått mottaga två ångermanländska ryor. Den ena säges härstamma från en prästfamilj i Boteå och om den andra vet traditionen berätta, att den tillhört Cristopher Kramm, som på 1740-talet anlade och gav namn åt Kramfors sågverk. Även om man inte tillmäter traditionen absolut sanningsvärde, förefaller den inte otrolig. En jämförelse med andra daterade ryor visar, att båda troligen vävts någon gång mellan 1730—50 och säkerligen från början hört hemma i borgerlig miljö.

I samband med förra årets nyförvärv till dräktavdelningen berördes särskilt de stora samlingar av dräkter som inkommit från Sollerö socken i Dalarna. Under 1938 ha dessa ytterligare kompletterats, bl. a. med ett flertal barnkoltar och en serie blåa och röda förkläden. Rött är glädjens färg, som användes vid de stora högtiderna, under det att blått markerar fastlag och sorg. Genom att avväga dessa färger inbördes kan man utmärka olika söndagar mellan trettondagen och den helblå långfredagen.

Från Enviken i samma landskap har insamlats ett rikhaltigt material med goda uppgifter om de olika plaggens användning. Tidigare har denna socken varit dåligt representerad i samling-

Bild 2. Laggade stövlar, förr använda vid "ormastampning", jämför bild 10. Från Domsten, Allerums socken, Skåne.

arna, varigenom man fått uppfattningen, att dräktskicket här varit relativt onyanserat och fattigt. Nu kan man däremot visa både vardags- och helgdagsdräkter. Här finnas den mörka kjolrandningen, som änkorna använde, den rödrandiga festliga bröllopskjolen, bottenvävströjan till vardags och "klissings"-tröjan till helg, likaväl som vinterns pälströja och den tjocka stricktröjan, som användes vintertid i stället för överdel. Vallkullan tog i regnväder ett särskilt plagg över axlarna, "yvtätje", vävt i rosengång. Från Floda socken ha förvärvats karakteristiska goss- och flickkoltar och från flera olika socknar ha insamlats svartpälsar. Dessa pälsar användes utanpå de vanliga vita fårskinnspälsarna vid långkörslor vintertid.

Museets dräktbestånd från Hälsingland har erhållit värdefulla kompletteringar, särskilt märkes en gammal barnskjorta från

Alfta socken. Från Junsele i Ångermanland har inköpts ett par vantar sydda av tagel och nöthår, vilka använts vid notdragning. Ett speciellt fiskarplagg utgöra också de nedan i samband med fiskredskapen omtalade laggade stövlarna, bild 2.

En synnerligen omfattande och viktig insamlingsuppgift för avdelningen gäller det till boskapsskötseln och jordbruket hörande föremålsbeståndet. Här är det alltjämt möjligt att komplettera betydande luckor i samlingarna. Under det att på många områden numera nyupptäckter och mera betydande fynd inte ytterligare komma fram annat än genom tillfälligheter, kan man räkna med att en systematisk insamling av jordbruksredskap ännu lönar sig. Genom att materialet på detta område ännu är så litet bearbetat ligger svårigheten här att ge insamlingsarbetet på en gång både effektivitet och den begränsning i omfång, som bristande ekonomiska resurser och ett otillräckligt utrymme kräva.

En delvis sammanhörande grupp utgöra de föremål som man anbragt på husdjur av skilda slag för att i olika avseenden utgöra hinder, antingen det gällde kreatur som stångades, trängdes, diade sig själva, slickade sina sår, hoppade över eller kröpo igenom gärdesgårdar. Dessa föremål äro intressanta både genom sina variationer inom landet och sitt sammanhang med motsvarande typers förekomst utomlands. Gruppen är icke dåligt företrädd i museets samlingar, men årets förvärv visa att nya typer alltjämt stå att uppleta. Bild 3 är en "kräggla", som skall hindra kor från att dia sig själva och en liknande uppgift för får har det å bild 4 återgivna föremålet. Särskilt uppfinningsrik och föga ömhjärtad har allmogen varit, när det gällt att få kreaturen att respektera hägnaderna. En vanlig och relativt mild metod var att hänga ett bräde över pannan och ögonen på kreatur som ville hoppa över gärdesgårdar. Ett par sådana bräden ha också förvärvats från Småland. För att hindra hästar från att hoppa över gärdesgårdar har man om deras hals fastgjort en lång krok, som hängde nedför bringan. Museet har förut sådana krokar bl. a. från Värmland samt i mindre format och använd för får även från Gotland.

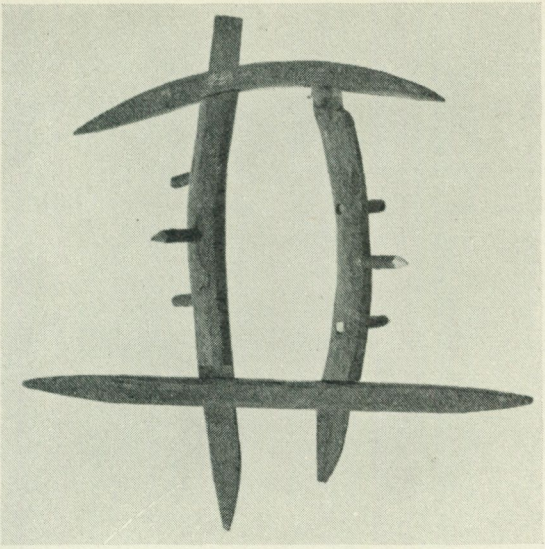

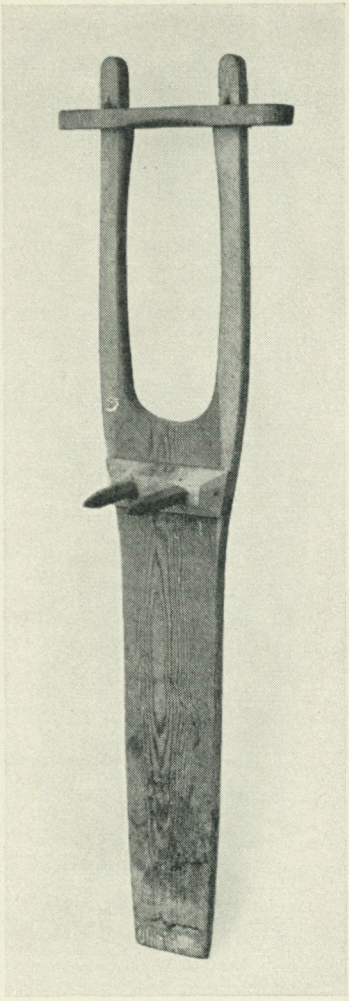

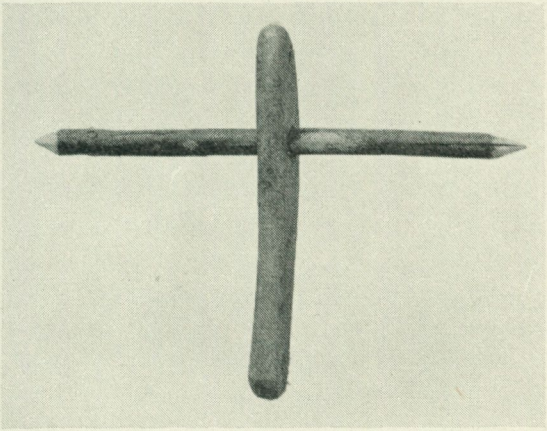

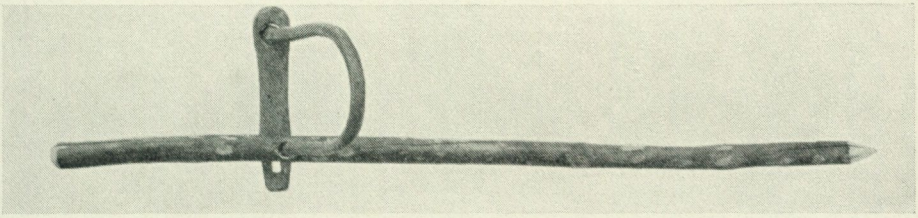

Bild 3—4. "Krägglor" för kor, resp. får, från Fryele socken, Småland. Nordiska museet 214,112 och 214,115. — Bild 5 (överst t. h.). "Halsträ" för hästar från Närs socken, Gotland. Nordiska museet 214,765. Bild 6 (underst). "Klavastage" för får från Fryele socken, Småland. Nordiska museet 214,114.

I sommarens förvärv från sistnämnda landskap ingår ett okformat mera utarbetat redskap, bild 5, som utgör en motsvarighet till hästkrokarna. En stor träklump med kedja i samma förvärv illustrerar en annan allmänt använd metod i samma syfte. Förvärven från Gotland ha gjorts i samband med fältundersökningarna. Bild 6 visar en "klavastage" för får, som brukade krypa genom stängsel.

De till jordbruket hörande föremålen kunna indelas i två kategorier. Den ena omfattar yngre och mera avancerade redskap, som närmast illustrera det gamla jordbrukets utveckling till en modern näring under 1800-talet. Här är beståndet ute i fältet ännu ganska rikt och närmast gäller det att göra ett ändamålsenligt urval av sådana föremål, som genom noggranna uppgifter om tillverkning och användning jämte exakta tidsbestämningar ha ett särskilt värde. Denna grupp är tyvärr sparsamt företrädd i årets nyförvärv; hit kunna räknas några plogar och arbetsfordon. Den andra gruppen omfattar ålderdomliga och primitiva redskap, som ofta genom sin obetydlighet ej observerats vid insamlingsarbetet. Åtskilliga hithörande föremål ha under året förvärvats och som exempel på hur utpräglade de lokala variationerna kunna vara även ifråga om ett så enkelt redskap som brynstickan avbildas här tre dylika från olika delar av landet, bild 7—9. Flera av dessa enkla jordbruksredskap tillverkas för tillfället och bortkastas sedan, varför det just härför kan vara svårt att få tag på bevarade exemplar. Hit höra bl. a. plogskraporna. En serie sådana har från olika delar av landet insänts till museet i samband med en från Etnologiska undersökningen utsänd frågelista. Vid besvarandet av denna ha meddelarna också observerat bruket att med en särskild käpp hålla årdret nedtryckt i jorden och prov på dylika årderkäppar ha inkommit från Uppland.

Vissa jordbruksmetoders primitivitet kan ibland mera bero på fattigdom och små förhållanden än sammanhang med en verkligt uråldrig tradition. När en soldat i Urshult i Småland under 1800-talets senare hälft använde sig av ett nu till museet förvärvat "klappträ" för att igenmylla sina sådda tegar, så är

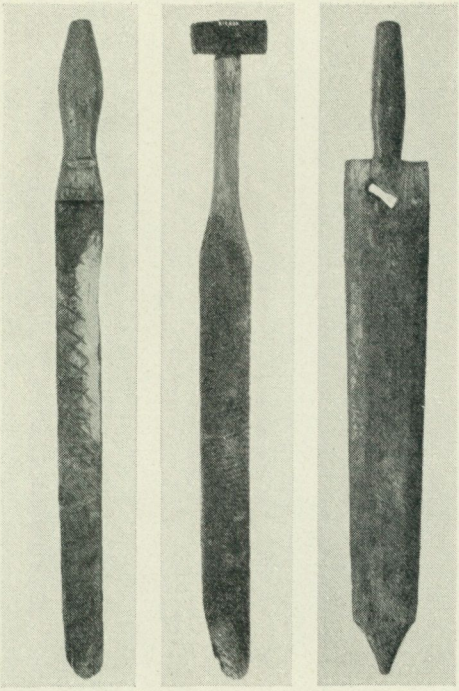

Bild 7—9. Brynstickor. — 7. Vissefjärda socken, Småland. Nordiska museet 214,881. — 8. Sollerö socken, Dalarna. Nordiska museet 212,830. — 9. Rone socken, Gotland. Nordiska museet 214,631.

det säkerligen här fråga om en sådan yngre metod. — Bland övriga förvärv av jordbruksredskap märkes en "liesko" från Delsbo, daterad 1766, i form av ett par med rep förbundna träskivor, mellan vilka liarna packades.

I samband med nyordnandet av avdelningen för fiske ha åtskilliga kompletterande nyförvärv gjorts under året. Det omfattande fisket med backor i Bohuslän såväl inomskärs som vid storfisket ute på bankarna har tidigare blott i ringa mån varit företrätt i museets samlingar. Såväl storbackor som småbackor ha under året förvärvats med till dem hörande utrustning av draggar av olika typer, backetråg, splittor för krokarnas förvaring vid torkning och transport, backerullar för redskapens inhalning vid fisket, agnknivar, huggkrokar eller "kläppar", som de benämnas i Västsverige, använda vid fiskens

Bild 10. Fiskare i Vejbystrand, Barkåkra socken, Skåne, samlar mask för långreven, "stampar orm". Redskapen förvärvade till Nordiska museet.

Bild 11. Fiskare från Herta fiskläge, Burs socken, Gotland, "drar" torsk. "Torskkarpen" som fiskaren har över benet förvärvad till Nordiska museet, inv.nr 214,642.

inhalning i båtarna. Dessutom har dörjefisket och hummerfisket blivit någorlunda väl företrätt med sina redskap. Dörjespel för slagning av tagellinor till dörjar och draggar för upptagning av förlorade redskap böra även nämnas. Museets medhjälpare vid förvärvandet av dessa föremål har varit kapten S. af Ekström.

Under en resa för undersökning av skånska fisklägen förvärvades också åtskilliga fiskredskap från Skåne. En form av agntäkt, som förr var mycket vanlig på Skånes västkust och som ännu sporadiskt förekommer på några ställen, är vad man på bygdens mål kallar "stampa orm". Med "orm" menas den sandmask, som användes till agn på långrevarna och numera mest importeras från Danmark. Då man "stampar orm", vadar man i det grunda vattnet och med "ormastampan", ett redskap, som närmast ser ut som en vanlig puls, stötes i sanden snett framåt, bild 10, så att masken virvlas upp ur sina gångar i sanden. Med ett litet kamliknande redskap eller en liten håv samlas masken upp i en låda, som bäres kring midjan och även vanligen innehåller litet tran för åstadkommande av bleke på vattnet. Förr användes vid denna agntäkt laggade trästövlar, kallade "kärnor", bild 2, varav det lyckades att till museet anskaffa ett par, troligen det sista utmed hela kusten, jämte de övriga redskapen för "ormastampning". Efter de laggade trästövlarna kommo "bleckkärnor" i bruk, varav museet även förvärvade ett par. Bland de övriga från Skåne förvärvade redskapen kunna nämnas sillnärding eller sillgarn, tråg till sillgarn, torskgarn, flundrekrokar, till dessa redskap hörande vakare och förankringsanordningar, dörjar och pilkar, räkhåv och räkryssja, hummerkupa med tillbehör, laxlina, ljuster, huggkrokar samt slutligen redskap för nätbindning och kroktillverkning och en stöpform med stöpsked för tillverkning av pilkar.

På Vättern försiggick i gamla tider, då isen låg, ett intressant och givande fiske av lake. Små halmkojor transporterades ut på isen. I kojans trägolv fanns ett hål och ett motsvarande hål höggs i isen. Här satt fiskaren i sin koja och med ett kronliknande, mångspetsat redskap, vanligen kallad lakkrona, i ett långt snöre metades sedan laken från Vätterns botten. Man

värmde sig vid en liten eld, uppgjord i en medhavd gammal gryta. Vätterns is kunde förr i världen vara översållad med lakkojor. En sådan koja av halm och av den gamla typen har rektor August Eckerberg, Visingsö, låtit göra och skänkt densamma till museet jämte tillbehör: lakkronan med rev och vinda, grytan, som man eldade i, och pallen, som man satt på. I övrigt kunna bland museets nyförvärv noteras en fiskkälke från Sörmland, en större sänkhåv för agnfångst från Sollerön i Dalarna samt från Gotland en "torskkarp", d. v. s. ett välvt skydd av trä för benet, mot vilken agnfisken sönderskars under fiske med dörj, bild 11.

Museets bestånd av båtar har under året ökats med en liten, flatbottnad eka, använd vid laxfiske med draggarn i Lagan, varvid ekan paddlades fram med en lång, enbladig åra, medan garnet sköttes med den andra handen. Åran användes även som stakåra på grunt vatten. Från Småland har förvärvats en flatbottnad insjöeka och från Sollerön i Dalarna slutligen en tvääring, d. v. s. en båt för två par åror, byggd på 1870-talet av en av öns mera kända båtbyggare.

Skyldigheten att hålla vargnät har medfört att talrika dylika alltjämt finnas bevarade ute i bygderna och också ofta erbjudas museerna. Mindre vanliga förvärv till jaktavdelningen äro emellertid rävgarnen. Dessa synas längst ha brukats i sydvästra Småland. 1937 erhölls sålunda en hel räcka garn med spröt och tillbehör från Mo härad och under året har ett rävgarn inkommit från Västbo härad.

De flesta fällor och gilleranordningar, som tillverkats ute i skogarna, äro numera i regel förmultnade. Tyvärr måste de därför ofta belysas med hjälp av rekonstruktioner, utförda av gamla jägare. Så mycket mer glädjande är det då att erhålla en vippsnara, där märken efter den fångade rävens tänder äro synliga. Snaran, som är från Västerbotten, skiljer sig från museets tidigare främst genom att den närmast öglan har en påträdd träbit för att hindra räven att bita av tråden. I samband med museets undersökningar på Gotland förvärvades sjöfågelsnaror av tagel. Liksom tafsarna på en långrev äro snarorna,

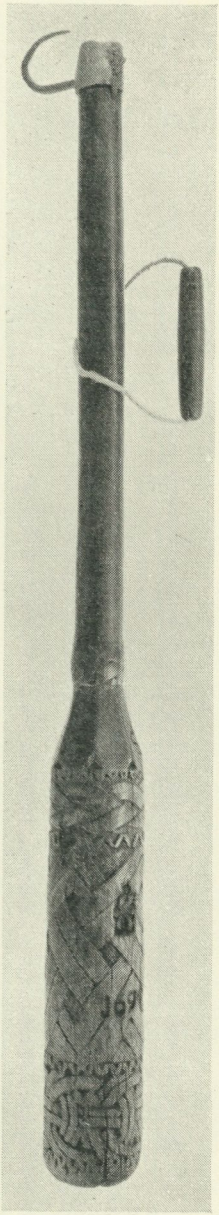

till ett antal av omkring 250 stycken, fästade vid en lina, flätad av tre tagellänkar. Linorna sänkas på de ställen, där alfågeln har sitt tillhåll. För att ytterligare locka fågeln till platsen kan man strö ut frö på vattenytan. Då fåglarna dyka, fastna de i snarorna och strypas eller dränkas.

Till samlingarna belysande m å t t, m å l o c h v i k t bruka regelbundet inkomma sporadiska nyförvärv utan att dessa under de senare åren genom antal eller enskilda föremåls märklighet givit anledning till omnämnande i årsberättelsen. I årets nyförvärv ingå bl. a. ett par pyndare, d. v. s. handvågar med rörlig motvikt, av vilka åtminstone den ena härrör från Dalarna. Man har en uppgift från detta landskap att pyndare här kallades "norskvågar". I Norge har också denna vågtyp alltjämt en vida mer utbredd användning än i Sverige. Här ha i stället använts besman, och med sådana är museet så rikligt försett att nytillskott av större intresse inte varit att emotse. Under året har i alla fall erhållits ett sådant förvärv, nämligen träbesmanet bild 12, vars värde icke är av metrologisk utan konstnärlig art. Besmanet saknar härkomstuppgift men om dess hemortsrätt i östra Uppland finnas inga tvivel. Den praktfulla, ålderdomliga ornamentiken är exakt densamma som möter på runstavar och andra föremål från Roslagen. Besmanet är krönt bl. a. [16]66 och 1694.

D e n l a p s k a a v d e l n i n g e n har

Bild 12. Besman av trä. Obekant härkomst, troligen från Roslagen, Uppland. Nordiska museet.

under året tillförts samlingar om cirka 200 nummer. Dessa nyförvärv utgöras till större delen av praktiska bruksföremål, verktyg o. dyl. — föremålskategorier, som i äldre samlingar ofta fått stå tillbaka för dyrbarare praktsaker.

Huvudparten samlades av den tyske tecknaren och etnografen A. Jost Pfleghar, som vintern 1937—38 vistades i Torne lappmark, varpå den inköptes genom förmedling av amanuensen Ernst Manker. Samlingen omfattar bl. a. dräkter och husgeråd, kärl och redskap för mjölkhantering och en hel del föremål som höra direkt samman med renskötseln. Av särskilt intresse äro tre typer av klövsadeln för ren, en för last, en för småbarn, som få rida på renen — snarlik den förra men med längre nockar, som barnet får hålla sig fast i — samt en primitivare, numera provisorisk sadel av vidjor, måhända prototypen för den vanliga rensadeln. Vidare kunna nämnas ett antal märkesbrickor av trä i form av renöron med renägarens märke inskuret, en mängd snitt ur kalvöron, uppträdda på en sentråd — en registrering vid kalvmärkningen — och en spilad "härna", renens pannhud, som beredes till skoläder. Dessa föremål härröra till större delen från Vittangi skogslappby och i övrigt från fjälllappbyarna Saarivuoma i Jukkasjärvi och Lainiovuoma i Karesuando.

Från amanuensen Manker, som liksom föregående år med bidrag från museet bedrivit fältundersökningar bland lapparna, ha inkommit samlingar från fjällapparna i Gällivare socken och i Jämtland samt från skogslapparna i Arvidsjaur. Bland föremålen från Gällivare märkas några gamla skidfragment, som av den kände lapske tecknaren Nils Nilsson Skum i Norrkaitum tillvaratagits ute i markerna. Från hans hustrus hand härrör ett par benskydd av renbelingar, ett slags skinndamasker, som lappkvinnor använda, när de köra med ren och ackja. I samlingen ingå även några föremål från Sörkaitum, bl. a. ett gammalt kvinnobälte med silverprydnader och en sovpåse av renhud för barn. Märkligast i samlingen från Arvidsjaur äro en ovanligt stor "lock-kisa" eller "spann", som närmast motsvarar den svenska allmogens färdskrin, samt en lapsk skidmakares

hela uppsättning av hyvlar, drag och andra verktyg. Även ett halvt dussin gamla skidor och en välgjord modell av ett par skidor i en primitiv lapsk brättningsanordning (för att böja och spänna skidorna) höra till samlingen. Ett unikt fynd gjordes i Tossåsens lappby i Jämtland, nämligen en skinnpåse fylld med en giftig lav, vilken överlämnades av ägaren själv, en gammal känd vargjägare. Laven bereddes efter ett visst recept, och det sålunda framställda giftet lades ut åt varg i kadavren efter rivna renar samt uppgavs vara osvikligt dödande.

Den bild av norsk bondekultur som Nordiska museets stora norska samlingar ge är synnerligen ensidig, då endast föremål av konstslöjdskaraktär här äro representerade, under det att enkla arbetsredskap saknas. Nordiska museet har varken anledning eller möjlighet att nu fylla denna lucka och det är också mera tillfälligtvis som överhuvud taget några norska nyförvärv göras. Av särskilt intresse är givetvis föremålsbeståndet i gränstrakterna. Under en resa in på norskt område har lektor Ragnar Jirlow från Mo socken i Nordlands fylke förvärvat en samling husgeråd och redskap. Intressantast bland förvärven är en ackja med skaklar som icke använts av lappar utan av bönder. Dylika ackjor ha tidigare funnits på varje gård i trakten och ha brukats särskilt för kyrkfärderna.

Kompletteras Nordiska museets brist på sådana föremål från Norge som höra till teknik och arbetsliv genom samlingar i de norska museerna, kan däremot motsvarande lucka i den isländska avdelningen icke fyllas genom museistudier på annat håll. Ty även museet i Reykjavik äger i huvudsak endast sådana föremål, som utgöra prov på den isländska folkkonsten. I förhållande till den omfattning, i vilken den isländska litteraturen använts för belysande av äldre nordiskt levnadssätt, är det märkligt, att den ännu levande allmogekulturen i så ringa grad varit föremål för undersöknings- och insamlingsarbete. Det gamla isländska näringslivet genomgår nu en mycket hastig omläggning. Närmast för att erhålla en konkret bekräftelse på vad som dock här ännu återstår att få, har Nordiska museet givit en ung isländsk forskare Sigurdur Thorarinson

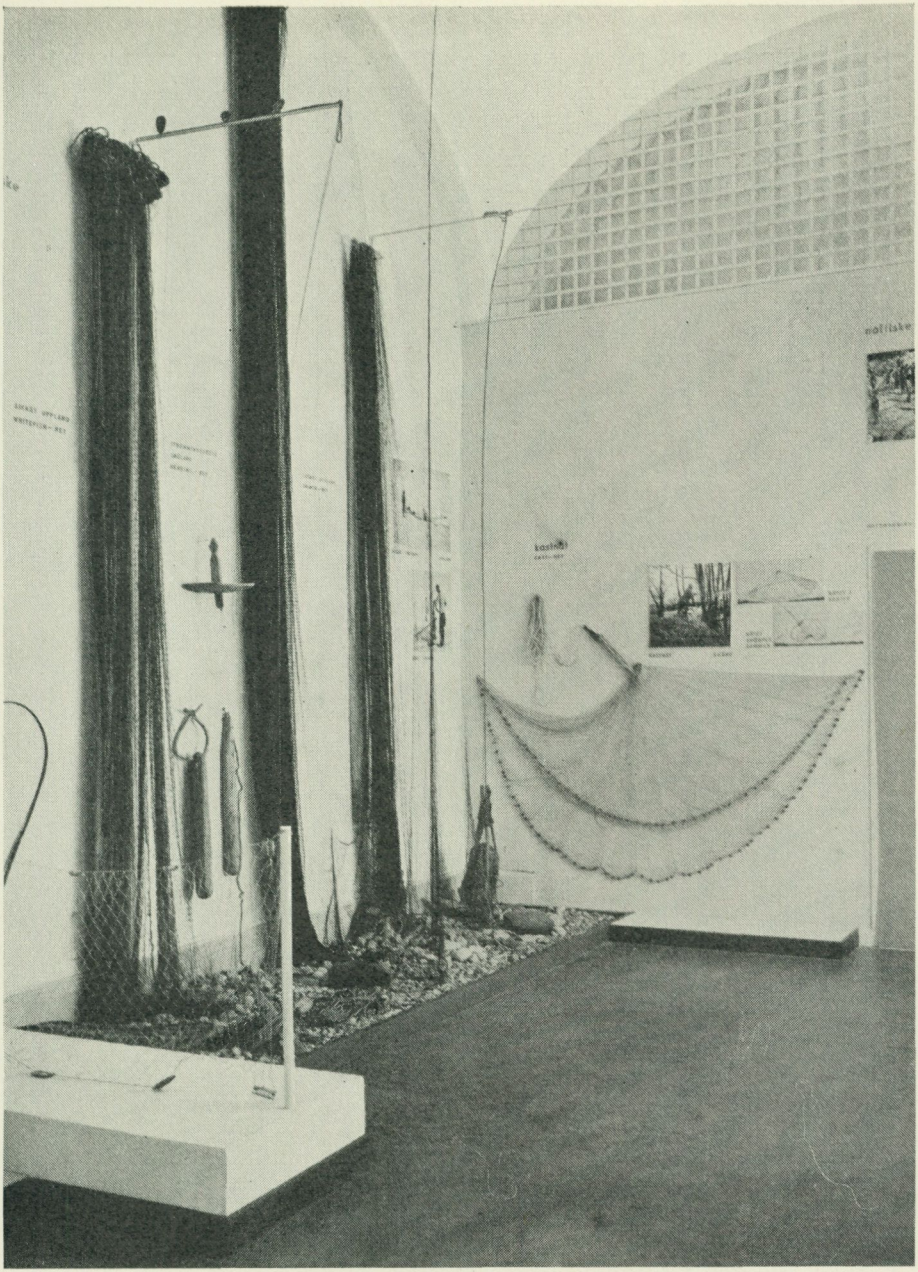

Bild 13. Nya fiskeutställningen: nätfiske. På fondväggen ett kastnät från Löddeå, Stävie socken, Skåne.

i uppdrag att på sin hemö hopbringa en mindre föremålssamling. Museet har härigenom fått diverse prov på det äldre isländska redskapsbeståndet, bl. a. en torvlie, en smörkärna, tranlampor, en klövsadel med tillhörande dyna av strandhavre, ett par leksaker etc. Det vore att önska att på Island upprepades vad som en gång skedde i Norge, nämligen att intresset för att själv tillvarataga de egna kulturskatterna vaknade när man såg, att utlandet hade upptäckt dem och börjat samla.

Nyuppställning av fiskeavdelning och daladräkter. Till stora delar stå utställningarna i Nordiska museet orubbade kvar sedan museets invigning 1907. Den utställningsmetod som då tillämpades var för sin tid banbrytande och har också i hög grad verkat förebildlig men kan efter mer än 30 år i väsentliga stycken icke sägas svara mot nutida estetiska och pedagogiska krav. Men en nyordning måste ovillkorligen medföra en gallring av de nu utställda föremålen och därigenom utgör bristen på lämpliga magasin utöver de ekonomiska förutsättningarna det förnämsta hindret för en fullständig nyuppställning av samlingarna. Som ett led i allmogeavdelningens omdaning och delvis med karaktär av en experimentutställning har fiskeavdelningen under året utvidgats och genomgått en fullständig nyuppställning, bild 13. Genom fotografier, teckningar, modeller och texter har utställningen fått en utpräglat pedagogisk karaktär. Föremålen äro ordnade efter olika fiskemetoder. En specialvägledning över utställningen är under utarbetande av andre intendent Nilsson. Utställningen öppnades den 9 juni med ett anförande av statsrådet Arthur Engberg.

Den även i juni öppnade utställningen av daladräkter är den första etappen i den omdaning av allmogedräkternas uppställning som sedan länge planerats. Meningen är att sammanföra de nu i de olika landskapsrummen utställda dräkterna i fyra hörnrum omkring stora hallens mittparti. De gamla dräktfigurerna ha utbytts mot nya med ansikten av en mera strängt stiliserad karaktär. I samband med nyuppställningarna ha samlingarna — det gäller både fiske och dräkter — blivit grundligt genomgångna och delvis systematiskt kompletterade. De nu ut-

Bild 14. Nyordnad utställning av daladräkter.

1. Vinterdräkt, Floda. 2. Kyrkdräkt, Floda. 3. Lindebarn, Floda. 4. Arbetsdräkt, Leksand. 5. Söndagsdräkt, St. Tuna. 6. D:o, Floda. 7. Pojkdräkt, Floda. 8. Söndagsdräkt, Älvdalen. 9. D:o, Nås. 10. Högtidsdräkt, Gagnef. 11. Kyrkdräkt, Gagnef. 12. Söndagsdräkt, Gagnef. 13. D:o, Orsa. 14. Högtidsdräkt, Orsa. 15-16. Brud och brudgum, Leksand. 17. Brudpigedräkt, Malung. 18. Högtidsdräkt, Mora. 19. Sorgdräkt, Mora. 20-21. Skördedräkter, Sollerö. 22. Pojkdräkt, Rättvik. 23. Flickdräkt, Rättvik. 24. Konfirmanddräkt, Mora. 25. Arbets- och resdräkt, Sollerö. 26. Pojkdräkt, Rättvik. 27. Vardagsdräkt, Rättvik. 28. Pojkdräkt, Leksand. 29. Vardagsdräkt, Rättvik. 30. Sorgdräkt, Leksand.

ställda daladräkterna, bild 14, ge både en bild av helgernas stränga dräktritual och av de hittills tyvärr mera förbisedda arbetsdräkterna för sommar och vinter.

Vid allmogeavdelningen ha under året jämte föreståndaren, intendent Svensson, arbetat andre intendenten Nilsson samt under större delen av året kand. Mats Rehnberg (halvtidstjänstgöring). Textilavdelningen har förestått av amanuensen Strömberg och dräktavdelningen av amanuensen Hazelius-Berg, som under olika delar av året biträtts av fil. kand. Märta Hedlund, fil. kand. Barbro Lidström och fil. lic. Anna-Maja Nylén.

Högreståndsavdelningen.

Den aktuella utvidgningen av högreståndsavdelningens verksamhetsfält har varit iordningställandet av herrgårdsflyglarna vid Skogaholm på Skansen, ett arbete som fortgått under hela året och kommer att avslutas först under den instundande våren. De största luckorna i förråden ha därvid visat sig bland riktigt enkla gamla vardagsting, sådana som i mängder uppträda i en köksflygels utrymmen för matlagning och förvaring och för tjänstepersonalens bespisning och inlogering men också i gästrumsflygelns förstuga och olika rum. Kryddskåp, kökshyllor, fällbänk, sängkläder, köksredskap av alla slag, koppar och enkel fajansservis, allt av 1700-talstyper, har det sålunda gällt att plocka ihop, med andra ord allt det som i så välkända standardiserade fraser uppräknas i varje auktionsannons efter de moderna och antika möblerna och annat värdefullt bohag. Många goda vänners bistånd har krävts för att komma på god väg med detta företag och bland dem har Samfundet Nordiska museets vänner på vissa synnerligen krävande punkter gripit in med sedvanlig effektivitet. Men redogörelsen för dessa herrgårdsflyglars inredning och iordningställande måste stå över till dess saken blir klar och kan visas i färdigt skick.

Bland nyförvärven till högreståndsavdelningen höra de tidigaste föremålen till den karolinska tiden. En kronologisk

översikt över ett urval av de märkligare förvärven följer härnedan.

Den karolinska tiden. Serierna av målade vävtapeter från 1600-talet som bevarats till vår tid, äro så fåtaliga — särskilt i jämförelse med 1700-talsbeståndet — att varje sådan är värd speciell uppmärksamhet. En dylik serie har nu placerats i museets samlingar — såsom deposition av den Rålambska stiftelsen — och den påkallar ett alldeles särskilt intresse genom bildframställningens innehåll, som ansluter sig till en historisk händelse av största vikt i beställarens liv. Denne var friherre Klas Rålamb, som år 1657 var Karl X Gustavs ambassadör till sultanen i Konstantinopel. Målningsserien framställer sultanens hovstat tågande i en lång procession genom stadens gator. Varje bildfält har nedtill en förklarande text, däri alla dignitärers titlar och ämbeten anges på svenska jämte de turkiska termerna, bild 15. Varje tavla är betecknad med en bokstav från A till U, visande att serien, som nu omfattar femton dukar, ursprungligen haft minst tjugo. För vilket rum Klas Rålamb en gång lät måla denna stora processionsframställning, känner man icke; möjligheterna äro många, då han ägde en rad av gårdar, Bysta i Närke, Beatelund, Länna och Brogård i Uppland, Björkvik i Östergötland och Tranås i Småland. Senast ha målningarna prytt bibliotekssalen i den Rålambska egendomen Granhammar i Uppland. Framställningen är utpräglat dekorativ men mycket detaljrik i fråga om dräkter och utrustning och torde vara utförd efter förebilder av väl underrättade ögonvittnen. Den har sitt stora värde som ett minne av vårt umgänge med Konstantinopel under 1600-talet, en tidig motsvarighet till de bildsamlingar familjen Celsing förvarar till följd av likartade 1700-talsförbindelser med Höga Porten.

Museets möblemang i karolinsk guldbarock har genom mellankomst av Nordiska museets vänner fått ett tillskott, något som icke varje år kan inregistreras. Det är en stor snidad och förgylld länstol i de kraftiga och tunga men dock måttfulla former, som garantera dess oförtydbara svenskhet. Den karolinska stilen är omisskännlig även i ett annat föremål, dock i en

helt olika, utsökt gracil uppenbarelseform, nämligen i ett vinglas från Kungsholms glasbruk med graverad dekor och assessor Vollrath Thams monogram.

Bland textilförvärven för året är det märkligaste utan tvekan de färgstarka sänggardiner, som till minne av Carl Robert Lamm donerats av fru Dora Lamm med söner. Dessa fyra gardiner av silke äro tillverkade av ett fint knutet nät med ett trätt rikt mönster i gula, gröna, röda och blåa färger, bild 16. Det är ett synnerligen förnämligt arbete och man kan jämföra själva tillvägagångssättet på de fyra olika gardinerna, som alla upptaga samma mönster ehuru i mer eller mindre hopträngd form. På den smalaste saknas till och med mittfältets bladkrans med sin stora blomma. Av grevinnan Märtha Palmstierna på Skenäs har museet erhållit en sängkappa, vilken är ett mycket typiskt snörmakeriarbete av grönt silke i olika nyanser. Från 1600-talets slut härstammar ett vackert vitbroderi med blommor och bottensömmar. Det är ett fullständigt örngott, något som gör det mycket värdefullt, då i de flesta bevarade fall dessa bruka vara defekta.

Fredrik I:s tid. Även från detta tidevarv är det en svit målade vävtapeter som tilldrar sig den största uppmärksamheten. Det är en uppsättning för ett stort rum och målaren har omtänksamt nog numrerat våderna, så att de vid uppsättningen skulle komma i avsedd ordning. Tapeterna äro täckta av bildframställningar med kinesiska motiv, varannan våd med en symmetrisk figurgrupp under baldakin, bild 17, varannan med byggnader och figurer. Att arbetet utgått från en stockholmsk tapetmålare bekräftas av en kontrollstämpel, ett lacksigill med en krona och omskriften "Stockholm juni 1733". Alltså en exakt datering och lokalisering av en helt bevarad väggdekoration, just ett sådant monument som önskemässigt fyller forskningens behov av säkra härkomstuppgifter. Härtill kommer att tapeterna varit uppsatta på den kända 1600-talsgården Rinkesta i Södermanland, säkerligen av den nya ägare som köpte gården år 1734, kammarrådinnan Johanna Wattrang, född Scharenberg. Till museet ha dessa mycket intressanta tapeter nu skänkts

av friherrinnan Marianne Bohnstedt, född Åkerhielm. Bland husgeråden från denna period märkas ett par silversaker, den ena en tårtspade av Abraham Wirgman, Göteborg 1724, gåva av Nordiska museets vänner, den andra en bägare med en serie av Karl XII:s nödmynt infällda i sidorna. Just under denna period, då landet började på allvar återhämta sig, blevo dessa kristidsminnen populära dekorationer på silverpjäserna.

Genom Nordiska museets vänner har museet blivit ägare till två utomordentligt intressanta damdräkter från 1730-talet, den ena av svart sidenatlas med invävda silverränder och små bladkvistar, den andra av vit bomullsväv med tambursömsbroderi i färger. Det sistnämnda materialet är säkerligen en importvara till Europa från Mindre Asien. Båda dessa rober ha blivit ändrade och hårdhänt behandlade genom tiderna men äro dock av ett mycket stort intresse, då plagg från denna tid äro sällsynta i museets samlingar.

Rokokotiden. En skiss av Taraval till en plafond i Stockholms slott har som viktigt dokument rörande rokokostilens första införande i Sverige införlivats med samlingarna tack vare Samfundet Nordiska museets vänners hjälp. Om detta märkliga förvärv lämnas upplysningar i en särskild artikel i årsboken, sid. 211 o. följ. En järnugn i två avsatser och med rik och elegant rokokodekoration tillhör eliten inom sitt gebit av inredningspjäser. Den är gjuten vid Rämens bruk i Värmland under brukspatron Christoffer Myhrmans tid. Rokokomöblerna företrädas av en serie stolar, där var och en representerar ett bestämt intresse. Ett sätt med rikt snidade stolar av holländsk typ kommer från prostarna Hazelius hem i Bergsjö prästgård; de äro märkliga ej minst därigenom att de bibehållit både sin gula originalfärg och sin ursprungliga klädsel av blå mönstrad schagg. Ett annat sätt stolar av samma huvudtyp har benvit originalfärg med dekoration av guldränder, vitt och guld som eljest i alla iakttagna fall är ett 1800-talsmod! Ett möblemang av slagbord och stolar med svarvade stolpar och rygg av tvärgående ribbor har på grund av en speciell användning fått en högst ovanlig dekorering. De äro nämligen dekorerade med

blommor i blått mot vit botten och ha stått bland blåvitt porslin i porslinsköket på Tureholm i Södermanland. Troligen ur gammal svensk ägo kommer också en uppsättning valnötsstolar av liknande typ ehuru rikt svarvade och högryggade. Ett s. k. bartmanskrus av brunt lergods är märkligt genom en inskrift, som meddelar att det är tillverkat 1755 av Jacob Sundberg i Gränna. Till dräktsamlingarna har periodens bästa sak kommit som gåva av Nordiska museets vänner, nämligen en damhatt av stråflätor med eleganta halmapplikationer på grönt siden. Från samma tid är även en herrock av rött kläde, vilken genom sitt material skiljer sig från museets många sidenrockar. En damkofta är sydd av ett mångfärgat siden med rikt blommönster. Fru E. Nyblom har skänkt en broderad gulvit nattmössa för herre. Den är tjockt vadderad och har alltså varit en god ersättning för peruken.

Den gustavianska tiden. Här representera ett par kakelugnar från Odensala prästgård i Uppland en god medelnivå, medan två stora helmönstrade sengustavianska ugnar från Smådalarö i Södermanland äro framstående exempel på den högsta klassen av 1700-talets kakelugnsmåleri. Bland övriga gustavianska ting böra här framhållas ett väggur av förgyllt trä från urmakaren Hans Wessman i Stockholm, bild 18, en gång tillhörigt general J. A. Hazelius' bo, samt en oljemålning av Pehr Hilleström den yngre föreställande Svindersvik i Nacka år 1784.

Till dräktsamlingen har en värdefull gåva lämnats av fru Lisen Hennings. Denna består av två jackor, en kappa och ett par byxor i svenska nationella dräktens snitt; de ha troligen burits av bryggaren Gustaf Lychou (1774—1841) och äro karakteristiska för 1700-talets slut, medan en svart damdräkt i sitt enkla snitt saknar de egentliga kännetecknen för den svenska dräkten men är synnerligen närbesläktad. Från gustaviansk tid härstammar även en hel våd gråblå sidendamast med stora kraftiga bladmotiv. Den har troligen avsetts till väggbeklädnad eller gardintyg och det är värdefullt att få hela den höga mönsterrapporten, då denna alltför ofta i möbelklädslarna är hårt stym-

Bild 15. "Generalen uthöfwer Infanteriet Kallas IANIZARAGA." Detalj ur en av de Rålambska tavlorna med sultanens hovstat. Nordiska museet MLXIV.

Bild 16. Sänggardin, silkesbroderi på nät, 1600-talets slut. Gåva av familjen Lamm, Näsby. Nordiska museet 216,411.

Bild 17. Tapet med kinesiskt motiv, målad i olja på väv och stämplad i Stockholm i juni 1733. Från Rinkesta, Södermanland. Nordiska museet.

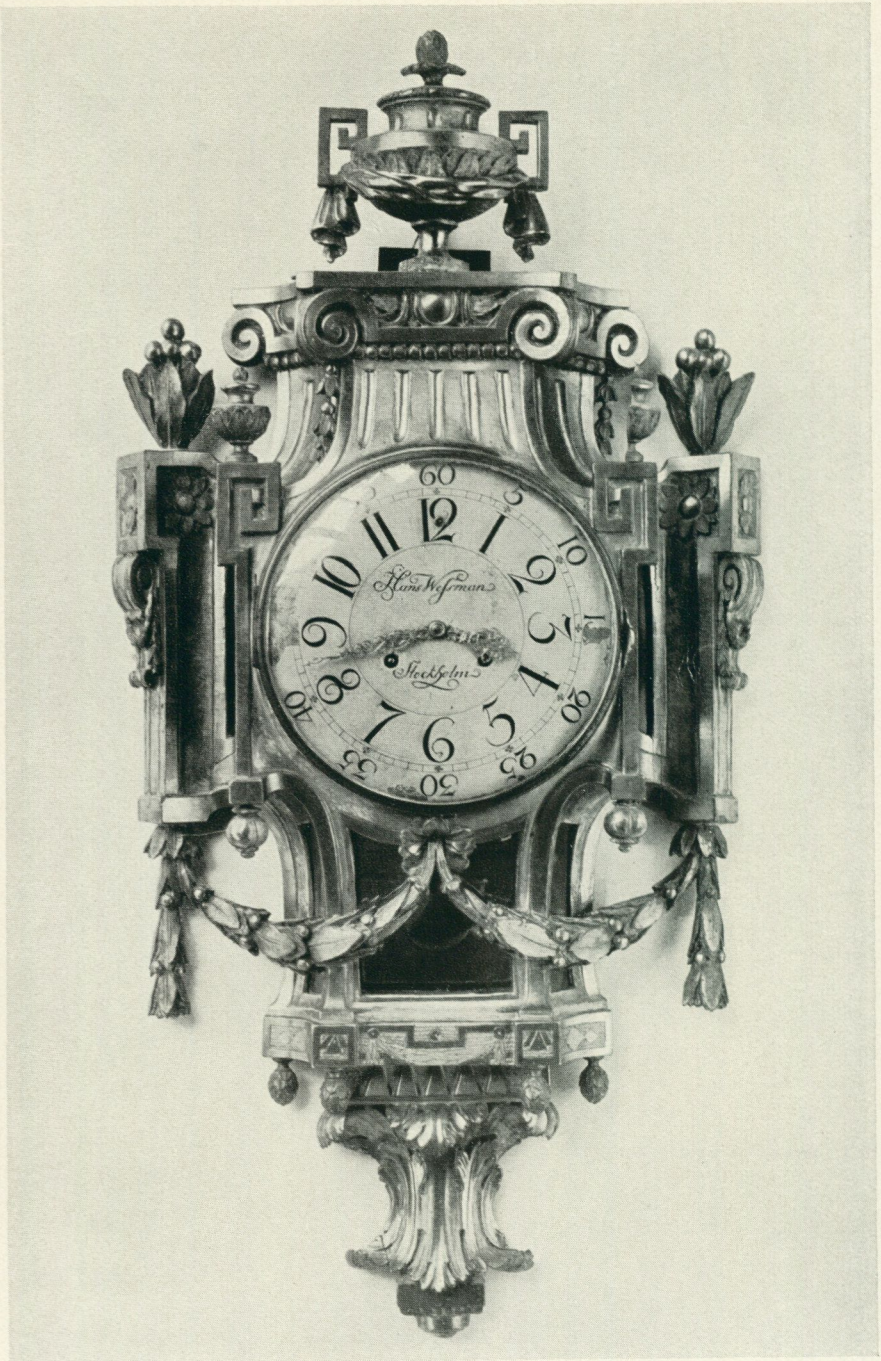

Bild 18. Väggur i foder av förgyllt trä; verket av Hans Wessman, Stockholm. Tillhört general J. A. Hazelius. Gåva av Samfundet Nordiska museets vänner. Nordiska museet 214,271.

pad. — En damastduk med randigt mönster och drottning Sofia Magdalenas monogram invävt i hörnen är en gåva av fru Maria Scholander Hedlund, Göteborg.

Empiretiden. Empiremöblerna företrädas av en vagga av mahogny med ornament av förgyllt trä; empirens monumentala stenformer ha där fått bestämma så fullständigt över pjäsens gestaltning, att effekten närmast blir komisk, när vaggan sättes i gång. En spegel i utpräglade empireformer är tillverkad av L. M. Thim i Stockholm. En stor ljuskrona med ställning av förgylld mässing och en oändlighet av glasprismor i kedjor och piggbotten är också ett klart stilexempel. Bland husgerådet finnes en uppsättning matsilver i empireformer från E. A. Zethelius i Stockholm 1827 och 28, samt två mycket stora glasburkar från Stens glasbruk i Östergötland från 1840-talet, gåva av majorskan Eva von Krusenstierna, Nyköping. Några porträtt äro därnäst att nämna: general Johan August Hazelius, bild 20, målat 1836 av C. P. Mazér, gåva av Nordiska museets vänner; fru Augusta Carlheim-Gyllensköld, född Sjöstedt, bild 19, målad av L. Hansen 1846—1848, gåva av stärbhuset efter fröken Sigrid Carlheim-Gyllensköld, Stockholm; simläraren Fredrik Alexander Gjörke, målad i den dräkt han bar vid simuppvisning inför Oskar I och drottning Josefina efter en simkurs för prinsarna, en dräktbild av ovanligt intresse, då den visar en herre i skjortärmarna. En målning av Ph. B. Hebbe från år 1824 visar en skalljakt på Kungl. Djurgården.

Dräktsamlingen har kompletterats med två par knäremmar av röd saffian med guldpressningar och svart klädesfoder, pjäser som äro ensamma i sitt slag. De äro märkta 1831, den ena dessutom med M B = M. Boström, tobakshandlare på Söder, den andra A M H = A. M. Hofgren, hökare på Söder. Enligt familjetraditionen ha dessa knäremmar använts vid högtidliga tillfällen tillsammans med knäbyxor, vilket är lustigt, då knäbyxorna vid denna tid voro i det närmaste bortlagda. Av något senare datum äro ett par handstickade hängslen, vilka voro moderna på 1840-talet och i museet äro det enda exemplar från denna tid som ej först varit brudgumshängslen. Ett par grova

Bild 19. Fru Augusta Carlheim-Gyllensköld, född Sjöstedt. Oljemålning av L. Hansen 1846—48. Nordiska museet 214,091.

Bild 20. General Johan August Hazelius. Oljemålning av C. P. Mazér 1836. Gåva av Samfundet Nordiska museets vänner. Nordiska museet 214,270.

ytterskor av brunt läder är ett unikt exempel på empiredamernas fotbeklädnad till utebruk, som avsåg att skydda den tunna tygskon.

Perioden från 1800-talets mitt fram till nutiden. Mångfalden av förvärv är här betydligt större än från de tidigare perioderna och det allra mesta har karaktären av gåvor. Icke desto mindre måste uppräkningen här bli mycket kortfattad. En oljemålning av Johan Erik Lundgren från 1863 har sitt särskilda intresse för Skansen, emedan den Stockholmsutsikt den visar är sedd från Skansens bergshöjd och har dess skogsterräng som förgrund. En lavering av J. F. Julin från 1877 visar den numera helt försvunna herrgården Ludvigsberg vid Ringsjön i Skåne samt landskapet däromkring.

Dräktsamlingen har från denna period även i år fått en mängd värdefulla gåvor. Bl. a. märkas klänningar burna av fröken Thérèse Strindberg, av fröken Inez Lagergren och en liten pikéjacka från 1860-talet skänkt av friherrinnan Louise Leuhusen. Furstinnan Stephanie von Wedels svarta sjömansbaddräkt från 1880-talets Marstrand är lika kulturhistoriskt rolig som en ävenledes nu förvärvad enkel badskjorta av grovt bomullslärft, vilken har en sekellång tradition bakom sig och ersatts av våra dagars badrockar. Tyvärr är denna badskjorta ännu helt ensam i sitt slag i museets samlingar.

Att alltid praktsakerna bli lättare bevarade till eftervärlden än de enkla vardagsföremålen har även besannats, då det gällt museets samling av sängkläder. Där glädja vi oss åt årets förvärv av enkla halmmadrasser med blaggarnsvar, vilka använts under bolstrarna.

Vindsröjningen. Till sist böra här omnämnas de tillskott som samlingarna fått genom den ur luftskyddssynpunkt anordnade vindsröjning som utfördes i Stockholm hösten 1938. Genom ingripande från Stockholms stadsarkivarie professor Bertil Boëthius ordnades en genomgång av allt det som utrensades från vindarna, utförd av tjänstemän från Stadsarkivet och Riksarkivet tillsammans med museimän från Stadsmuseet och Nordiska museet. Mycket som för ägarna av vindskon-

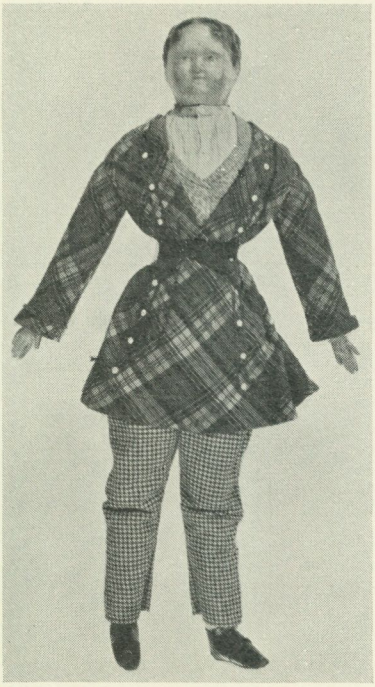

Bild 21. Dockpojke från 1840-talet, kallad "Pontus Bagge". Nordiska museet 215,310.

toren var totalt värdelöst visade sig vara väl värt att tillvarataga för arkiven och museerna, och bland den betydande del av föremålsbeståndet som fallit på Nordiska museets lott finnas föremål av alla slag, så mångsidiga att en noggrannare genomarbetning kräves för att riktigt karakterisera det hela. Det mesta är rena vardagsting — från olika tidsperioder — och mycket är skamfilat och defekt, men det skall säkert visa sig att många av dessa föremål fylla luckor i museets tidigare samlingar. Det kan vara nog att påpeka att barnvagnen i ett slag blivit ymnigt och formrikt representerad i museet, vilket den förut icke var.

Leksaker och spel. En dockpojke från 1840-talet, känd i familjen under namnet "Pontus Bagge", får räknas som leksaksavdelningens bästa nyförvärv för året, bild 21. Hans dräkt är i hög grad instruktiv för tidens barndräktsmod. Han åtföljes av en kvinnlig kamrat och båda äro gåva av fröken

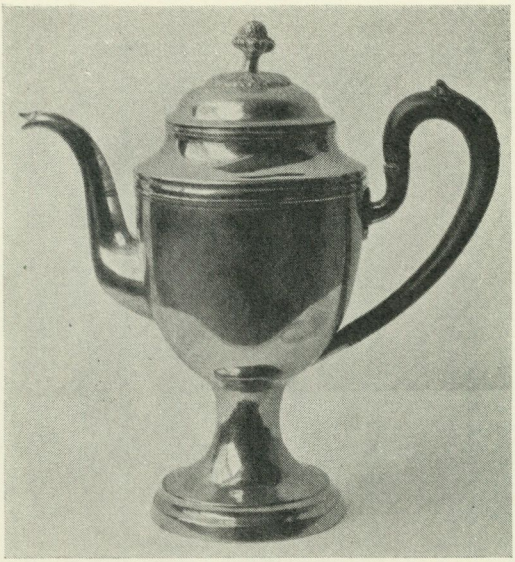

Bild 22. Kaffekanna av koppar, mästerstycke för Erik Vilhelm Hübinette i Stockholm. Nordiska museet 213,562.

Thérèse Bagges dödsbo genom dr Ragnar Berwald. Från samma tid äro ett par vaxdockor, gåva av fröknarna Augusta och Ester Molinder. En dockservis av flintporslin, delvis märkt Rörstrand och gjord omkr. år 1800, är en gåva av fröken Lotten Falkenberg. Ett stort och inventiöst dockskåp, visande ett hem från 1900-talets första år, är en gåva av apotekare C. D. L. Carlsson, Djursholm, och på sin tid tillverkat av honom själv.

Skråavdelningen har av fru Annie Glauman och fröken Ellen Rydbom fått som gåva tre pjäser av koppar, två kaffekannor, bild 22, och ett tekök, vilka utgjort mästerstycken för medlemmar av kopparslagarefamiljen Hübinette i Stockholm.

Apotekssamlingen har av apotekare Nils I. Bruzelius fått mottaga en uppsättning apotekskärl av svart glas tillverkade vid Limmareds glasbruk 1897 och använda i apoteket Storken i Stockholm.

Vid högreståndsavdelningen ha under året jämte föreståndaren intendent Wallin arbetat förste amanuensen Hellner, amanuenserna Hazelius-Berg och Lagerquist och från och med oktober amanuensen Bengtsson.

Skansen.

Den kulturhistoriska avdelningens viktigaste arbete under året har varit återuppförandet av Älvdalsbodarna, en långfäbod med den för Ovansiljansområdet egenartade anläggningsformen och ålderdomliga byggnadstyper. Älvdalsbodarna omfatta 14 byggnader, uppförda på den av gärdesgård helt inhägnade vallen, "butäkten". Anläggningen vill visa hur en vall för ett bodlag på ett tiotal delägare varit ordnad. Efter fältundersökningar sommaren och hösten 1937 förvärvades de för anläggningen erforderliga byggnaderna. Flertalet, tio stycken, äro hämtade från Älvdalens socken i norra Dalarna, från långfäbodar nedlagda sedan snart tjugo år. Av dessa hus komma sex från långfäbodstället Dovsbodarna i socknens västra del. Flertalet av dem har överlämnats som gåva. Sålunda äro eldhuset och mjölkboden skänkta av Älvdalens sockens jordbruksnämnd samt byamän i Kåtilla. Eldhuset är ett av de äldsta och i sitt slag bäst bevarade, daterat 1659. Mjölkboden, märkt 1741, torde att döma av den bevarade älvdalska fäbodbebyggelsen, vara ett av de äldsta rundtimmerhusen i långfäbodarna. Staffan Erik Eriksson i Kåtilla har som gåva överlämnat en hölada av ålderdomlig typ samt en stor samling inventarier av olika slag från Dovsbodarna. Anders Zorns samlingar i Mora har genom föreståndaren, professor Gerda Boëthius, skänkt tre fjås (fähus) från långfäboden Rullbodarna i Mora. Korsnäs sågverks A.-B. har som gåva överlämnat ett fähus av ålderdomlig art, uppfört av klovtimmer med nu sällsynt kraftiga dimensioner. Till vallen har dessutom överförts det eldhus från Umsi fäbodställe, Sollerö socken, som redan 1902 flyttades till Skansen. Ett av fjåsen från Rullbodarna har inretts för Skansens kor av kullras och för getterna har återuppförts ett tidigare inköpt gethus från Rättvik. Fjåsbacken har helt inhägnats med gärdesgård till hage för kor och getter.

Under januari nedmärktes byggnaderna, och sedan området för anläggningen — ett skogsparti norr och nordost om Moragården — blivit röjt och frilagt, kunde arbetet med återupp-

förandet påbörjas i mitten av februari. Till utomordentlig hjälp under hela byggnadstiden och för inredningen av husen har varit älvdalingen timmermannen Gröt Per Olsson (Per Norman). Älvdalsbodarna invigdes på Bondens dag, söndagen den 7 augusti. Tal höllos av styresmannen, av föreståndaren för Bergslagets museum, bibliotekarie Alvar Silow, av landsantikvarien för Dalarna Svante Svärdström samt av förre kaplanen i Älvdalen, nuv. kyrkoherden i Rättvik Sam Gabrielsson. Tägt Johanna Olsson från Älvdalen blåste vallåtar på horn och Carl Gudmundsson från Leksand på näverlur, varjämte två spelmän från Älvdalen, Evert Åhs och Einar Britt, på fiol utförde älvdalska folklåtar.

Arbetet på Skogaholms herrgård närmar sig nu sin fullbordan. Till det yttre framstår anläggningen i komplett skick, om man bortser från att vegetationen ännu ej nått full skala. Det tar åtskilliga år innan trädgårdens fruktträd och lindhäckar, alléernas lindrader och parkens buskvegetation blivit fullt utvuxna. Först då kan domen falla, om det svåra experimentet lyckats att inom detta ytterst begränsade område ge något väsentligt av svensk herrgård. Det som nu återstår är fullbordandet av gårdsflyglarnas inredning. I gästrumsflygeln ha inretts två dubbletter och en gästkammare, vidare ett porslinskök med hyllinredning, kopierad efter en berömd förebild på Tureholms herrgård nära Trosa, samt biblioteket, vars hyllor kopierats efter Övedsklosterbibliotekets gamla inredning. Genom gåva av Samfundet Nordiska museets vänner ha bibliotekshyllorna helt kunnat fyllas med volymer från det forna herrgårdsbiblioteket på Bergshammar. Sedan köksflygeln inretts, beräknas anläggningen i sin helhet kunna öppnas för allmänheten på våren eller försommaren 1939.

Svenska metallindustriarbetareförbundet, som högtidlighållit sin 50-åriga tillvaro med en utställning på Skansen, har i samband därmed donerat 30.000 kr. till uppförandet och inredandet av ett guldsmedshus i Stockholmskvarteret. Byggnaden uppföres intill Tottieska malmgårdens södra gavel. Grunden lades i oktober och vid årsskiftet voro tegelmurarna och taklaget full-

bordade. Den guldsmedsverkstad, som under våren 1939 kommer att inredas där, är till sin stomme den forna Möllenborgska verkstaden från Drottninggatan 14.

Bland de årliga underhållsarbetena för kulturhistoriska avdelningens byggnader ha följande varit av större omfattning. På Skogaholms herrgård har fasadputsen på huvudbyggnaden lagats och väggytorna därefter helt avfärgats. I Oktorpsgården ha rötskadade syllar, stolpar och väggplankor i vedboden vid boningslängan helt förnyats. Fäbodvallen från Jämtland, vars byggnader ej voro original utan nytimrades 1892 vid uppförandet, har nedtagits, varefter två av husen använts i nyanläggningar för zoologiska avdelningen, i rådjurs- och dovhjortshagarna. Området för fäbodvallen har planerats och här pågå nu arbeten för anordnande av en damm och lekplats för barn. I Älvros-, Ravlunda- och Oktorpsgårdarna har utförts en fullständig genomgång av samtliga inventarier, varvid skadade möbler, textilier o. a. lagats och konserverats. Som förarbete till den planerade Delsbogården kan räknas flyttningen av lapplägret. Det har — enligt program av amanuensen Ernst Manker — återuppförts i bergsluttningen norr om Älvdalsbodarna, där varg- och järvburarna tidigare varit uppställda. I omedelbar närhet till lapplägret anlägges en renhage, som till en del inhägnas med ett typiskt renstängsel.

Lapplägret har liksom förr om vintrarna varit i funktion. Under tiden 21 januari—27 februari bodde där lappfamiljen Torkel Larsson från Storvallens lappby i Härjedalen. Den 9—30 maj anordnades liksom förra året i samarbete med Stockholms stads och läns hemslöjdsföreningar en kursmässig demonstration av spånad av lin och ull i Bollnässtugan och i samband med julmarknaden pågick under en vecka ljusstöpning i Älvrosgården. I Tottieska malmgårdens matsal visades vid jultiden ett dukat middagsbord av 1700-talskaraktär. Sammanställningen av servisporslin, bestick, damastduk och servetter, vinkylare, glas och mycket annat var gjord med ledning av sparsamma uppgifter i gamla kokböcker eller måltidsbilder från 1700-talet, och föremålen voro hämtade ur museets samlingar.

Vården av museets byggnader i landsorten har under året måst begränsas till Härkeberga gamla komministergård, som krävt vidlyftiga underhållsarbeten. Reparationen av huvudbyggnaden, som påbörjats föregående år, har nu avslutats. Även de övriga 13 gårdsbyggnaderna äro i trängande behov av omfattande underhålls- och förstärkningsarbeten. Omedelbart väster om gårdsfyrkanten har uppförts en källarstuga från Tjursåkers by i grannsocknen Vårfrukyrka. Byggnaden, en av de bäst bevarade källarstugorna i sydvästra Uppland, skänktes till Härkeberga prästgård 1929 av K. W. Söderlund, men har kvarstått på sin gamla plats till flyttningen i somras.

Främst av byggnadskontorets övriga arbeten står fullbordandet av anläggningarna å det nya området, vilka arbeten även omtalades i föregående årsberättelse. Entrébyggnaderna och nedre delen av området äro utformade enligt ritningar av arkitekten Erik Fant. På planen nedanför den stora klippväggen, Skansenklippan, ordnades en spegeldamm efter ritningar och anvisningar av antikvarie Erik Lundberg, som även svarat för den övriga utformningen av detta viktiga område, planering, vägläggningar och vegetationens ordnande. I rulltrappstunneln fullbordade ASEA uppmonteringen av rulltrappan, varom mera ovan sid. 230. I den övre trapphallen — inom parentes sagt ett utmärkt regnskydd — ordnades i samarbete med Svenska slöjdföreningen en utställning av modernt svenskt konsthantverk. Montrer och övriga utställningsanordningar utfördes av Nordiska kompaniet efter ritningar av Svenska slöjdföreningens arkitekt, Åke Huldt. Nordiska museet, i vars samlingar den äldre svenska konstindustrin är så lysande företrädd, får genom dessa utställningar tillfälle till kontakt även med de aktuella strömningarna å dessa områden. — Angående invigningen av nya huvudingången och rulltrappan, se ovan sid. 229 o. följ.

På Kristallsalongens plats uppförde Svenska metallindustriarbetareförbundet en stor hall för sin jubileumsutställning. Hallen, som efter utställningen överlämnades som gåva till Skansen, är uppförd efter ritningar av arkitekten Bengt Gate. Jämför angående utställningen nedan sid. 292.

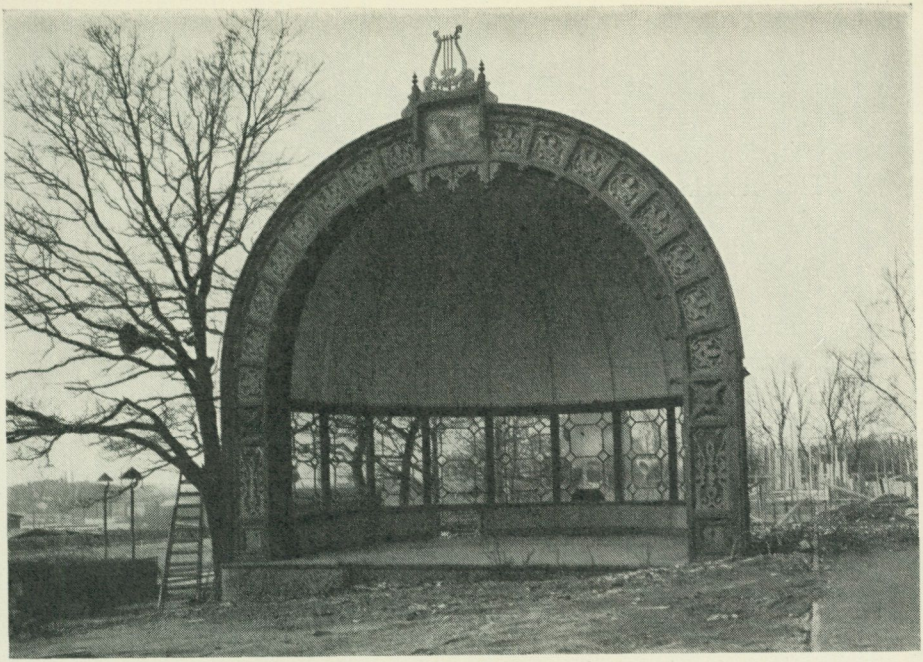

Bild 23. Den gamla musikpaviljongen från Kronobergs hed. Nu riven.

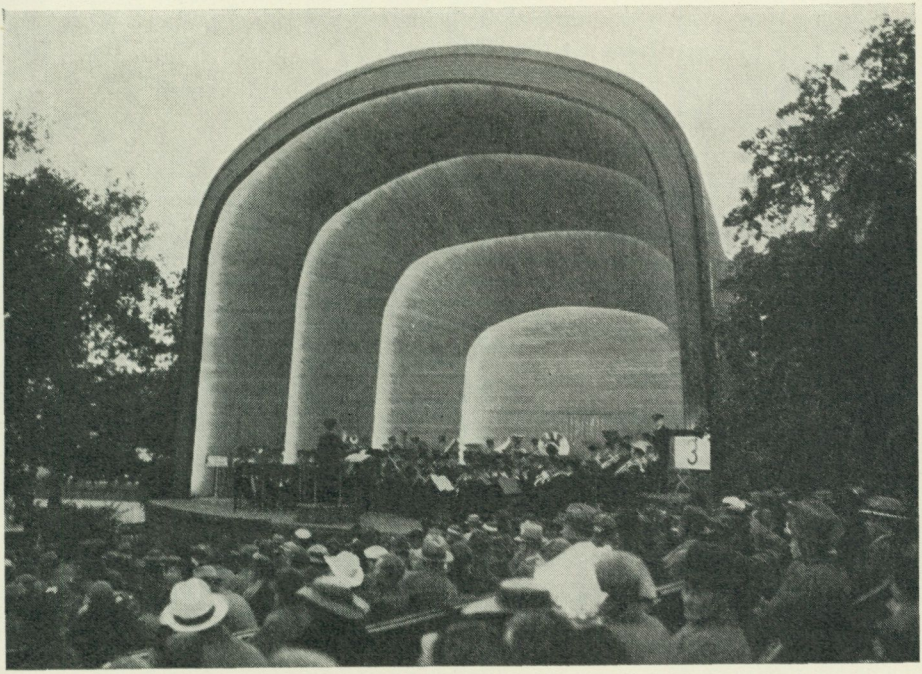

Bild 24. Den nya musikpaviljongen på Skansen.

I samband med färdigställandet av nya området ordnades förbindelsevägar med Tivoliområdet. Gamla Tivoliporten slopades och den här uppställda portöverbyggnaden, flyttad hit från Hasselbacksporten, nedrevs. Området kring Djurhuset har delvis omordnats och byggnaden har utvändigt renoverats.

På övre Solliden utfördes under vintern och vårmånaderna stora och omfattande förändringar. De provisoriska och mycket primitiva anordningarna för kaffeserveringen på Sollidsplanen, träbarackerna mellan musikpaviljongen och observatoriet, revos. Omedelbart norr om Sollidsrestaurangen uppfördes av byggmästare F. G. Larson enligt ritningar av arkitekt E. Fant ett nytt kaffekök med alla erforderliga ekonomiutrymmen. På taket av denna ordnades en mindre terrass för kaffeservering.

Den gamla musikpaviljongen från Kronobergs hed hade tidigare på grund av Konsertföreningens och Hovkapellets utrymmesbehov måst provisoriskt utökas. Därjämte hade hittills inga förvaringsrum för instrument eller notböcker kunnat på ett betryggande sätt ordnas. Sedan vederbörliga tillstånd erhållits, kunde den gamla paviljongen rivas och en ny uppföras efter ritningar av arkitekten Nils Einar Eriksson, Göteborg. Arbetet utfördes genom byggmästare F. G. Larson. Under musikpaviljongen, den största och modernaste i landet med plats för ett åttiotal musiker, har hela bottnen fullständigt inretts. Här finnas sålunda nu rum för dirigent och solister, notarkiv, förvaringsrum för instrument, maskinrum, högtalareanläggningen och servisrum för radioutsändningarna, toaletter m. m. Musikpaviljongen togs i bruk i maj. I samband med uppförandet utvidgades även gradinerna så att antalet sittplatser ökades med nära nog 500 st.

Tack vare tillmötesgående från Stockholms elverk har Skansen genom en omläggning av det elektriska ledningsnätet till högspänning vida bättre än tidigare kunnat anpassa sig till de ökade kraven på tillförlitlighet i ledningsnätet och de ökade behoven av ström. I samband med omläggningen ha uppförts två transformatorstationer, den ena vid Solliden, den andra vid Högloftet. Bland övriga arbeten som utförts genom byggnads-

kontoret kan nämnas att gamla kökträdgården vid Gula huset borttagits och området ordnats till lekplats för barn.

Som föreståndare för avdelningen ha tjänstgjort andre intendenten Gustafsson och förste amanuensen Andrén. Amanuensen Rudbeck har handhaft frågor rörande klädkammaren, Seglora kyrka och vakthållningen i de kulturhistoriska byggnaderna. Arkitekten Erik Fant har under årets förra del biträtt vid byggnadskontorets arbeten och då under en dag i veckan tjänstgjort på Skansen.

Naturhistoriska avdelningen. I syfte att åstadkomma bättre och rymligare bostadsförhållanden för djuren och hand i hand därmed även en lämpligare placering av djuranläggningarna inom Skansens område samt bättre möjligheter för publiken att iakttaga djuren ha under år 1938 betydande ombyggnadsarbeten, nybyggnader och omgrupperingar utförts och påbörjats. Så ha nya hagar och hus tillkommit för dovhjortar och rådjur, älghagen utvidgats till mer än dubbelt så stort omfång som förut, en ny renhage anlagts i samband med förflyttning av lapplägret och en frianläggning för varg påbörjats, varjämte marken i vildsvinsanläggningen omplanerats för att göra denna lämpligare för djuren. Den omdaning av burarna i den s. k. fågelskogen, som påbörjades år 1937 genom att berguvarnas bur utbyggdes till ungefär tredubbel storlek, har under året fortsatts, i det att en rymlig bur uppförts för duvhök och tre smärre burar borttagits. Vidare har den stora bur, som förut härbärgerat örnarna, genom beläggning med skogstorv och plantering av ett åttiotal granar förvandlats till ett skogslandskap för tjäder och orre. Ett återstående komplex av tre småburar kommer att på nyåret 1939 ombyggas till en enda stor voljär, inneslutande ett skogsparti och avsett för ormvråk och trana. Marken i burarna har klätts med skogstorv, som under sommaren ger upphov åt en vacker gräs- och örtvegetation.

Genom dessa ombyggnadsarbeten och förändringar har inom fågelskogen uppnåtts en bättre översiktlighet, i det att betrak-

taren i stället för ett gytter av överbefolkade smärre burar finner ett fåtal stora luftiga anläggningar, inrymmande lämpliga representanter för hönsfåglar, vadare, dagrovfåglar och ugglor. För fåglarnas vidkommande uppnår man bättre, lugnare och mera trivsamma förhållanden, och det är att hoppas att flera arter skola skrida till häckning och uppföda ungar i likhet med vad som under året skett hos berguvar, hägrar och svarta storkar. Allmänheten har här haft tillfälle att på nära håll följa det fängslande skådespel som utvecklas under fåglarnas bobyggande. ruvning och familjeliv.

Det hösten 1937 påbörjade försöket att låta en del hägrar leva i frihet har slagit väl ut och givit tillfälle till intressanta iakttagelser. Så återkom den 3 maj en av de unghägrar, som hösten 1937 flyttat söderut, och förenade sig med de övriga fria hägrarna, vilka mellan sina måltider på burens tak gjort dagliga utflykter till Djurgårdsbrunnsviken, Värtan o. s. v. Hösten 1938 har ingen flyttning till södern företagits, utan samtliga sju hägrar som nu leva i frihet här, ha stannat kvar för vintern.

Genom att staketet kring svandammen borttagits och den höga stenkajen på västsidan ersatts med en mera naturligt utformad strand har i Skansens centrum ett tilltalande vattenlandskap åstadkommits, varjämte de vingklippta fåglarna fått möjlighet att röra sig fritt och beta på gräsplanerna kring dammarna. Detta har märkbart förbättrat deras vigör och bland annat lett till att ett par vitkindade gäss häckat och uppdragit ungar, vilka fått flyga fritt och utgjort ett nytt inslag i det helt fria fågellivet på Skansen. Grågässen, som likaledes sedan några år leva och häcka fritt, ha under året uppdragit nio ungar, vilka i likhet med ungarna av vitkindad gås märkts med Riksmuseets ringar, för den händelse de mot hösten skulle flytta söderut. De ha emellertid alla liksom hägrarna stannat kvar på Skansen.

Utom av förut nämnda fåglar har avkomma erhållits av bl. a. isbjörn, lodjur, visent, älg, kronhjort, dovhjort, vildsvin, gotlandsruss, nötkreatur, får och getter.

Bland de många gåvor Skansens djursamling under det gång-

na året fått mottaga må här nämnas följande: ett rådjur från direktör L. Rasmusson, Norrköping, ett skogsruss från fil. doktor Robert Norrby, Tumba, en grävling från herr K. S. Johansson, Avesta, en grävling från fröken S. Svensson, Stockholm, en grävling från grosshandlare Gehrman, Stockholm, två uttrar från fröken Greta Hellberg, Stockholm, en trana från herr Axel Jonsson, Malmberget, en knölsvan från distriktsveterinär Paul Ekwall, Södertälje, en knölsvan från A.-B. Europafilm, Sundbyberg, en knölsvan från ingenjör Sven Sundberg, Ulvsunda.

Genom köp ha förvärvats bl. a. två björnar, två järvar, två skogsruss, två kor och en tjur av kullig fjällras, en bagge och två tackor av behornade gotländska utegångsfår, två sångsvanar, två tjädrar och sex orrar samt ett antal änder och gäss av olika arter.

Under våren, sommaren och hösten ha tio visningar ordnats inom avdelningen med föredrag om djurlivet på Skansen och i de svenska markerna.

Avdelningens föreståndare har varit intendent Fries.

Verksamheten vid Skansens observatorium har under år 1938 bedrivits efter samma program som under de föregående åren.

Under vårterminen, 12 januari—4 maj, ha hållits 37 förevisningar, besökta av 837 personer, under höstterminen, 7 september—28 december, 18 förevisningar besökta av 310 personer.

Varje onsdagskväll har observatoriet varit tillgängligt för allmänheten, varjämte skolklasser, föreningar, scoutgrupper o. d. efter särskild överenskommelse fått besöka observatoriet även andra kvällar. Det betydligt ökade besökarantalet vittnar om ett stegrat intresse för den astronomiska vetenskapen.

Årets högtidligheter och fester. Sedan H. M. Konungen på valborgsmässoaftonens eftermiddag förrättat den högtidliga invigningen av Skansens nya område vid Djurgårdsslätten, samlades på kvällen Stockholms studenter vid Lejonslätten och tågade på sedvanligt sätt till

Orsakullen för att där hälsa våren. Stockholms studentsångarförbund sjöng under ledning av Einar Ralf och studentkårernas ordförande, teknolog Ragnar Björin, talade för våren.

Nästa stora festdag, söndagen den 15 maj, mönstrade de militära kamratföreningarna sina medlemmar vid vårparaden på Skansen. Allt vad Stockholm har att bjuda av militärmusik hade uppbådats och marscherade i täten för en manstark skara från Kungsträdgården upp till Renberget, där komminister Johan Hoff förrättade korum och generallöjtnant L. Hammarskiöld talade.

Skådespelarna sammanslöto sig i år med journalisterna för att ge form åt Djurgårdsmässan den 21—22 maj. Programmet blev rikligare än någonsin såväl på Skansen som på den del av Djurgårdsslätten, som Djurgårdsförvaltningen upplåter till mässan. På Orsakullen framfördes ett upptåg i en akt "Hennes majestät packar", författat av Alf Henrikson och Staffan Tjerneld. På festprogrammet var Stockholms skådespelarkår representerad med många och goda namn.

Kristi himmelsfärdsdag den 26 maj firades Nykterhetsfolkets dag med tal på Orsakullen av riksdagsman Ivar Österström och sång av Nykterhetsfolkets sångkörer.

Sångens dag den 29 maj vidgade ramen för de medverkande, i det att Stockholms sångarförbund, som tidigare stått som ensam arrangör, förenade sig med Stockholms körförbund. Sången klingade därför särskilt fulltonigt från Orsakullen och Sollidsestraden. Stadsfullmäktiges dåvarande ordförande Johan-Olov Johansson talade om sångens idé.

Svenska flaggans dag den 6 juni inföll i år annandag pingst. Kvällsprogrammet på Skansen anordnades i samarbete med bestyrelsen för Svenska flaggans dag och vid den högtidliga flaggparaden på Orsakullen förrättades korum av komminister Gabriel Grefberg.

Förberedelserna till firandet av H. M. Konungens 80-årsdag satte sin prägel på flera av försommarens dagar. Den 25 maj anordnades en stor militärkonsert till förmån för jubileumsinsamlingen under medverkan av Kungl. Svea livgardes och Flot-

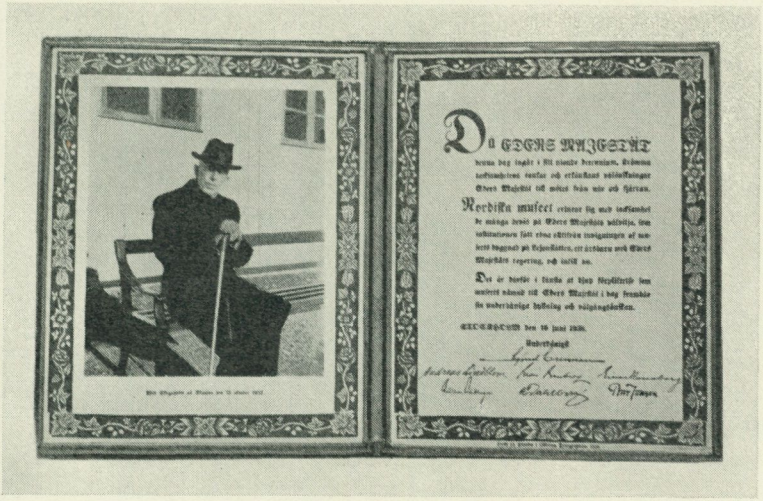

Bild. 25. Nordiska museets adress till H. M. Konungen. Tryckt å Skansens gamla boktryckeri.

tans musikkårer. Skansen och Dagens Nyheter inbjödo de svenska tonsättarna till tävlan om en kungamarsch till kungajubileet. Av tävlingsbidragen utvalde en jury, bestående av Curt Berg, Nils Grevillius, Andreas Lindblom, Hjalmar Meissner, Ivar Widner och Eric Westberg, fem kompositioner, bland vilka segraren skulle koras genom publikomröstning. Flottans musikkår spelade de fem marscherna tre gånger, den 2, 3 och 4 juni. Bland de 8.164 röstande utdelades tre priser, sammanlagt 350 kr. och den 13 juni hämtade den segrande kompositören och de övriga av juryn utvalda sina priser, sammanlagt 1.725 kronor. Ivar Hellman hade komponerat den segrande marschen och hade med ett andra bidrag även fått fjärde plats vid omröstningen. De tre återstående prisbelönade verken hade komponerats av Oskar Lindberg, Gunnar Hansson och William Seymer.

H. M. Konungens födelsedag den 16 juni strömmade på kvällen mängder av besökare upp till Solliden för att avsluta firandet av den stora dagen. Där åhördes först Hovkapellets galakonsert, med Kungamarschen av Ivar Hellman som första

nummer och vid den stämningsfyllda flaggparaden talade styresmannen, varefter kungssången sjöngs under Sven Liljas ledning. Som avslutning på festen lät Stockholms stad avbränna sitt stora jubileumsfyrverkeri från Skansens norra sida. Jubileumsinsamlingen erhöll hälften av kvällens inträdesavgifter.

Lördagen den 18 juni firade Svenska missionsförbundet sitt 60-årsjubileum med att anordna en sånggudstjänst på Orsakullen. Missionssekreterare Joh. Gustafsson talade och omkring 3.000 sångare ur Svenska missionsförbundets sångarförbund sjöngo.

General Evangeline Booth ledde Frälsningsarméns musik- och högtidsfest måndagen den 4 juli. När frälsningssoldaterna första gången samlades till denna skansenfest, rymdes de på Gamla tivoliområdet. Efter en del år måste samlingen förläggas till den större platsen vid Renberget och i år fyllde generalens officerare och soldater Skansens största festplats, Solliden.

Svenska metallindustriarbetareförbundet, som bildades år 1888, sökte för firandet av sitt 50-årsjubileum kontakt med Skansen, dit en fest förlades den 24 juli. Efter hälsningsord av styresmannen talade förbundsordförande Oscar Westerlund på Renberget. Därefter hyllade statsminister Per Albin Hansson det jubilerande förbundet i ett anförande. Samma dag invigde förbundet utställningen "Metall 1888—1938" i den ovan sid. 270 omtalade utställningshallen på Skansens nya område. Angående själva utställningen, se nedan sid. 292.

Bellmansdagen den 26 juli firades med sång av Bellmanskören och lutsångaren Dan Bydén. Jenny Hasselquists balett uppförde en danspantomim till bellmansmelodier, kallad "Utflykt i Haga".

Till Stockholm anlände som vanligt mängder av extratåg kvällen före och på morgonen Bondens dag den 7 augusti. Biskop Torsten Ysander förrättade förmiddagens friluftsgudstjänst från Renberget. När bondeskarorna på eftermiddagen samlades till högtidsprogrammet vid Renberget, hälsades de av ordföranden i det arrangerande ortsförbundet av Riksförbundet Landsbygdens folk, lantbrukare B. Blomkvist, Troxhammar.

Därefter talade författaren Ludvig Nordström om "Landsbygdens revolution", ett tal som i vissa delar tycktes intonera den bostadskampanj som på hösten gav återklang över hela landet. Slutligen utdelade R. L. F:s förbundsordförande, nämndeman C. G. Johansson, Lövnäs, hedersgåvor till fem småbrukarefamiljer inom Västmanland. Jordbrukareungdomen tävlade på sedvanligt sätt i slåtter och mjölkning. Genom att invigningen av Skansens långfäbod, Älvdalsbodarna, förlagts till denna dag berikades programmet ytterligare med den "buföring", som drog genom Skansen till fäboden.

Svenska kommittén av Världssamling för fred anordnade Fredsdagen på Skansen den 14 augusti med fredsgudstjänst i Seglora kyrka och tal på Renberget av Landsorganisationens andre ordförande Gunnar Andersson, riksdagsman Cay Sundström, Finland, och generaldirektör Axel Gjöres.

Då Svenska ungdomsringen den 21 augusti samlade sina folkdräktsklädda medlemmar vid Nordiska museet för uppmarsch till Skansen, hade de förberett ett stort program. Sedan fil. dr Petrus Envall talat på Orsakullen, kom en uppmärksammad visning av hembygdsdräkten, "Sverige i dräkt", som följdes av folkdanser med massdeltagande och upprepades på kvällen vid Solliden och avslutades med fackeltåg och fackeldans. De tre sista programpunkterna återupprepades den 7 september.

Stockholms fackliga centralorganisation och tidningen Social-Demokraten inbjödo ännu en gång till en folkfest på Skansen söndagen den 28 augusti. Förbundsordförande Sigvard Cruse hälsade deltagarna vid Orsakullen och författaren Ture Nerman talade om "Skansen och Internationalen".

Ledarna för Barnens dag hade den 3 och 4 september lagt ned stor omsorg på att göra Skansens andel i festprogrammet värdefull och attraktiv. På lördagen gick barnens blomsterkortege från Solliden till Renberget, där prinsessan Margaretha under överinseende av sina föräldrar förrättade prisutdelningen. På kvällen avbrändes Barnens dags stora fyrverkeri på Djurgårdsbrunnsviken. Söndagens eftermiddag konserterade Kungl.

Hovkapellet, dirigerat av hovkapellmästare Nils Grevillius, och Siljanskören under ledning av director musices Hugo Alfvén.

Sommarens sista fest var Hyresgästernas ting söndagen den 11 september, som inleddes med en barnfest. På Orsakullen talade generaldirektör Axel Höjer och arkitekt Sven Wallander.

Söndagen den 23 oktober kunde Skansen räkna in årets tvåmiljonte besökare, som välkomnades av t. f. styresmannen intendenten Berg och erhöll årskort för livstid till Skansen.

Gustav Adolfsminnet högtidlighölls den 6 november vid en kvällsgudstjänst i Seglora kyrka. Stockholms studenter samlades på kvällen vid Djurgårdsbron och gingo i fackeltåg upp till Orsakullen, där studentsångarna sjöngo och fil. kand. Uno Willers talade.

Julmarknaden ägde rum söndagen den 11 december. Som vanligt fyllde stockholmarna under de fyra timmar marknaden pågick gatan mellan ståndena till en intensiv och godlynt trängsel. Traditionsenligt medverkade Delsbostintan i Bollnässtugan och Carl Möller vid julauktionen. Skansen blev ännu en gång Stockholms landstormskvinnor stor tack skyldigt genom deras beredvilliga och uppoffrande arbete vid serveringen på Skogaholms herrgårdsplan.

Trots skador i hand och rygg, som väl kunnat motivera ett uteblivande, fullgjorde Anders de Wahl på nyårsaftonen sin uppgift att från Renberget hälsa årets "första skälvande minut" inför det svenska folket.

Bland celebra besökare som för året kunna antecknas må nämnas de franska kommunalmännen, den internationella astronomiska kongressen och den internationella Rotarykongressen.

Scouterna ha vid flerfaldiga tillfällen samlats till fest på Skansen. Sålunda anordnade K. F. U. M:s scouter en fest den 2 maj, Svenska scoutunionen en fest den 27 juli och Unga örnar en lägerfest den 11 september.

Kungl. Hovkapellet har under sommaren givit tre konserter på Skansen, samtliga dirigerade av Nils Grevillius. Konsertföreningens i Stockholm orkester har konserterat måndagar, torsdagar och söndagar under tiden 10 juli—11 augusti med Adolf

Wiklund som ordinarie dirigent samt Eric Westberg och Ivar Hellman som gästdirigenter. Dessa konserter ha möjliggjorts genom ett anslag, som Stockholms stad beviljat. Kungl. Flottans musikkår, dirigerad av Ivar Widner, har givit dagliga konserter på Solliden under sommarmånaderna samt under våren och hösten söndagskonserter på Bollnästorget. Svea livgardes musikkår, dirigent Per Grundström, och Livregementets till häst musikkår, dirigent Herman Nordström, ha även bidragit till den musikaliska underhållningen såväl vid egna konserter som vid tre stora militärkonserter av sammanslagna musikkårer. Före sin avresa till Amerika gav Livregementets till häst musikkår en Delawarekonsert söndagen den 12 juni. Övriga orkestrar, som låtit höra sig på Skansen, äro Eric Bengtsons kammarorkester, Frälsningsarméns musikkårer, Stockholms spårvägsmäns musikkår, Statliga yrkesskolans i Tallinn musikkår samt en stråkorkester dirigerad av Pelle Fridstrand. Axel Pettersson och Stig Ribbing ha givit en konsert på två flyglar från Sollidens musikestrad.

Sångsolister vid Kungl. Hovkapellets konserter ha varit Hjördis Schymberg samt Joel Berglund och Jussi Björling. Sigurd Björling och Gösta Bäckelin ha medverkat vid Konsertföreningens konserter. Vid Flottans musikkårs konserter ha Margit Rosengren, Åke Wallgren, Folke Andersson, Conny Molin och Einar Andersson sjungit.

Hjalmar Meissner medverkade nuder sommaren som conférencier vid 14 konserter. Jenny Hasselquists balett har dansat på Skansen fyra gånger under sommaren.

Sångkörer, som under året hörts på Skansen, äro Akademisk korforening, Oslo, Akademiska kören, Stockholm, Bellmanskören, Harstads mannskor, K. F. U. M.-kören, Orfeuskören, Siljanskören, Stockholms allmänna sångförening, Stockholms kooperativa damkör, Stockholms damkör, Stockholms körförbund, Stockholms studentsångarförbund, Stockholms sångarförbund, Stockholms arbetaresångförening, Svenska missionsförbundets sångarförbund och sångsällskapet De svenske.

Allsången har även denna sommar samlat stora sjungande

skaror på Solliden tisdags- och söndagskvällar. Scouterna utmanade skansenpubliken till sångarstrid och marscherade en tisdagskväll i maj med H. K. H. prins Gustav Adolf i spetsen upp till Solliden för att under ledning av Johan Levin kämpa mot Sven Liljas sjungande skaror. Som stridsdomare gav greve Folke Bernadotte kampen en avslutning i försoningens tecken och bägge parterna tillskrevos segern. Generaldirektör Axel Granholm betygade sin kärlek till rallarlivet och rallarvisorna en tisdagskväll i juli, då en avdelning sådana visor sjöngos. Bellmansdagen inföll på en tisdag och detta var en osökt anledning att den kvällen utgiva ett speciellt sångblad med bellmansvisor. Som tävlingsuppgift ha allsångarna fått sätta nya ord till kända kanonmelodier, varvid de slutliga segrarna korats genom öppen omröstning bland publiken. Vid sommarens slut anordnades en omröstning bland de sånger som sjungits, och de visor som erhöllo största röstetalet sammansattes till ett önskeblad för allsången.

Folkdanser och ringlekar ha regelbundet utförts hela sommaren. Den 17 juni utfördes norska folkdanser av Sandefjords turn- og idrettsforening. Bröllopsdanser utfördes av delsbobarn ledda av Anna-Greta Härdelin den 27 juni. Under sommarmånaderna anordnades varje onsdagskväll lekar på lekvallen vid Renberget samt lekar för barnen varje söndagseftermiddag. Allmogemusik har under längre eller kortare tid utförts av spelmännen Bernhard Jansson, Södermanland, Axel Myrman, Dalarna, Theodor Ohlson, Hälsingland, Anders Soling, Hjort Anders Olsson, E. V. Hurtig och Anders Petters, Dalarna, Johan Olsson, Uppland, och August Ysenius, Halland. Dagmar Hullström och Theodor Ohlson ha framfört folkvisor och folklåtar vid Älvrosgården. Sång till luta har utförts av Hjalmar Arleman, Dan Bydén och Pelle Nordström.

Landsmålsberättare ha varit Inez Carlgren, Hälsingland, Danjel ve Korsgrinna (Victor Haak), Småland, Delsbostintan (Ida Gawell-Blumenthal), Hälsingland, J. A. Göth, Småland, Lillstintan (Birgit Wiklander), Hälsingland, Nergårds-Lasse (Sibbe

Malmberg), Södermanland, och Nämndemansmor i Trollhult (Nilla Florell), Närke.

Rytmiska koraler ha under året utförts två söndagar i månaden under sommarmånaderna samt en gång under vintertiden. Kören har även medverkat i Seglora kyrka vid gudstjänster på en del av årets högtidsdagar. Om Nordiska museets musiksällskap se sid. 293.

Stjärngossarna hava i likhet med föregående år sjungit från annandag jul t. o. m. trettondagen.

Den traditionella kasperteatern har spelat lördagar och söndagar.

I Seglora kyrka har regelbunden högmässogudstjänst hållits under tiden maj—september samt eljest under årets större helgdagar. Sex barndop och etthundraåtta bröllop ha ägt rum i kyrkan.

På Skansens friluftsteater gav Ernst Eklund som teaterledare och regissör med premiär den 3 juni F. A. Dahlgrens "Värmlänningarna" med musik av A. Randel. Pjäsen spelades sista gången den 28 augusti. Den 1 september hade Barnens dags sagofestspel "Kungasagan" premiär på friluftsteatern, där den gavs under Barnens dags-festligheterna.

Lördagskvällar i augusti ha avbränts stora fyrverkerier från Solliden och vissa kvällar under våren och sommaren mindre fyrverkerier vid dammen framför Skogaholms herrgård. Fyrverkerierna ha uppsatts av firman Hammargren & Co., Anneberg.

Även i år har Skansen kunnat glädja sig åt en god kontakt med olika grenar av sport och idrott. Djurgårdens idrottsförening anordnade den 9 januari Skansenstafetten, då stockholmarna för ovanlighetens skull bjödos en spännande kamp mellan norrländska storrännare. Tävlingen vanns av Kramfors I. F., som senare erövrade svenska mästerskapet i stafettlöpning på skidor. Annandag påsk anordnades Sleipners terränglöpning. Gymnastikuppvisningar ha givits av Gymnos manliga elittrupp, Hermes manliga elittrupp, K. F. U. M.-gymnasterna, Sofiaflickorna samt Stockholms gymnastikförenings manliga

och kvinnliga elittrupper. Dessutom ha givits en frigymnastikuppvisning och en isfest med konståkning av medlemmar i Stockholms allmänna skridskoklubb. Handboll, varpa och dragkamp ha varit representerade på det sportsliga programmet och svenska mästerskapet i viktdragning anordnades på Solliden den 28 augusti. Av tävlingar som förlagt prisutdelningen till Skansen, kunna nämnas Mälarstafetten den 13 juli, rikstävlingen för modellflygare den 28 augusti och skolungdomens skyttetävlingar den 9 oktober.

Bob Larny och Skansens dansorkester ha svarat för dansmusiken på Gamla tivoliområdet, där dans anordnats varje kväll den 30 april—18 september. Fri gammaldans har anordnats vid Bollnästorget söndagskvällar under sommaren.

Som inspektör m. m. på Skansen har under sommaren tjänstgjort kapten Gustaf Blomquist.

Tyresö.

Under årets lopp ha å byggnaderna endast mindre reparationer behövt utföras. I parken har det systematiska gallringsarbetet fortsatt i syfte att återställa så mycket som möjligt av 1700-talsanläggningens karaktär.

Besökssiffran i slottet var under sommarsäsongen 4.140, i parken 3.311.

Som åldfru har under sommaren tjänstgjort friherrinnan Märtha Lilliecreutz, f. Palmstierna.

Arkivet, biblioteket, undervisningsavdelningen, utställningar och Nordiska museets musiksällskap.

Den i samarbete med Stockholms stadsarkiv förra året av arkivet påbörjade katalogiseringen av skråhandlingar har i det närmaste slutförts med medel, som beviljats arkivarien personligen av Längmanska kulturfonden. Med arbetshjälp från

Statens arbetslöshetskommission ha arkivhandlingarna buntats och försetts med textad utanskrift. Tryckt frågecirkulär angående skråhandlingar har tillställts omkring 850 adressater, främst arkiv och museer.

Vid sidan av det löpande arbetet har för övrigt kunnat medhinnas i huvudsak följande: slutarkivering av äldre byggnadsritningar, konservering och uppsättning av silhuetter och kistebrev samt katalogisering av ritningar rörande museibyggnaden.

Årets skörd — inklusive köp och gåvor — utgöres som vanligt av följande grupper: acta (handlingar av kultur- eller personhistoriskt intresse, såsom gårdshandlingar, brev m. m.); uppteckningar från museets fältarbeten (jämf. sid. 294 o. följ.); recept- och mönsterböcker samt album; småtryck (exlibris, program, vykort o. dyl.); bilder och porträtt (i fotografi, grafik, färg och teckning); ritningar; negativ samt skioptikonbilder. Bland de skiftande förvärven må nämnas: Svenska turistföreningens gåva av nära 5.000 fotografier av städer, herrgårdar, arbetsliv, samfärdsel, lappar m. m.; kanslisekreteraren Nils von Dardels gåva av sin stora samling av porträtt (tidnings- och tidskriftstryck, gravyrer, fotografier, teckningar); professor S. P. Ekmans gåva av 75 av honom tagna negativ belysande norrländsk jakt; handlingar rörande Bråsarp (Halland) och rörande gårdar i Skirö socken (Småland); ett köpebrev från 1680; ett släktalbum (Hazelius—Södermark—Örtenblad); samt protokolls- och räkenskapsböcker m. m., som tillhört Stockholms snickare- och instrumentmakaregesällskap (1846—1924 och ett inventarium från 1792).

I folkminnesarkivet har en uppordning av det äldre materialet skett samt en realkatalogisering påbörjats.

Filmarkivet har fått följande tillskott till sina smalfilmer: 9 av museet upptagna filmer, nämligen Fiske i Skåne (7 olika) samt Älgjakt i solleröskogarna och Tunnbrödsbakning på Sollerön; 1 inköpt originalfilm: Laxsnarning i Ångermanland; samt 4 inköpta kopior av Fiske i Mörrumsån och Lagan.

Andre intendenten Bæckström har tjänstgjort såsom arkivarie. För de mera omfattande delarna av arkivet ha närmast

svarat: amanuensen Bergström för bildarkivet, fotografiateljén samt därtill hörande expedition och amanuensen Granlund för Etnologiska undersökningens arkiv. Såsom extra arbetskrafter ha tjänstgjort: fil. mag. T. Höjer (skråarkivet), t. f. museilektor Granberg (folkminnesarkivet), amanuensen Bannbers (filmarkivet), f. amanuesen Visen Lewin (sortering av acta) samt professorskan Marit Lithberg (konservering). För värdefull frivillig arbetshjälp står museet i tacksamhetsskuld till fru Asta Lamm. Statens arbetslöshetskommission har ställt till arkivets förfogande och avlönat för längre eller kortare tid arbetslösa kontorister.

I en institution som utom sin rent museala uppgift också har att, som Nordiska museets nya stadgar uttrycka det, "genom vetenskaplig forskning och folklig undervisning vidga kännedomen om den svenska odlingens historia" måste ett gott b i b l i o t e k ingå som ett oundgängligt element. Förefintligheten av en relativt fullständig kulturhistorisk och topografisk boksamling i museet var givetvis en av förutsättningarna för att årets folkuniversitetskurs i hembygdsforskning kunde förläggas till Nordiska museet. En av dess sektioner hade för övrigt sitt sammanträdesrum i det nya utrymme som biblioteket förvärvat genom inredande av en del av entresolvåningen, där en läsesal, visserligen i minsta format, anordnats.

När det gäller att redogöra för verksamheten under året, tillgriper man helst statistikens kalla siffror. Vad sålunda antalet hemlån beträffar visar detta jämfört med de föregående åren en markant stegring, 1938 över 5.700 volymer. Bl. a. har till andra större bibliotek, som varit mindre välförsedda med litteratur på museets specialområde, utlånats ett hundratal volymer. Å andra sidan finnas särskilt beträffande den äldre litteraturen stora luckor i bokbeståndet, tydligt skönjbara varje gång den till museet knutna vetenskapliga forskningen riktar sitt intresse mot något förut mindre bearbetat gebit. Sålunda måste under året omkring 700 volymer inlånas från andra bibliotek. Årstillväxten

har varit 26 hyllmeter, varav avsevärt mer än hälften erhållits i gåva eller i utbyte mot museets publikationer.

Biblioteket har också en så att säga museal avdelning, dit hör t. ex. samlingen av äldre bokband. Som ett tillskott till denna avdelning kan betraktas den boksamling som tack vare Nordiska museets vänners frikostighet förvärvats från antikvariatsfirman Björck & Börjesson för biblioteksrummet i Skogaholms västra flygel å Skansen. Den är icke inräknad i den ovan anförda siffran för tillväxten. Det är 1900 volymer huvudsakligen fransk 1700-talslitteratur i samtida band eller omslag ur det berömda, nu skingrade biblioteket på Bergshammar vid Strängnäs som grundades av kanslirådet Johan Gabriel Sack, Carl Gustaf Tessins svåger. Det är med djup tillfredsställelse som museet här kunnat sammanhålla åtminstone en väsentlig del av ett svenskt herrgårdsbibliotek från 1700-talet. Den äkthetsprägel som det efterbildade biblioteksrummet nu faktiskt äger, beror till avsevärd del just på medvetandet att boksamlingen icke är en rekonstruktion utan en skapelse av en 1700-talets bokälskare.

Också under år 1938 har biblioteket kommit i åtnjutande av extra arbetskraft genom av Statens arbetslöshetskommission till museets förfogande ställda arbetslösa kontorister. De ha huvudsakligen sysselsatts med välbehövliga omflyttnings- och uppordningsarbeten.

Biblioteket har under året förestått av amanuensen Stridsberg i egenskap av bibliotekarie med biträde av förste amanuensen Jansson och fru Elsa Forss.

Undervisningsavdelningen. Under perioden januari—juni höllos dels allmänna söndagsvisningar av museets samlingar, varjämte under tiden februari—april på museet och under maj på Skansen speciella visningar enligt särskilt program gåvos på torsdagarna. För Skansens del fortsattes dessa visningar även under sommaren, varefter såväl för Skansen som museet en ny serie speciella söndagsvisningar tog sin början i oktober. Om karaktären av dessa, som utförts av museets tjänstemän och som alla varit avgiftsfria, vittna rubriker så-

dana som "Damdräkten under två århundraden", "Svenskt fiske förr och nu", "Härjedalsböndernas hem (Älvrosgården)", "Svenska djurgestalter på Skansen och i markerna" etc.

Efter särskild hänvändelse har vidare museilektorn, med biträde av museets tjänstemän, hållit ett antal visningar av Skansen och museet för studiegrupper, kongress- och mötesdeltagare etc., vid flera tillfällen i samband med orienterande föredrag.

Under vårterminen har liksom under föregående år amanuensen Strömberg givit textila kurser för eleverna vid Handarbetets vänners och Johanna Brunssons vävskolor, varjämte elever från dessa skolor liksom från Eneroths handarbetsseminarium, Tekniska skolan samt Stockholms stads lärlings- och yrkesskolor haft sin teckningsundervisning delvis förlagd till museet.

Just skolorna är det, som undervisningsavdelningen i sin verksamhet särskilt tagit sikte på, och en nyhet för året äro de visningar, som under hela läsåret hållits i museet för skolklasser från Stockholms folkskolor. Arbetet, som utförts i samråd med Livrustkammaren, har organiserats i samarbete med en kommitté tillsatt av Stockholms folkskoledirektion, och visningarna ha varit två per dag, under vårterminen för femte klassen och under höstterminen för femte och sjätte klasserna. Avsikten är att sedan utöka denna verksamhet med en ny klass för varje kommande läsår, tills den omfattar samtliga klasser 5—8. Visningarna äro obligatoriska och lagda i nära anslutning till undervisningen i historia för resp. klasser samt ha letts av museilektorn med biträde av fil. stud. Mats Rehnberg, under höstterminen huvudsakligen av den senare. Orienterande P. M. ha utdelats till lärarna, dels mera kortfattade för att ge dem möjlighet att förbereda museibesöken, dels mera utförliga som en sammanfattning efteråt.

I den föregående årsredogörelsen omtalades de försök, som från undervisningsavdelningens sida gjorts för att kunna ge deltagarna i de under somrarna pågående skolresorna till Stockholm ett bättre utbyte av deras besök på museet. För detta ändamål har 1938 en särskild organisation, Stockholms skolresetjänst,

bildats, där museilektorn är sekreterare, och i samarbete med denna har under sommaren och särskilt under tiden maj—juli ett stort antal demonstrationer för besökande skolreseklasser från olika delar av landet lämnats i museet, alla kostnadsfria.

På Skansen har i likhet med tidigare år en särskild guide varit anställd för att omhändertaga de utländska turisterna, nämligen i år fru Ann-Margret Sundblad. Hon har därvid dels på regelbundna tider lett rundvandringar, dels däremellan stått till tjänst, så ofta hennes hjälp önskats. De besökande utlänningarna ha främst utgjorts av amerikaner, engelsmän och tyskar, men även av italienare, balter m. fl.

Under tiden 18 juli—6 augusti anordnades av Folkuniversitetsföreningen i samarbete med museet en sommarkurs i folklivsforskning och hembygdskunskap, som var förlagd till museet. Kursen, som öppnades med en högtidlighet i museets hall, varvid styresmannen talade, stod under ledning av museilektorn med biträde av ett flertal av museets tjänstemän i övrigt. Den var uppdelad på fyra sektioner: Landsbygdens näringsliv i gammal tid, Bostadens och heminredningens historia, Stadens näringar och folkliv i gången tid samt Folksed och folktro, och programmet omfattade förutom föreläsningar även praktiska övningar samt ett flertal utflykter. Syftet med kursen var särskilt att orientera deltagarna i det aktuella hembygdsarbetets olika grenar liksom också att ge dem en inblick i de arbetsmetoder, som tillämpas vid Nordiska museets egna undersökningar. Ett hundratal intresserade från olika delar av landet deltogo och bland dem många av museets egna medarbetare ute i bygderna.

Avdelningen har under året förestått av docenten Granberg i egenskap av t. f. museilektor.

Professor Erixon, innehavare av den Hallwylska p r o f e s s u r e n i n o r d i s k o c h j ä m f ö r a n d e f o l k l i v s f o r s k n i n g, som också fungerar som lärare i nordisk etnologi vid Stockholms högskola i samma ställning som ordinarie professor, har under vårterminen 1938 föreläst över "Et-

nologisk analys av nordiska och europeiska folkkulturer" samt under höstterminen över "Nya problem och sociologiska uppgifter inom europeisk etnologi", varjämte han hållit seminarieövningar över "Valda ämnen inom nordisk etnologi". Professor Erixon har jämväl varit examinator i nordisk etnologi vid Uppsala universitet.

Under mars—april 1938 företog professorn en studieresa till Balkan omfattande besök i Jugoslavien, Grekland, Bulgarien och Ungern. Under september—oktober bedrev han byggnadsundersökningar i Södermanland.

Tillfälliga utställningar. Nordiska museets strävan att genom utställningar sprida kännedom i utlandet om svensk folkkonst och svensk etnologisk arbetsmetod har under året fullföljts. Den åttonde utställningen av denna art, som anordnats under den nuvarande styresmannens tid, ägde rum i Prag 8 april—8 maj. Den tillkom under intimt samarbete med Svenska slöjdföreningen. Museets avdelning ingick som ett led i en officiell utställning av svensk brukskonst, vars hedersordförande var f. envoyén greve A. Ehrensvärd, ordförande intendenten E. Wettergren och kommissarie arkitekten Å. Huldt. Från Nordiska museets sida närvoro styresmannen och intendenten Svensson som kommissarier för den historiska avdelningen. Den bestod huvudsakligen av tidigare å utställningarna i Paris och Bryssel (jämför Fataburen 1938) exponerat material, vilket transporterats direkt från sistnämnda stad till Prag.

Liksom i Wien 1936 visade det sig att Nordiska museets grupper av textilier, möbler, dräkter, redskap etc. kommo att utgöra en utomordentligt god bakgrund och utgångspunkt för studiet av den moderna hemslöjden, liksom även de utställda fotografierna och diapositiven erbjödo en värdefull kunskapskälla för kännedomen om svensk natur och äldre bostadskultur. Utställningen kombinerades med en givande "svensk vecka", fylld av svenskbetonade föreläsningar, operaföreställningar etc. Styresmannen höll tvenne föredrag, det ena om äldre svensk textilkonst, det andra om Skansen. Utställningens besökssiffra var

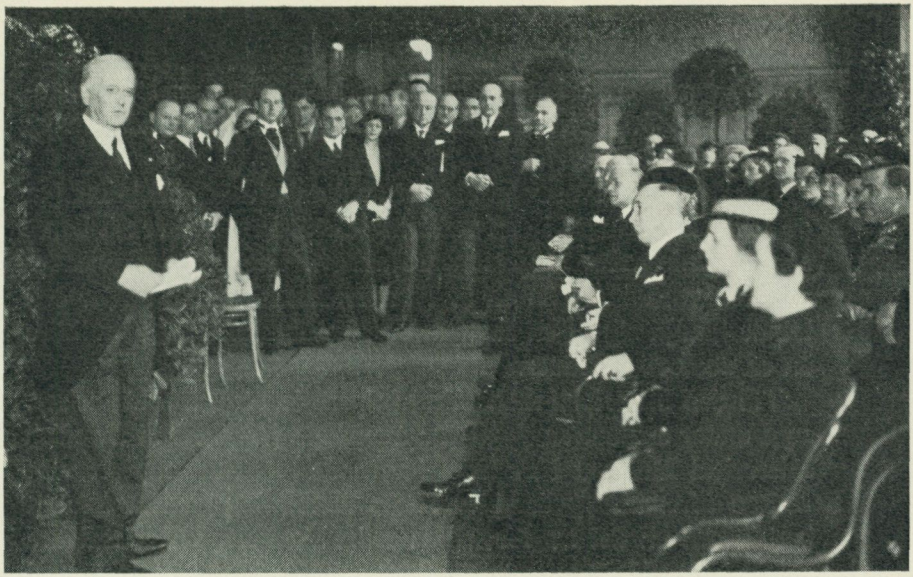

Bild 26. Svenska utställningen i Prag öppnas. T. v. utställningens hedersordförande f. envoyén greve A. Ehrensvärd; i mitten i främre sittande raden Tjeckoslovakiens dåvarande president E. Benesj. Foto Centropress, Prag.

Bild 27. Svenska metallindustriarbetareförbundets utställning på Skansen "Metall 1888—1938". Foto Berghe.

18.500 personer. I katalogen medverkade förutom styresmannen Sigfrid Svensson, Elisabeth Strömberg, Svante Svärdström och Ernst Manker.

Därjämte har Nordiska museet med en utvald kollektion (ca 90 föremål) deltagit i den vandringsutställning av svensk konst som organiserades för Delawarejubileet. Utställningen visades under något mindre än ett år i 11 nordamerikanska städer och kunde glädja sig åt en sammanlagd besökssiffra av ej mindre än ca 260.000 personer.

Till den historiska utställning belysande 1638 års händelser, som under sommaren 1938 var anordnad i American Swedish Historical Museum i Philadelphia, hade Nordiska museet sänt ca 200 föremål. Tyvärr blev denna utställning ganska fåtaligt besökt och en del av föremålen svårt skadade, vilket tidigare aldrig hänt vid de av museet självt anordnade utställningarna i främmande land.

I samband med högtidlighållandet av konung Gustav V:s 80-årsjubileum hade Röda korset anordnat en utställning i Liljevalchs konsthall, betitlad "Gustav V som människa och konung". På anmodan av dess ordförande Prins Carl, som tillika är ordförande i Samfundet Nordiska museets vänner, deltog Nordiska museet i densamma bl. a. med ett urval tidstypiska dräkter, dels burna av konungen och drottningen, dels av andra personer. Utställandet skedde i samarbete med Livrustkammaren, som jämväl i sina lokaler under en kortare tid exponerade ett urval av regalierna. Nordiska museet avstod härvid från entréinkomsten till förmån för Röda korsets verksamhet.

En exposition som, ehuru i blott obetydlig mån anordnad av Nordiska museet, likväl i ganska hög grad kom att prägla årets arbete inom institutionen, var Svenska metallindustriarbetareförbundets utställning på Skansen, benämnd "Metall 1888—1938" och tillkommen för att celebrera den mäktiga sammanslutningens femtioårsjubileum. Om utställningshallen och öppnandet har redan ovan å sid. 229 talats. Förberedelserna till expositionen började redan år 1937, då en kommitté, där Nordiska museet var representerat genom förste amanuensen Hell-

ner, tillsattes. Kommitténs ordförande var dåv. förbundssekreteraren Axel Svensson. Byggnaden ritades av arkitekten Bengt Gate. För montaget och den konstnärliga anordningen svarade direktör Harald Rosenberg (med biträde av ett antal artister) i nära samråd med skriftställaren Gotthard Johansson. De instruktiva texterna voro av amanuensen Torsten Gårdlund. Till grund för den historiska framställningen lades omfattande forskningar av fil. dr John Lindgren. Kommissarie var Edvin Kardell. Utställningen pågick under tiden 24 juli—25 september och besöktes av 105.070 personer eller i genomsnitt 1.642 pr dag.

Genom sin ultramoderna teknik och sitt friska grepp om ett delvis svårhanterligt material blev denna utställning mycket instruktiv för museimännen, som i olika avseenden vunno värdefulla erfarenheter. Nordiska museets direkta insats i utställningen berörde den historiska delen. Man lade där särskilt märke till en interiör av ett typiskt arbetarhem från 1880-talet, vilket synnerligen intressanta rum kommer att bevaras på Skansen.

Nordiska museets musiksällskap har under året anordnat två musikaftnar (en i Nyloftet i samverkan med Svenska samfundet för musikforskning och en i Skogaholms herrgård på Skansen), sju musikstunder (sex i museets hall och en i Seglora kyrka), en radiokonsert samt 2 musikstunder i Seglora kyrka under sommaren. Bland verk som kommit till utförande kunna nämnas bl. a. en stråkkvartett av Mozart, en stråkkvintett av Boccherini samt kompositioner av Grétry och Haydn. I samband med invigningen av Emil Sjögrens arbetsrum i Nordiska museet den 1 mars gav Musiksällskapet samma afton vid radioutsändning från museet en Sjögrenskonsert, varvid en sonat, sånger och pianokompositioner av tonsättaren utfördes.

Vid sammanträde den 15 november antogos nya stadgar för Musiksällskapet. Till ordförande efter professor Sven Kjellström, som undanbett sig återval, utsågs professor Andreas Lindblom och till v. ordförande kyrkoherden teol. dr G. A. Brandt. Fil. dr Bertil Wester omvaldes till sekreterare och fil.

dr Arvid Bæckström till skattmästare. Till v. sekreterare utsågs kamreraren fil. kand. Sam Hegnell.

Fältarbeten.

Nordiska museets fältarbeten ha från och med den 1 juli 1938 i huvudsak bestridits med statsmedel i stället för lotterianslag. Dessutom ha bidrag för vissa undersökningar erhållits genom förmedling av landsantikvarien i Blekinge, Gotlandsfonden och Södermanlands hembygdsförbund. Den för två år sedan inledda undersökningen av arbetareklassens sociala förhållanden har även i år kunnat fortsättas tack vare särskilt anslag från Landsorganisationen. Fältundersökningarna ha varit fördelade på två avdelningar, Etnologiska undersökningen samt högreståndsavdelningens undersökningar.

Genom Etnologiska undersökningen ha följande arbeten utförts: Amanuensen Granlund, fru Ingalill Granlund och konstnären Olle Homman undersökte i augusti och en del av september byggnadsskick och sociala förhållanden i Eke, Rone och Burs socknar på Gotland samt delvis också i Närs och Lau socknar på samma ö. Dessutom undersöktes arbetareförhållanden i kalkstensindustrien i Hellvi och Lärbro socknar, även på Gotland. Vidare gjordes några byggnadsundersökningar i Granhults socken i Småland. Intendenten Berg reste några dagar på Gotland i juli månad. Professor Erixon har varit ledare för en omfattande inventering av Södermanlands äldre byggnadskultur under september och oktober månader; deltagare i undersökningen hava varit konstnären Olle Homman och arkitekten Anders Nyman samt under del av tiden landsantikvarien Ivar Schnell. Dessutom reste professor Erixon i Hälsingland tillsammans med fotograf Ekberg några dagar i juni. Intendenten Svensson undersökte möbler och heminredning i Delsbo socken i Hälsingland under olika perioder under hösten. Amanuenserna Hazelius-Berg och Strömberg gjorde under juli månad en kombinerad dräkt- och textilundersökning i Klar-

älvsdalen i Värmland samt i ett par socknar i landskapets sydvästra del. Amanuensen Hazelius-Berg undersökte dessutom under några dagar i augusti dräktskick i Mora och Gagnefs socknar i Dalarna. Intendenten Nilsson studerade under juni och augusti månader fiske i fisklägena utmed Skånes västkust från Båstad ned till Sibbarp samt några fisklägen på ostkusten av Skåne och Blekinge. Dessutom gjorde intendent Nilsson och fil. stud. Mats Rehnberg vissa kompletterande undersökningar på Sollerön i Dalarna i februari månad. Museilektor Granberg upptecknade folkminnen i Bobergs och Aska härader i Östergötland i september.

Utom dessa undersökningar, som helt eller delvis utförts av museets egna tjänstemän, ha följande speciella undersökningar blivit verkställda: Fil. kand. C. H. Tillhagen av skogsarbetarnas sociala och ekonomiska förhållanden enligt äldre traditioner i Järvsö, Färila och Hassela socknar i Hälsingland samt i Attmar, Stöde, Torps och Lidens socknar i Medelpad; fil. kand. Erik Sandberg av torpbebyggelsen samt traditioner om torparnas sociala förhållanden i Vartofta härad i Västergötland, utgörande en fortsättning på den i fjol inledda undersökningen; fil. kand. Claes Claesson och fil. kand. Bo Hellman av skogsarbete och skogsbruk i Mo härad i Småland under mars månad. Vidare har fil. kand. Gustaf E. Olsson under sommaren fortsatt undersökningen av Kärnskogens by i Godegårds socken i Östergötland samt påbörjat en sockeninventering i Vånga i samma landskap. Lektor Ragnar Jirlow har gjort undersökningar bland gränsbefolkningen till Norge i Lappland och Jämtland och kapten Sigurd af Ekström rörande fiskarbefolkningens levnadsförhållanden i mellersta Bohuslän. Fil. kand. Ann-Sofi Schotte-Frödin undersökte heminredning samt några speciella lanthantverk på Gotland i juli och augusti och fil. kand. Märta Hedlund jämtböndernas handel och handelsförbindelser i samtliga socknar i Härjedalen och nordvästra Jämtland under augusti och september. Fil. kand. Birgit Laquist har gjort undersökningar hos de finsktalande i Karesuando socken i Lappland och fil. kand Bo Hellman undersökte under juli och sep-

tember månader fäbodar och fäbodväsen i Nätra, Vibyggerå och Ullångers socknar i Ångermanland. Fil. stud. Mats Rehnberg undersökte under sista hälften av augusti bl. a. torpares och backstusittares bostadsförhållanden i Vissefjärda socken i Småland. Fil. kand. Arne Modén och fil. kand. Maj Florin påbörjade en sockeninventering i Ovanåkers socken i Hälsingland under juli och augusti månader, i vilket arbete även fil. kand. Maja Ericsson deltog en månad. Den sistnämnda har vidare i Kinds och Marks härader i Västergötland samt i trakten kring Alingsås undersökt äldre textilarbetares traditioner och levnadsförhållanden samt har påbörjat en undersökning av tåbebyggelsen i åtskilliga socknar i Västergötland. Amanuens Ernst Manker har under sommaren undersökt sydlapsk kultur och lappkulturen norrut upp till Västerbotten samt dessutom fortsatt sina studier av skogslapparna i Arvidsjaur.

Av Etnologiska undersökningens ortsmeddelare utgör den fasta ortsmeddelarstaben 345 personer. Därav ha 185 med ledning av Nordiska museets frågelistor insänt bidrag under året. Utarbetning av det under resorna och genom ortsmeddelare insamlade materialet har pågått i den mån det varit möjligt. Av årets material ha accessionsförts 12.275 sidor text, 965 teckningar samt 6.006 fotografier. Under året ha nya frågelistor utarbetats rörande följande ämnen: Tjänstefolkets bostäder och bohag; Torparnas bostäder och bohag; Statarnas bostäder och bohag; Arbetslöner; Livréer och arbetsdräkter; Tunnbröd; Ljustillverkning; Jakt och djurfänge; Fiske; Sägner om folkungarna; Bukoket; Halsoket; Korgmakare och korgmakeri; Skörden och julen; Lägerstad och tillfällig bostad; Svart och vit konfirmationsdräkt; Huggkrok samt Rödfärg. Sedan i november utger avdelningen månatligen en stencilerad skrift med titeln "Meddelanden från Etnologiska undersökningen", i första hand avsedd för gratisutdelning bland ortsmeddelarna.

Under ledarskap av intendenten Berg ha vid Etnologiska undersökningen som vetenskapliga medarbetare stadigvarande arbetat amanuenserna Bannbers och Granlund, som tecknare konstnären Olle Homman och som expeditionsbiträden med halv

tjänstgöring fil. mag. Gida Viklund, f. von Sydow, och med hel tjänstgöring fröken Dagmar Hullström. Professor Erixon har fungerat som vetenskaplig rådgivare. Etnologiska undersökningens arkiv har i övrigt stått under ledning av museets arkivarie.

Högreståndsavdelningens undersökningar. Mest omfattande har den fortsatta undersökningen i Karlskrona varit, där förste amanuensen Hellner lett arbetet, biträdd av amanuens Lagerquist. Uppmätningar ha utförts av ingenjör Sander Rosén med biträde av ingenjörerna Bengt Norsander och Eskil Gröndahl samt kand. Oscar Reuterswärd. Arbetet har som förut understötts av Karlskrona stadsfullmäktige och utförts i samarbete med Blekinge musei- och hembygdsförbund. Resultatet är nu att ett stort sammanhängande område av staden är noggrant genomgånget ur byggnadsminnenas synpunkt och dessutom en översikt gjord över hela staden hus för hus, avsedd att läggas till grund för fortsättningen av detta stora och givande arbete, vilket endast med möda kan hålla jämna steg med ett nybyggande, som går fram med nutidens hastiga takt och grundlighet vid tillintetgörandet av föregående tiders kvarlåtenskap. Även i aktuella fornminnesfrågor av vikt ha Nordiska museets representanter kunnat biträda med rådgivning.

För en stadsundersökning i Söderköping ha uppmätningar utförts av ingenjörerna Rosén och Norsander och traditionsuppteckningar av fil. kand. Maja Ericsson, allt under ledning av professor Erixon.

Åt herrgårdsundersökningarna har ägnats en översiktsresa i Södermanland, gjord i samarbete med Kartografiska institutet och utförd av intendent Wallin och fru Carin Lindskog. Enstaka herrgårdar i Mälarlandskapen och Gästrikland ha besökts av intendent Wallin och amanuenserna Hellner och Lagerquist. Arbetarnas bostadsförhållanden å bruk i Uppland och Värmland ha undersökts av amanuensen Hellner och ingenjörerna Rosén och Norsander. Detta är ett led i forskningarna om arbetarklassens historia och sker med understöd från Lands-

organisationen. I samband härmed stå också amanuenserna Hazelius-Bergs och Stjernswärds resor till herrgårdar i Småland, Östergötland och Södermanland för upptecknings rörande traditioner om levnadssättet samt undersökningar av dräkt och textilier. Civilingenjör Axel Cronquist har fortsatt sina studier av äldre åkdon, i år på herrgårdar i Östergötland och Södermanland.

Hantverksundersökningarna ha omfattat garverier och äldre kopparmanufaktur och bedrivits i samarbete med Svenska garveriidkareföreningen, resp. Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag. Båda undersökningarna ha utförts av fil. kand. Gösta Bertel med biträde av ingenjörerna Rosén och Norsander. Garverier ha undersökts på Öland, i Småland och Skaraborgs län, koppar i Blekinge och Småland. Vid en översiktsresa i Skaraborgs län deltog intendent Wallin.

Upptagning av kulturhistoriska filmer har som hittills fortgått i samband med Etnologiska undersökningens verksamhet. Vid undersökningar av fisklägen i Skåne under juni månad upptogos filmer över räkstrykning, agntäkt, utläggning av sillgarn, flundregarn och långrev, "ryktning" (vittjande) av kilnot för lax, tvinning av tafsar till långrev samt nätbindning. I oktober månad upptogs en längre film över älgjakten på Sollerön i Dalarna med jaktens förberedelser, själva jaktens metoder, slakten, styckning, olika sätt för köttets transport samt bytets delning mellan deltagarna (se Albert Nilsson, Med filmkamera i Solleröns älgmarker, ovan sid. 7 o. följ.). Samtliga filmer ha upptagits som 16 mm smalfilm under ledning av andre intendenten Nilsson och med Arne Ingers som fotograf.

Förvaltning m. m.

Den 29 april 1938 fastställde Kungl. Maj:t nya stadgar för Nordiska museet, varigenom de stadgar som antogos den 28 april 1880 upphörde att gälla. Ändring av stadgarna hade länge varit av behovet påkallad. Museets starka utveckling sedan 1880

hade ju krävt åtskilliga ändringar i arbetsformer och inre organisation — man må blott minnas att museets avdelning å Skansen ännu 1880 inte ens var påtänkt! I sina huvuddrag ansluta sig emellertid de nya stadgarna till de förut gällande. Av mer allmänt intresse torde stadgarnas § 1 i sin nuvarande avfattning äga, enär den ger uttryck åt de grundläggande idéer, på vilka hela institutionen vilar. Paragrafen lyder:

"Nordiska museet, grundat av Artur Hazelius, skall för all framtid utgöra en självständig stiftelse.

Museet skall jämte därtill hörande inrättningar vara ett hem för minnen ur det svenska folkets liv med särskild uppgift att genom vetenskaplig forskning och folklig undervisning vidga kännedomen om den svenska odlingens historia. Dess mål skall vara att härigenom hos Sveriges folk stärka kärleken till fosterlandet och hembygden. Genom sina samlingar och sina undersökningar skall museet tillika verka för en fördjupad insikt om det kulturella sambandet mellan vårt och övriga nordiska folk."

Statsanslaget till avlöning av personalen har utgått med samma belopp som tidigare eller 190.000 kronor. Därjämte har riksdagen till museets fältarbeten anslagit 50.000 kronor. Detta innebär emellertid icke någon reell anslagshöjning, i det att beloppet i fråga förut bestridits med lotterimedel. Överflyttningen av detta anslag till riksdagens stat medför emellertid i och för sig en ökad trygghetskänsla med avseende på undersökningsarbetets bedrivande, något som Nordiska museet känner stor tacksamhet inför. Dessutom har Kungl. Maj:t beviljat 2.000 kronor till utökning av museets viktiga filmarkiv. För arkivarbeten i museet har genom Arbetslöshetskommissionen utanordnats 22.000 kronor.

Stockholms stad har till Skansen beviljat sedvanligt grundanslag å 55.000 kronor samt vidare 25.000 kronor för utförande av stråkorkestermusik därstädes. Dessutom har Stockholms arbetslöshetskommitté ställt arbetskraft till förfogande för vissa rensningsarbeten å Skansen, motsvarande ca 1.000 dagsverken.

En värdefull donation, utgående med kronor 33.821 : 83, har under året erhållits av framlidna amanuensen vid museet fröken Agnes Ljungberg genom ett av henne den 8 oktober 1936 upprättat testamente. Det har för museet varit särskilt kärt att på detta sätt ha blivit ihågkommet av en av sina egna tjänstemän.

Till uppförande av en guldsmedsverkstad på Skansen, avsedd att inrymma delar av Möllenborgska verkstaden, som museet 1927 erhöll som gåva av hovjuvelerare Carl Feron, har museet av Svenska metallindustriarbetareförbundet erhållit ett belopp av 30.000 kronor, vilken gåva utbetalats i anslutning till den av förbundet på Skansen under sommaren anordnade utställningen, sid. 292 o. följ.

Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag har med 10.000 kronor bidragit till kostnaden för fäbodvallens anläggande på Skansen, sid. 267 o. följ.

Till en impregneringsanläggning på Skansen har Bolidens gruvaktiebolag överlämnat en gåva av 5.000 kronor.

Fullföljande den insamling, som igångsattes 1934 för införlivande av Nya området med Skansen, ha följande personer inbetalat här angivna gåvobelopp, samtliga enligt förut avgivna skriftliga förbindelser: generallöjtnant Henri de Champs[1] (tillsammans med amiralen Ch. de Champs och ståthållare Ad. Murray) samt direktör C. A. Wicander, vardera 1.500 kronor; bankdirektör Allan Alexanderson, civilingenjör Bertil Almgren, bokförläggare K. O. Bonnier, bankdirektör Carl Frisk, disponent Fr. Heiss, grosshandlarna John Josephson och Rob. Ljunglöf, direktör Axel Sifvert, Svenska jästfabriks aktiebolaget, v. häradshövding Marcus Wallenberg och konsul Hj. Wicander, vardera 1.000 kronor; disponenten A. Sigge Rosenlund (tillsammans med herr Ingvar Rosenlund, grosshandlare Joh. Olsson och löjtnant Gösta Olsson), redaktör J. L. Saxons stärbhus, disponent Nils Westerdahl och grosshandlare J. P. Åhlén, vardera 500 kronor.

[1] I de fall där i denna redogörelse adress saknas efter givarens namn är densamma Stockholm.

Doktorinnan Maria Didrikson har lämnat ett bidrag av 300 kronor till Skogaholms herrgårds uppförande på Skansen och fru Svea Hagberg, Degerön, 100 kronor till samma ändamål, båda enligt förut avgivna skriftliga förbindelser.

Å den föregående år omnämnda donationen av fru Augusta Davidson, född Fuhr, varigenom möjliggjordes komplettering av Skogaholms herrgårdsanläggning genom förvärv av två flygelbyggnader, har i år mottagits slutlikvid med kronor 295: 10 (hela donationen uppgår sålunda till kronor 27.140: 10). De kontanta gåvor som lämnats under året till flyglarnas återuppförande och inredning äro: H. K. H. Prins Eugen och direktör Ernst Åqvist, Örebro, vardera 1.000 kronor; byggmästare Olle Engkvist 800 kronor; konsul Rob. Bünsow, ingenjör C. E. Grumme[2] och envoyén Axel Wallenberg,[2] vardera 400 kronor; direktör C. L. Rydh 300 kronor.

Till uppförande av den s. k. Stegesundspaviljongen på Skansen, varom redogörelse lämnas sid. 161 o. följ., har framlidne arkitekt C. Alb. Collett skänkt 300 kronor och major Alf Amundson 200 kronor. År 1935 erhöll museet till samma ändamål av fru Emma Hjort och arkitekt C. Alb. Collett, vardera 500 kronor, och av direktör Sten Westerberg 250 kronor.

Auditör John Ljungman har överlämnat 1.000 kronor att användas för underhållet av Tyresö. Majorskan Gustafva Adelsköld och Stockholms kolimport aktiebolag ha vardera ställt till styresmannens disposition 500 kronor. Ivar Hæggströms boktryckeri och bokförlags aktiebolag har överlämnat 25 kronor till styresmannens disposition, samt personer som önska vara okända sammanlagt 2.500 kronor, likaledes till styresmannens disposition. Aktiebolaget Osram-Elektraverken har till Skansen överlämnat en gåva av 500 kronor. Slutligen har doktor E. Wessén, Göteborg, skänkt 15 kronor till institutionens allmänna ändamål och A.B. Kompressor 20 kronor till Bokhantverkshuset.

Samfundet Nordiska museets vänner har liksom förut även under 1938 lämnat museet värdefull hjälp i dess insamlingsarbete. Samfundets styrelse utgöres f. n. av följande personer:

[2] Har dessutom lämnat skriftlig förbindelse å ytterligare bidrag.

ordförande H. K. H. Prins Carl; vice ordförande kammarherren frih. C. Fr. Bennet; skattmästare hovjägmästaren Helge Ax:son Johnson; övriga styrelseledamöter äro grevinnan Siri Oxenstierna, f. Wallenberg, riksantikvarien Sigurd Curman och kapten Oscar Wallenberg; sekreterare professor Andreas Lindblom. Samfundets medlemsantal utgjorde den 1 januari 1939 123 ständiga och 55 årligen betalande.

Skansenföreningens (Samfundet för Nordiska museets främjande) medlemsantal utgjorde den 30 december 1938 8.552 personer.

För Skansen var besökssiffran under det gångna året 2.112.558 mot 1.757.464 under nästföregående år. För Nordiska museet äro motsvarande siffror 75.274 (vari ingå 2.549 besökare å regalieutställningen i Livrustkammaren i samband med konung Gustaf V:s 80-årsjubileum) mot 63.695 under år 1937.

Museiföremålens antal ökades under året med omkring 4.000 inventarieförda föremål.

Från museet ha utgivits Nordiska museets och Skansens årsbok Fataburen; Nordiska museets handlingar 8: Nationella dräkten, en studie kring Gustaf III:s dräktreform 1778, av Eva Bergman; Nordiska museets handlingar 9: Gruddbo på Sollerön, en byundersökning, tillägnad Sigurd Erixon på hans femtioårsdag, under redaktion av Gösta Berg och Sigfrid Svensson; Nordiska museets handlingar 10: Skomod och skotillverkning från medeltiden till våra dagar, av Ernfrid Jäfvert; Bilder av utställda föremål: allmogeavdelningen, red. av Sigfrid Svensson; ny upplaga av Skansen, a short guide for the visitor.

Museets tjänstemän ha under 1938 publicerat följande böcker och uppsatser:

Professor Lindblom: Nordiska museet och Skansen. Hembygdsforskning och hembygdsvård, i Med folket för fosterlandet; Birgitta och Östergötland, i Svenska turistföreningens årsskrift; Nordiska museets utställningar i Paris och Bryssel, i Fataburen; Le musée de folklore et la jeunesse, i Travaux du

Ier congrès international de folklore, Paris 1937; Skansen, i Proceedings of the Rotary International, Fourth Regional Conference; Úvod (Inledning) samt Švédské kraje (Det svenska landskapet), i katalogen över den svenska utställningen i Prag 1938; artikel i Studiekamraten; Vad ett altarskåp kan förtälja, i Julhälsning till Forsa församling; De tre små prinsarna, i Barnens dagblad, Simrishamn; recensioner och smärre artiklar i Form, Biblioteksbladet och Nordisk tidskrift; redigerat (tillsammans med G. Berg och S. Svensson) Fataburen.

Professor Erixon: Takhuv och takkam, i Fataburen; Skansen et la conception du musée en plein air dans les pays nordiques, i Mouseion; Eine alte Quelle für estnische Volkskultur, i Õpetatud eesti seltsi toimetused 30; De norrländska kyrkstäderna, i Svenska kulturbilder, ny följd; Några bottniska byggnadsformer, i Kulturhistoriska studier tillägnade Nils Åberg; Gästriklands folkkultur, i Bygdegårdar, Gästrikländskt album; Hur Sverige och Finland mötas, i Rig; Some notice on connections and differences in the rural buildings of Europe, i Travaux du Ier congrès international de folklore, Paris 1937; Regional European ethnology II och West-European connections and culture relations, i Folk-Liv; Svenskt folkliv; Folklig möbelkultur i svenska bygder, ny omarbetad upplaga; företal till H. Th. Bossert, Folkkonst i Europa; artikel i Svenska journalen; recensioner i Folkminnen och folktankar och Nordisk tidskrift; redigerat tidskriften Folk-Liv och (tillsammans med S. Wallin) Svenska kulturbilder, ny följd; som redaktionssekreterare lett utgivningen av Nordisk kultur, samt varit medlem i redaktionsutskotten för tidskrifterna Rig och Folkminnen och folktankar.

Intendenten Wallin: Olof Forsgren, bruksmannen och brobyggaren, och Svenskt och utländskt i Gustav III:s patriotiska Sverige, i Svenska kulturbilder, ny följd; Kaptensgården, i Gruddbo på Sollerön; Loheskattens silverpjäser, i Samfundet S:t Eriks årsbok; utgivit (tillsammans med S. Erixon) Svenska kulturbilder, ny följd.

Intendenten Berg: Djurfänge, i Gruddbo på Sollerön; All-

mogeliv under vasatiden, i Svenska folket genom tiderna; meddelanden i På skidor; artiklar i Bonniers konversationslexikon; utgivit (tillsammans med S. Svensson) Gruddbo på Sollerön, en byundersökning; deltagit (tillsammans med styresmannen och S. Svensson) i redigerandet av Fataburen.

Intendenten Svensson: Årsfester från vår till höst, i Nordisk kultur 22; Ein reichschwedischer — kein estnischschwedischer Kalender, i Acta ethnologica; Ernst Klein, i Fataburen; Notar och andra fiskredskap, i Gruddbo på Sollerön; Med Carl von Linné i svenska bondgårdar och Mot yppighet och överflöd, i Svenska folket genom tiderna; Domácí zařízení v Skåne (Heminredning i Skåne) i katalogen över svenska utställningen i Prag 1938; artiklar i Bonniers konversationslexikon och i dagspressen; recensioner i Genom tiderna, Vår bygd, Svenska vägföreningens tidskrift och Studiekamraten; redigerat Bilder av utställda föremål: allmogeavdelningen, Gruddbo på Sollerön (tillsammans med G. Berg) och Fataburen (tillsammans med styresmannen och G. Berg).

Intendenten Fries: Stora och lilla Sandböte, ett naturskyddsområde i Stockholms skärgård, i Sveriges natur; Hav och land, några östgötabilder, i Svenska turistföreningens årsskrift; artiklar och recensioner i Sveriges natur, Svenska turistföreningens tidning och dagspressen; redigerat Svenska turistföreningens årsskrift.

Arkivarien Bæckström: En livdömd Rörstrandsmästare, i Ord och bild; Nils Georgii, Fredrik den stores svenske medaljör, i Nordisk numismatisk årsskrift.

Andre intendenten Ambrosiani: recensioner i Rig och i Gotländskt arkiv.

Andre intendenten Nilsson: Samfärdsel och fordon, i Gruddbo på Sollerön; Ur ett skånskt byarkiv, i Svenska kulturbilder, ny följd; Folklivet under gustaviansk tid, i Svenska folket genom tiderna; artiklar i Genom tiderna, Svenska journalen och Röster i radio.

Museilektor Granberg: Värmlänningar som kulturspridare i Småland och Östergötland, i Fataburen; Bebyggelsesägner på

Sollerön, i Gruddbo på Sollerön; Erfarenheter från Nordiska museets undervisningsavdelning, i Skandinavisk Museumsforbund, Møde i København og Helsingør 1938; redigerat Acta ethnologica.

Förste amanuensen Jansson: Runstavar, i Gruddbo på Sollerön; artiklar i Genom tiderna och Röster i radio; recension i Acta ethnologica; medlem i redaktionsutskotten för Rig och Svenska museer.

Förste amanuensen Hellner: Karlskronagårdar, i Blekingeboken.

Förste amanuensen Andrén: Hovmålaren och tapettryckaren C. F. Forsselius, i Specialtidning för tapeter; artiklar i Bonniers konversationslexikon.

Amanuensen Bannbers: Kass och kass-sticka, i Gruddbo på Sollerön; artiklar i Bonniers konversationslexikon; redigerat Meddelanden från Etnologiska undersökningen.

Amanuensen Granlund: Etnologiska bygdeundersökningar i Kalmar län, i Kalmar läns fornminnesförenings meddelanden; Arbete och rytm i en Ölandsby, i Svenska kulturbilder, ny följd; Gruddbo by, Beskrivning till kartan över Gruddbo by (tillsammans med O. Homman), Familj och gård, Fäbodlag samt Bygdelag och byalag, samtliga i Gruddbo på Sollerön.

Amanuensen Hazelius-Berg: Dräkttradition och modenyheter, i Gruddbo på Sollerön.

Amanuensen Strömberg: Textil slöjd, i Gruddbo på Sollerön; Lidové textilní umění (Allmogetextilier), i katalogen över den svenska utställningen i Prag 1938.

Amanuensen Stjernswärd: Herrgårdsliv för en mansålder sedan, i Fataburen.

Amanuensen Lagerquist: Speceributiken för hundra år sedan, i Fataburen; Om möbler och möbelhandel, i Svenska kulturbilder, ny följd.

Amanuensen Bengtsson: Stenvinkelsattributioner, en kritisk granskning, i Tidskrift för konstvetenskap; Kristianopel som dansk fästning, i Blekingeboken; Hallands städer, i En bok om Halland.

Konstnären Homman: Byggnadsskick samt (tillsammans med J. Granlund) Beskrivning till kartan över Gruddbo by, i Gruddbo på Sollerön.

Kamrer Sundberg: Reklamen i museitjänst, i Svenska museer.

Under året har Nordiska museets kansli förestått av intendenten Berg i egenskap av sekreterare; kansliets arbetskrafter i övrigt ha varit amanuenserna Andemar och Stjernswärd, fil. kand. Ann Marie Huss, f. Hedenius, samt under en del av året fröken Margareta Tullander.

Registreringsavdelningen har omhänderhafts av andre intendenten Ambrosiani. Räkenskapskontoret har till den 30 september förestått av auditören John Ljungman och fr. o. m. den 1 oktober av kamrer fil. kand. Sam Hegnell. Vid detsamma ha arbetat, förutom kamrer Hegnell fr. o. m. den 1 april, direktör Gunnar Malmberg och amanuensen Pontán. Som inspektör på Skansen har tjänstgjort kapten Gustaf Blomqvist. Årskortsexpeditionen slutligen har förestått av amanuensen Åhmark t.o.m den 31 oktober och därefter amanuensen Milden.

Museets nämnd har under året utgjorts av samma personer som vid utgången av 1937, nämligen riksantikvarien Sigurd Curman, ordförande, 1926; professor Andreas Lindblom, styresman, 1929; professor Sven Tunberg, andre ordförande, 1930; skriftställaren Einar Rosenborg, 1931; justitierådet Arthur Lindhagen, 1934; häradshövding Knut Dahlberg, skattmästare, 1935; samt förste folkskolinspektör Bror Jonzon, 1935.

Museets tjänstemän med helårsanställning utgjordes den 31 december 1938 av följande personer:

Styresman: professorn fil. dr Andreas Lindblom, 1929.[1] — Intendenter: fil. dr Sigurd Wallin, (1916) 1925, föreståndare för museets högreståndsavdelning; fil. dr Gösta Berg, (1924) 1935, föreståndare för etnologiska undersökningen; fil. dr Sigfrid Svensson, (1924) 1935, föreståndare för museets allmogeavdelning; fil. mag. Carl Fries, 1937, föreståndare för Skansens naturhistoriska avdelning. — Ekonomiintendent: Thor

[1] Årtalet betecknar det år då befattningen tillträddes. Inom parentes sättes året för inträde i tjänst vid museet.

Holm, (1930) 1931. — Professor i nordisk och jämförande folklivsforskning: fil. dr Sigurd Erixon, (1914) 1934. — Sekreterare: intendenten fil. dr Gösta Berg, se ovan. — Arkivarie: andre intendenten Arvid Bæckström, se nedan. — Andre intendenter: fil. dr Sune Ambrosiani, (1903) 1932; fil. dr Arvid Bæckström, (1914) 1932; fil. kand. Gotthard Gustafsson, (1928) 1937; fil. lic. Albert Nilsson, 1937. — Museilektor: docenten fil. dr Gunnar Granberg, (1937) 1938. — Bibliotekarie: amanuensen Laura Stridsberg, se nedan. — Kamrer: fil. kand. Sam Hegnell, 1938. — Första amanuenser: fil. mag. Sam Owen Jansson, (1929) 1937; fil. lic. Brynolf Hellner, (1932) 1937; fil. lic. Erik Andrén, 1937. — Amanuenser: Ola Bannbers, (1927) 1938; fil. lic. John Granlund, (1930) 1938; Laura Stridsberg, (1904) 1926; Anna Rudbeck, 1909; Ragnhild Bergström, 1911; Lilly Åhmark, f. Haglund, (1919) 1924; Linnéa Andemar, 1930; Gunnel Hazelius-Berg, (1924) 1926; Margit Pontán, f. Rydberg, (1928) 1931; Brita Stjernswärd, (1931) 1933; Signe Milden, (1930) 1936; Elisabeth Strömberg, (1934) 1936; fil. dr Bertil Wester; fil. kand. Marshall Lagerquist. — Restaurangföreståndare: direktör Axel Edström. — Reklamchef: kamrer Sven Sundberg. — Kamrersbiträde: Gunnar Malmberg. — Biblioteksbiträde: Elsa Forss, f. Boqvist. — Kanslibiträden: fil. kand. Ann Marie Huss, f. Hedenius; fil. kand. Gida Viklund, f. von Sydow; Dagmar Hullström; Carmen Orrequia. — Fotografer: Olof Ekberg och Märta Claréus, f. Claréus. — Konserveringsbiträde: Ingegerd Falkeström.

Stockholm i februari 1939.

ANDREAS LINDBLOM.

BILAGA.

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1937.

Nordiska museets nämnd får härmed avgiva berättelse rörande museets ekonomiska förvaltning år 1937.

Beträffande institutionens verksamhet i övrigt hänvisas till bifogade årsberättelse för år 1937, tryckt i Nordiska museets årsbok för år 1938.

Angående räkenskaperna för år 1937 får nämnden anföra följande:

Under det gångna året har en fortsatt stegring av såväl inkomster som utgifter ägt rum. Årets resultat, som framgår av nedanstående vinst- och förlusträkning, har medgivit att, efter avskrivningar, föregående års balanserade förlust Kr. 44.806:88 kunnat täckas, varförutom en behållning av Kr. 3.665:76 uppstått.

Enligt upprättat inventarium utgjorde institutionens tillgångar och skulder den 31 december 1937 i sammandrag:

Tillgångar:

Likvida medel.

Kassabehållning	29.713:50	
Växelkassor	5.463:—	
Fordringar i följande banker:		
Uppsägningsräkning Stockholms enskilda bank	24.706:34	
Checkräkning Stockholms enskilda bank	52.786:57	
Depositionsräkning Stockholms Intecknings garanti A.-B.	5.922:80	118.592:21

Förskotterat för vissa ändamål.

Tyresö slotts reparation	14.066:17	
Arkivarbeten av arbetslösa	1.472:50	
Nya området	93.191:67	
Dansbanan	31.997:11	
Ny materialbod vid Storboden	3.039:38	
Etnologiska undersökningen	33.144:64	
Högreståndsavdelningens undersökningar	26.468:63	
Brandalarmanläggningen	5.293:95	
Gula husets ombyggnad	10.064:93	
Kafébyggnad å Solliden	892:—	
Livrustkammaren	8.453:09	
Förskotterade div. kostnader, avseende år 1938	15.250:21	
Fondförvaltningen	29.386:06	272.720:34

Utestående fordringar.			
Fordringar enl. förteckning		49.046 : 41	
Lånekassan		2.733 : —	51.779 : 41
Serveringens varulager, inventarier m. m.			92.639 : 74
Materialgårdens varulager			4.563 : 64
För fondförvaltningen avsatta tillgångar.			
Obligationer, inteckningar, reverser, bankdepositioner jämte upplupen obetald ränta		2.024.430 : 41	
Investerat i Skansens byggnader: Hög- och Nyloften samt Solliden		325.000 : —	
Innestående i Stockholms stads kassa		7.360 : 91	
Fordringar i följande banker:			
Kapitalräkning Stockholms enskilda bank		999 : 58	
Notariatkonto Skandinaviska kredit A.-B.		105 : 37	
		2.357.896 : 27	
Avgår: Förskotterat enl. ovan		29.386 : 06	2.328.510 : 21
Kapitaltillgångar.			
Museibyggnaden å Lejonslätten		3.000.000 : —	
Tyresö slott		175.000 : —	
Arkivet		1 : —	
Biblioteket		1 : —	
Samlingarna		1 : —	
Inventarier		1 : —	
Nya området, del av köpeskilling	32.902 : 57		
Innestår å uppsägningsräkning Södermanlands enskilda bank	1.522 : 38	34.424 : 95	3.209.428 : 95
		Kronor	6.078.234 : 50
Skulder:			
I förskott uppburna inkomster.			
För årskort 1938		9.091 : —	
„ årsavgifter i Skansenföreningen 1938		7.570 : —	
Av beviljat statsanslag		95.000 : —	111.661 : —
Skulder till diverse personer.			
Skulder enl. förteckning		205.142 : 10	
Upplupna obetalda skuldräntor		654 : 68	205.796 : 78
Avsatt till olika ändamål.			
För samlingarna		3.215 : 99	
„ filmning		1.009 : 55	

För resor m. m. av Hallwylska fonden	4.379 : 23	
„ museibyggnadens underhåll	1.394 : 12	
„ museets elektrifiering	5.293 : 35	
„ inredningsarbeten	1.847 : 47	
„ Guldsmedshuset	6.000 : —	
„ Hälsingegården	40.000 : —	
„ Skogaholms flyglar	9.902 : 80	
„ Tyresö reparation	938 : 46	
„ Carl Noréus testamentsmedel	45.117 : 46	
Tillfälliga gåvor	2.000 : —	121.098 : 43

Fonder.

Allmänna fonden	99.472 : 47
Herman Fritiof Antells fond	100.000 : —
Carl och Sophie Lundströms fond	10.000 : —
Hilmer Åbergs fond	35.165 : 47
Museibyggnadens underhållsfond	200.000 : —
August o. Thérese Hazelius fond	50.000 : —
Henrik Krooks fond	21.401 : 30
Peter och Malin Beijers fond	25.800 : —
Axel Wilhelm Casséns testamentsmedel	30.000 : —
Oscar Hirsch fond	25.000 : —
Ebba Lindaus fond	20.000 : —
Markisinnan Mary Moore Lagergrens fond	368.040 : —
Pensionsfonden	179.224 : 43
Greven och Grevinnan W. von Hallwyls donationsfond	643.086 : 90
Grevinnan W. von Hallwyls pensionsfond	175.152 : 34
Fritz Ottergrens fond	23.710 : 60
Sundbornsprostens donation	18.207 : 17
„ donation, besparade medel	1.239 : 91
Artur Hazelius-fonden	58.277 : 05
Johan August Hazelius fond	72.661 : 47
H. Lichtensteins fond	3.556 : 60
Artur Hazelius fond av den 30/11 1901	3.523 : 65
„ „ monumentsfond	20.325 : 76
Härkebergafonden	5.553 : 46
Bobergska fonden	79.717 : 73
Östgötagårdens fond	4.501 : 29
Grönsööfonden	2.449 : 04
Hälsingegårdens fond	2.354 : 85
Gunnar Hazelius-fonden	7.529 : 57
Grills förnyelsefond	1.545 : 77

H. Kumlins fond	20.163:18	
Fondförvaltningens regleringskonto	20.850:20	2.328.510:21
Upptagna lån.		
Lån hos Samfundet Nordiska museets vänner	75.000:—	
„ hos Stockholms stad	9.872:21	
„ hos Stockholms högskola	150.000:—	
„ hos Södermanlands Enskilda bank	33.700:—	
Kredit hos Stockholms stad	100.000:—	368.572:21
Eget kapital		2.938.930:11
Vinst och Förlust konto:		
1937 års vinst	48.472:64	
./. Balanserad förlust	44.806:88	3.665:76
	Kronor	6.078.234:50

Fondförvaltningens värdepapper förvaltas på följande sätt:

	Nom. belopp	Bokfört belopp	Upplupen obetald ränta
Hos Stockholms stads fondförvaltning (Kr. 50.000 överflyttade fr. Stockholms enskilda bank)	1.500.320:—	1.542.510:40	12.607:08
Räntan å Kr. 1.300.000:— därav utgör säkerhet för lån hos Stockholms högskola å Kr. 150.000:— samt för löpande kredit hos Stockholms stad å högst Kr. 200.000:—.			
Hos Skandinaviska kredit A.-B. (Ebba Lindaus fond)	21.000:—	20.115:—	245:—
Hos Stockholms enskilda bank:			
för Tyresöfonden	366.000:—	365.500:—	3.735:20
„ Bobergska fonden	79.717:73	79.717:73	
	1.967.037:73	2.007.843:13	16.587:28
		2.024.430:41	

Vinst och Förlustkonto den 31 december 1937.

	Inkomster	*Utgifter*
Ingående balans		44.806:88
Fondförvaltningen	77.215:51	
Årskort och Skansenföreningen	184.282:82	19.744:49
Löner och arvoden, pensioner	190.000:—	645.020:29

Vetenskaplig verksamhet		9.784 : 42	62.666 : 93
Populariseringsverksamhet		35.060 : 33	22.233 : 60
Drift och underhåll:			
Gemensamma inkomster och utgifter		110.987 : 34	85.769 : 53
Avdelningen på Lejonslätten		22.970 : —	91.346 : 84
Avdelningen på Skansen		892.592 : 12	418.645 : 95
Avdelningen på Tyresö		17.048 : 10	32.670 : 31
Byggnader utom Stockholm			2.245 : 79
Byggnadsarbeten		318.953 : 52	430.077 : 79
Utgående balans:			
1937 års vinst	48.472 : 64		
./. Balanserad förlust	44.806 : 88		3.665 : 76
	Kronor	1.858.894 : 16	1.858.894 : 16

Stockholm den 12 april 1938.

SIGURD CURMAN.

ANDREAS LINDBLOM. SVEN TUNBERG.

EINAR ROSENBORG. ARTHUR LINDHAGEN.

KNUT DAHLBERG. BROR JONZON.

REVISIONSBERÄTTELSE.

Undertecknade, som av Kungl. Vetenskapsakademien, respektive Stockholms Stadskollegium, utsetts att granska Nordiska museets räkenskaper och dess Nämnds förvaltning för år 1937, få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av Nämndens protokoll, räkenskaper och andra handlingar, vilka lämna upplysning om Museets ekonomi och förvaltning.

Räkenskaperna hava utan erinran siffergranskats genom undertecknad Sjöåkers försorg.

I de vid revisionen granskade räkenskaperna för år 1937 för Nordiska museet ingå jämväl räkenskaperna för Skansenföreningen och för Greven och Grevinnan von Hallwyls Donationsfond.

De i nämndens berättelse av den 12 april i år lämnade uppgifterna om Tillgångar och Skulder, slutande å kronor 6.078.234 : 50, samt Inkomster och Utgifter, slutande å kronor 1.858.894 : 16, överensstämma med räkenskaperna.

Stockholm den 25 maj 1938.

MATTS RABENIUS. T. SJÖÅKER. OLOV BROGREN.
Utsedda av Kungl. Vetenskapsakademien.

BJÖRN NORDWALL.
Utsedd av Stockholms Stadskollegium.

Förmåner år 1939 för medlemmarna i Skansenföreningen.

1. *Personligt årskort till Nordiska museet och Skansen.*
2. *Rätt att lösa årskort ("tilläggskort") för man, hustru, hemmaboende barn och fast anställda tjänare à kr. 3: — pr person.*
3. *Nordiska museets och Skansens årsbok Fataburen.*
4. *Rabatter på vissa av Nordiska museets och Skansens publikationer. Förteckning erhålles från årskortsexpeditionen.*
5. *Fri entré till vissa museer över hela landet. Förteckning erhålles från årskortsexpeditionen.*
6. *Nedsatt avgift till Planetariet. Se annons på nästa sida.*

AVGIFTER

Inom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 10: — pr år.
Utom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 5: — pr år.
Ständig medlem erlägger en gång för alla kr. 200: —.
Medlemskap vinnes enklast genom avgiftens inbetalande å postgirokonto 51150.
Anmälningar emottagas även pr telefon namnanrop "Skansen" eller 62 13 10.

Postadress: Skansenföreningen, Skansen, Stockholm.

KUNGL. HOVLEVERANTÖR

A. RUNDQUIST & Co. A.-B.

Grundat 1874

RÖRLEDNINGSENTREPRENÖRER

Jacobsbergsgatan 23 · Stockholm

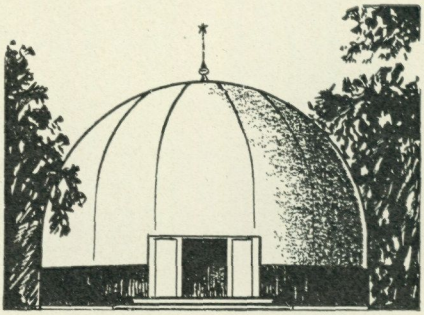

Ny förmån för medlemmarna i Skansenföreningen

Mot uppvisande av årets medlemskort i Skansenföreningen erhålla medlemmarna nedsatt avgift till Planetariet. Planetariet är öppet från och med lördagen den 13 maj till och med söndagen den 10 sept., sön- och helgdagar kl. 3, 8 och 9 e. m., lördagar och helgdagsaftnar kl. 8 och 9 e. m. Avgift för Skansenföreningens medlemmar kr. 1:— (ordinarie avgift 1:50). Planetariet är beläget vid Lejonslätten intill Hazeliusporten.

FÖRTECKNINGAR ÖVER PERSONER OCH INSTITUTIONER SOM 1938 ÖVERLÄMNAT GÅVOR TILL NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN*

Nordiska museets samlingar.

Adams-Ray, E.; Adelsköld, Bib; Adelsköld, Gustafva; Agaton, N.; Ahlquist, D., Ljugarn; Akrell, Adèle; Alexandersson, K.-J., Björkö-Ryd; Alfort, S. M.; gm Alrutz advokatbyrå; Amundsen, Sally, Djursholm; Andersson, A., Brunskär; Andersson, B. J., Sollerö; Andersson, A., Korshamn; Andersson, Anna, Långö; Andersson, M. H., Sollerö; Andersdotter, D. Kirsti, Sollerö; Andersson, J., Värnamo; Andersson, K., Brunskär; Andersson, K. E., Österäng; Andersson, R. J. A., Sollerö; Andersson, S. A., Sollerö; Andersson, S. L., Sollerö; Andrén, C.; Arnander, Ingeborg; Arrhenius-Beyer, Lilly; Arwidssons stärbhus, Anna, Uppsala; Aspegren, Eja; Aspman, Maria; Atterström, E., Råda; d'Aubigné, Signe; Axelsson, Gerda; Backman, N.; Bagges stärbhus, Theresa; Ballé, Signe; Barcklind, Hilma, Äppelviken; Bayard, A.; Beckman, Alice; Benzow, E.; Bergenstråhle, Elisabeth; Bergström, J. F.; Bergström, Sigrid; gm Berwald, R.; Blomquist, G.; Bodin, Ester, Ronehamn; Bohnstedt, Marianne; Borg, A., Linköping; Bratt, Hanna; Bring, Maj; Brodin, Anna, Dala-Färnäs; Broman, G.; Bruzelius, N. I., Herserud, Lidingö; Burenstam, F. C.; Böklin, Mona, Nyköping; Böttiger, Hildegard; gm Carlgren, Inez, Alfta; Carlheim-Gyllenskölds stärbhus, Sigrid; Carlman, Sophie; Carlsson, C. D. L., Djursholm; Carlsson, Emma; Carlström, C.; Caster, A.; Cederholm, Wilma; Cederström, B. G.; Cederström, R.; von Celsing, Ulla, Biby; Creutz, Eva; Cronhielm-Törneros, Maud, Katrineholm; Cronstedt, Margaretha, Värmdö; gm Curman, S.; Curmans stärbhus, Calla; Dahls stärbhus, Alida; Dahlström, O.; Damm, Emy; Danelius, Ebba; Eckerberg, A., Visingsö; Edling, Gull, Göteborg; Ehinger, Fanny; von Ehrenheim, Alice, Kungs-Husby; von Ehrenheim, G., Kungs-Husby; Ekström, Gerda, Färjestaden; gm af Ekström, S.; Elfstrand, A. B., Sjöbo; Eliasson, Hedvig, Kyrkesund; Elmblad, E.; Enbom, Elida, Tierp; Englund. Hilma, Munkfors; Engman, Göta, Södertälje; Eriksson, E., Söderbykarl; Eriksson, Märta, Rödön; gm Eriksson, S. E. J., Älvdalen; Erixon, S.; Ersson, M. J., Leksand; H. K. H. Prins Eugen; Fagerberg, G.; Fahlström,

* Orten är Stockholm, där ej annat angives.

Javisst var det poesi att resa med de gamla diligenserna. Men var det bekvämt? Varmt? Snabbt? Billigt? Skulle Ni vilja byta ut en resa i ett av SJ moderna tåg mot en resa i den gamla goda tidens diligenser?

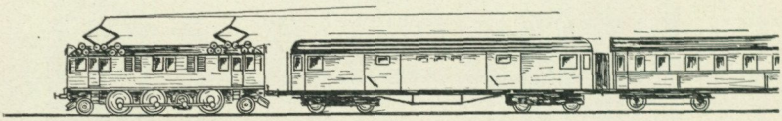

På SJ reser Ni
snabbt — bekvämt — billigt

Begär vikbladet "ÅRET OM MED SJ"

Ingrid; Falkenberg, Elisabeth; Falkenberg, F.; Falkenberg, Lotten; Falkenberg, Stina; Fineman, C.; Fleetwood, Astrid, Odensviholm; Fleetwood, G., Västervik; Fleetwood, G. W.; gm Florin, Maj; Fogelberg, T.; Frick, Anna; Fröding, H.; Frölich, H.; Fundin, D., Vadstena; Geijer, Agnes; Geijer, Malin; Gelhaar, K.; Gillholm, Hedda, Gillholmen; Glaumann, Annie; Gleerup, Julie; Grandinson, K. G.; Grandinson, Magga; Granlund, J.; Grapengiesser, Annie, Asbysand; Gustafsson, A., Källeryd; gm Gustafsson, O., Horn; Gyllencreutz-Granqvist, Elsa; Gyllenhammar, Albertina; gm Hæggström, S.; Hagqvist, Anna, Orsa; Hagström, Lina, Enviksbyn; Hallin, P., Sollerö; Hammarlund, Alma; Hamnström, Anna; Hansen, Thyra; Hansson, J., Sollerö; Hansson, K. A., Lenåsen; Hansson, N. H. J., Sollerö; Haraldsson, A. Hj.; Hazelius, Gina; Hazelius-Berg, Gunnel; Hedberg, A.; Hedblom, Anna, Enviken; Hedenstierna, C. H.; Hedlund, Märta, Rödön; Hedlund, O.; Hellgren, Ella, Visby; Helmers, Signe, Göteborg; Hennings, Lisen; Holmquist, Greta; Holmström, Klara; Hult, J., Boxholm; Kgl. Husgerådskammaren; Huvudstaden, Fastighets A.-B.; Håkansson, Elin, Katrineholm; Håkansson, J.; Håkansson, Märta; Håkansson, O., Bonäshamn; Insulander, N.; Jakobsson, E., Kräklingbo; Johansson, F., Värnamo; Johansson, G., Brunskär; Johansson, H., Hånger; Jonsson, Anna, Karin o. Britta, Holsåker; Jonsson, G.; Jonsson, K., Kövra; Jäfvert, E.; Jönsson, B. Mejt, Sollerö; Jönsson, Odina, Viken; Kalén, A., Gagnef; Kangosfors hembygdsförening; Karlsson, E.; Karlsson, Hilda, Karlskrona; Karlsson, J., Mollösund; Karlsson, J., Fryele; Karlsson, K. A., Harplinge; Kempff, H.; Key, E.; Kihlberg, E., Enebybergs gård; af Kleen, Hanna, Jönåker; Kleman, Ellen; Koersner, Hildur; Korsgren-Holmström, Iris; Kruse, familjen; von Krusenstierna, Eva, Nyköping; Kvist, O., Borghamn; gm Kyrkorådet i Storkyrkoförsamlingen; Lagergren, Alberta; Lagergren, Inez; Larsson, E., Totebo; Lenk, T.; Lettström, H.; Leuhusen, Louise; Lewenhaupt, Ebba; Lewin, Anna; Lilieqvist, Anna, Göteborg; Liljeholmens stearinfabriks A.-B.; Lilliecreutz, Märtha, Tyresö; Lindblom, A.; Linder, A., Åmål; Lindfeldt, Anna och Maria; Lindgren, G. H.; Lindgren, Th.; Lindman, R., Lidingö; Lindström, K. V.; Ljungbergs stärbhus, Agnes; Ljungqvist, Ebba, Uppsala; Lodin, Maria; Lothigius, F.; Lothigius, Ingrid, Jönköping; Luck, H.; Lundell, Anna; gm Lundemark, E., Kangosfors; Lundgren, J., Rörö; Lundquist, G. B., Bygdeå; Lüning, K., Stocksund; Lüning, Ricca, Stocksund; Löding, Inga; Löfgren, Maria, Drottningholm; Löfgren, Å., Nittsjö; Lönnberg, E.; Magnusson, A., Bastö; Malm, Hilda; gm Malm, Victory; Malmgren, J., Rörö; Malmgren, R., Rörö; gm Manker, E.; Mark, Rhea; Marks von Würtemberg, Julia; von Matern, N., Djursholm; Matts, Margit, Sollerö; Mattsdotter, H. Anna, Sollerö; Mattsson, L. Maria, Sollerö; Mattson, Maria, Mora; Mattsson, M., Mollösund; Matsson, N., Grisslehamn; Melin, A., Sollerö; Molander, Ester; Molin, Therese; Musikaliska Akademien, Kgl.; Månsson, Benkta; Mås, U. J., Sollerö; Möbelhansson, A.-B.; Nilsson, H.,

85.525

stockholmshushåll var vid årsskiftet 1938–39 anslutna till den gemensamma inköpsförening, som i samverkan — genom kontanthandel — söker skapa en sund familjeekonomi

Medlemskap kan vinnas utan kontantinsats —

konsum

IH AB

Fordrande trycksaksbeställare

anlita gärna Hæggströms — naturligtvis, därför att det lönar sig. De räkna med den tid, som sparas, när man samarbetar med erfarna fackmän. De räkna även med det ökade värde, varje trycksak får, när den är av Hæggströms-kvalitet. De veta, att de göra en god affär hos oss. Vi bjuda Eder samma förmåner. Låt oss taga hand om Eder nästa trycksak

IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A.B.

GAMLA BROGATAN 26 · NAMNANROP »IVAR HÆGGSTRÖMS»

Horn; Nilsson, K. J., Mariannelund; Nilsson, S., Norra Rörum; Nordeman, O.; Nordenfelt, Inger; gm Nordenson, H.; Nordiska museets vänner; Norin, K., Sollerö; Nyblom, E.; Nyström, Gunborg, Mora; Odelberg, Lisa, Enstaberga; gm Odencrants, R., Luleå; Odencrantz, A.; Olander, Valborg H.; Olofsson, A., Rörö; Olsson, H. A., Leksand; Olsson, H. Anna, Leksand; Olsson, J., Överselö; Olsson, J., Alfta; Olsson, L., Delsbo; Ottergren, Valborg; Palmstierna, Märta, Vingåker; Paulssons stärbhus, Elna; Persson, Maria, Skurup; Persson, W.; Pettersson, A., Västerhaninge; Petersson, F., Urshult; Pettersson, P., N. Åstol; Peyron, Anna; Philipson, B.; Piehl, Sofia; von Platen, Ellen; von Platen, Märta; Rehn, J. P.; gm Rehn, O. G.; Rehnberg, Mats; Rettig, Augusta; Ridderstad, Stina; M/S GG 192 Roiny af Rörö; Roos, Erica; Ryberg, Dagmar, Rörö; Rydbom, Ellen; Rålamb, E.; Rännfeldt, N.; Samuelsson, A., Mollösund; Santesson, C. G.; Schager, Sonja; Scholander-Hedlund, Maria, Göteborg; gm Sjöbom, Anna; Sjögren, Bertha, Paris; Sjögren, Ebba; Skum, N., Gällivare; Skånbergs stärbhus, Victor; gm Skånberg-Hansson, Maria; Små Smulor; Sohlberg, J., Munkfors; Sparre, Elin, Långhem; Stadsholmen, A.-B.; gm Statens historiska museum; Stedt, Lolo; Stenhagen, Vanja, Nockeby; Stjernswärd, Brita; Storkyrkoförsamlingen; gm Stridsberg, Laura; af Ström, Margareta; Ström, Selma; Strömberg, Elisabeth; Strömbäck, A.; Strömbäck, Gerda; Stål, C. W., Ulvsunda; Sundberghs stärbhus, O. W., Vadstena; Sundin, Karin, Sollerö; Svanberg, Lisa; Svartengren, T. H.; Svea Livgarde, Kgl.; Svedmark, Gertrud; Svedmark, Signe; Svensk, P., Frisbo; Svensson, Amanda; Söderlund, K. W., Tjursåker; Telegrafstyrelsen, Kgl.; Thomasson, O., Autsarve; Thordeman, B.; Thunell, Eva; Tobieson, G.; Wachtmeister, Louise, Nyköping; Wagner, G.; Wahlström, H.; Wallenberg, O.; Wallengren, Alice; Wallin, Sophie; von Wedels stärbhus, Stephanie, Stora Sundby; von Weyhe, E. och Midd; Veilertz, Karin, Lidingö; Westberg, T.; gm Westerlind, A., Storängen; Westlund, T.; Wettergren, N.; Wicander, Hj.; Wierth, Anna Lisa; Wikblads stärbhus, Marie Louise; Wilckes stärbhus, Hanna; Wimmerman, Karin; Zachrisson, A.; Zettervall, F.; Åbergssons stärbhus, Anna; Åhman, H., Älvsbyn; Åkerman, Martina; Ärmann, Sigrid; Öberg, O. A.; Öhlin, A.; Örtenblad, Cecilia; Östergren, F.L.

Nordiska museets arkiv.

Adelsköld, Bib; Ambrosiani, S.; Anderson, W., Lund; Axel-Nilson, G.; Bæckström, A.; Bæckström, Ella; Bell, T. R.; Berg, G.; Bergström, Ragnhild; Bertel, G.; Boëthius, Gerda, Mora; Borg, A., Linköping; Creutz, Marie; Dals stärbhus, Allida; Dahm, E., Örebro; v. Dardel, N.; Ehrenborg, C. A. G.; Ekman, S., Upsala; Enblom, R., Djursholm; Erici, E.; Falkenberg, F.; Fant, E.; Fogelmarck, G.; Fritzes kungl. hovbokhandel; Glaumann, Annie; Göteborgs museum; Hansson, Agnes; Hagberg, Louise;

Direktinrikta Eder reklam

Anlita

TÖRNBLOMS ANNONSBYRÅ

DROTTNINGGATAN 48 / STOCKHOLM / TELEFON 23 09 95

Våra fackmän stå alltid till Eder tjänst med råd och upplysningar i trycktekniska frågor.

Vänd Eder med förtroende till oss antingen det gäller

BOKTRYCK · LITOGRAFI
OFFSET · DJUPTRYCK

ESSELTE A.-B.

VASAGATAN 16 · STOCKHOLM

AKTIEBOLAGET SVENSKA FRYSERIERNA

GÖTEBORG ★ SKANDINAVIENS STÖRSTA FRYSHUS

Levererar oberoende av tillförseln färsk, snabbfrusen fisk till dagens lägsta priser. Mottager livsmedel till infrysning och lagring i stora lokaler, rymmande 8.000 000 kg- Temperaturen enligt önskan ned till —35° C. **Istillverkning**

Telefoner: 144000, 144001, 144002, 14 4003, 144004 och 144022

Telegramadress: FRYSERIERNA

Hazelius, Gina; Hedin, N., Sunne; Hedlund, O.; Hellgren, B.; Hellner, B.; Helmers, Signe; Hillgren, B.; Hofrén, M., Kalmar; Johansson, G. S.; Jonason, R.; Ljungberg, Selma; Karlsson, K. A., Harplinge; Kungl. Biblioteket; Lagergren, Alberta; Lagerquist, M.; Lamm, Asta; Lamm, L.; Lennerthsson, C., Falun; Lindblom, A.; Lindenbaum, A.; Ljungbergs stärbhus, Agnes; Looström, R.; Lundquist, G.; Molinder, Augusta och Elsa; Nihlén, J.; Nilsson, A.; Odencrantz, R., Luleå; Olsson, T.; Olson, Hjort Anders, Tureberg; Ottergren, F.; Petterson, P. A., Dala-Järna; Refsum, H., Sandfjord, Norge; Rehnberg, M.; Rehnberg, S.; Ridderstolpe, Ingeborg Sofia; Scherdins stärbhus, P.; Schultzberg, G.; Selling, G.; Sjögren, Bertha, Paris; Stockholms-Tidningen; Stadsmuseet; Stjernswärd, Brita; af Ström, Grete; Strömberg, Elisabeth; Strömbäck, Gerda; Sundin, A.; Svanberg, Lisa; Swedmark, Signe; Swensson, S.; Svenska Dagbladet; Tamm, Tyra, Grillby; Text och Bilder; Thorell, Elsa; Thorman, Elisabeth; Ulrich, S. och E.; Utställningen "Arkivskrap", Orsa; von Wedels stärbhus, Stephanie; Westberg, T.; Westbergs stärbhus, A.; Westlings stärbhus, A.; "Våra Damer"; Wästfelt, C.-E.; Örtenblad, Cecilia.

Nordiska museets bibliotek.

Alingsås museum, Alingsås; Ambrosiani, S.; Anderbjörk, J. E.; Andrén, E.; Armémuseum; Arne, T.; Backman, Stina, Kövra; Bæckström, A.; Berg. G.; Bergström, Ragnhild; Berthelsen, W., Vejle; Billow, A.; Björkquist, L., Östersund; Bohlin, E., Luleå; Bokförlags aktiebolaget Thule; Albert Bonniers förlag; Bukowskis Konsthandel, A.-B.; Börge, V., Bonn; J. W. Cappelens Forlag, Oslo; Christoffersson, O., Alstad; Cronstedt, Margaretha, Bo; af Ekström, S.; Eneroth, Linnéa; Enqvist, A., Sundsvall; Erixon, S.; Falkenberg, Fr.; Fellman, A., Helsingfors; Folkmusikkommissionen, gm. H. Wijk; De Geer, Ebba Hult; Gefleborgs läns hushållningssällskap, Gävle; Geijer, Agnes; Granberg, G.; Granlund, J.; Gotlands hemslöjdsförening, Visby; Gunda, B., Budapest; Gustafsson, C. W., Strängnäs; Göth, J. A., Braås; Hagberg, Louise; Hallwylska museet; Hansen, H. P., Herning; Heijkenskjöld, C., Djursholm; Hellner, B.; Hemmer, R., Helsingfors; Henschen-Ingvar, Ingegerd, Lund; Högnäs, H., Åbo; Institut für Völkerkunde, Wien; Jansson, E. A., Ålsten; Johansson, L., Fränsta; Jonsson, G.; Jubileumsutställningen, Eksjö; Jäfvert, E.; Jönsson, Odina, Viken; Klingemann, G.; K. Ecklesiastikdepartementet; K. Jordbruksdepartementet; K. Livrustkammaren; K. Mynt- & Justeringsverket; Künssberg, E. v., Heidelberg; Lagercrantz, S.; Lagerquist, M.; Lamm, C. J., Lahäll; Lenk, T.; Lid, N., Oslo; Lidström, Barbro, Örebro; Lindblom, A.; Lindén, B., Uppsala; Lithberg, Marit; Lodin, Maria; Malmö förenade bryggerier, A.-B., Malmö; Manker, E.; Marinus, A., Bruxelles; De Meyere, V., Antwerpen; Meyerson,

Sara

— ett av de mera kända namnen i Stockholm.

Där får Ni god vällagad mat till populära priser. Här några adresser på särskilt frekventerade restauranger:

STADSHUSKÄLLAREN ..... **Stadshuset**
— en av Stadshusets sevärdheter.

REISEN ..... **Skeppsbron 12**
— därifrån har Ni den underbaraste utsikt över "Strömmen".

ÖSTERMALMSKÄLLAREN ..... **Storgatan 5**
— i gammal trivsam miljö.

W 6 ..... **Klara Västra Kyrkogata 3 B**
— tidningskvarterens speciella stamlokal.

S. H. T. ..... **Kungsgatan 50**
— belägen mitt i stadens affärscentrum.

DAMBERG ..... **David Bagares gata 4**
— ny elegant matsal.

ALHAMBRA, BLÅ PORTEN o. LINDGÅRDEN . **Djurgården**
— inte att förglömma — äro tre av Djurgårdens största och vackraste sommarrestauranger.

★

Å.; Mohr, Erna, Hamburg; Moskovskij Zoopark, Moskva; Nettelbladt, S.; Nelson, A., Uppsala; Nilsson, A.; Odencrants, R., Luleå; Ohlsson, M. A., Julita; Olofsson, O., Luleå; Ovanåkers hembygdsförening, Norr-Edsbyn; Palmquist, A., Rämmen; Victor Pettersons Bokindustri A.-B.; Petranu, C., Cluj; Provinzialverwaltung von Pommern, Stettin; Raphael, Ellen; Riksgäldskontoret; Rydboholms A.-B., Rydboholm; Sahlin, C., Djursholm; Sandström, E., Haparanda; Sayce, R. U., Manchester; Schnell, I., Nyköping; Seitz, H.; Sieverts kabelverk, Sundbyberg; Simon, F., Göteborg; Sjöbeck, M., Hälsingborg; Sjöfartsmuseet, Göteborg; Sjögren, A.; Sjöhistoriska museet; Sjöholm, N., Skövde; Statens järnvägar; Statskontoret; Statens skogsförsöksanstalt, Experimentalfältet; Stockholms högskola; Stockholms stadsarkiv; Sundewall, Hild; Svanfeldt, H., Uppsala; Svenska naturskyddsföreningen; Svenska stadsförbundet; Svenska textilarbetareförbundet, Norrköping; Svensson, S.; Söderström, J., Göteborg; Thorman, Elisabeth; Tidskriftsförlaget Allhem, Malmö; Trotzig, D., Riga; Universitetsbiblioteket, Lund; Universitetsbiblioteket, Uppsala; Upsala fabriks- och hantverksförening, Uppsala; Wallin, S.; Welin, S., Skara; Widén, A., Äppelviken; Wienelke, G., Halmstad; Virtanen, E. A., Helsingfors; Wolfram, R., Wien; Åbergsons stärbhus, Anna.

Skansen.

Adelsköld, Bib; Andersson, C.; Andersson, G.; Andersson, H., Väddö; Andersson, R., Finnerödja; Askman, S., Mälarhöjden; Banankompaniet, A.-B.; Bergqvist, Agnes; Statens järnvägars kontrollkontor; Blom, N.; Brodin, A.; Carlsson, Carl G., Ålsten; Carlsson, Linnéa, Ensta; Cyrén, O.; Danielsson, C. O.; Drake, J.; Ehinger, Maria; Ehrnberger, J., Ålsten; Ekwall, P., Södertälje; Elliot, B.; Eriksson, J. W.; Europa Film, A.-B., Sundbyberg; German, K.; Hallin, Å., Motala; Hellberg, Greta; Hellberg, Olga; Hemming-Sjöberg, A.; Holmström, H.; Höglund, G.; Jansson, A.; Jenning, A.; Johansson, Barbro; Johansson, G.; Johansson, K.; Johansson, K. S., Avesta; Johansson, Thyra; Jonsson, A., Malmberget; Karlsson, N. O. G.; Killander, Eva; Killander, Lilly, Drottningholm; Knöös, T.; Kullberg, K. G.; Lekander, G.; Lindbom, Greta; Ljungberg, A.; Lorichs, E.; Lundkvist, K.; Malmgren, A., Västerås; Malmö fågeldammar, Malmö; Mörner, Kristina; Norberg, G.; Nordensson, T.; Nordlander, B. O., Johannisberg, Ljungaverk; Nordqvist, Margareta; Norrby, R., Tumba; Ohlsson, J., Mölnbacka; Pontán, O.; Posse, K. K:son; Rasmusson, L., Norrköping; Roos af Hjelmsäter, C. A.; Rosenbärg, T.; von Scheven, N.; Sjösvärd, H.; Stadsmissionen; Stenberg, Berit; Sundberg, S., Ulvsunda; Svensson, N.; Sonne, G., Gävle; Törnkvist, Anna; Waern, M.; Wallenberg, Beatrice; Wallenberg, Berit; Wallenberg, O.; Wicanders korkfabrik; Wikström, Kerstin; Östermalms saluhall.

A. B. CARL SÖDERBERG

BRÄNNKYRKAGATAN 11

Telefon Namnanrop CARL SÖDERBERG

Kolonialvaror i parti

BRÖDERNA PERSSON A.-B.

CHARKUTERIFABRIK

Tjärhovsg. 5, STOCKHOLM

Telefon: växel 233660

Tillverkar förstklassiga charkuterivaror i modernaste lokaler.

Partiförsäljning på såväl Stockholm som landsorten.

Minutförsäljning:

S:t Paulsgatan 25, Tel. 40 08 75. Östgötagatan 29, Tel. 41 42 96

Minutorder expedieras dessutom till alla delar av staden med omnejd.

L C Smith

reseskrivmaskiner

stå på toppen av vad som kan presteras i fråga om hög kvalitet och mekanisk utrustning.

De finnas i fem olika modeller

Zephyr — maskinen i portföljformat, den prisbilliga *Junior*, *Standard* — med eller utan tabulator, med segmenskift, anslagskontroll och andra finesser, *Silent* — den tystgående kvalitetsmaskinen.

Vi stå med nöje till tjänst med alla önskade upplysningar och ställa kostnadsfritt och utan köptvång en provmaskin till disposition.

MASKINAFFÄREN CARL LAMM A/B

Kungsgatan 29 - Stockholm - Tel. 23 26 40

Filialer i:

Göteborg - Malmö - Norrköping - Hälsingborg
Borås - Gävle - Jönköping - Karlstad - Sundsvall

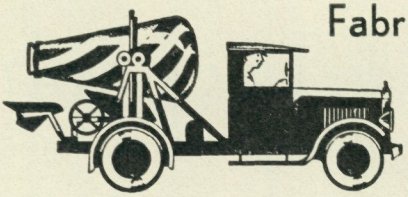

Fabriksblandad **BETONG**

AKTIEBOLAGET
BETONGINDUSTRI
Hornsbergsvägen 16,
STOCKHOLM

Tel. Växel 23 35 30

STOCKHOLMS
BRÄDGARDSBOL.

HAGALUND

Filialer:
JAKOBSBERGSG. 38
Telefon 10 90 04

PRIMUSOMRÅDET,
L:a ESSINGEN
Telefon 50 16 16

Tel.: 27 19 69, 30 02 13 o. 33 74 14

Stor sortering · Prima varor

För inredningar använd: **FIBREX** (Jonit)

KLARA CIVILTRYCKERI A.-B.

KLARA VÄSTRA KYRKOGATA 7
STOCKHOLM · TEL.: 10 00 23, 10 00 25

Specialité: *TIDNINGAR · TIDSKRIFTER*
KATALOGER · BROSCHYRER i stora upplagor
ROTATIONSTRYCK

K. CARLQVIST

GLASMÄSTERI · FÖRGYLLERI · RAMAFFÄR

Glasslipning, speglar, alla sorters fönster-, spegel- och råglas, inramning av tavlor

Styrmansgatan 22 · Telefon 62 80 86

KORSNERS RÖRLEDNINGS A.-B.

314290 · RÅDMANSGATAN 59 · 314295

STOCKHOLM

Gas-, vatten-, avlopps- och värmeledningar. Reparationer.

BIRGER NILSSONS VERKSTÄDER

Utför alla slags:

METALL-, KOPPAR-, BLECK-, PLÅT-, SMIDESARBETEN

FRIHAMNSVÄGEN STOCKHOLM

Telefon: 62 36 52, 62 47 85 Postadress: VÄRTAN

Vänd Eder med
förtroende till oss
då det gäller

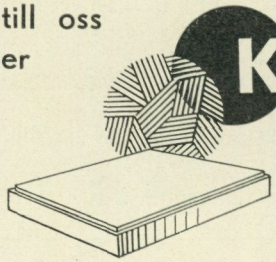

KLICHÉER
i kvalitetsutförande

★ A.-B. KLICHÉTEKNIK ★
Herkulesgatan 28
205531 205563

THULE

BOKARBETEN · VETEN-
SKAPLIGA PUBLIKA-
TIONER · FEST-
SKRIFTER
PLANSCH-
VERK

◇

Aktuella arbeten:

Trettiotalets Skansen · Gruddbo · Gustaf Vasa minnen
Land och Folk · Folkliv · *Gustav Adolfs Akademien:*
Svenska Folksagor · *Gustaf Hallström:* Monumental
Art · *Ernst Manker:* Die Lappische Zaubertrommel

TRYCKERI AKTIEBOLAGET THULE
S:t Eriksgatan 33 · STOCKHOLM · Telefon: 233160

Moderna armaturer

för inom- och utomhus

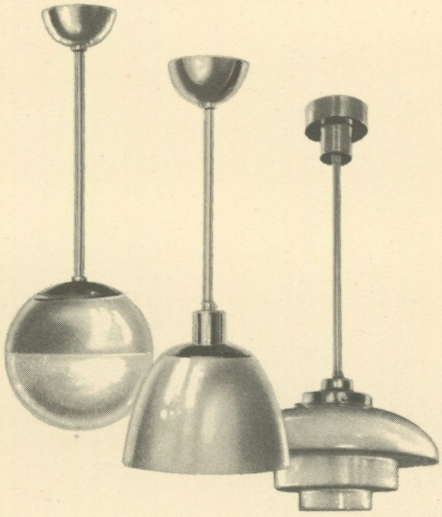

Viktiga faktorer

vid val av belysningsarmatur:

Lämplig ljusfördelning
Fullkomlig bländfrihet
Största ljusekonomi
Ändamålsenlig form
Starka och väl utförda garnityr

Skandia-armaturerna motsvara dessa fordringar

ELEKTROSKANDIA

Avd. IM. STOCKHOLM, Tunnelgat. 14

Filialer: **Göteborg - Malmö - Gävle - Karlstad - Sundsvall - Östersund - Umeå - Växjö - Nässjö**

GLASHYTTAN

I SKANSENS STOCKHOLMS-KVARTER

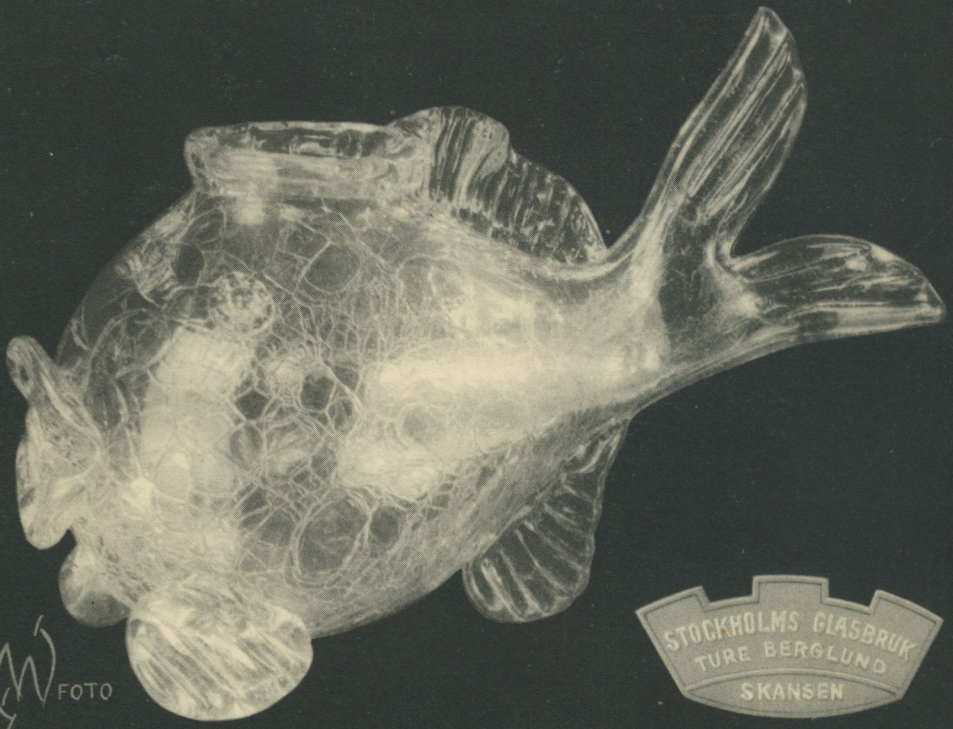

FOTO